ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SÂMİHA AYVERDİ'NİN ROMANLARINDA KADININ ŞAHSİYET İNŞASI

Esra SAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2023

ankara
HBM

SÂMİHA AYVERDİ'NİN ROMANLARINDA KADININ ŞAHSİYET İNŞASI

Esra SAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Esra Sar

20/07/2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı Kadın ve Aile Çalışmaları Programı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Esra SAR tarafından hazırlanan "Sâmiha Ayverdi'nin Romanlarında Kadının Şahsiyet İnşası" Başlıklı tez çalışması, 20/07/2023 tarih ve saat 12:00'da yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	**Ret**
Başkan: Prof. Dr. Ayten KOÇ AYDIN **Felsefe Grubu Eğitim, Gazi Üniversitesi**	■	☐
Danışman: Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR **Temel Sanat Bilimleri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi**	■	☐
Üye: Dr. Öğr. Ü. Tuba YUMUŞAK **Kadın ve Aile Çalışmaları, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi**	■	☐

Sâmiha Ayverdi'nin Romanlarında Kadının Şahsiyet İnşası

(Yüksek Lisans Tezi)

Esra SAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2023

ÖZET

Osmanlı'nın son yıllarından Cumhuriyet'in kuruluşu ve sonraki sürecine tanıklık eden mutasavvıf, mütefekkir, entelektüel, eğitimci, edebiyatçı, tarihçi kimliği ile edebiyat, felsefe, tarih, güzel sanatlar alanında çalışmalar yapan, tasavvuftan aldığı güçle eserlerini daha da zenginleştiren Sâmiha Ayverdi, Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarındandır. Eserlerinde İslam tasavvufunu, ilahi aşkı, manayı merkeze alarak insan hayatını her yönüyle ele almıştır. Allah'ı bilmenin, ilahi aşk ile bütünleşmenin, irfana ermenin yolunun manadan geçtiğini, ruhi bütünlüğün ancak o zaman sağlanabileceğini savunmuştur. Sâmiha Ayverdi'nin "Batmayan Gün" (1939) adlı romanı tasavvuf anlayışı ile ortaya koyduğu ilk romanıdır. Bu romanda bir kadın kahramanın (Aliye) ilahi aşk yolunda kendini bulma, manevi gelişimini tamamlama sürecinde yaşadığı ilahi aşk serüveni anlatılmaktadır. Bu çalışma Sâmiha Ayverdi'nin Batmayan Gün adlı romanı odak alınarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e doğru uzanan siyasi, sosyal ve toplumsal dönüşüm sürecinde kadınların deneyimlerini, kadın kimliklerini, şahsiyet oluşumunu, yeni kadın kimliği ile alakalı ortaya çıkan gelişim süreçlerini incelemiştir. Bu çalışma ile Sâmiha Ayverdi'nin romanları irdelenerek romanlarda geçen kadın kahramanların kimlik ve şahsiyet oluşumları detaylı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Türk Romanında kadının kimliği, şahsiyeti ele alınarak dönem içerisindeki değişimi vurgulanmıştır. Çalışmanın sonucunda "Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahramanların kimlik oluşumları ve şahsiyet inşalarında elde edilen bulgular ayrıntılı bir şekilde yorumlanmıştır.

Bilim Kodu :113842
Anahtar Kelimeler : Kadın Kimliği, Türk Romanı, Şahsiyet, Kadının Şahsiyet İnşası, Sâmiha Ayverdi, Batmayan Gün.
Sayfa Adedi : 256
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

Personality Construction of Women in Sâmiha Ayverdi's Novels

(M.Sc. Thesis)

Esra SAR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

July 2023

ABSTRACT

Sâmiha Ayverdi who withnessed the establishment and subsequent process of the Republic from the last years of the Ottoman Empire, worked in the fields of literature, philosophy, history, fine arts with the identity of mystic, thinker, intellectual, educator, writer, historian and enriched her works even more with the power she got from sufism and mystical views, is one of the important women writers of Turkish literature. In her works, she focused on every aspect of human life by putting Islamic mysticism, divine love and meaning at the center. She argued that the way to know Allah, to integrate with divine love, to attain wisdom passes through meaning and that spiritual integrity and coherence can olnly be achieved then. Sâmiha Ayverdi's novel "Batmayan Gün" (1939) is her first novel that she put forward with Sufism and mysticism. In this novel, a heroine (Aliye) finding herself on the path of divine love, the adventure of divine love in the process of completing her spiritual development is explained. Based on Sâmiha Ayverdi's novel "Batmayan Gün", this study examined women's experiences, women's identities, personality constructions, development process related to the new woman identity in the political, social and communal transformation process from the Ottoman Empire to the Republic. With this study, Sâmiha Ayverdi's novel were handled and the identity and personality construction of female protoganists in the novels were discussed in detail. In addition, the identity and personality construction of women in Turkish novels were mentioned and the change in the period was emphasized. As a result of the study, the findings obtained in the identity and personality constructions of female protoganists in the novel "Batmayan Gün" were interpreted in detail.

Science Code : 113842
Key Words : Women's Identity, Turkish Novel, Personality, Personality Constructions of Women, Sâmiha Ayverdi, Batmayan Gün.
Page Number : 256
Supervisor : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirlememe yardımcı olan, çalışma süresince sabrını, hoşgörüsünü, ilgisini desteğini, yoğunluğuna rağmen yardım ve rehberliğini esirgemeyen, zorlandığım her anlarda tezi okuyarak bilgi ve deneyimini paylaşıp bana kılavuzluk eden saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR'a, kıymetli jüri üyelerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Akademik çalışma çıkarmam hususunda beni yüreklendiren, benimle aynı heyecanı ve coşkuyu paylaşan Doç. Dr. Eda Öz ÇELİKBAŞ'a,

Beni her zaman destekleyen, süreç içerisinde sıkıntılarıma ortak olan sevgili aileme, biricik kızlarım Elvin SAR ve Birce SAR'a ve tüm dostlarıma teşekkür eder ve sevgilerimi sunarım.

Esra SAR

MERSİN, 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR x

1. GİRİŞ 1

2. SAMİHA AYVERDİ 7

2.1. Hayatı 7

2.2. Eserleri 15

2.3. Edebi Kişiliği 39

2.4. Düşünce Dünyası 46

2.4.1. Mütefekkir Kimliği 57

2.4.2. Mutasavvıf Kimliği 58

2.4.3. Eğitimci Kimliği 59

2.4.4. Edebiyatçı Kimliği 60

2.4.5. Tarihçi Kimliği 61

3. ŞAHSİYET İNŞASI 67

3.1. Şahsiyet Kavramı 67

3.2. Kadının Kimliği ve Şahsiyeti 70

3.3. Kadının Şahsiyet İnşası 75

3.4. Kadın ve Aile 79

4. TÜRK ROMANINDA KADIN 89

4.1. Tanzimat Romanı Kadın Kahramanlar 93

4.2. Servet-i Fünun Romanı Kadının Gerçekliği 98

Sayfa

4.3. Milli Edebiyat Romanı Ülkücü Kadınlar 120
4.4. Cumhuriyet Döneminde Değişen Kadın Kimliği ve Şahsiyeti 123
5. SAMİHA AYVERDİ'NİN ROMANLARINDA KADIN KİMLİKLERİ 131
5.1. Münevver Kadın 131
5.2. Dindar Kadın 133
5.3. Muhafazakâr Kadın 135
5.4. Geleneksel Kadın 136
5.5. Batıcı Kadın 137
5.6. Sosyete Kadın 139
5.7. Zavallı Kadın 140
5.8. Doğal Kadın 141
5.9. Sanatkâr Kadın 142
5.10. Çalışan Kadın 144
5.11. Zevkperest Kadın 145
5.12. Nefis Düşkünü Kadın 147
5.12.1. Şehvet Düşkünü Kadın 147
5.12.2. Kıskanç Kadın 151
5.12.3. Para Düşkünü Kadın 153
5.12.4. Basit, Aşağı Kadın 155
5.13. Takdir Uyandıran Kadın 158
5.14. İdeal Kadın 161
6. KADININ ŞAHSİYET İNŞASINA SAMİHA AYVERDİ'NİN ROMANLARINDAN ÖRNEKLER 165
7. "BATMAYAN GÜN" ROMANINDA KADININ ŞAHSİYET İNŞASI 191
7.1. Batmayan Gün Romanının Özeti 191
7.2. Batmayan Gün'ün Kadın Kahramanları 204

Sayfa

7.3. Batmayan Gün'de Kadının Şahsiyet İnşası..... 211

8. SONUÇ 241

KAYNAKÇA 245

ÖZGEÇMİŞ 255

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	**Açıklamalar**
Akt.	Aktaran
Çev.	Çeviren/ Tercüme Eden
Yay.	Yayınları
Der.	Derleyen
Haz.	Hazırlayan
Ed.	Editör
C.	Cilt
Bs.	Basım
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
fask.	Fasikül
vd.	ve diğerleri
Y.	Yıl

1. GİRİŞ

Kadının toplumdaki yeri, hakları, toplumsal kimliği ve kimlik oluşturma çabaları Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren ve bilhassa Cumhuriyet'in ilk yıllarında oldukça önem arz etmiştir. Bu süreç içinde kadınların toplumsal ve bireysel, şahsi görevleri ve özellikle de Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türk kadınının kimlik ve şahsiyet oluşumu modernleşme olgusunu beraberinde getirerek değişime uğramıştır. Bu bağlamda bu çalışmada Osmanlı'nın son dönemlerinden özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte geçen süreçte kadın şahsiyeti ve kimlik oluşumunun nasıl gerçekleştiğine açıklık getirmeye çalışılırken bu süreç Sâmiha Ayverdi'nin romanları ve romanlarında geçen kadın kimlikleri ve şahsiyetleri üzerinden örneklendirilmektedir.

Bu çalışmada Ayverdi'nin romanlarında yer alan kadın kahramanlar, kimlik ve şahsiyet oluşumu bağlamında irdelenecektir. Romanlarında her satırında, her cümlesinde tasavvufi unsurlara rastlanmakta ve eserlerini tasavvufi bir görüşle yazdığına tanıklık edilmektedir. Bu kapsamda Osmanlı- Türk modernleşmesi ve Türk muhafazakârlığının önemli kişileri arasında yer alan Sâmiha Ayverdi'nin konumu ele alınarak hayatı, edebi kişiliği, düşünce dünyası ve romanlarında yer alan kadın kahramanların kimlik ve şahsiyet kurulumu anlatılacaktır.

Eserlerinde kadınları ne şekilde kaleme aldığı tespit edilerek onların davranışları, insan ilişkileri ve dünya görüşleri incelenmeye çalışılacaktır. Hayata tasavvufi bir pencereden bakan, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının tasavvufi görüş ve söylemlerini temsil eden, mutasavvıf kadın kimliğini taşıyan, mütefekkir bir yazar olan Sâmiha Ayverdi, romanlarında da kadın kahramanlarını bu anlayış doğrultusunda kurgulamaktadır.

Bu çalışma yedi bölüm halinde gerçekleştirilecektir. İlk bölüm giriş mahiyetinde olup çalışma hakkında genel hatların ele alındığı, çalışmanın amacı ve öneminden bahsedildiği bölümdür. Sâmiha Ayverdi adını verdiğimiz ikinci bölüm 4 ana başlıkla isimlendirilecektir. Bu ana başlıklar dâhilinde Sâmiha Ayverdi'nin hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve düşünce dünyasıyla ilgili konular ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde Şahsiyet İnşası başlığına yer verilerek şahsiyet kavramının ne anlama geldiği, kadın kimliği ve kadın şahsiyetinin tanımı, kadının kimlik ve

şahsiyet inşasının nasıl gerçekleştiği ve son olarak da kadının aile içerisindeki konumu, şahsiyeti ve kimliği konuları incelenecektir.

Dördüncü bölümde Türk Romanında kadının nasıl ele alındığı, Tanzimat Romanı, Servet-i Fünun Romanı, Milli Edebiyat Romanı özelinde incelenerek en son Cumhuriyet Döneminde değişen kadın kimliği, şahsiyet inşası ile karşılaştırılarak dönem içerisindeki değişimi vurgulanmaya çalışılacaktır.

Beşinci bölümde Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan kadın kahramanların kimlikleri üzerinde durularak farklı kimliklere örnekler verilecektir.

Çalışmanın altıncı bölümünde kadının şahsiyet inşasına Sâmiha Ayverdi'nin romanlarından örnekler verilerek kimlik ve şahsiyet oluşumunun daha detaylı olarak irdelenmesi sağlanacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise Sâmiha Ayverdi'nin "Batmayan Gün" adlı romanı özelinde romanın özeti yapılarak romanda geçen kadın kahramanlar tanıtılmaya çalışılacak ve ardından romanda yer alan kadın kahramanların kimlik ve şahsiyet inşasının oluşumlarına örnekler verilecektir.

Konunun tanımı ve amacı

Roman, hikâye, biyografi, deneme, hatırat gibi türlerde eserleri olan Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan kadın kimlikleri ve "Batmayan Gün" adlı romanı özelinde romanda yer alan kadın kimlikleri ve kadının şahsiyet inşasının oluşumuna örnekler vermek çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin romanlarından yola çıkarak romandaki kadın kahramanları incelemek ve sahip oldukları kimlikleri belirlemek ve aktarmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda romanlarda geçen kadın kahramanların kimlik ve şahsiyet oluşumuna örnekler verilerek özellikle "Batmayan Gün" adlı roman hedefe alınacak ve bu romanda geçen kadın kahramanların kimlik inşası, kişilikleri, hayata bakış açıları, şahsiyet oluşumları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Önemi

Mutasavvıf, mütefekkir bir kadın kimliğine sahip olan Sâmiha Ayverdi yaşadığı döneme tasavvufi söylemleri ile katkıda bulunarak sahip olduğu bu söylemlerin yansımalarını romanlarındaki kadın kahramanlara aktarmıştır. Bu romanlarda adı geçen kadın kahramanların kimlik oluşumu, şahsiyet inşalarındaki

örnekler hem yaşadıkları o döneme hem de günümüz sosyokültürel ortama ışık tutarak özellikle Cumhuriyet Döneminde değişen kadın kimliği ve şahsiyetlerinin oluşması sürecine örnekler vermek bağlamında önem taşımaktadır.

Bu çalışma Sâmiha Ayverdi'nin manevi dünyasının eserlerine yansıması ve özellikle "Batmayan Gün" adlı romanında yer alan kadın kahramanların "tasavvuf arayışı içinde olan kadın" şeklinde ele alınması kadının şahsiyeti ve şahsiyet inşasında eseri inceleme açısından değerli ve önemli kılmaktadır.

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadınlar mutasavvıf, mütefekkir, entelektüel, münevver, doğal, zevkperest gibi tanımlamalarla okuyucuya tanıtılarak yazar tarafından bilhassa "mutasavvıf kadın" kimliği ön planda tutulmuştur ve maneviyatın her şeyden üstün olduğunu kendine felsefe edinmiş bir kadın tipine yer vererek ideal kadının nasıl olması gerektiği noktasında bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu sayede Sâmiha Ayverdi'nin düşünce dünyası, kadın kavramına bakışı, kadın muhafazakâr duruşu incelenerek analiz edilmesi kadın çalışmaları alanına farklı bir pencere açmaktadır. Ayrıca manevi değerlerden bahsederken oldukça titiz davranmıştır ve romanlarında her fırsatta mutasavvıf bir kişilikten bahsederek ahlaki meselelerde tasavvufi düşünceden kopmamanın ve bu yolda yürürken maneviyatın da açamayacağı kapıları olmadığını dile getirmiştir. Onun sahip olduğu bu hayat görüşü ve felsefesi doğrultusunda evrende yer alan her şeye sevgi dolu baktığını, çarenin ise maddeden değil manadan geçtiğini, bu yolda manevi hayatını her şeyden üstün tutan bir kadın kimliğine eserlerinde yer vermesi büyük önem arz etmektedir.

Cumhuriyet'in kuruluş dönemine tanıklık eden Sâmiha Ayverdi, Tasavvuf Edebiyatı'nın yazarlarından biridir. Eserlerinde ağırlıklı olarak tasavvufi konulara yer vermiş olan Sâmiha Ayverdi bununla birlikte milliyetçilik ve vatanseverlik duygularını da eserlerinde yer vermeyi ihmal etmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne, Cumhuriyet'in ilanına şahit olan mutasavvıf yazar Sâmiha Ayverdi, romanlarında tasavvufi söylemlere ve Türk-Osmanlı medeniyetinin hatıralarına yer vererek manevi değerlerin ön plana çıkmasına önem vermiştir.

Bu çalışma değişen modern dünya içinde tasavvufi söylemleri ve düşüncelerini eserlerine yansıtan Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan kadın kimlikleri ve şahsiyet oluşumları etrafında şekillenmektedir. Sâmiha Ayverdi'nin

romanlarında tasavvufi söylemlerin görünümünü ortaya koymak adına yazarın görüşlerini tarafsız bir gözlemci olarak tasvir etmek ve bu görüşleri akademik çalışmalar doğrultusunda temellendirmek hedeflenmektedir. Bu hedeflerin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Sâmiha Ayverdi hakkında mevcut çalışmalar olsa da eserlerinde kadın kimlikleri, oluşumu, şahsiyet inşasının incelenmesi, analiz edilmesi, yorumlanmasının yeterince yapılmadığı gözlemlenmektedir. Bu eksikliği giderebilmek adına yazarın romanlarında geçen kadın şahsiyetler ve "Batmayan Gün" adlı romanı özelinde geçen kadın kimlikleri derinlemesine inceleyerek anlayabilmek ve açıklayabilmek kadın çalışmaları alanına farklı bir pencere açarak bu çalışma sayesinde literatüre özgün bir katkı sağlama amacı güdülmekte ve kadın çalışmaları alanında Sâmiha Ayverdi'yi daha çok tanıtmak hedeflenmektedir.

Yöntem ve teknikler

Çalışmanın konusu ile ilgili Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında geçen kadın kahramanlar, kadın kahramanların kimlikleri, Türk romanında kadın kahramanlar ve değişen kadın kimlik ve şahsiyetleri araştırılıp incelenecek ve Ayverdi bakışından ideal kadın kimliği tespit edilecektir. Bu kapsamda şahsiyet, kimlik, kadın kimliği, kadın şahsiyeti, kadın ve aile kavramları ele alınacaktır.

Sâmiha Ayverdi'nin romanları ele alınarak romanlarda yer alan kadın kimliklerine örnekler verilecektir. Kadının şahsiyet inşasına Sâmiha Ayverdi'nin romanlarından farklı örnekler verilerek kadın kimlik oluşumlarının analiz ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Çalışma neticesinde "Batmayan Gün" adlı roman özelinde kadın kimlikler detaylı analiz ile tespit edilerek kadının şahsiyet inşası ve Ayverdi bakış açısından idealize edilen kadın kimliği üzerine tespitler yapılacaktır. Bu sayede mutasavvıf ve mütefekkir bir yazar olan Sâmiha Ayverdi'nin düşünce dünyasının eserlerine de yansımasına örnekler verilerek literatür ve metin taraması yapılarak söz konusu romanlarda geçen kadın kimlikleri üzerine bir betimleme yapılmaya çalışılacaktır. "Batmayan Gün" adlı roman özelinde ele alınan kadın kimlikler ve şahsiyet oluşumu derinlemesine inceleme yapılarak resmi internet sitelerinden erişim sağlanarak elde edilen veriler ışığında incelemeler yapılacaktır.

Bu tez çalışması nitel bir araştırma olup konu ile ilgili literatür taraması yapılarak basılı bilimsel kitaplar, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezlerinden faydalanılacaktır. Bu konu üzerinde görüş bildiren fikir ve bilimsel çalışmalardan yararlanılacaktır. Yapılan literatür taramasında elde edilen kaynaklar bilimsel yöntemlerle irdelenip konunun daha açık ve net anlaşılması için doğru tespit ve değerlendirmeler neticesinde sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada Sâmiha Ayverdi'nin romanları ve tüm romanlarda geçen kadın kahramanlar çalışmanın evrenini oluştururken örneklemi ise "Batmayan Gün" adlı romanı ve bu romanda geçen kadın kahramanlar oluşturmaktadır. Betimsel araştırma yöntemi ile kitap incelemesi yapılarak kadın kimlikler detaylı bir şekilde incelenecektir.

Bu çalışmada Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan kadın kimlikleri ele alınarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Bu sebeple araştırma konusuna ilişkin mevcut literatür taranarak analiz edilecektir. Ulaşılan bilgilerin analiz, değerlendirme ve yorumlanmasında ortaya çıkacak olan bu çalışma bilimsel bilgiye katkı sağlayacağı hedeflenerek temel bir araştırma olarak düşünülebilir.

2. SAMİHA AYVERDİ

2.1. Hayatı

Sâmiha Ayverdi, 25 Kasım 1905 yılında İstanbul'un tanınmış, seçkin aile ve bürokratlarının yaşadığı Şehzadebaşı semtinde yer alan büyük bir konakta dünyaya gelmiştir (Dayanç-Alan, 2014, 1).

"Ayverdilerin komşuları arasında Viyana Sefiri Galip Bey, Şam Valisi Naşit Paşa, annesinin amcası olan Meclis-i Maliye Reisi İbrahim Efendi, Selahattin Molla ve hecenin beş şairinden Orhan Seyfi Orhon'un babası yer alır" (Göze, 2005: 8) ifadeleri onun seçkin bir muhitte yaşadığının kanıtı niteliğindedir. Çocukluk yıllarını Şehzadebaşı semtinde geçirmiştir.

> *Ben Şehzadebaşı'ndaki evimizde doğdum, yaz mevsimleri hariç on dört yaşıma kadar bütün bu çocukluk devremi, hep aynı evde geçirdim. Taşlıklar, taş odalar, kilerler, mutfaklar, yükler, dolaplar, sandık odalarının arasını bir örümcek ağı gibi ören hareketli ve tasasız günlerim, sevinçlerim, üzüntülerim, hep aynı çatı altında geçti."* (Ayverdi, 2008a: 123).
>
> *Ramazan oğullarındanız. Bir ceddim yeniçeri, bir ceddim Macar ellerinde yatan Gülbaba, büyükbabam şehit, babam gazi. Ecdadımız ölüm dirim macerasını bu topraklarda yaşamış hayat ve bek oyununu bu topraklarda oynamış. Bir orta Asya damgasını taşıyan bize ne düşer, artık onu siz hesap edin.* (Ayverdi, 2003: 385)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere neşeli, dürüst, haram lokmaya tenezzül etmeyen (Yüksel ve Uluant, 2005: 15) babası Yarbay İsmail Hakkı Bey, Balkan Harbi gazilerinden olmakla birlikte baba tarafından soyu Adana bölgesinde hüküm süren Ramazanoğulları'na dayanmaktadır. Ayverdi bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

> *...seferberlik yıllarında çıkan ekmekler kabuk tutmadığı için tepsi ile fırına sürülür, vesika ile halka verilirdi. Ancak, bu cıvık cıvık madde, ekmekten ziyade bir turuncumsu balçık gibiydi. Nur içinde yatsınlar, annemle babam, biz iki çocuğa, bu çamuru yedirmemek için, dükkân sattılar, ev sattılar, mal mülk sattılar. Harp içinde babam, hem askerdi, hem de levazım idi. Amma, evlatlarının kursağına bir lokma haram sokmadı.* (Ayverdi, 2010a: 133-134).

Otoriter bir İstanbul hanımefendisi olan annesi Fatma Meliha Hanım tarafından soyu ise Kanuni döneminde yaşayan Budin seferinde şehit düşen Gül Baba'ya kadar uzanmaktadır (Banarlı, 1971: 1232). Ayverdi Gül Baba Tekkesini eserlerinde anlatırken şu ifadelere yer vermiştir:

Horoz Kapısı dışında Veli Bey Ilıcası yanına bağlı, bahçeli bir bayır üzerinde mamur bir tekkedir. Dervişler gazaya giden süleha-i ümmettir. Kış ve yaz meydanlarında gunagun şamdan, çerağ, kandiller, gülbedanlar ve buhurdanlar bulunur. Bu tekke Gazi Mihal Zadelerin hayratı olup ayende ve revendeye nimet-i nefisesi mebzuldür. Bizzat Gül baba çimenlik ve çiçeklik içre kurşun örtülü bir kubbede medfundur. (Ayverdi, 2010b: 249).

Ayverdi, şahsiyetinin, kimliğinin oluşumunda ailesinin büyük etkisinin olduğunu ve bu ortamda sevgiyle büyüdüğünü ifade etmektedir ve bunun yansımalarını eserlerinde bizzat görebilmekteyiz.

"Annem iyi insandı. Dürüst, hayırsever ve bilhassa asil bir ruha sahipti. Öyle ki adeta çağlar yaşamış tarihi bir sima, derinlerine sinmiş bir debdebe ve ihtişamdan arta kalıp, yolu bu yola uğramış bir başka âlemin hatıra şahsiyeti gibi idi." (Ayverdi, 2005a: 50).

Başka bir eserinde ise annesinden bahsederken;

…annem asil bir ruhun sahibiydi. Bir kere masumdu. İhlaslı idi. Mahzurlu, ters karar ve davranışları hep gayr-i iradi idi; „A…ben ne dedim?" diye söylediği sözün muhatabını üzdüğünü gördüğünde, bu şaşması cidden samimi idi. Evet, ezel hamuru yoğrulurken ona, riya, yalan, gıybet ve dünya hırsı gibi çirkinliklerden bir nebze olsun katılmamıştı. (Ayverdi 2008a: 53) ifadelerine yer vermektedir.

Şahsiyetinin oluşum sürecinde annesi olduğu kadar babasının da etkileri büyüktür. Örneğin başka bir eserinde de babasından bahsederken;

Babama gelince dürüst insandı. Namuslu ve etrafına hayırhahtı. Bilhassa ne kendi haram lokma yer ne de bize yedirirdi. Ama annemin ağır ve saltanatlı içyapısı ile kıyaslanınca ortaya birbiri ile ölçülemeyecek iki ayrı tablo çıkardı. Zira babam kalender, zevk ehli, nüktedan ve hayatı hafifinden alarak günün gün etmeyi, ciddi meselelerden uzak durmayı seven insandı. Ekseri akşamları eve işrekli gelir; çoluğunun çocuğunun yanında asla eline kadeh almaz, anneme saygı gösterir, hatta kendi ölçülerine göre severdi de. Fakat yan yana çizilmiş iki ayrı hat gibi pek az noktalarda birleşerek hep mesafeli, hep birbirlerine uzak giderlerdi. (Ayverdi, 2005: 51) söylemlerine yer vermektedir.

Değerler noktasında ona örnek teşkil eden büyükbabası Albay Hüseyin Hüsnü Bey Girit şehitlerindendir. Sâmiha Ayverdi büyükbabasından bahsederken şu sözlere yer vermektedir:

"Büyük babam güzel bir ihtiyardı. İnce uzun bir kameti vardı. Ciddi idi. Vekarlı ve kelamı az insandı. Çok dürüst olduğunu da seneler sonra öğrendim…" (Ayverdi, 2005a: 29).

Ayverdi, ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi ile olan ilişkisini de şu ifadelerle anlatmaktadır:

> *Ağabeyimi çok seviyordum. Onun beni sevdiği muhakkaktı. Başkalarının ağabeyleri küçük kardeşlerini paylıyor, hatta itip kalkıyor, dövüyorlardı. Ağabeyim ise beni bir kere bile terslememiş, azarlamamıştır. Sonra arkadaşlarıyla oynarken beni de çağırıyor, aralarına alıyordu. Bunun bir tenezzül, hatta lütuf olduğunu pekâlâ da hissediyordum. Çünkü o yedi, ben ise iki yaşında idim...*
>
> *Gene çok sonradan anlayabileceğim gibi o, yalnız beni değil uzak yakın kimseyi kıskanmayacak, hased gibi, riya gibi, ikiyüzlülük gibi, iç karartıcı duygulara bigâne kalmayı bilen asil ve zengin bir ruhun adamı olacaktı*. (Ayverdi, 2005a: 14).

Ayverdi için ağabeyi Ekrem Ayverdi'nin çok özel bir yeri olduğu ve onun için çok özel bir insan olduğunu çocukluk yıllarında yaşadıkları hatıralardan bahsederken değindiği cümlelerden anlamak mümkündür. Ayverdi yaşadıkları bu hatıraları şu şekilde ifade etmektedir:

> *Küçük Ekrem henüz dört yaşında. Yazlık evimize çok yakın bulunan mescidin, bir de çok tesirli ve tatlı sesli olan bir müezzini mevcut. Ezan başlar başlamaz o dört yasındaki çocuk, bahçeye fırlayarak mescide daha yakın olan duvar dibine giderek bu yanık sesi dinlemeyi îtiyat haline getirmiş bulunuyor. Günlerden bir gün, gene müezzinin, Allahû Ekber demesi ile çocuk bahçeye koşuyor. Fakat bu defa ezanı okuyan başkası; hem öyle bir başkası ki çatlak, akortsuz ve kerih denecek kadar bed bir sesin sahibi. Çocuk ezan bitince gene içeri giriyor ve annesinin yanına giderek: ' Anne, bu müezzini hapsetmeli diyor!' Güzelliği fark etmekte, seçmekte ve bilhassa gönül vermekte nasıl derûni bir hazırlıkla dünyaya gelmiş olmalı ki, bunu, yaşı ile ölçülemeyecek bir hassasiyet patlaması ile âşikar eyleyebiliyor. Gene annemden dinlediğim bir başka hatıra da şu: Küçük Ekrem gene aynı yaşlarda. Aile ile beraber bir akraba ziyaretine gidilmiştir. Misafir oldukları evde cama yüzünü yapıştıran çocuk, uzun zaman kımıldamaksızın dışarı bakıyor. Hareketli ve hayli de yaramaz, hatta asabi yapılı olan oğlunun bu ısrarlı sükûneti annesine merak olarak: 'Oğlum böyle nereye bakıyorsun?' diye sorunca, çocuk âdetâ beklediği bir sualle karşılaşmış gibi: 'Karşıdaki evin pencerelerine bakıyorum. Saçağı ne kadar yakın, çok çirkin görünüyor' demez mi?* (Özer, 2008: 29).

Ayverdi, dayıları hakkında da şu bilgilere yer vermektedir:

*"Esad Segay Bey, en küçük dayımdı. Ağabeyi Cemal Bey ise dayılarımın en büyüğü idi. Her ikisi de büyük annemin kardeşi idiler. Annemin kardeşi Doktor Server Hilmi Bey ise ortanca dayımdı." (*Ayverdi, 2008a: 66).

*"... dalgalı, siyah saçlı, mavimsi, damarlı, bembeyaz dişli, al hareli, renkli Türk güzeli dayım."(*Ayverdi, 2008a: 169).

Bütün bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sâmiha Ayverdi ailesindeki kişileri tek tek tanıtmıştır ve onları bir bütün içinde görerek değerlendirmiştir.

*"Büyükbabam, büyükannem, dayılarım, annem, anneannemin dadısı ve daha çevremizin nice iyilikle örnek denecek insanları hep iç cenginin kahramanları idiler." (*Ayverdi, 1985a: 66-69).

Sâmiha Ayverdi, Osmanlı'nın son yıllarından yeni bir Cumhuriyet'in kurulması sürecine tanıklık etmiş ve sahip olduğu entelektüel aile yapısından etkilenerek içinde bulunduğu farklı dönemleri karşılaştırma imkânı bularak çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Eserlerinde muhafazakârlık olgusunu ve kadın kavramını harmanlayarak işlemiştir.

Aralarında Cevdat Paşa, Ziya Paşa gibi ünlülerin yer aldığı selamlık sohbet ortamlarına katılarak tarih, vatan bilincini ileriye taşımış, şahsiyet şekillenmesini gerçekleştirerek entelektüel bilgi birikimini daha da ileri seviyeye götürmüştür (Ayverdi, 2005a: 147). Ayrıca içinde bulunduğu aristokrat çevreyi gözlemleme imkânı bularak Osmanlı İmparatorluğu'nun görkemli hayatını, medeniyetler cenneti olan İstanbul'un tarihini, çoklu kültürünü öğrenerek yetiştiğini de şu ifadelerden anlamaktayız:

> *Çocukluğum, bir Gürcü, Çerkez, Habeş, Zenci ve Arnavut vatandaşı çevresi içinde geçti. Çatımızın altındaki bu ayrı ırk ve coğrafyadan gelmiş kimselerin hepsini Türk olan anam babam gibi soydaşım zannederdim. Zira büyüklerimden de onlara karşı olan muamelesinde, ayrılığa delalet edecek en küçük bir imadan dahi eser bulunmazdı.* (Kırzıoğlu, 1990: 5; Ayverdi, 2008b: 191-192).

Eğitim hayatına İnas Numune Mektebinde başlayan Sâmiha Ayverdi, Süleymaniye Kız Numune Mektebini bitirerek mezun olmuştur. Tarih, felsefe, edebiyat, tasavvuf gibi alanlarda özel dersler alan Ayverdi, ayrıca Fransızca ve güzel sanatlar dalında da eğitimler alarak keman çalmayı öğrenmiştir. Küçük yaşlardayken Servet-i Fünun, Kısas-ı Enbiya gibi eserlerle tanışmıştır. Hem bu kitaplar hem de selamlık sohbetlerin etkisi altında tarih bilincini geliştirerek toplumda yer alan sorunlara çözüm odaklı bakabilmeyi öğrenmiştir (Yetiş, 1993:3).

Dönemin ünlü ve önemli mürebbiyelerinden biri olan ve Ken'an Dergâhı'nın Şeyhi Ken'an Rifâi ile tanışması onun manevi, ilahi dünyasına ufuk açmıştır.

Eserlerinde etkilerini gördüğümüz tasavvufi yaşam biçimi ve inanışını Ken'an Rifai'ye borçlu olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

> *Vatan ve îmânı, kılıcın iki yüzü gibi birleştirmiş bir âilenin evlâdı olmakla berâber, dünya görüşü ve insanlık anlayışı yolunda atmaya çalıştığım her adımı, hocam Kenan Rifâî'ye borçluyumdur. Bir mânevî murâkabe, derûnî muhasebe ve birlik görüşünden uzaklaştıkça, ulvî duygu ve yapıcı düşüncelerini kaybeder olan cemiyet ve milletlerin yüzlerinin gülmesi için, şahsî ihtiras ve menfaat şâibesiyle kirlenmemiş rehber otoritelere muhtaç bulunduklarına inanıyorum. Hayâtıma bir çizgi çekerek yekûnunu gözden geçirdiğim zaman, kendi kendisinin emîri olduğu gibi, etrâfındakileri de hayvânî ve nefsânî hırs ve çirkinliklerinden âzâde ederek hürriyete kavuşturma cihâdı içinde olan bir ulunun çömezi olmaklığımdan başka kârım olmadığı gerçeğini görüyorum.* (www.bizimsevar.com).

Yaşamı boyunca İstanbul'da yaşayan Ayverdi için İstanbul'un önemi oldukça fazladır. Bu önemi Hatipoğlu'nun ifadelerinden anlamak mümkündür:

> *Sâmiha Ayverdi Hanımefendi için İstanbul, Orta Asya bozkırlarından kopup gelen ve İslâm'dan aldığı hız ve îmânla Anadolu'da; Konya, Bursa ve Edirne'yi merhale merhale aşarak kendisinde karar kılmış bir milletin meydana getirdiği, insanı merkez alması bakımından dünyanın tanıdığı tek medeniyetin zirveye doğru çıkısına ve sonra yavaş yavaş düşüşüne şahit olmuş, bu şehadetin binlerce işaretini bağrında barındırmış bir beldedir. İstanbul, Müslüman Türk medeniyetinin ulaşabildiği son merhaleye çıkıştaki bütün girinti ve çıkıntılarının havasına, insanına, taşına toprağına sinmiş ve geriye dönüş yolunda bağrından yaralar açılarak delik deşik olmuş bir terkiptir. O en bayağı manası ile beşerilikten ulvîlîge doğru yükselişin ve düşüşün, iki kutup arasındaki gidiş gelişlerin boy gösterdiği bir mekândır. Bu bakımdan kıymetli yazarımız için İstanbul, sadece Türk zevkinin, Türk zekâsının meydana getirdiği bir medeniyetin merkezi değil; o medeniyetin darmadağınık hâle getirilişinin hatıraları ile yüklü bir şehirdir.* (Hatipoğlu, 1988: 113).

İstanbul kültür ve medeniyetinin, aristokrat hayat ve yaşam tarzının temsilcisi Zekiye Hanım, Ayverdi'nin büyük annesi Halet Hanım'ın büyük annesidir. Ayverdi'nin şifai eğitim ve tarih bilinci kazanmasında öncülük eden büyükannesi Halet Hanım İstanbul kültürü ve aristokrat hayat tarzı ile yetişmiş asil bir kadındır. Büyük annesi Zekiye Hanım'dan aldığı kültürü, görgüyü ve tüm bilgi birikimini torunu Ayverdi'ye aktarmıştır. Bu sayede Ayverdi, büyükannesi Halet Hanım'dan aldığı kültür ve medeniyet akıbetinde yaşadığı dönemin konak hayatını ve İstanbul aristokrat yaşam tarzını, kültürünü, üslubunu ayrıntılarıyla öğrenerek öğrendiklerini sonrasında eserlerine taşıma imkânına erişmiştir (Yetiş, 1993: 3).

Sâmiha Ayverdi çocukluk yıllarını ve hayatını şekillendiren, ruhuna derinlik katan selamlık sohbetlerin onda bıraktığı izleri şu sözlerle ifade etmektedir:

Çocukluk hayatım, dadımın söylediği ninnileri mânalandırmak endişesiyle başlayan bir düşünce ve tetkik atmosferine sarılı olarak geçmiştir.(…) Bir buçuk yaşından itibaren sahne sahne hatırladığım çocukluğumda, farkında olmaksızın böyle yakalamış olduğum tabloları, üst üste biriken senelerden sonra birdenbire inkişaf edivermiş buldum. Şehzadebaşı gibi İstanbul'un karakteristik semtlerinden birinde geçen çocukluğum ve babamın dostlarıyla dolup boşalan selâmlığımız, hattâ uşak, aşçı ve mahalle bekçilerinin uğrağı olan koğuş safaları, bize cömertçe iz bırakıp geçen mazi levhalarındandır. Bahusus ekseri ihtizar halindeki hastalarla, sönmek üzere olan ışıklarda görülen bir son parlayış ve zindelik nevinden, eski İstanbul hayatı da can çekişen günlerini yaşarken, pek yakın bir akraba konağı, bu son ve âni canlılığın bütün vasıflarını önüme sermiş bulunmakla, bana bol, sahih ve hakikî fırsatlar vermekten geri kalmamıştır. (Koçu, 1958: 1665).

Ken'an Rifâi ile tanıştıktan sonra aldığı eğitimler ve genişleyen manevi dünyası, ilahi aşkla bezenerek yaşam biçimi halini almıştır. Deneyimlediği bu gelişmeyi öğrencisi Aysel Yüksel şu ifadelerle aktarmaktadır:

13 Mart 1927 yılında karar ettiğinde, el öpüp Rahmet Kapısından içeri girerek o büyük velînin rahle-i tedrisine oturmuş, ibâdetleri, yaşayışları, hülâsa her hâlleri ile sâhib-i tertip ve neticede kendisi de bu kapının içinde bir Rahmet Kapısı olarak kanatlarını fakire'zengine, iyiye kötüye, her isteyene açarak aldıklarını sebil sebil dağıtmışlardır. Tasavvufu bir yaşayış biçimi olarak kabul ettikleri için inandıklarını yaşamış ve bu yaşayış tarzını eserlerine de aksettirmişlerdir. Ömrünü tevhîd içinde geçirmiş, dünyâ hayâtını ukbâ hayâtı içinde, ukbâhayâtını da dünyâ, hayâtı içinde yaşamış, tasavvufta târihi, milliyeti, vatanı yakalamış, vatan aşkından, târihin derinliklerinden, İçtimaî meselelerin ağırlığından tasavvufa yol bulmuş, âdetâ eserlerinde bir dünyâdan bir dünyaya ulaşmış, her iki dünyâyı da birleştirmenin sırlı güzelliğini göstermiştir. (Yüksel, 1993: 26-27).

Toplum meselelerini çözmeye kendini adamış olan Sâmiha Ayverdi için Kazım Yetiş şu ifadelere yer vermiştir:

" Bütün ömrü boyunca Türkiye'nin ve İslam'ın meseleleri üzerinde zihin yoran, mesaisinin hemen tamamını bu konuda yazmaya, konuşmaya hasreden, bu bakımdan da kendine ayıracak bir zamanı kalmayan yazarımızın hayatını anlatmak gerçekten güçtür." (Yetiş, 1988: 16).

Sâmiha Ayverdi hakkında Kazım Yetiş'in bu denli değerli sözlerini de unutmamak gerekir:

Hepimizin bildiği gibi her insanın birtakım özellikleri vardır. Değerleri ve inandıkları, karakterleri vardır. Rahmetli Sâmiha Ayverdi hanımefendinin de çeşitli cepheleri vardır. Bu kısa konuşmada ben onun cephelerine sadece başlıklar halinde, bazı örnekler vererek, temas etmek istiyorum. Önce onu tabi bir Müslüman-Türk olarak düşüneceğiz. Gerçek anlamda bir muvahhit…

Ondaki Allah ve Peygamber sevgisi, Peygamber ahlakı, inanın bakmaya veya değerlendirmeye gözümün ve gücümün dayanamayacağının farkındayım. Sadece bir, iki örnek vereceğim. Bu örnekler çok basit gelecek ama düşündüğünüz zaman onun anlamı çok daha iyi anlaşılacaktır…

Bir gün kendisine bir Kur'an-ı Kerim hediye edilmiş. Diyor ki ben bana Kur'an-ı Kerim hediye edenin karşılığında, bunun karşılığını vererek yapabileceğim tek şey vardı: "Sağ olduğum müddetçe onun için dua edeceğim.

Bir gün Eminönü'nden geçiyor. Bir bakmış bir mezarın başında bir kişi dua ediyor. Ve Ayverdi, konuştuktan sonra anlıyor ki, dua eden kişi, orada yatanın, sadece Müslüman kardeşi olması hasebiyle dua ediyor. Ve demiştir ki "-bu hadiseyi gördükten sonra bugünden sonra da ben onun için dua ediyorum.(Akdeniz, 2010: 60-61).

Şiir, tiyatro alanında usta isimlerden Necip Fazıl Kısakürek, Sâmiha Ayverdi hakkında şu sözleri ifade etmiştir:

Bu kadın muharrirden gözüme çarpan ilk hususilik, onun şahsî muarefe ve sun'î şöhret tertiplerinden hiçbirisine kıymet vermeden, mütevazi bir kütüphane vasıtasiyle yalnız üstüste eser vermesi oldu.. Sâmiha Ayverdi'nin bâzı satıriarile temasa gelir gelmez, onda cins istidatlara ait soylu çilenin bütün izlerini gördüm. Açıkgöz ve günübirlik şöhret avcılarının daima kolaya, hafife kaçar, göz alıcı ve alâka çekici âdi hokkabazlıklarına karşılık, onda, derin bir metafizika ihtirası, mâvera humması, eşya ve hâdiselerin düğümünü ruhta ve müessirlerin müessirinde arayan hakikî insan hamlesi, kaleminin dokumalarındaki mihrakı şekillendiriyordu. Sâmiha Ayverdi, maddî eşyanın bittiği, deri üstü hâdiselerin tükendiği ve zâhir ufuklarının sona erdiği noktaya bitişik âlemin serdengeçti bir meczûbudur. (Demiryürek, 2017: 13).

Hem gazeteci hem yazar Refi Cevad Ulunay'ın Sâmiha Ayverdi ve onun edebi kişiliği hakkındaki ifadelerine baktığımızda şu değerli sözleri yazdığını görmekteyiz:

Sâmiha Ayverdi edebî şahsiyeti hakkında başlı başına kitap yazılacak kadar kuvvetli bir varlıktır. Eserlerinde kendisinden başka hiçbir şeyden istiane etmeğe tenezzül etmemiş ve kitaplarını çok temiz bir şark kültürüne dayanarak yazmıştır. Edebî yoksullukların acısını çok derin surette hissettiğimiz zamanda bu büyük kadının eserleri teşneleri teskin eden bir kaynak gibidir. (Demiryürek, 2017: 13).

Başka bir yazısında ise Refi Cevad Ulunay, Sâmiha Ayverdi'nin hem sanatı hem de iç dünyası hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

Sâmiha Ayverdi, hikâyelerinde, bize binlerce senelerden beri binlerce büyük dimağların nesirle, şiirle, musikî ile tabiatle, aşkla, hicranla, elemle terennüm eyledikleri büyük Şark felsefesinin zevahir çalılıklarına gizlenmiş hakikat kaynaklarını arzediyor. Geçmiş ve gelecek Ehl-i aşk' kafilesi arasında bu değerli Türk kadınının bir mevkii olduğuna ve olacağına şüphe etmiyorum. Eserlerin tahlilindeki 'tasavvuf ruhunu' kelimenin aslını 'sofu'luktan gelmedir

zannı ile taassuba mal eden cahil, beyinsiz ve ahmak budalalara da rastladığımız oldu. Bunların fikirlerinde bir 'intibah hususlünü' bile temenni etmek ilim namına bir küçüklüktür. Onlar tasavvuf edebiyatının bir takım sembollere bürünen mânasına nüfuz etmekten âcizdirler. (Demiryürek, 2017: 14).

Henüz 16 yaşındayken evlenen ve evliliği 5 sene süren Ayverdi, anlaşamadığı gerekçesiyle eşinden ayrılmıştır. Hayatının geri kalanında kendini okumaya ve araştırmaya adamıştır. Süreç içerisinde Fransızcasını daha da geliştirmiştir (Deliorman, 2004: 172).

1970 yılında kurduğu Kubbealtı akademisinde birçok seminerler düzenleyen Sâmiha Ayverdi, tarih, sanat, iktisat gibi farklı konularda seminerler vermiştir (Ergiydiren, 2009: 247).

1984 yılında Türkiye Milli Kültür Vakfı Ayverdi'ye Türk Milli Kültürüne Hizmet Şeref Armağanını layık görmüştür (Işık, 2004: 280). 1984 yılında Türk Edebiyatı Dergisi 127. sayısının 32. sayfasında Sâmiha Ayverdi için özel bir bölüme yer verilmiştir (Deliorman, 2004: 239).

1986 yılında Türk Edebiyatı Vakfı, Sâmiha Ayverdi'yi bugüne kadar verdiği sanatsal hizmetlerden ötürü plaket ile ödüllendirmiştir (Deliorman, 2004: 238-239).

1988 yılında Kubbealtı Akademi Mecmuası Ekim ayı sayısı "Sâmiha Ayverdi Hatıra Sayısı" şeklinde Sâmiha Ayverdi için ayrılmıştır (Deliorman, 2004: 239). Yine 1988 yılında Türkiye Yazarlar Birliği, Sâmiha Ayverdi'ye "Hey Gidi Günler Hey" adlı kitabına binaen Dil Ödülü vermiştir (Işık, 2004: 280).

1990 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından Sâmiha Ayverdi'ye şükran beratı layık görülmüştür. 1992 yılında ise Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahipleri Meslek Birliği tarafından üstün hizmet ödülü takdim edilmiştir. 1992 yılında Türk Kadınları Kültür Derneğince hatıra plaketi takdim edilmiştir (Deliorman, 2004: 243).

Seksen yedi yıllık ömrüne birçok eser sığdıran Sâmiha Ayverdi, 22 Mart 1993 yılında hakkın rahmetine kavuşmuştur. Yürüdüğü bu yolda kendini Hak aşkına, ilahi aşka adamış ve ilahi rahmet ile etrafına daima iyilik, hoşgörü ve hayırseverliği öğretmiştir.

2.2. Eserleri

Yazın hayatına başladığı 1938 yılından bu yana birçok türde eserler veren Sâmiha Ayverdi, romancı kimliğinin yanında hikâye, mensur şiir, hatırat, tarih, biyografi, otobiyografi, seyahat, makale, mektup gibi farklı türlerde de eserler vermiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin yazın hayatını iki dönemde incelemek mümkündür. Bunlardan ilki ilahi aşkı konu edindiği tasavvufi eserleri yazdığı 1938-1950'li yılları kapsayan I. Dönemdir. İkinci Dönem ise daha çok toplumsal sorunları konu alan, içinde bulunduğu dönemin cemiyet hayatı, kültür ve manevi yönlerini kapsayan meselelere daha toplumsal açıdan bakan 1950-1993'lü yılları kapsayan dönemdir. Bu denli çeşitlilik gösteren yazın hayatında kaleme aldığı eserleri şu şekilde sıralayabiliriz[1]:

Roman

Aşk Budur (1938)

Batmayan Gün (1939)

Ateş Ağacı (1941)

Yaşayan Ölü (1942)

İnsan ve Şeytan (1942)

Son Menzil (1943)

Yolcu Nereye Gidiyorsun (1944)

Mesih Paşa İmamı (1948)

Hikaye

Mabedde Bir Gece (1940)

Mensur Şiir

Yusufçuk (1946)

Hancı (1988)

[1] Sâmiha Ayverdi'nin eserleri sıralanırken İsmet Binark tarafından hazırlanan biyografi dikkate alınmıştır. Binark, İsmet. Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul, 1999; Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası-2, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul, 2007.

Dile Gelen Taş (1999)

Hatıra

İbrahim Efendi Konağı (1964)

Bir Dünyadan Bir Dünyaya (1974)

Hâtıralarla Başbaşa (1977)

Rahmet Kapısı (1985)

Hey Gidi Günler Hey (1988)

Küplücedeki Köşk (1989)

Ah Tuna Vah Tuna (1996)

Ne İdik Ne Olduk (1985)

Bağ Bozumu (1987)

Ratibe (2002)

Ezeli Dostlar (2003)

İki Âşinâ (2003)

Dünden Bugüne Ne Kalmıştır? (2006)

Arkamızda Dönen Dolaplar (2007)

Kaybolan Anahtar (2008)

Paşa Hanım (2009)

Kültür, Medeniyet ve Tarih

Boğaziçinde Tarih (1966)

Türk Tarihinde Osmanlı Asırları (1975)

Türkiye'nin Ermeni Meselesi (1976)

Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri (1970)

Bir Şehîd Anasına Tarihin Söyledikleri: Türkiye'nin Ermeni Meselesi (1976)

Biyografi

Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık (1951)

Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fatih (1953)

Otobiyografi

Dost (1980)

Seyahat

Yeryüzünde Birkaç Adım (1984)

Portre

Âbide Şahsiyetler (1976)

Deneme

İstanbul Geceleri (1952)

Kölelikten Efendiliğe (1978)

Makale

Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız (1976)

Ne İdik Ne Olduk (2002)

Rahmet Kapısı (1985)

Mektup

Misyonerlik Karşısında Türkiye (1969)

Mektuplardan Gelen Ses (1985)

Konferans ve Broşür

Onüçüncü Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hz. Mevlâna (1955)

Gençlik Mes'eleleri ve Mes'ulleri (1969)

Yunus Emre ve Ilâhiler (1969)

Rahmetli Ayaslug (1969)

Millî Kültürümüzde Gaflet Mihrakları (1969)

Yunus Emre ve İlâhiler (1969)

Rahmetli Ayasluğ (1969)

Millî Kültürümüzde Gaflet Mihrakları (1969)

Maârif Dâvâmız (1970)

Maârifimiz (1970)

Sohbet

Kur'ân Ahlâkı Nedir? (1986)

Gazete, Mecmua ve Yıllıklardaki Mensur Şiir, Makale, Hatıra, Tebliğ ve Çeşitli Türdeki Yazılar (Şişman, 2009: 52-68)

•Emânet. Büyük Doğu, II (35), 28 Haziran 1946, 6. (Mensur şiir)

• Sual. Büyük Doğu, II (36), 5 Temmuz 1946, 6. (Mensur şiir)

• Mesihpaşa İmamı (Roman). Tefrika No. 1-16. - Birinci Kısım-. Büyük Doğu, II (37)– (52), 12 Temmuz – 25 Ekim 1946, 13.

• Ebedî Meçhul. Büyük Doğu, II (39), 26 Temmuz 1946, 15. (Mensur şiir)

• Meydan ve Oyun. Büyük Doğu, II (40), 2 Ağustos 1946, 6. (Mensur şiir)

• Çocuklar. Büyük Doğu, II (44), 30 Ağustos 1946, 6. (Mensur şiir)

• '?'. Büyük Doğu, II (46), 13 Eylül 1946, 6. (Mensur şiir) Mensur şiirin adı, '?' dir.

• Mezarcı. Büyük Doğu, III (55), 22 Kasım 1946, 12. (Hikâye)

• Şöhret Dadı. Büyük Doğu, III (56), 29 Kasım 1946, 12. (Hikâye)

• Dört Kapı. Büyük Doğu, III (58), 13 Aralık 1946, 12. (Hikâye)

• Düşünceler. Büyük Doğu, III (60), 25 Nisan 1947, 3. (Mensur şiir)

•Hasret. Resimli İstanbul Haftası, 9 Mayıs 1951, 11. (Mensur şiir)

• Hile – İşret. Resimli İstanbul Haftası, 30 Mayıs 1953, 11. (Mensur sşiir)

• Prof. Dr. Ziyâ Cemâl Büyükaksoy. Fâtih ve İstanbul, I (3-6), 29 Eylül 1953 – 29 Mart 1954, 357-359.

• Onüçüncü Asır Anadolusunda Tasavvuf ve Hazreti Mevlânâ. Mevlânâ (682.Vefat Yıldönümü Vesilesiyle), 1955, 10-17.

• Eski Çizmeler. Havâdis Gazetesi, 20 Ekim 1956.

• Nohut Oda, Bakla Sofa. Havâdis Gazetesi, 27 Ekim 1956.

• Yirminci Asrın Yüz Karası. Havâdis Gazetesi, 3 Kasım 1956.

• Uyanmalı ve Birleşmeli. Havâdis Gazetesi, 10 Kasım 1956.

• Londra Caddesi'nin Iftihar Durağı. Havâdis Gazetesi, 17 Kasım 1956.

• Soruyorum. Havâdis Gazetesi, 24 Kasım 1956.

• Suçumuzu Bilmemek Suçu. Havâdis Gazetesi, 1 Aralık 1956.

• Beslenmemiş Çocuklar. Havâdis Gazetesi, 8 Aralık 1956.

• 683 Sene Evvel Mevlâna. Havâdis Gazetesi, 15 Aralık 1956.

• San'at ve Saltanat. Havâdis Gazetesi, 22 Aralık 1956.

• İbretli Bir Hâtıra. Havâdis Gazetesi, 29 Aralık 1956.

• Muhtaç Olduğumuz Zevk. Havâdis Gazetesi, 5 Ocak 1957.

• Tutulmamış Vasiyet. Havâdis Gazetesi, 12 Ocak 1957.

• Boğuluyor Kurtaralım. Havâdis Gazetesi, 19 Ocak 1957.

• Yanlışımız. Havâdis Gazetesi, 26 Ocak 1957.

• Zincire Vurulmuş Arslan. Havâdis Gazetesi, 2 Şubat 1957.

• Fık, Fık, Fık. Havâdis Gazetesi, 9 Şubat 1957.

• Biz ve Onlar. Havâdis Gazetesi, 16 Şubat 1957.

• Glinka'lara Yakıır. Havâdis Gazetesi, 23 Şubat 1957.

• Yarınki Ben. Havâdis Gazetesi, 2 Mart 1957.

• Rahmetli Ayasluğ. Havâdis Gazetesi, 9 Mart 1957.

• Cemiyetin En Gözde Adamı. Havâdis Gazetesi, 16 Mart 1957.

• Bir Uyanış. Havâdis Gazetesi, 23 Mart 1957.

• Maârif Sûrâsından İntibalar, I-II. Havâdis Gazetesi, 29-30 Mart 1957.

• Dede Efendi. Havâdis Gazetesi, 30 Mart 1957.

• İnkılâplarımız Hakkında Açılan Bir Ankete Cevaplar. Ölçü Mecmuası, (2), Nisan 1957.

Bâkî. Havâdis Gazetesi, 6 Nisan 1957.

• Aile ve Kadın. Havâdis Gazetesi, 13 Nisan 1957.

• Cezayirli Hasan Paşa. Havâdis Gazetesi, 20 Nisan 1957.

• Köy ve Köylü. Havâdis Gazetesi, 27 Nisan 1957.

• Mahâlleyi Canlandırmak. Havâdis Gazetesi, 4 Mayıs 1957.

• Âbide Adam. Havâdis Gazetesi, 11 Mayıs 1957.

• Koca Yûnus. Havâdis Gazetesi, 18 Mayıs 1957.

• Mihver Adamın Mes'ûliyeti. Havâdis Gazetesi, 25 Mayıs 1957.

• Meşhed. Havâdis Gazetesi, 1 Haziran 1957.

• Kaybolan Anahtar. Havâdis Gazetesi, 8 Haziran 1957.

• Var Yoksulları. Havâdis Gazetesi, 15 Haziran 1957.

• Amca Hüseyin Paşa. Havâdis Gazetesi, 22 Haziran 1957.

• İnkılâplarımız Hakkında Anket. Hüradam, 24 Haziran 1957.

• Gerçek ve Sahte. Havâdis Gazetesi, 29 Haziran 1957.

• Alp Erenler. Havâdis Gazetesi, 3 Temmuz 1957.

• Bizim Atlılar. Havâdis Gazetesi, 6 Temmuz 1957.

• Çalışma İnkılâbı. Havâdis Gazetesi, 13 Temmuz 1957.

• Aşı. Havâdis Gazetesi, 20 Temmuz 1957.

• İnsan ve Makina. Havâdis Gazetesi, 27 Temmuz 1957.

• Maârif Davasında Köy ve Köylü: Kaybettiğimiz İstinad Noktası. İki Nisan Gazetesi (Van), 21 Ekim 1958.

• Hancı – Vahdet. Türk Yurdu, II (272), Nisan 1959, 8. (Mensur şiir)

• Hasret. Türk Yurdu, II (273, Yeni Sayı: 3), Mayıs 1959, 16. (Mensur şiir)

• Salıncak. Türk Yurdu, II (274, Yeni Sayı: 4), Haziran 1959, 51. (Mensur şiir)

• Geliyorum. Türk Yurdu, II (274), Haziran 1959, 51. (Mensur şiir)

• Onüçüncü Asır Anadolusunda Tasavvuf ve Hazreti Mevlâna. Anıt, 4 (25), Haziran 1959, 1-5.

• Bilir misin? Türk Yurdu, (276, Yeni Sayı: 6), Ağustos 1959, 12. (Mensur şiir)

• İçin… Dedim. Türk Yurdu, (277, Yeni Sayı: 7), Ekim 1959, 17. (Mensur şiir)

• Seferim Var. Türk Yurdu, II (279, Yeni Sayı: 9), Aralık 1959, 44. (Mensur şiir)

• Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ve Biz. Yeni Musikî Mecmuası, (142), Aralık 1959, 310-312.

Mevlâna Celâleddin'i Rûmî ve Biz (Mevlâna to day). 686. Yıldönümünde Mevlâna, 1959, 7-22.

• Âbide Adam. Yahyâ Kemal Enstitüsü Mecmûası, (1), 1959, 149.

• Senin İçin. Türk Yurdu, (282, Yeni Sayı: 12), Mart 1960, 11. (Mensur şiir)

• Umurumda Değil. Türk Yurdu, II (284, Yeni Sayı: 2), Mayıs 1960, 20. (Mensur şiir)

• Yunus Emre ve Bugün. Türk Yurdu, II (285, Yeni Sayı: 3), Haziran 1960, 31-32.

• Çıkrıkçının Dedikleri. Türk Yurdu, II (286, Yeni Sayı: 4), Temmuz 1960, 12. (Mensur şiir)

• Mesihpaşa İmamı (Edebî Roman-Tefrika). Hürsöz Gazetesi (Erzurum), Eylül 1961– 1 Şubat 1962.

• Büyük Terbiyeci Mevlânâ. Selâmet Dergisi, I (9), Aralık 1962.

• Mevlâna. The Great Educator. Mevlâna Yıllığı, 1963, 24-29.

• Mesnevî Terbiyecisi ve İnsanlık Âlemi. Anıt, 9 (31), Mart 1964, 1-8.

• İbrahim Efendi Konağı. Oku, (39), Ekim 1964, 16-26.

• Edirne'de Bir Şifâhâne. Haber Gazetesi, 22 Mart 1965.

• İkbal ve Îman. Yeşilay Mecmuası, 27 Nisan 1965.

• Büyük Kurtarıcı Yunus. Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı, V (319), Ocak 1966, 24.

• Dünkü ve Bugünkü Kadın. Türk Kadını, 1 (9), Şubat 1967, 8-9.

• Biz Neyiz? Türk Kadını, (10), Mart 1967, 6-7.

• İnsanları Kusurları ile Sevelim. Türk Kadını, (11-12), Nisan – Mayıs 1967,6-7.

• Hâlk Eğitimi. Türk Kadını, 2 (13-14), Haziran – Temmuz 1967,6-8; 6-8.

• Gençlerle Başbaşa (Misyoner Teşkilâtı Başkanı Mösyö Kern'e Mektup). Türk Kadını, 2 (15), Ağustos 1967, 6-9.

• Dünkü ve Bugünkü Kadın. Öğretmenler Gazetesi, Aralık 1967.

• Komünizm ve Maarifimize Düsen Vazifeler. Türk Ev Kadınları Derneği Seri Konferansları, (1967), 1968, 5-26.

• Kalkınan Türkiye'de Eğitim ve Gençlik (Anket-Röportaj). Hazırlayan: Neriman [Malkoç] Öztürkmen. Ankara, 1968.

• İkinci Sultan Mehmed Hükümdarlık Yolunda. Tercüman Gazetesi, 21 Mayıs 1969.

• Hükümdar ve Mutasavvıf Fâtih. Tercüman Gazetesi, 22 Mayıs 1969.

• Fâtih ve Ak Şemseddin. Tercüman Gazetesi, 23 Mayıs 1969.

• Fâtih ve Ak Şemseddin İstanbul Yolunda. Tercüman Gazetesi, 24 Mayıs 1969.

• Antalya'da İki Gün. Şelâle Gazetesi (Antalya), 24 Mayıs 1969.

• Fâtih Cemiyet Fedâisi. Tercüman Gazetesi, 25 Mayıs 1969.

• Çadır Gecesi. Tercüman Gazetesi, 26 Mayıs 1969.

• Fâtih ve Cihâd. Tercüman Gazetesi, 27 Mayıs 1969.

• Fâtih Sultan Mehmed ve Gâyesi. Tercüman Gazetesi, 28-31 Mayıs 1969.

• Gençlik Mes'eleleri ve Mes'ûlleri. Türk Ev Kadınları Derneği Seri Konferansları, XIII – XVI (Ankara, 1969). 5-26.

• Ramazan'a Giriş, İslâm Dini. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 1 Kasım 1970.

• Oruç. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 6 Kasım 1970.

• Ramazan Hazırlıkları ve Kilerler. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 9 Kasım 1970.

• Ramazan'da Şehzâdebaşı. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 13 Kasım 1970.

• İftarlar, Teravih ve Mahyalar. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 16 Kasım 1970.

• Ramazan Eğlenceleri, Meddahlar, Ortaoyunu. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 20 Kasım 1970.

• Ramazan Eğlencelerinde Karagöz. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 21 Kasım 1970.

• Ramazan ve Bayezid Sevgisi. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 27 Kasım 1970.

• Bayram. Tercüman Gazetesi İnci Ramazan İlâvesi, 30 Kasım 1970.

• Millî Kültürümüzün Gaflet Mihrakları. Millî Işık, (48-50), 1970.

• Bir Beyannâmenin Düşündürdükleri. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 1 (1), Ocak 1972, 25-28.

• İnsan. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 1 (2), Nisan 1972, 9-13.

• Radoviçli Rüveyde Hanım. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 1 (3), Temmuz 1972, 9-16.

• Çıksalın. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 1 (4), Ekim 1972, 9-12.

Onüçüncü Asır Anadolusunda Tasavvuf ve Hazreti Mevlânâ. Türk Edebiyatı Mevlâna Özel Sayısı, 1 (12), Aralık 1972, 19-23.

• Lütuflu Valde. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 2 (1), Ocak 1973, 9-14.

• Ticaret ve Ahlâk. Ankara Ticaret Odası Dergisi, (4), Nisan 1973, 1-2.

• Zehir Dede. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 2 (2), Nisan 1973,10-17.

• Ticaret ve Ahlâk. Adâlet Gazetesi, 5 Mayıs 1973.

• Bergamalı Cevdet Efendi. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 2 (3), Temmuz 1973, 9-17.

• Kalkınma ve İnsan. Ankara Ticaret Odası Dergisi, (9), Eylül 1973.

• Mihver ve İnsan İhtiyacı. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 2 (4), Ekim 1973, 9-15.

• Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'den Bugüne Kalanlar. Mevlâna'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlâna Semineri (15-17 Aralık 1973); Bildiriler, 110-124.

• Maarifimiz. Ankara Ticaret Odası Dergisi, 12 Aralık 1973, 4-6.

• Kütle Terbiyecisi Mevlâna Celâleddin Rûmî. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 3 (1),Ocak 1974, 9-15.

• Şerhli Mesnevî-i Şerîf. İki Nisan Gazetesi (Van), 19 Ocak 1974.

• Mesnevî Terbiyecisi ve İnsanlık Âlemi. Türk Edebiyatı Mevlâna Özel Sayısı, 3 (26-27), Şubat – Mart 1974, 10-13; 15-18.

• Türk Dilinin Çilesi. Ankara Ticaret Odası Dergisi, (3-4), Mart – Nisan 1974, 1-5.

• Bir Vak'a. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 3 (2), Nisan 1974, 9-13.

• Kalkınma ve İnsan. Orta Doğu Gazetesi, 16 Haziran 1974.

• Derviş Yunus. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 3 (3), Temmuz 1974, 8-16.

• Bir Atabek'in Ölümü. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 3 (4), Ekim 1974, 7-13.

• Doğu ve Batı San'atının Hareket Noktaları. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4 (1), Ocak 1975, 7-11.

• San'at Geleneğimiz. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4 (2), Nisan 1975, 7-10.

• San'at Geleneğimiz. Türk Kadınları Kültür Dernegi Genel Merkezi Bülteni, (19), & Mayıs 1975, 6-8.

• Çeşnicibâşı. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4 (3), Temmuz 1975, 7-11.

• Takiyef. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4 (4), Ekim 1975, 8-13.

• Aynalar. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 5 (1), Ocak 1976, 7-12.

Hazin Bir Gaflet Örneği. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 5 (2), Nisan 1976, 5-11.

Börek Ağacı. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 5 (3), Temmuz 1976, 5-9.

• Doktor Hâlid Sâzi Bey. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 5 (4), Ekim 1976, 5-11.

• Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler). I. C. Yayınlayan: Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyeti Araştırma Enstitüsü. Ankara 1976 Sevinç Matbaası. 85-153.

• Kahve mi? Çay mı? Hayran mı? Kubbealtı Akademi Mecmûası, 6 (1), Ocak 1977,5-10.

• Mustafa. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 6 (2), Nisan 1977, 5-10.

• Doğduğum Ev. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 6 (3), Temmuz 1977, 5-9.

• Garb'ın ve Şark'ın Elinde İnsan. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 6 (4), Ekim 1977, 5-9.

• Zerdebıyık Hasan Bey. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 7 (1), Ocak 1978, 5-9.

• Cemekân. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 7 (2), Nisan 1978, 5-9.

• Yemin. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 7 (3), Temmuz 1978, 5-9.

• Havaya Uçurulan Köprü. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 7 (4), Ekim 1978, 5-10.

• Efendiliğe Dönüş. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 8 (1), Ocak 1979, 5-9.

• Öküz Mehmed Paşa. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 8 (2), Nisan 1979, 5-8.

• Rahmet Kapısı. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 8 (3), Temmuz 1979, 5-10.

• Dost. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 8 (4), Ekim 1979, 5-8.

• Akbıyık Sultan. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 9 (1), Ocak 1980, 5-8.

• Ne Oldu Bize? Kubbealtı Akademi Mecmûası, 9 (2), Nisan 1980, 5-8.

• Beyaz At. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 9 (3), Temmuz 1980, 5-9.

• Ödenecek Borç. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 9 (4), Ekim 1980, 5-9.

• [Mektup]. Ahmet Kabaklı: Ermeni Cinayetleri ve Biz. Tercüman Gazetesi, 11 Kasım 1980.

• İnsansız Dünya. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 10 (1), Ocak 1981, 5-11.

• İnsan. Türk Edebiyatı, (89), Mart 1981, 6-7.

• İslâm'ın Dört Mevsimi. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 10 (2), Nisan 1981, 5-13.

• [Akansel Paşaya Mektup]. Tercüman Gazetesi, 15 Haziran 1981.

• Endülüs, Gurbette İslâm. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 10 (3), Temmuz 1981, 5-15.

• Mütareke Felâketi ve Sultanahmet Mitingleri. Türk Edebiyatı, (95), Eylül 1981, 5-9.

İki Buçuk Asır Evvelki Kazma. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 10 (4), Ekim 1981, 5-9.

• Cihada Dâvet, Kölelikten Efendiliğe 1400. Yıl. Dumlupınar Gazetesi'nin Özel Nüshası (Kütahya), 1981.

• Yarınki İstanbul. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 11 (1), Ocak 1982, 5-7.

• Yıldız. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 11 (2), Nisan 1982, 5-7.

• Feth-i Mübin. Türk Edebiyatı, (103), Mayıs 1982, 8-9.

• Yalan, İftira, İntikam. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 11 (3), Temmuz 1982, 5-8.

• Barış ve Kavga. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 11 (4), Ekim 1982, 5-7.

• Fakir Düşen Efendi. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 12 (1), Ocak 1983, 5-8.

• Çamlıca'daki Evimiz. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 12 (2), Nisan 1983, 5-11.

• Fâtih II. Sultan Mehmed ve… Türk Edebiyatı, (115), Mayıs 1983, 14.

• Remziye Hanımefendi. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 12 (3), Temmuz 1983, 5-8.

• Geçmişle Nikâh Tazelemek. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 12 (4), Ekim 1983, 5-8.

• Geçmişle Nikâh Tazelemek. Suffe Kültür ve San'at Yıllığı. İstanbul, 1983, 304-306.

• 'Yahya Kemal Hakkında'. Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemal Beyatlı. Yayınlayan: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. Ankara, 1983, 219-220.

• Kâmil Paşa Harmanı. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 13 (1), Ocak 1984, 5-8.

• Hanımoğlu Mehmed Ağa'nın Kızı. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 13 (2), Nisan 1984, 5-7.

• Sâmiha Ayverdi'nin Kendi Dilinden Hâl Tercümesi. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 24.

• Mehmed Âkif. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 29.

• Bir Atabek: Nihad Sâmi Banarlı. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 40.

• Yunus Emre. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 40.

• Dede Efendi. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 41.

• Merzifonlu Kara Mustafa Pasa. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 41.

• Tevfik Fikret. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 41.

• Fâtih Sultan Mehmed ve Ak Şemseddin. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 46.

• Fâtih Sultan Mehmed. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 52.

• Muhammed İkbal. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 57.

• Kardeşim Ekrem Hakkı. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi Özel Bölümü), (127), Mayıs 1984, 59.

• Bir Faziletler Zinciri. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 13 (3), Temmuz 1984, 7-12.

• O Eller. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 13 (4), Ekim 1984, 5-8.

• Âbide Adam. Türk Edebiyatı, (134), Aralık 1984, 119.

• O Eller. Suffe Kültür ve Sanat Yıllığı, Istanbul 1984 (Necip Fâzıl Armağanı), 259- 260.

• Fâtih II. Sultan Mehmed ve… Kubbealtı Akademi Mecmûası, 14 (1), Ocak 1985, 5-7.

• Van Vâlisi Haydar Bey. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 14 (2), Nisan 1985, 5-7.

• Ramazan. Türk Edebiyatı, (139), Mayıs 1985, 12.

• Süleymaniye Şenliği. Boğaziçi, (39), Eylül 1985, 16.

• Kavasın Ayşe Hanım. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 14 (3), Temmuz 1985, 5-6.

• Bir Gaflet Örneği. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 14 (4), Ekim 1985, 5-6.

• Sultan II. Abdülhamid Devrinden Birkaç Hâtıra. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 15 (1), Ocak 1986, 5-8.

• Hak Rızâsı İçin. Boğaziçi, (45), Mart 1986, 28.

• ‘Kur’ân Ahlâkı Nedir?’. Ahmet Kabaklı: Kur’ân Ahlâkı. Tercüman Gazetesi, 15 Nisan 1986.

• Doğum Kontrolü Mevzûunda. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 15 (2), Nisan 1986, 5-8.

• Karadeniz Bizimken. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 15 (3), Temmuz 1986, 5-7.

• Eğitim Üzerine Bir Sohbet. Türk Edebiyatı, (155), Eylül 1986, 8-9.

• Nereden Nereye. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 15 (4), Ekim 1986, 5-8.

• Eğitim Meselelerimiz. Türk Edebiyatı, (157), Kasım 1986, 23.

• Mehmed Âkif. Mehmed Âkif Araştırmaları Dergisi, (1), Aralık 1986, 5.

• Dünyânın Görüp Göreceği Tek Efendi Millet. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 16 (1), Ocak 1987, 5-7.

• Bu Nasıl Kral? Türk Dünyası Tarih Dergisi, (1), Ocak 1987, 14-15.

• Mühürcü Rauf Efendi. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (2), Şubat 1987, 54-55.

• Uç Beyleri. Türk Edebiyatı, (160), Şubat 1987, 19.

• Târih ve Gerçekler. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (3), Mart 1987, 11.

• Bu Zırh Delinmez. Türk Edebiyatı, (165), Temmuz 1987, 13-14.

• Taştan Bir Medeniyet Vesikası. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (4), Nisan 1987, 52.

• Bağ Bozumu. Türk Edebiyatı, (162), Nisan 1987, 8.

• V. Sultan Mehmed Reşad. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (5), Mayıs 1987, 49-50.

• Kirâmen Kâtibîn. Türk Edebiyatı, (163), Mayıs 1987, 23.

• Hüseyin'in Anlattıkları. Türk Edebiyatı, (164), Haziran 1987, 10-11.

• Bey. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 16 (3), Temmuz 1987, 5-7.

• Feth-i Mübîne Doğru. Türk Edebiyatı, (165), Temmuz 1987, 13-14.

• Parçacı Mison. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (8), Ağustos 1987, 58-59.

• Türkiye'de Azınlıklar. Türk Edebiyatı, (166), Ağustos 1987, 52-53.

• Doktor Ferdinand Pasa. Türk Edebiyatı, (167), Eylül 1987, 29-30.

• Dokuz Kürklü Âşir Efendi. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 16 (4), Ekim 1987, 5- 6.

• Ayasofya Efsâneleri. Türk Edebiyatı, (168), Ekim 1987, 10-11.

• Tuğla Harmanı. Türk Edebiyatı, (169), Kasım 1987, 8-9.

• Türk Müstemlekeci Olmamıştır. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (11), Kasım 1987, 27.

• Türklerde ve Batılılarda Sanat. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (12), Aralık 1987, 8.

• Sefir ve At Cambazı. Türk Edebiyatı, (170), Aralık 1987, 8.

• 'Nereden Nereye'. Yeni Türk Nesri Antolojisi. Hazırlayan: Şükrü Elçin – Muhtar Tevfikoğlu. [Yayınlayan: Kültür ve Turizm Bakanlığı]. Ankara 1987 Ofset Repromat. 489-491.

• Yahudi'nin Gözü Doymuyor. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 17 (1), Ocak 1988, 5-8.

• İsraf. Türk Edebiyatı, (171), Ocak 1988, 13-14.

• Batının Taassubu. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (13), Ocak 1988, 8-9.

• Ziyan Üstüne Ziyan. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (14), Şubat 1988, 5-8.

• O Türkçe Bilmez. Türk Edebiyatı, (172), Şubat 1988, 8-9.

• Fırsatı Kaçıran Bir Turanî Kol. Türk Dünyası Tarih Dergisi, 2 (15), Mart 1988, 5-6.

• İstanbul Efendisi. Türk Edebiyatı, (173), Mart 1988, 22-23.

• Hasan Bilâlî. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 17 (2), Nisan 1988, 5-7.

• Ümit Burnu. Türk Edebiyatı, (174), Nisan 1988, 9-10.

• Hakkımız Kalan Ülkeler. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (16-17), Nisan – Mayıs 1988, 23; 25-27.

• Kavas İlyas Ağa. Türk Edebiyatı, (175), Mayıs 1988, 11-12.

• İtaat. Türk Edebiyatı, (176), Haziran 1988, 12-13.

• Vatan Benim Cebimdir. Türk Edebiyatı, (177), Temmuz 1988, 14.

• Kıble ve Kıblesizler. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 17 (3), Temmuz 1988, 5-7.

• Yedi Buçuk Kuruş. Türk Edebiyatı, (178), Ağustos 1988, 11.

• Kırık Tuğla. Türk Edebiyatı, (179), Eylül 1988, 16.

• Rodoslu Hanım. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (21), Eylül 1988, 56.

• [Mektup]. Tercüman Gazetesi, 1 Ekim 1988.

• Beş Ekmek, Beş Peynir. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi'nin 50. Sanat Yılı), (180), Ekim 1988, 39-41.

• Efsâne Kahramanı. Türk Edebiyatı (Sâmiha Ayverdi'nin 50. Sanat Yılı), (180), Ekim 1988, 49.

• Hancı'dan. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sâyısı), 17 (4), Ekim 1988, 8.

• Bir Mektuptan. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sâyısı), 17 (4), Ekim 1988, 144.

• Bir Sohbet. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sâyısı), 17 (4), Ekim 1988, 159-165.

• Mülâkatlar. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sâyısı), 17 (4), Ekim 1988, 167-174.

• T.R.T. Umum Müdürü'ne. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sâyısı), 17 (4), Ekim 1988, 186-188.

Turizm Bakanı'na. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sâyısı), 17 (4), Ekim 1988, 189-191.

• Muhtelif Devlet Büyükleri'ne Yazılmıştır. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sâyısı), 17 (4), Ekim 1988, 192-195.

• Paşa Kızı. Türk Edebiyatı, (181), Kasım 1988, 13-15.

• Muhârebeler. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (24), Aralık 1988, 16-17.

• Acâyip Bir Mantık. Türk Edebiyatı, (182), Aralık 1988, 13-14.

• Çiti Eski Yerine Getir. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 18 (1), Ocak 1989, 5-8.

• Oku ve Düşün. Türk Edebiyatı, (183), Ocak 1989, 10-11.

• Düyûn-ı Umumiye. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (26), Şubat 1989, 47-48.

• Dünümüz ve Bugünümüz. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (27), Mart 1989, 4-6.

• Kaplıca Mes'elemiz. Türk Edebiyatı, (185), Mart 1989, 13-14.

• Zaferlerin Rûhu Olan Adâlet. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 18 (2), Nisan 1989, 5-9.

• Yakın Târihten Birkaç Çizgi. Türk Edebiyatı, (186), Nisan 1989, 11-12.

• Zenginlik Nedir? Türk Dünyası Tarih Dergisi, (30), Haziran 1989, 61-62.

• Ne Diye Onlara Benziyoruz? Türk Edebiyatı, (188), Haziran 1989, 12-13.

• Yabancılar ve Biz. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 18 (3), Temmuz 1989, 5-7.

• Babalı Arap Olduk. Türk Edebiyatı, (189), Temmuz 1989, 12.

• Bir Târihî İhânet ve Seccâde. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (31), Temmuz 1989, 64.

• Çeşme Yalağındaki Çocuk. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (32), Ağustos 1989, 61-62.

• Baron Haussman. Türk Edebiyatı, (190), Ağustos 1989, 25.

• Bir Dâhi Hükümdar, Yavuz Sultan Selim. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (33), Eylül 1989, 61-62.

• Aldanan Bir Bulgar Başbakanı. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 18 (4), Ekim 1989, 5-9.

• Tahkik ve Taklit. Türk Edebiyatı, (193), Kasım 1989, 7.

• Âbide Adam. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 19 (1), Ocak 1990, 5-7.

• Gülmek Mecbûrîdir Alkış da Öyle… Türk Edebiyatı, (195), Ocak 1990, 11-12.

• Hatâlarımız. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 19 (2), Nisan 1990, 5-11.

• Fakrü'd – Dem. Türk Edebiyatı, (198), Nisan 1990, 9-10.

Görmediğim Kafkasya ve Gördüğüm Kafkasyalılar. Türk Edebiyatı, (199), Mayıs 1990, 10-13.

• Kadın-Erkek. Türk Edebiyatı, (200), Haziran 1990, 20-21.

• Vatan Toprağını Nüfus Tutar. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (42), Haziran 1990, 41.

• Türk ve Temizlik. Türk Edebiyatı, (201), Temmuz 1990, 9-10.

• İslâmın Kızılelması. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 19 (3), Temmuz 1990, 5-10.

• Terzi Zina. Türk Edebiyatı, (203), Eylül 1990, 9-12.

• Hâlâ Aynı Korku. Türk Edebiyatı, (204), Ekim 1990, 12-13.

• Sakat Doğmus Çocuk: Amerika. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 19 (4), Ekim 1990, 5-8.

• Sakat Doğmus Çocuk: Amerika. Türk Edebiyatı, (205), Kasım 1990, 10-11.

• Nakış İşleyen Kadın. Türk Edebiyatı, (206), Aralık 1990, 10-12.

• Antikacı Akkâvi. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (48), Aralık 1990, 13-14.

• Bahri Bey. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 20 (1), Ocak 1991, 5-12.

• Saraylı Hanım. Türk Edebiyatı, (207), Ocak 1991, 10-12.

• Ekmek. Türk Edebiyatı, (208), Şubat 1991, 13-14.

• Papaz Osep'in Kilisesi. Türk Edebiyatı, (209), Mart 1991, 19-21.

• Tedbir ve Takdir. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 20 (2), Nisan 1991, 5-7.

• Âdem Ağa'nın Bostanı. Türk Edebiyatı, (210), Nisan 1991, 8-9.

• Herşeyin Başı İnsan. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (54), Haziran 1991, 59.

• Bu Nasıl Osmanlılık? Türk Edebiyatı, (213), Temmuz 1991, 12-14.

• Vahan Efendi. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (55), Temmuz 1991, 38-40.

• Hilâl ve Salip. Türk Edebiyatı, (214), Ağustos 1991, 12.

• Arkamızda Dönen Dolaplar. Türk Edebiyatı, (215), Eylül 1991, 15-17.

• Bizans Bogaziçi'ni Tanıyamadı. Türk Edebiyatı, (216), Ekim 1991, 11-12.

• Bu Nasıl Osmanlılık. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 20 (4), Ekim 1991, 5-11.

• Kadın-Erkek. Türkiye Aile Yıllığı, 1990. Ankara 1991 Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 313-314.

• Bizans'ın Mezar Taşı. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 21 (1), Ocak 1992, 5-7.

• Kâğıtçı Ali Bey. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (63), Mart 1992, 27-30.

• Ne Diye Onlara Benziyoruz. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 21 (2), Nisan 1992, 5-7.

Değer mi İdi? Türk Dünyası Tarih Dergisi, (66), Haziran 1992, 55-56.

• İtalya. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 21 (3), Temmuz 1992, 5-7.

• Mustafa'nın Topları. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (67), Temmuz 1992, 15-16.

• Kahramanlar. Türk Dünyası Tarih Dergisi, (69), Eylül 1992, 57-58.

• Ezelî Dostlar. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 21 (4), Ekim 1992, 5-8.

• Bağdat. Türk Dünyası Tarih Dergisi, 6 (71), Kasım 1992, 15-18.

• Kahraman Baba – Oğul. Türk Dünyası Tarih Dergisi, 6 (72), Aralık 1992, 39-40.

• Doğrusunu Târih Söyler. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 22 (1), Ocak 1993, 5-7.

• Torunlarına Vasiyetleri. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 22 (2-3), Nisan-Temmuz 1993, 5-7.

• İnkırazın Çâresi Zulüm Değildir. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 22 (4), Ekim 1993, 5-8.

• Cemâle Çağrılanlar. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 23 (1), Ocak 1994, 5-7.

• Bugünkü Karagöz. Türk Edebiyatı, (245), Mart 1994, 24-25.

• Kavafın Oğulları. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 23 (2), Nisan 1994, 5-9.

• Sâmiha Ayverdi'den Çocuklarımıza. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 23 (2), Nisan 1994, 10-11.

• Medeniyet. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 23 (3), Temmuz 1994, 5-8.

• Tantâvî'nin Bahçesi. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 23 (4), Ekim 1994, 5-7.

• 'Çırpıcı', 'Kanlıca'. -Sâmiha Ayverdi (1906-1993). İstanbul Ufku-Güldeste. Hazırlayan: Necat Birinci. Yayınlayan: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı. İstanbul 1994, 194-200.

• Yangın. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 24 (1), Ocak 1995, 5-7.

• Kızıl Elma. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 24 (2), Nisan 1995, 5-7.

• Hâlâ Aynı Korku. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 24 (3), Temmuz 1995, 5-8.

• Utanıyorum. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 24 (4), Ekim 1995, 5-6.

• Ethem Ağa. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 25 (1), Ocak 1996, 4-7.

• Mühürcü Rauf Efendi. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 25 (2), Nisan 1996, 5-9.

• İki Vâli – İki Dünya. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 25 (3), Temmuz 1996, 5-7.

• Hırsız Var, Hırsız Var, Hırsız Var! Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 25 (4), Ekim 1996, 7-8.

Fâtih Sultan Mehmed'den Sonra. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 26 (1), Ocak 1997, 5-6.

• İşgal. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 26 (2), Nisan 1997, 5-7.

• Niçin Akıncı Olduk? Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 26 (3), Temmuz 1997, 5-8.

• Dost Acı Söyler. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 26 (4), Ekim 1997, 5-8.

• '1959 Şeb-i Arûs Konferansı'. Mevlâna İle İlgili Yazılardan Seçmeler. [Yayınlayan: Millî Eğitim Bakanlığı], İstanbul 1997, 37-42.

• Sâmiha Ayverdi'nin Sohbetlerinden. –Sâmiha Ayverdi- Türk Kültürüne Hizmet Edenler, I (Panel, 30 Nisan 1994). Yayınlayan: Türk Kadınları Kültür Derneği. İstanbul 1997 Özal Matbaası. 17-20.

• 'Altın Öğütler'. –Sâmiha Ayverdi- Türk Kültürüne Hizmet Edenler, I. (Panel, 30 Nisan 1994). Yayınlayan: Türk Kadınları Kültür Derneği. İstanbul 1997 Özal Matbaası. 64-65.

• 'Kur'ân Ahlâkı Nedir?'. – Kemâl Y. Aren: Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Ahlâk. Nesreden: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. İstanbul 1997 Özal Matbaası. 159-165.

• 'Vasiyet'. – Kemâl Y. Aren: Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Ahlâk. Neşreden: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. İstanbul 1997 Özal Matbaası. 166-167.

• Ramazan. Türkevi, (17), 1997, 6-7.

• Mülâkatları Takdim. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 27 (1), Ocak 1998, 5-6.

• -Sayın Güzîde Hanımefendi'ye.- Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 27 (1), Ocak 1998, 6.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 27 (1), Ocak 1998, 7-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 27 (2), Nisan 1998, 5-6.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 27 (3), Temmuz 1998, 5-6.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 27 (4), Ekim 1998, 5-9.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 28 (1), Ocak 1999, 5-7.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 28 (2), Nisan 1999, 5-6.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 28 (3), Temmuz 1999, 5-7.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 28 (4), Ekim 1999, 5-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 29 (1), Ocak 2000, 9-12.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 29 (2), Nisan 2000, 7-8.

[Kubbealtı Akademik Seminerleri]. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 29 (2), Nisan 2000, 9-12.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 29 (3), Temmuz 2000, 6-9.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 29 (4), Ekim 2000, 7-10.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 30 (1), Ocak 2001, 6-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 30 (2), Nisan 2001, 6-12.

• [Türk Edebiyatı Vakfına Cevap]. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 30 (2), Nisan 2001, 13-14.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 30 (3), Temmuz 2001, 4-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 30 (4), Ekim 2001, 6-7.

• Fâtih Sultan Mehmed ve Gayesi – Öncesi ve Sonrası ile Trabzon'un Fethi:

'Feth'in 540. Yılı Anısına'. Yayımlayan: Trabzon Belediyesi. Ankara 2001. 119-127.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 31 (1), Ocak 2002, 6-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 31 (2), Nisan 2002, 6-7.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 31 (3), Temmuz 2002, 6-7.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 31 (4), Ekim 2002, 7-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 32 (1), Ocak 2003, 7-13.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 32 (2), Nisan 2003, 7-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 32 (3), Temmuz 2003, 6-7.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 32 (4), Ekim 2003, 7-9.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 33 (1), Ocak 2004, 7-9.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 33 (2), Nisan 2004, 7-8.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 33 (3), Temmuz 2004, 7-11.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 33 (4), Ekim 2004, 9-15.

• Mülâkat. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 34 (1), Ocak 2005, 7-9.

• Yûnus Ağa'nın Söyledikleri. Kubbealtı Akademi Mecmûası (Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sayısı), 34 (2), Nisan 2005, 9-15.

• Bu Nasıl Osmanlılık. Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi (Bir Kadın… Bir Yüzyıl… Sâmiha Ayverdi), (379), Mayıs 2005, 6-8.

• Sâmiha Ayverdi'den Mektuplar. Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi (Bir Kadın… Bir Yüzyıl… Sâmiha Ayverdi), (379), Mayıs 2005, 41-43.

• Sâmiha Ayverdi'nin Vasiyetlerinden. Merhaba (Kubbealtı Akademi Mecmûası'nın Eki) (Sâmiha Ayverdi Özel Sayısı), (31), İlkbahar 2005, 48-49.

Sâmiha Ayverdi'den Nasihatler. Merhaba (Kubbealtı Akademi Mecmûası'nın Eki) (Sâmiha Ayverdi Özel Sayısı), (31), İlkbahar 2005, 50-51.

• Biliyor muyuz?.. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 34 (3), Temmuz 2005, 7-9.

• Asırlar Boyunca Neler ve Neler. Kubbealtı Akademi Mecmûası, 34 (4), Ekim 2005, 7-12.

• Hâl Tercümesi. Bize Göre (Doğumunun 100. Yılında Sâmiha Ayverdi Özel Sayısı), 15 Kasım 2005, 3.

• Türkçe'nin Çilesi. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 35 (1), Ocak 2006, 7-9.

• Hep Tek Başına. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 35 (2), Nisan 2006, 7-10.

• Ah Şu Ermeniler. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 35 (3), Temmuz 2006, 7-10.

• Yahûdiler. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 35 (4), Ekim 2006, 7-11.

• 'Mesihpaşa İmamı'. -Fâtih- Edebiyatımızda Fâtih. Yayımlayan: Fâtih Belediye Başkanlığı. İstanbul 2006 Ayrıntı Tasarım. 56-58.ss.

• 'Şâheste Kalfa'nın Evi'. -Topkapı- Edebiyâtımızda Fâtih. Yayımlayan: Fâtih Belediye Başkanlığı. İstanbul 2006 Ayrıntı Tasarım. 185-194.

• Bir Vatikan Mensubunun İsteği Üzerine, Kubbealtı Akademi Mecmûası, 36 (1), Ocak 2007, 7.

• Medeniyet, Kubbealtı Akademi Mecmûası, 36 (2), Nisan 2007, 7.

• Türkler ve İman Hayatı, Türk Edebiyatı, (402), Nisan 2007, 66-67.

• İki Aziz Dost Sâmiha Ayverdi ve Nihad Sâmi Banarlı, Kubbealtı Akademi Mecmûası, 36 (3), Temmuz 2007, 5.

• İnsan, Kubbealtı Akademi Mecmûası, 36 (4), Ekim 2007, 7.

• İsmail Dayı Efendi, Kubbealtı Akademi Mecmûası, 37 (1), Ocak 2008, 7-13.

• Yanlışımız, Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 37 (2), Nisan 2008, 7-9.

• Fâtih ve Rumeli Hisarı, Kubbealtı Akademi Mecmûası, 37 (3), Temmuz 2008, 7-9.

• Büyük Terbiyeci Mevlâna, Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 37 (4), Ekim 2008, 7-11.

• Yirminci Asrın Yüz karası. Kubbealtı Akademisi Mecmûası, 38 (1), Ocak 2009, 7-10.

2.3. Edebi Kişiliği

Kültürlü bir ailenin içerisinde büyüyen ve eğitim hayatında dini, tasavvufi, tarihi, felsefi konularda aynı zamanda edebiyat ve güzel sanatlar alanında da çalışmalarda bulunan Sâmiha Ayverdi, Ken'an Rifâi'nin dergâhına girmesinden sonra yazı hayatını tasavvuftan aldığı güçle daha da zenginleştirmiş ve eserlerine bu zenginliği yansıtmıştır.

İstanbul'un Şehzadepaşa semtinde görkemli bir konakta yaşayan Ayverdi, konak hayatını, Osmanlı yaşam biçimini aynı zamanda İstanbul'un mimarisinden yararlanarak İstanbul'un tarihini eserlerinde kaleme almıştır. Böylece eserlerinde ele aldığı ana tema İstanbul'a olan sevgisi, Osmanlı hayatı, aristokrat yaşam tarzı, batılılaşma, dini unsurlar, tasavvufi ve ilahi konular üzerindedir. İnsanı, hayatı her yönüyle ele alarak birçok farklı türde edebi eserler ortaya koymuştur. Toplumsal meselelere, toplumdaki yozlaşmalara, batılılaşma çabalarına, kültür arayışlarına

eserlerinde yer vererek insanlığa doğru yolu göstermek ilk gayesi olmuştur. İslam tasavvufunu, ilahi aşkı eserlerinin odak noktası yapan Sâmiha Ayverdi konu olarak insanı ve Hakkı ele alarak diğer romancılardan farklı bir anlayış ve fikir geliştirerek ön plana çıkmıştır. Romanlarında aşk, mutasavvıf insan, Hak kavramlarını ustalıkla ve titizlikle ele alarak madde ve mana arasındaki gelgitliği, tezatlığı değerlendirerek manayı, şahsiyeti, yabancılaşmanın tam aksine yerliliği savunarak tüm insanlığa rehberlik etmeye çalışmıştır.

1951 yılında "Ken'an Rifâi ve 20. Asırda Müslümanlık" adlı eseri ile Ken'an Rifâi'ye olan bakış açısını yansıtmıştır ve bu sayede sahip olduğu edebi duruşu okuyucuya hissettirmiştir. Bu noktada İzzet Melih Devrim, 1952 tarihli Yeni Sabah gazetesinde şu sözlere değinerek Sâmiha Ayverdi'nin Ken'an Rifâi'den etkilendiğini ifade etmiştir:

"Sâmiha Hanım'ın hülyalı gözlerinde mistik aşk ve feragâtini, kâinâta yüksekten bakışını, derûnî ateş ocağından gelen nûru görürsünüz. O konuşurken ve yazarken, mevzû ne olursa olsun daima 'mürşid'inin tesîri altındadır. Sükûtunda, istiğrâkında dahi rûhâniyet sezilir." (Şişman, 2009: 35).

Sâmiha Ayverdi'nin hikâye türünde tek bir eseri olan "Mabedde Bir Gece (1940)" hikâyesinde tasavvufi unsurlar göze çarparken aynı zamanda madde ve mana zenginliğine de yer verilmiştir.

> *İlk hikâye olan 'Mâbedde Bir Gece' tamamen tasavvuftur. Sultan Veled'in 'Aşknâme'si gibi mevzua çok kuvvetli bir aşk ile girilmiştir. Vakanın iki bekçi ile bir meczubdan ibaret olan eşhası 'ilm-i zâhir' ile 'ilm-i batın' yahut 'akl' ile 'nefs'i pek güzel remzetmişlerdir… Sâmiha Ayverdi bu baslık altında topladığı hikâyelerinde bize binlerce senelerden beri büyük dimağların nesirle, şiirle, mûsiki ile, tabiatla, askla, hicranla, elemle terennüm eyledikleri büyük şark felsefesinin zevâhir çalılıklarına gizlenmiş (hakîkat kaynaklarını) arz ediyor. Geçmiş ve gelecek ehl-i aşk kafilesi arasında bu değerli Türk kadınının bir mevkii olduğuna ve olacağına şüphe etmiyorum.* (Şişman, 2009: 28).

Tasavvufi konulara yer veren Sâmiha Ayverdi, mensur şiirlere de yer vermiştir. Bu şiirlerde Allah, Hak, kâinat, insan, ilahi aşk gibi konulara değinmiştir. Makale ve deneme türlerine de yer veren Sâmiha Ayverdi, eğitim, sanat, tarih ve İstanbul'u tema olarak işlemiştir. Konak hayatını çok iyi bilen, İstanbul hanımefendisi Ayverdi hatıra alanında da eserler vermiştir. Gerek konak hayatı gerekse çocukluktan gençlik, eğitim ve yetiştiği tüm çevreyi tasvir ederek eserlerinde o dönemin tüm sahnelerini hissettirmeyi ihmal etmemiştir. Biyografi ve otobiyografi

türlerinde de örnekleri olan Sâmiha Ayverdi, bu türlerde Mevlana, Mehmet Akif Ersoy gibi önemli kişileri ele almıştır. Yazdığı gezi yazılarına baktığımızda daha çok doğu batı karşılaştırması yaparak Türk meselesi üzerine durduğunu ayrıca gezdikleri yerlerde ne tür Türk mimarisine yer verildiğini eserlerinde detaylı bir şekilde ele alarak okuyucuya yansıttığını görmekteyiz. Mektup türünde eserlere yer veren Sâmiha Ayverdi yazdığı mektuplarda anneliğinden, iç dünyasından tüm içtenliğiyle bahsetmiştir. Tüm bunların dışında Sâmiha Ayverdi sadece kitap yazmakla kalmayıp bunun dışında Tercüman, Kubbealtı Akademi, Türk Yurdu gibi dergi ve gazetelerde de yazıları mevcuttur (Apaydın, 2014: 8).

Eserlerinde maddeden çok mananın önemine vurgu yaparak okuyucuyu bu noktada düşündürmeye çalışmıştır. İstanbul Ansiklopedisi tarafından gerçekleştirilen bir ankette Sâmiha Ayverdi anketi cevaplayarak bu ankette eserler yazmasının nedenini şu ifadelerle açıklamıştır:

> *Eserlerimi yazdırtan sâika gelince, toprak altına gömülmüş bir tohumun zamanı gelince inkisafı nevinden, günün birinde kendimi bu tarlada sürmüş bulduğum zaman buna ben de şaştım. Ezel tasarrufu beni o tarlanın bir kösesine gömmüş olabilir; fakat onun sürüp gelişmesinin sâiki, lûtfedin de benim sırrım olarak yine bende kalsın.* (Koçu, 1979: 998).

Sâmiha Ayverdi, eserlerini yazmaya başlamasında onu teşvik eden kişinin Ken'an Rifâi olduğunu şu ifadelere yer vererek izah etmeye çalışmıştır:

> *Olmaz olur mu?.. Farz edelim ki önünüzde bir piyano var ve dünya kompozitörlerinin şâheserlerini hâvi bir nota yığını… Siz kendi kendinize hiçbir şey bilmeden bu piyanoda, bu notaları çalabilir misiniz? Elbette hayır… Şu hâlde bir insan da kendi mânâsını konuşturabilmek için, onu kendisine tâlim edecek bir üstâda muhtaçtır. İnsan kendi kendine herkesten yakın olduğu hâlde, en uzak olduğu kıymet yine kendisidir. Binâenaleyh kendini kendine gösterecek bir hocaya ihtiyacı vardır. Bu en büyük zarurettir.* (Şişman, 2009: 27).

Sâmiha Ayverdi'nin yazmaya olan ilgi ve alakasının asıl nasıl oluştuğunu ve yazı hayatının nasıl başladığını verdiği şu ifadelerden anlamak mümkündür:

"Bana ilk defa yazma arzusunu ilham eden şey nedir bilir misiniz? Bir gün prensip ve duygularıma hiç uymayan bir kitap okumuştum. Bu kitabı okur okumaz, orada kanaatime aykırı gelen şeyleri reddedebilmek için kaleme sarıldığımı gayet iyi hatırlıyorum." (Binark, 2007: 19).

Dr. Agâh Oktay Güner'in Sâmiha Ayverdi'nin yazı hayatına nasıl başladığına dair sorduğu soruya Ayverdi şu şekilde yanıt vermiştir:

"...Neden roman yazarlığına başladınız diye kendilerine sorduğumda bu bir reaksiyondu dediler. Beni rencide eden bir yazı okumuştum. Aksulâmel olarak küçük bir plân hazırladım, yazmaya başladım. Sonra da kâlem elimden düşmedi." (Güner, 1986: 51).

Sâmiha Ayverdi, eserlerinde tasavvufi bir dil ve üslup tercih ederek kendine has sade bir anlatımla okuyucuya mesaj vermeye çalışmıştır. Zaman zaman anlatımı zenginleştirmek adına sanatsal söyleyişlere de yer vererek eserlerini daha akıcı ve sürükleyici hale getirmiştir. Sahip olduğu tasavvuf kültürünü nesillerce aktarabilmek adına edebiyatı bir araç olarak kullanmıştır. Onun din ve tasavvuf konusunda sahip olduğu anlayışı anlamak adına İbrahim Efendi Konağı adlı eserinde yaptığı açıklamalara bakmak yerinde olacaktır:

> *Çağların istidat ve talepleri yatağından akıp, beraberinde ezeli ve ilâhi hakikatler sürükleyip getirmiş olan o nebilerin beşeriyete sundukları kıvam ve nizam, insanoğlunun imanı ve dini olmuştur. Fakat din, ne sadece bir sezgi ve tefekkür ne de ibadet ve ameldir. Din doktrin bakımından öyle bir hakikatler sistemidir ki, hulûsla iltizam ve hakkıyla idrak edildiği takdirde, şahsiyeti değiştirip diğer bir hâle koymak tesir ve kudretine haiz olan bir ilâhi heyecandır. İnsan fıtratının, insan yaratılışının tabiî hatta zarurî bir icabı olan bu duyguya sanat, hamâset, ferâgat, aşk, ümit ve saadet sevkinin bir sentezi olan yüksek bir meyil ve tahassüs şahikası da denilebilir.* (Ayverdi, 2006a: 138) ifadesinde bulunarak dinin, inanmanın insan fıtratı gereği bir ihtiyaç olduğunu savunmuştur.

"Din, cemiyetleri topyekûn yükseltip değiştirerek, kurduğu hayat sisteminden, iradeli, seciyeli, ferâgatli kütleler meydana çıkarmıştır. " (Ayverdi, 2006a: 139) ifadesiyle de bu zaruri ihtiyacın cemiyetleri daha da güçlendirdiğini belirtmiştir.

Eserlerinde her fırsatta toplumu bilinçlendirmek adına nasihat ve uyarılarda bulunarak bunu kendine görev edinmiştir. *" Şimdi gürül gürül aktığı görülmekte olan bu nehrin, yakın zamanlarda suyu baştan ve tamamen kesilecek, böylece de ortada bomboş bir dere yatağı ile cehalet çakıllarından ve taassup taşarlarından başka bir şey kalmayacaktır."* (Ayverdi, 2006a: 141) diyerek toplumların dini, manevi değerlerine sahip çıkmadığı vakit cehalete kendilerini teslim etmekten başka bir çıkar yol bulamayacaklarını ifade etmiştir. Çünkü ona göre dini, manevi değeri olmayan

bir cemiyet içten içe huzursuzluk yaşayacak hatta yok olacaktır. Onun hedeflediği ve değer verdiği ilahi aşktır ve Hak aşkı için yapılan ibadet kıymetli olandır.

> *Adam avuç açan fakire sadaka verir; fakat karşılığında ya kazadan korunmak ümidi, ya da sevap kazanmak dileği vardır. İbadet eder; yine karşılığında cennete girmek ya da cehennemden kurtulmak endişesi gizlidir. Yok, bunlar benim isime gelmez. Ben bu çeşit dindarlığı istemiyorum. Onu evvela bir işkence aleti gibi dört tarafından sıkıştıran taassup ve menfaat bağlarından çözün, nefes aldırın.* (Ayverdi, 2021: 81) ifadeleri de onun bu düşüncelerini kanıtlar niteliktedir.

Ayverdi'nin eserlerinde kullandığı üslup ile ilgili Halil Açıkgöz şu ifadelere yer vermiştir:

1. *Her ibarenin mûsikî değeri yani âhenk göz önünde bulundurulmuştur.*
2. *Her cümle gramerce doğru ve mantıkidir*
3. *Her cümle ve ibarenin manası açık ve bellidir.*
4. *Dilin her türlü edebi kullanışlarına elverişi estetik yapısından olabildiğince istifade edilmiştir* (Açıkgöz 1988: 42).

Her ne kadar uzun cümlelere ve söz sanatlarına yer verse de okuyucu sıkılmadan akıcı bir şekilde anlayarak eserlerini okumaktadır. Kendine has bir tarzı, üslubu ve kendine has sözcükleri ilk bakışta göze çarpmaktadır. Okuyucu geçmiş ile bugün arasında bağ kurarak binlerce sene evvelki kültür mirasını günümüze kadar taşıyabildiğini hissetmektedir.

Sâmiha Ayverdi sadece roman yazmakla kalmamış, aynı zamanda hikâye, mektup, biyografi, tarih, sohbet, makale gibi birçok farklı türlerde de eserler vermeyi ihmal etmemiştir. Edebi kişiliğinin oluşmasında ilk basamak 1938 yılında yayımlanan ilk kitabı "Aşk Budur" adlı eserdir. Bu eser roman türünde yazılmıştır. Bu eserin önemli bir özelliği iki yazara sahip olmasıdır. Bunlardan ilki eseri yazmaya başlayan Semiha Cemal iken ölümü sonrası eseri tamamlayan Sâmiha Ayverdi olmasıdır. Bu kitap ilahi aşkı tema edinmektedir (Deliorman, 2004: 176).

1946 yılına dek eser yazma konusunda oldukça aktif olmuştur. Roman dışında hikâye, şiir de yazarak çeşitliliği arttırmıştır. Eserlerinde hâkim olduğu anlayış İslam tasavvufudur. Ta ki 1951 yılına kadar ele aldığı ilahi aşk konulu benzerlik gösteren temalar giderek yerini tarihi meselelere bırakmıştır. Ancak bu tasavvuftan vazgeçtiği anlamına gelmez. Tasavvufi düşünce yine hâkimdir. Ruh güzelliği, mananın maddeden daha değerli oluşu yine karşımıza çıkmaktadır. Sade

bir dil ve anlatım ile anlaşılır cümleler göze çarpmaktadır. Eserlerinde akıcılığı hiç kaybetmemiştir. Türk İslam tasavvufunda önemli bir şahsiyete sahip mütefekkir Sâmiha Ayverdi, eserlerinde insanı ve Allah'ı ele alarak insanın Allah'a ne kadar yakın olursa iç huzura kavuşmasının da o denli olacağını belirtmiştir. Bunu eserlerine yansıtmakla yetinmeyip cemiyet faaliyetlerinde de bulunmuştur.

> *Cemiyetimizle ilgili olup da ele almadığı mesele yok gibidir. Yerine göre, anma günlerinde, eğitim öğretime, âile ve kadına, toplumsal yardımlaşmaya, gençlik problemlerine, Türkçülük ve milliyetçiliğe, siyonizme, İslâmi hareketlere, dile, azınlıkların ticârî zihniyetlerine… ve bunlara benzer çeşitli konularla ilgili yazılar yazmış, konuşmalar yapmış, gerektiğinde bu konularda kanaat ve tekliflerini bildirmiştir.* (Kırzıoğlu, 1990: 1-2).

Necip Fazıl Kısakürek, "Son Telgraf" adlı gazetede verdiği "Bir Kadın Muharrir" adlı yazısında Ayverdi'nin edebi kişiliği hakkında şu sözlere yer vermiştir:

> *Bu kadın muharrirde gözüme çarpan ilk husûsilik, onun şahsî muârefe ve sun'î şöhret tertiplerinden hiçbirisine kıymet vermeden, mütevâzı bir kütüphâne vâsıtasiyle yalnız üst üste eser vermesi oldu. Bu kadın muharrir, ne eciş büçüş Babıâli aynasında boy gösteren endâmı, ne de (Yemiş) İskelesi'nin "Dolmuş" kayıkları gibi açıkgöz yazıcılar zümresinde mevki almak istemeyen edâsile, daha tek satırını okumadan, insana olgun bir nefs kifâyeti vaat ediyordu.* (Şişman, 2009: 31).

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde kullandığı dil hakkında Beşir Ayvazoğlu şu ifadeyi vermiştir:

"Eski İstanbul hanımlarının o güzel Türkçesi, Ayverdi"nin kaleminde, kelimenin tam anlamıyla bir kültür dili hâline gelerek bin yıllık mirâsı günümüze taşır." (Ayvazoğlu, 1988: 46).

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde kullandığı üslup hakkında Necmeddin Hacıeminoğlu'nun ifadelerine baktığımızda eşi benzeri bulunmayan bir üsluba sahip olduğunu ifade ettiğini şu sözlerden anlamaktayız:

> *Sâmiha Ayverdi, bugün artık emsâli hiç kalmamış diyebileceğimiz bir üslûpçudur. Sağlam şahsiyetli ve süslü bir Türkçe ile yazmaktadır. Bu 1908'den sonra teşekkül eden ev o târihleri tâkip eden yıllarda bir nesil tarafından zirveye ulaştırılan edebî Türkçedir. Bu dilin kelime hazînesi çok zengin, ifâde ufukları çok geniş ve şiiriyeti hissedilir derecede yüksektir. Okuduğunuz zaman sizde su intibâ hâsıl olur: San'atkâr bütün ruh ve fikir dünyâsını hiç artık bırakmadan bu dil sâyesinde ifâde etmiştir. Seçilen her kelime yerinin tam sâhibidir.* (Ayverdi, 2021: 10).

Orhan Akay tarafından Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde sahip olduğu üslubu değerlendirdiğimizde şu ifadelere rastlamaktayız:

Romanlarında çok defa olduğu gibi hikâyelerinde de anlatım tekniğini mesele yapmayan Ayverdi'nin bu eserindeki metinlerin çoğunda hârikulâde tabiat tasvirleri var. Hikâye kişilerinin ruh hallerinin ve duygularının tasvirinde de poetik; şâirâne ifadeler kullanılıyor. Hepsinin arkasında hassa, mümin bir İstanbul hanımefendisinin dil tasarrufu var. (Ayverdi, 2001a: 3).

Konak hayatını görmüş geçirmiş ve İstanbul kültürüne hâkim, asil bir kadın olan büyükannesi Halet Hanım'dan çocukluğu boyunca bilgiler alarak büyüyen Sâmiha Ayverdi, eserlerinde mekân olarak konak, köşk ve yalılara yer vererek romanlarındaki şahsiyetleri de bu mekânlarda yaşayan kişilerden seçmiştir. Aile büyüklerinden aldığı şifahi eğitim ve entelektüel bilgi birikimleri Ayverdi'yi daha donanımlı yaparak içinde bulunduğu selamlık sohbet ortamlarının da etkisiyle şahsiyetlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Hatta ilerleyen yaşlarda bu bilgi birikimi onun önüne engel teşkil eden her türlü sorunların çözümünde bir kilit anahtar olarak karşısına çıkmıştır. Daha küçük yaşlarda olmasına rağmen sorun çözümünde duyduğu sorumluluğu şu sözlerden anlamak da mümkündür:

"O senelerin sonradan tahlilini yaptığım zaman, ucuzuna ve kolayına eğlenmeyi reddeden bir küçük dimağın, ileride develope edebilmek üzere, fotoğraf çeker gibi durmadan negatif levhaları tespit etmiş olduğunu ve asıl zevki bu hafıza mahzenine istifler yapmakta bulmuş olduğunu fark ettim." (Ayverdi, 2005a: 19).

Sâmiha Ayverdi'nin edebi kişiliğinden bahsederken kendisiyle yapılan bir mülakatta sorulan *"Türk edebiyatı içinde yeriniz hakkında kısaca malûmat verir misiniz?"* sorusuna verdiği *"Ben yer için yazmıyorum, hizmet için yazıyorum. Allah, insanı dünyaya imtihan için göndermiştir. Eğer bu vatana ve îmâna hizmet ediyorsam, Allah kereminden bana bir yer ihsan eder."* (Çuhadaroğlu, 1993: 8) yanıtı incelediğimizde onun milli kültürüne bağlı biri olarak iman ve dini değerlere, tasavvufi aşka ne denli önem verdiğini, ilim ve irfan sahibi olmanın güçlü bir imana sahip olmaktan geçeceğini ifade etmektedir.

Sâmiha Ayverdi hiçbir zaman ön planda olmayı isteyen ya da eserleriyle övünen bir yazar olmamıştır. Onun tek amacı inandığı yolda sanatı bir araç olarak kullanıp savunduğu düşünceyi eserlerine yansıtmak olmuştur. Bu hususta Selahaddin Güngör'ün Sâmiha Ayverdi ile yaptığı röportajda Sâmiha Ayverdi şu ifadeleri dile getirmiştir:

İnanın ki kitaplarımdan bahsedilmesi bana âdeta giran gelir… Hayatta böyle bir cephem olduğunu düşünmek bile istemem. Birisi yanımda yazılarımı

beğendiğini söylediği zaman, büyük bir günah işlemiş kadar mahcup olurum. Çünkü bence hayatta gayem ne muharrirlik ne sanatkârlık, ne âlimlik ne de kâşifliktir. En büyük hüner, iyi insan olabilmektir. O büyük varlık da sanırım ki, bizden bunu istiyor. (Şişman, 2009: 32).

Fikir insanı Necmeddin Hacıeminoğlu'na göre Sâmiha Ayverdi, eserlerinde her fırsatta kendini yenilemekte ve savunduğu, inandığı davanın peşinde tarafsız bir gözlemci edasıyla koşarak fikirlerine sadık kalmakta ve bunu okuyucuya inandırarak hissettirmektedir:

Müellifin çeşitli konulardaki fikirleri hem gayet açık, belirgin ve kât'î, hem de sayfalar ve satırlar arasında ustaca eritilmiştir. Okuyucu bu fikirleri derhâl fark eder. Fakat onları îtirazla karşılamaya kalkışamaz. Çünkü uygun şartlarda ve iyi hazırlanmış bir hava içinde sunulmaktadır. Bu sebeple yadırganmaz ve iknâ edici olur. Tabiî, san'atkâr kendi dünya görüşünü okuyucusuna sunarken bir vâiz veya nasîhatçı tavrı takınmaz. Bilhassa romanlarında yazar sessizce aradan çekilip kahramanlarını konuşturur. Daha doğrusu münâkaşa ettirir. İki zıt görüş, farklı kişiler tarafından müdâfaa edilirken, okuyucu, san'atkârın da pek sezilmeyen yardımı ile, haklı ve doğru olan tarafa temâyül gösterir. Hiç değilse, en azından, okuyucunun zihnine bir hakikat tohumu atılmış olur. (Hacıeminoğlu, 2000: 4-5).

2.4. Düşünce Dünyası

Roman türünde olduğu kadar mensur şiir, hikâye, hatırat gibi türlerde de öncü rol oynayan ve kendine has bir üsluba sahip olan Sâmiha Ayverdi, eserlerini yazarken tasavvufu odak almıştır. Fakat unutmamak gerekir ki eserlerini okurken Osmanlı kültüründen izler yakalamak mümkündür. İstanbul aşığı olan Sâmiha Ayverdi, eserlerinde hem konak hayatını hem de milli kültürü tüm güzellikleriyle tasvir etmiştir. Sadece bununla kalmayıp tarihi konuları da ele alarak milli değerlere sahip çıkmış ve eserlerinde bunu konu edinmiştir. Onun eserlerini okuyan insanın kendini fark edip sorgulamaya başlaması kaçınılmazdır. Böylece bu yolda kendini bulmaya ve doğruya ulaşmaya çalışacaktır. Bunu yaparken de manevi dünyadaki tüm değerler ona yol gösterici olacaktır.

Tanzimat'ın ilan edilmesinin ardından batılılaşma çabaları ve ortaya çıkan değişim tüm toplumu etkilemeye başlamıştır. Sâmiha Ayverdi, batılılaşma ve sonrasında getirdiği değişimlere eserlerinde yer vererek manevi değerlere sırt çevirmenin, batıya özenmenin medeniyeti yok edeceğini savunmuştur. Mesihpaşa İmamı adlı eserinde bu düşüncesini destekler nitelikte ifadeleri yer almaktadır:

Tanzimat ile başlayan inkılâp deresi durmadan akıyor. Ama dikkat olunmuyor ki, şuraya buraya saldığı kollar bataklık haline gelmektedir. İnkılâp deresi

> *şarktan garba doğru yol alırken, uzaklaştığı zihniyetlerin arasında zararlı olduğu kadar faydalı olanlarını da bırakıp çekiliyor. Buna karşılık şuurlu bir teftiş ve ölçüsüzlük yüzünden garbın en kötü sahalarına doğru kıvrılmaktan uzak kalamıyoruz.* (Ayverdi, 2021: 77).

Her fırsatta milli kültüre sahip çıkmaya çalışan Sâmiha Ayverdi, bu yolda mücadeleler vererek toplumun bilinçlenmesi, birlik ve beraberliği kaybetmeden doğru adımlar atarak ilerlemesi için hassasiyetle davranmıştır ve bunu eserlerinde ustalıkla işlemiştir. Bu hususta Kazım Yetiş,

> *İslam âleminin özellikle son senelerdeki dağınıklığı, eldeki imkânların kullanılmayışı, onun üzerinde durduğu konulardan birisidir. Nitekim Hicret'in 1400'üncü yıldönümü münasebetiyle Kölelikten Efendiliğe adlı kitap yazmış, Arapça ve İngilizceye de tercüme ettirerek bütün Müslüman ülkelerdeki devlet ve fikir adamlarına bu kitabı göndermiştir. O, burada bütün Müslümanların uyanmalarını, birlik ve beraberlik içerisinde hareket ederek ezilmişlikten kurtulmalarını istemiş ve bu yolda birtakım teklifler getirmiştir.* (Yetiş, 1988: 18).

Yukarıdaki ifadeler Sâmiha Hanım'ın her fırsatta milli kültürü savunduğunu, her ne olursa olsun bunun korunması gerektiğini ve bu yolda her türlü direnişi gösterdiğini bizlere göstermektedir.

> *Gün gelip güzel Türkçemiz uydurmacılık gibi tehlikeli, tehlikeli olduğu kadar câhilce bir akımla karşılaşınca ve o zengin imparatorluk dili, kabile lisânı derekesine indirilmeye çalışılınca, Sâmiha Ayverdi de bos duramazdı. İçinde hep kıpır kıpır olan bir mücâdele ateşi vardı. Milleti millet yapan bu önemli unsurun gafiller tarafından ateşe atılmasına izin veremezdi. İlk planda yaptığı, unutturulmak üzere olan kelimeleri ısrarla kullanmak oldu.* (Uluant 1997: 29).

Buradan anlaşılacağı üzere Sâmiha Ayverdi eserlerinde milleti ilgilendiren her hususa değinirken ifadelerinde milli dili kullandığını ve bunun asla kaybedilmemesi gerektiğini zira milleti millet yapan olgulardan birinin de onun dili olduğunu ve dili sayesinde nesillerce kültür aktarımı sağlandığını savunmuştur. Ona göre dilimizi kaybedersek nesiller yok olacak hatta siyasi ve iktisadi her türlü meseleler çöküntüye uğrayacaktır. Bu sebeple dilimize sahip çıkmanın önemine her fırsatta vurgu yapmıştır.

Muhafazakâr düşünce tarzı ile edebiyatın öncü isimlerinden olan Sâmiha Ayverdi, eserlerinde dinsel ve tasavvufi öğelere yer vermeyi unutmamıştır. Hocası Ken'an Rifai'den feyz alarak medeniyet temasını eserlerinin merkezine alarak varlığımızı oluşturan, bizi biz yapan değerleri her fırsatta hatırlatmıştır. Bu değerler vasıtasıyla medeniyetimizin inşa edildiğini vurgulamıştır. Onun için önemli olan

husus madde değildir, manadır, manevi bütünlük ve birlikteliktir (Bayraktar, 2017: 58-60).

Bayraktar'a göre *"Sâmiha Ayverdi bir insan ve medeniyet düşünürüdür."* (Bayraktar, 2017: 76). Eserlerinde hedef aldığı insan ve medeniyettir.

"Ayverdi için yazmak millî, dinî ve insanî bir vecibedir. Zira o şöhret için değil insan yetiştirmek ve onun derdine derman olmak için yazmıştır" (Bayraktar, 2017: 59). Ayverdi insanlığa hizmet etmeyi kendine borç bilmiştir. Toplumu bilinçlendirmektir gayesi.

Ayverdi'ye göre; *"Hayatta gâye ne muharrirlik ne sanatkârlık ne âlimlik ne kâşifliktir. En büyük hüner iyi insan olabilmektir"* (Güner Zülfikar, 2014: 31). Yani ahlaklı olmak, erdemli olmak iyi insan olmanın gerekliliklerindendir. Onun düşünce dünyasına bakınca "*Dâvâ, insan olmak davasıdır*" (Gürsoy, 2014: 149) düşüncesini benimsediğini görmek mümkündür. Çünkü eserlerini incelediğimizde iyi insan, kâmil insan olabilmenin gerekliliklerini ve bu yolda ne gibi vazifeleri üstlenmek gerektiğini okuyucuya işaret ederek sezdirmeye çalışmıştır. Bu yüzden onun düşüncesinde eğer bir insan ahlaklı, erdemli olursa işte o vakit kâmil insan olabilme yolunda ilerleme kaydedebilir.

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan iyi insan, kâmil insan ancak ahlaklı olarak ve bunu İslam tasavvufu ile özümseyerek sağlamlaştırabilir.

"*İslâm'ın ruh hayatı ve İslâm peygamberinin şahsında temsil ettiği manevi otoritenin, müesseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir*" (Yılmaz, 2012: 13).

"*Asıl önemli olan; 'görüntüler'in ardındaki 'Öz'ü, 'çokluk'un ardındaki 'Bir'i ve 'Başka' aracılığıyla 'Aynı'yı bulabilmektir* " (Gürsoy, 2013: 44).

> *Tasavvuf, dinin bir algılanış tarzı, daha içten ve derinden yaşanış biçimidir. Tasavvufta amaç insanın, Yaradan'la olan bağlantısını sağlam tutmaktır. Bir başka ifâdeyle O'na kavuşmak, O'na ulaşmak, O'nunla birlikte olmaktır. Dünya hayâtında da mümkün olan bu 'vuslat' hâli, aynı zamanda en büyük mutluluk kaynağıdır. Bunu başarabilenler, herkesle ve her şeyle barışık olgun insan örneğidirler. Tasavvufun gâyesi insanı Allah'a kavuşturmaktır. Tasavvuf sistemi içinde bunun çeşitli vâsıtaları vardır. En kestirmesi ise aşk'tır* (Ayverdi, 2007: 7).

Görüldüğü gibi Ayverdi'nin bahsettiği şey aslında ilahi aşktır. Allah'a duyulan aşkın beşeri aşk ile birleşmesi sonucu ortaya çıkan bu ahlaki sistem bize tam da İslam Tasavvufunu göstermektedir. Onun eserlerinde temel çıkış bu İslam Tasavvufudur.

"*İşte kendi hakikatiyle aşinalık kurabilendir ki, kendini kendi aynasında görür. Kendini kendi aynasında görendir ki, kendini Hakk'ın aynasında görür. Kendini Hakk'ın aynasında görendir ki, kendini cümle âlemin aynasında görür*" (Ayverdi, 2008d: 184).

Sâmiha Ayverdi aslında bireyin iyi bir insan, ahlaklı ve kâmil bir insan olmayı istemesinin tek başına yetmediğini, bu süreçte ahlaki ve erdemli bir yaşam sürmeyi kendine amaç edinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak o zaman birey hem kendisi hem çevresindekiler hem de Allah ile bilişiklik kurabilir.

"Kâmil insan, kendi kendinin âmiri, iç düzeninin nazımı ve irâdesinin sahihi olan insandır" (Sargut, 2009: 104).

Onun bahsettiği iyi insan beşeri zevklerden, zaaflardan arınmış, kendini hak yoluna adamış, mana ile bütünleşmiş, özdeşleşmiş erdemli, ahlaklı kişilerdir. İşte tüm bu değerleri, doğruyu, iyiliği birey ilk olarak ailesinde görür ve öğrenir. Daha sonra okul hayatına atılması neticesinde öğrendiği bilgileri daha da sağlam temeller üzerine inşa ederek kendi kararlarını alabilen, ahlaki olgunluğa erişen bir birey halini almaya başlar. İşte tam da Ayverdi'nin Rahmet Kapısı adlı eserinde bahsettiği ;

> *Aile, sıralı sırasız nasihatler ve akıl hocalıkları ile çocukları tedirgin etmek yerine, kendi mazbut, ölçülü ve dürüst davranışları ile, onlara, nazarî kalıpları belletmek yerine evlatlarını canlı bir terbiye tablosu göstererek yetiştirmiş olduklarından, öyle sağlam bir temel üstüne kurulan hayata, daha sonra da mektep, çocuğun şifaî bilgisine, kitabî ve planlı bir zihnî terbiye ile onu "hür adam" olarak cemiyetin malı kılardı* (Ayverdi, 2008a: 123) ifadesinde yer alan "Hür Adam" bu bireye karşılık gelmektedir.

Ayverdi, toplumda iyi bireyler yetişmesinin iyi bir eğitimden geçtiğini düşünmüştür. Bu sebeple ülkemizin gerek manevi değerler gerekse milli değerler hususunda güçlü bir eğitim politikası ve felsefesine sahip olması gerektiğini savunmuştur.

> *İnsan yetiştirmeyi, insanı kalkındırmayı hedefleyen bir eğitim felsefesinden bahseder. İnsanın kafasını da ruhunu da kontrollü ve şuurlu bir seviyeye getirerek, insanı hem kendi benliği hem de cemiyetle uzlaşmaya götüren,*

dünyanın neresine giderse gitsin kendi değerleri ile oraya katılabilen, Hakk bilinci olan insandır yetiştirilmesini istediği (Bayraktar, 2017: 70-71).

"İnsanın değer veya değerlerle tanışması eğitim yoluyla mümkündür" (Bayraktar, 2013: 64) . İyilik, güzellik, doğruluk, değerler ancak iyi bir eğitim ile bireye aşılanabilir.

"Ayverdi"nin felsefî, sosyolojik ve psikolojik tahlilleri kadar, maarif meselemizde önerdiği sistem de, evrensel bir eğitim modeli olarak da düşünülebilir" (Bayraktar, 2017: 69).

"Millet ruhunu yapan maariftir. Maarifin düşmesi millet ruhunu yerlere serer. Maarife değer vermeyiş millet ruhunun yıkılışını hazırlar. Maarif hangi yönde yürürse millet ruhu da onun arkasından gider" (Topçu, 2016: 30).

Dil bir milletin benliği, değerleri, kültür aktarımı, yaşam tarzı, milli şuurunun yansıması neticesinde eğer doğru ve sağlam temellerle korunursa işte o zaman o ulus milli bilinci asla kaybetmez. Aksine bu şuur ve bilinç nesilden nesile aktarıldıkça toplumda kalkınma sağlanır ve bilinçli nesiller yetişir. Bu hususta Ayverdi;

"*Hırpalanan millî şuur manzumesinin içinde zaman kaybetmeden müdâhale gereken büyük maârif dâvamızın Türk dili olduğu şüphe götürmez bir hakikattir*" (Ayverdi, 2006b: 35) ifadesini kullanarak eğitim politikasında, ulusun düşüncelerini özgürce aktarmada dilin önemine dikkatleri çekmiştir. Dilini, benliğini, kültürünü kaybetmiş bir milletin özünü koruyamayıp değişime uğrayacağını ve bu nedenle Türk milleti olarak gerek dilimize gerek benliğimize, milli bilincimize, kültürümüze sahip çıkmamız gerektiğini her fırsatta vurgulamıştır.

"*Türk milleti, kaybetmiş olduğu milli şuurunu ve kendi dilini, bu iki temel kuvveti yıkıp mağlup etmeyi planlamış bulunan hasımlarından geri almak zaferine erişmeye mecburdur*" (Ayverdi, 2006c: 42-43).

Görüldüğü gibi bilinçli nesiller yetiştikçe o toplumda ahlaklı, erdemli, istikrarlı gençler de milli bilincin kalkınmasına olanak sağlayacaktır.

Ayverdi, eğitimli, erdemli, ahlaklı bireylerin bencil olmadığını, sadece kendilerini değil başkalarını da düşünerek hareket ettiğini, iyi bir birey olma çabası güttüğünü ifade etmiştir. Ona göre eğer birey zaaflarından kurtulamazsa ne yazık ki bencil davranmaya, değerlerine sahip çıkmadığı vakit öz bilincini kaybetmeye,

sorumluluklarını yerine getirmediğinde tökezlemeye mahkûmdur. Hâlbuki erdem sahibi olmak, iyi bir ahlaka, iyi bir birey olmaya, menfaatlerden sıyrılmaya, duyarlı olma farkındalığı gerektirir.

"*Kendinden evvel başkalarını düşünmek seviyesine ermeni çok isterim. Bu olmazsa kendin kadar; bu da olmazsa kendine yakın düşünmek de bir nimettir*" (Aren, 1997: 166).

Ayverdi'ye göre asıl önemli olan manadır. Bu hususta var olan eksikliklerimizi tamamlamak oldukça önemlidir. Mana birlikteliğini sağlarsak milli şuur ve bilinci içselleştirerek toplumun kalkınmasına yardımcı olabiliriz. Bu yüzden ahlak sahibi bireylerin toplumda yer alması ve yetişmesi için bu şuur ve bilincin o toplumda yer alması ve medeniyet seviyesine gelinmesi şarttır. İşte bunun için mana âlemindeki bilinç oldukça önemlidir. Bu konuda Ayverdi;

"*Esasen bir tevhid medeniyetine işaret eder. "Tevhid fikri, maddi ve manevî olanı birlemeyi bize öğretmektedir*" (Gürsoy, 2014: 152) ifadelerini kullanarak milli bilince, manaya, manevi olguya dikkatleri birkez daha çekmek istemiştir.

Ayverdi, hemen hemen her eserinde insanlığa hakikati göstermek için çabalamış ve bunun ancak manadan geçtiğini vurgulamıştır. Bu konuda;

> *O, çelişkileri, sıkıntıları yaşayan insandı. Çilelerinden hareketle terkiplere ulaştı ve bu terkipleri kendi içinde gerçekleştirdi. Terkiplerini maddi verimler hâlinde halka ve hayata sundu. Kendinde hiçbir şey saklamak istemiyordu. Çileler terkip, terkipler aşk hâline geldi. Bu aşk, hocasının vefatından sonra bir akıl ve ahlâk kahramanlığı hâlinde Türk tarihinin ruhunu anlamaya tahsis edildi ve anlaşılan ve anlatılan bu ruh daha sonra bir medeniyet kahramanlığına dönüştü* (Gürsoy, 2000: 1)

Yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere adeta bir medeniyet mirasçısı olmuştur.

"İnsan olmak için belli bir fizyolojik ve biyolojik yapıda olmak yetmez. Uzun bir soruşturmaya girişmeksizin, insanın değerler toplamı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu değerler nelerdir? Bu değerler nasıl bir organizasyon oluşturursa insan olunur ve insan kalınır? Değerler nasıl kazanılır?" (Karakuş, 2007: 49).

Görüldüğü gibi Ayverdi, bu sualleri bizlere sorarak bu konuda kendimizi sorgulamamızı istemiştir. Mesela "Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı eserinde *"hepimiz birer yolcuyuz. Fakat geldiğimiz ve gideceğimiz nokta arasında körü körüne sefere*

çıkmış gafil bir yolcu" (Bayraktar, 2017: 59-60) ifadelerine yer vererek bilinçli olmaya bizleri davet etmiştir.

Kenan Gürsoy'un ifadelerine göre Ayverdi için asıl mesele insandır, medeniyettir.

> *Sâmiha Ayverdi'nin meselesi insan meselesidir, memleket ve medeniyet meselesidir. Ayverdi bu bağlamda medeniyetlerin bir birinden ayrılmasını farklı özellikler taşımasını normal görür. Hatta medeniyetleri bir birlerinden ayıran asıl odak noktası olarak da medeniyetlerin insan anlayışlarını görür. Mesela Doğu ile Batı"nın çıkış noktaları ve gelişim süreçleri itibarı ile kendilerine has birer insan telakkileri, insan anlayışları vardır* (Gürsoy, 2008: 63).
>
> *Her medeniyet bir mananın mücessem hâlidir. Mananın tecessüm etmesidir. Akıl, ruh, bilinç hareketinin, işleyiş ve akışının esere dönüşmesidir. Diğer bir deyişle, soyut olanın, insan eliyle somutlaştırılmasıdır. İçin dışa yansıması, dışlaşmasıdır. Öyleyse medeniyet tasavvurundan önce o medeniyeti kuracak olan öznenin açığa çıkarılması veya o öznenin bir iç dünyaya sahip olması problematiği ele alınmalıdır* (Bayraktar, 2016: 16-17).
>
> *Medeniyet, tesadüfen kurulup yaşatılabilecek bir insanlık başarısı değildir. Sürekli bir dikkat, hassasiyet ve yaratıcılık gerektirir. Zira medeniyet canlı bir organizma gibi düşünülmediğinde, mekanikleşmesi ve ruhunu kaybederek hayatiyetini yitirmesi gibi bir âkıbet mukadderdir. Ayverdi medeniyeti canlı bir organizma gibi tasavvur etmenin yanında, onu bir birlik ideası üzerine inşa etmektedir. Bu anlamıyla medeniyet aynı zamanda çokluğun birliği ve âhengi olarak da okunabilmelidir* (Bayraktar, 2017: 58-59).

Ayverdi'ye göre bir milletin, bir medeniyetin kendi tarihini bilmesi o devleti daha güçlü kılacak ve uzun yıllar ayakta kalmasına yol açacaktır. Bu yüzden bir toplumda eğer medeniyeti sağlamak istiyorsak o toplumda bilinçli bireyler yetiştirmek şart olacaktır.

> *Bir cihan devletinden ve cihanşümul bir idrakten arta kalan neler varsa onları derlemeye ve dile getirip yeni nesillere aktarmaya çalışmıştır. İnsanımızın Müslüman Türk ahlâkı ve normları ile teçhiz edilmesinin kaygısını gütmüştür. Kim olduğumuzun ve nereden gelip nereye gittiğimizin şuurunda olmamıza ömrünü adamıştır* (Bayraktar, 2017: 63). Bu yüzden devlete çok büyük iş düşmektedir.

"Büyük adam, bâzen basit bir halk adamı, bâzen bir san"atkâr, bâzen bir devlet ya da fikir adamıdır. Fakat o, her zaman için, Allah huzûrunda nefsinin hesâbnı vermiş; Hak uğruna kendini halka adamış insandır, yâni gerçek anlamıyla bir derviştir" (Gürsoy, 1988: 53).

Devlet adamlarının gücüne de dikkatleri çeken Ayverdi, toplumun refaha kavuşmasında onların yadsınamaz etkilerine de vurgu yapmıştır.

"Birliğin vahdetin, kâinat plânında ortaya çıkışı, bir âhengdir, nizamdır, kosmosdur; devlet ve cemiyet plânında tezâhürü adalettir; ferdî seviyede belirişi ise, irfan, aşk, ölçü ve edeptir" (Gürsoy, 1988: 49). Adaletin olduğu bir toplumda düzen, birlik, bütünlük, huzur sağlanabilir.

"İnsan kendi özünün doğrultusunda davrandığı zaman insani, doğru, iyi ve ahlaki olabilme imkânına sahip olacak kendi özünden uzaklaştığı oranda da yanlışa, kötüye, ahlak dışı hayata saplanacaktır" (Özel, 2009: 83). Ayverdi için özbenliğini tamamlayan, kendini bilen, bilinçli bir insan engelleri aşmayı bildiği gibi ahlak yolunda kendini gerçekleştirebilecektir. Ancak ne zaman doğru yoldan, özden ayrılırsa işte o vakit her türlü olumsuzluklara karşı kapılarını açmış olacaktır.

"Günümüzde de yapılacak şey açık medeniyet haline gelerek Batılılaşmak değil, İslam"ı bir açık medeniyet haline getirerek, geleneklerimize tutunarak, geriye giderek ilerlemek, yeniden yorumlayıp geleneğimize dönerek ileriye gitmektir" (Şentürk, 2013: 14).

Ayverdi'nin sıklıkla eleştirdiği konu, dönemin yazarlarının Batılılaşma olgusuna kendilerini kaptırmaları ve giderek kültürel değerlerin değişime uğramasıdır. Oysaki onun istediği ve savunduğu şey kültürel değerlere sahip çıkmak, medeniyet inşa etmek ama bu yolda özü de kaybetmemektir. Aslında medeniyet öyle sıradan bir şey değildir, şans eseri de elde edilmemiştir.

"Medeniyet, tesadüfen kurulup yaşatılabilecek bir insanlık başarısı değildir. Sürekli bir dikkat, hassasiyet ve yaratıcılık gerektirir. Zira medeniyet canlı bir organizma gibi düşünülmediğinde, mekanikleşmesi ve ruhunu kaybederek hayatiyetini yitirmesi gibi bir âkıbet mukadderdir" (Bayraktar, 2017: 58-59).

"Medeniyet insana hazır olarak verilmiş bir şey değildir. Onun, insan tarafından tasasının çekilmiş olması, ona emek verilmesi, onun kurgulanması ayrıca bir değer olarak tespit ve teşhis edilmiş olması gerekir" (Bayraktar, 2014: 69). Bu sebeple medeniyetten bahsedebilmek için bir süreklilikten ve gayretten bahsetmek gerekir. Sonuçta bu uzun bir süreçtir.

Ayverdi, hocası ve müridi Ken'an Rifai'den etkilenerek eserlerinde tasavvufi unsurlara sık sık değinmiştir.

> *Hocasından aldığı insan yetiştirme ve insanı reşit kılma modelini etrafına tatbik etmenin gayreti içinde bir ömür sarf etmiştir. İnsanoğluna verilmesi gereken temel bilinç onun halifetullah olduğudur. Bu ise atalet içinde kalarak değil, çalışarak, sorumluluk alarak, diğer bir insan kardeşimizle bir ve beraber olarak, insanlık için hâlis niyetle eser vererek gerçekleştirilebilir* (Bayraktar, 2017: 64).

"Ona göre tasavvufi hayat medeniyetimizin yegâne anlam haritasıdır. O, tasavvufu ruhsal dinamik, manevi neşve ve hakikat arayışı olarak nitelemektedir. Tekke atmosferinin, dergâh terbiyesinin, dervişlik edebinin kazandırdıklarına dikkat çekmektedir" (Özköse, 2013: 3). Görüldüğü gibi tasavvuf insanı ve insanı ilgilendiren mana arayışındaki tüm süreçleri içermektedir.

Sâmiha Ayverdi Türk İslam tasavvuf ve medeniyetini benimseyen ve gönülden bağlanarak bu fikri ve düşünceyi eserlerine yansıtan önemli bir romancı olma özelliğinin yanında münevver ve mütefekkir kimliğiyle de dikkatleri çekmektedir. Onun düşüncesine göre tasavvuf her bireyin bir iç meselesidir. Ancak tasavvuf sadece bireyin iç meselesiyle ilgilenmekle kalmayıp bireyi inancı, siyasi, ilmi, fikri ve estetik duygularıyla bütün olarak görmektedir. Birey adeta bir cemiyet insanı olarak yetişme gayesindedir. Yani Sâmiha Ayverdi'nin asıl üstünde durduğu konu Allah ve insandır. İnsanın Allah ile olan bağı ve ilahi aşkıdır. Ancak bu ilahi aşk Allah'ın insandan beklediği doğrultuda olması gerekir. Bu yüzden Sâmiha Ayverdi İslam tasavvufunu merkeze alarak Hak ve kul meselesini irdelemektedir. Onun düşünce dünyasında eğer kul, Allah ile olan ilişkisinde doğru, samimi, dürüst, içten, şeffaf değilse ne yaparsa yapsın maalesef toplum için ve kendi için faydalı işlerde bulunamaz. O halde Hak ile olan yakınlığımız ancak ve ancak aşk ile yani Hakk'a duyulan ilahi aşk ile anlam kazanabilir. Aşk ile yapılmayan bir imandan söz etmek mümkün değildir. Şekilsel olarak imandan bahsedilebilir ancak bu iman hiçbir insana, cemiyete, topluma yarar sağlamayacaktır. Bu sebeple ilahi aşk, iman bir mürebbi tarafından Kul'a öğretilmelidir. İşte o vakit gerçek anlamda İslam öğrenilmiş olunur. Kişi Allah'ın ondan beklediği düzeyde bir insan olmayı başardığında ancak diğer tüm tarihi, tabiatı ilgilendiren, toplumsal, millet meseleleri ve sorunların kendiliğinden çözüme kavuşabileceğine tanıklık edebilecektir.

Tasavvuf, ilahi aşk konularını sadece eserlerinde odak noktası haline getirmeyen Sâmiha Ayverdi, aynı zamanda cemiyet etkinlikleriyle de bu düşünceyi yaymaya çalışmıştır. Bu nedenle bir cemiyet topluluğu oluşturarak bu aşk doğrultusunda insanlar yetişmesi adına çok çabalamıştır (www.dertlidolap.com).

Sâmiha Ayverdi'ye göre eğer temel değerlerden uzaklaşırsak toplumda kopma ve dağılma meydana gelir. Bu nedenle birçok eserinde gerek konak yaşamı gerekse İstanbul'u tüm bu değerler doğrultusunda ele almayı ihmal etmez. Gerektiğinde de öğütler vererek doğru değerlendirmelerin yapılması gerektiğini savunur. Sadece geçmişle değil bugün ve yarın ile de ilgilenir. Bu nedenle günümüz meselelerinde oldukça hassas davranır. Kısacası iyiliğin ön planda olması ve her fırsatta yayılmasını söylerken kötülükten uzak durmanın kötülüğe engel olunması gerekliliğinden bahsetmektedir.

Sâmiha Ayverdi'nin kendi kalemiyle yazdığı bir mektupta dönemin Turizm Bakanına verdiği söylemler aslında milli meselelere karşı olan ilgi, alaka, tutum ve hassasiyetini gösterir niteliktedir.

> *Bizi dünya haritasından kılıç kuvveti ile silemeyen haçlı, Siyonist ve komünist dünya, gaflet ve basiretsizliğimizden faydalanarak işte çok hesaplı, çok planlı ve çok kurnaz oyunlarla sinsice içimizden fethetme yoluna girmiş bulunuyorlar. Eğer dünya Hıristiyanlığı orta çağda olduğu gibi, ordular teşkil ederek üstümüze gelmiş bulunsaydı, asla bu ölçüde muvaffak olamazdı. Zira o zaman düşmanı düşman olarak görüp mukâbil silaha sarılacaktı. Hâlbuki şimdi düşman, dost maskesi ile bizi büyüledikten sonra öz malımıza el koyuyor; sahip çıkıyor. Ve kendi imanının mihraklarını, merkezlerini vatan sathına yerleştiriyor. Zavallı Türk münevveri bu ayak sesleri duyulmadan sokulan Katolik ordusunun arkasından siyasi, içtimaî ve hatta vicdâni emellerin geldiğini asla fark etmeksizin ' Aman, memleketin dövize ihtiyacı var, turistleri ürkütmeyelim! ' parolası ile ilerde telafisi mümkün olamayacak hatalara düşüyor; bir paratoner gibi şimşekleri memleketin geleceği üstüne çekiyor. (...) Efes gibi, Tarsus gibi Truva gibi Katolik merkezleri hâline getirilmek istenen şehirlerimizin Hıristiyan ziyaretçileri memlekete asla döviz getirmiyorlar. Azıklarını, hatta sularını dahi beraberinde taşıyıp, sırasında geldikleri gemilerde yatarak, avucumuza bir kara mangır bırakmadan gittiklerini acaba bilen var mı? (...) Bugün, düşman taktiği de, ideolojisi de değişmemiştir. Bize şirin görünerek ikram ve iltifatlarını esirgemeyenler, yarın işlerini sağlama bağladıktan sonra Garbî Anadolu'ya sahip çıkıp Filistin ve Kıbrıs misalinde olduğu gibi 'Tamam, dışarı buyurabilirsiniz' diyeceklerdir.* (Özer, 2008: 34).

Sâmiha Ayverdi her fırsatta Türk toplumunu ilgilendiren meselelerde tespit ve değerlendirmelerde bulunmayı ihmal etmemiştir. 11 Ocak 1969 tarihinde Ankara'da verdiği bir konferans sırasında eğitimle alakalı şu ifadelerde bulunmuştur:

İnsanoğlu ne melektir ne de şeytan. Fakat başıboş ve her türlü manevî kontrolden mahrum bir eğitim düzeni veya düzensizliği içinde yetiştirilecek olursa şeytan olmaya daha müsaittir. Lâkin ondan beklenen, ne melek ne de şeytan olmasıdır. Belki insanoğlunu şeytanlaşmaya iten söz geçmez, lâf değmez hırslarını gaflet ve şer duygularını faydalı ve müsbet hâle sokacak bir ruh terbiyesi, bir mânevî disiplin gerektirir. Türk milletinin tarihte, maddesiyle mânâsını at başı yürüttüğü devirlerin parlak misâlleri, bu yolda ümidimiz ve rehberimizdir. Onun için kütlelerin öğretim ve eğitiminde, onları yalnız devlete, millete, kanuna ya da kendinden üst veya kendi hizasındaki fertlere hesap vermek mecburiyet ve korkusuyla değil, her şeyden evvel, kendi vicdanına ve kendini yaradana hesap verecek bir muhasebe anlayışı ile yetiştirmek lâzımdır. Zira Türk'ün târihî ve an'anevî terbiyesi budur. (Ayverdi, 1969: 18-19).

Tanzimat Fermanı sonrası toplumda gerçekleşen aynı zamanda siyasi hayatı da etkileyen modern geleneksel, doğu batı, eski yeni gibi ikilikler ve çatışmalar Osmanlı'nın son dönemlerine doğru artarak etkisini göstermeye devam etmiştir. Bu ikiliklerin toplumda bıraktığı etkileri Sâmiha Ayverdi "Bir Dünyadan Bir Dünyaya" adlı eserinde detaylıca bahsetmiştir (Ayverdi, 2005a: 52-53). İçinde bulunulan bu dönemlerde toplumda meşrutiyet, hürriyet gibi kavramlar konuşulurken bir yandan da dönemin padişahı II. Abdülhamid ve onun baskıları eleştiri konusu olmuştur (Ayverdi, 2005a: 55). Her ne kadar tasavvuf ve ilahi aşk yolunda ilerlemesi onun bu ikiliklerde Doğu tarafını tercih ettiği şeklinde anlaşılıp görünmesine rağmen her daim doğu batı, madde ve manayı bir arada görüp aralarında ayrılmaz bir ilişki olduğunu savunmuştur. Maddeyi manadan, manayı da maddeden daha üstün tutmayıp her ikisinin de ayrı ayrı önemine vurgu yapmıştır (Ayverdi, 2013: 72).

Onun düşünce dünyasının temelinde var olan şey dinin tasavvuf yoluyla yaşanmasıdır (Binark, 2007: 145). Onun benimsediği tasavvuf anlayışı Allah'ı bilmek, hissetmek, kötülüklerden arınmak, hiç kimseyi kırmamak, ilahi aşka sarılmak, irfana ermektir (Binark, 2007: 172). Bu sebeple onun eserlerinde düşünce dünyasının yansıması ve izleri olan Allah'ı ve insanı görmek mümkündür.

Sâmiha Ayverdi tasavvuf ve ilahi aşkın insanı, toplumu güçlendirdiğini gerek eserlerinde gerekse verdiği sohbet, söyleşi, konferanslarda ifade etmeye çalışmıştır. Ona göre tasavvuf; tıpkı İmam Gazali'nin sahip olduğu ahlak anlayışı, İbnü'l - Arabi'nin tasavvuf ilmi, Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin aşk estetiğiyle benzeşmektedir. Ayrıca mürşidi Ken'an Rifâi'den edindiği tasavvuf ilmi sayesinde Kul'un kendi ruhunu temizleyip arınmasını ve kâinattaki yerini bilmesini amaç

edinmiştir (Sargut, 2012: 115-116). Yani Kul, Hak için bu dünyada hizmet edecek ve tasavvuf, ilahi aşk ile bezenecektir (Sargut, 2012: 167-168).

"Hakk'ın varlığını her şeyin başlangıcı, esası ve sonu olarak gören mutasavvıf için hürriyet, ferdî ve beşerî zaafları küllî iradenin potasında eritip küllün malı yapmak ve yokluktan sonra kavuşulan bir varlık ile yani iman ve aşk ahlâkı ile yeniden dünyaya dönmektir." (Ayverdi, 2008c: 41) ifadesini söyleyen Sâmiha Ayverdi, tasavvufun basit bir şey olmadığını, insanın bir parçası aynı zamanda yaşam biçimi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İslam'da tasavvufun hayatın ta kendisi olduğunu ve Allah aşkı ile gerekli olan ve Kul'dan istenilen şeylerin yapılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Tasavvufu "yaşanan felsefe" olarak gören Ayverdi, hayatı boyunca Hakk'ı ve ona olan aşkı gösterebilmeyi gaye edinmiştir. Bu hususta her daim örnek olarak davranmış ve birçok hizmetin içinde bulunmuştur (Binark, 2007: 184). Ayrıca tasavvufi düşüncenin hiçbir felsefi akımla bir tutulmaması gerektiğini savunmuştur. Asıl odaklanılması gerekenin iman olduğu, hak için hizmet etmek olduğunu dile getirmiştir. Bu sebeple hemen hemen tüm eserlerinde edindiği tasavvuf anlayışı çerçevesinde düşüncelerini zengin bir dille anlatarak tasavvuf kültürünün nesillerce aktarılmasında elçi görevini üstlenmiştir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Sâmiha Ayverdi ölene dek manayı arama, ilahi aşkı bulma, bu yolda doğru ve faydalı bir birey olabilme adına çaba sarf etmiş ve bu düşüncesini eserlerine de yansıtmıştır. Ona göre kendini bilmek sadece ilimle, bilgiyle gerçekleşmeyecektir. Bunun dışında ilahi, tasavvufi aşka da ihtiyaç vardır. Bu sahip olunan ilahi aşk insanı yücelten bir değerdir. Bu değer oldukça kıymetlidir.

2.4.1. Mütefekkir Kimliği

Sâmiha Ayverdi hayatı boyunca tasavvufi düşünce ile dünyayı yorumlamış ve tüm sorunlarda çözümlerini Tevhid gücüyle birleştirerek tefekkür dünyasına ışık tutmuş önemli mütefekkirlerimizden birisidir. Kendisini medeniyeti tekrardan inşa etme anlayışına adamış olan Sâmiha Ayverdi, tüm İslam âlemine mütefekkir kimliği ile çağrılar yaparak örnek olmayı ve sorunlara çözümler getirmeyi başarmış milli muhafazakâr, mütefekkir, mutasavvıf bir yazardır.

Ayverdi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından Cumhuriyet'in kuruluşu ve sonrasındaki süreçte yaşanan siyasal, toplumsal değişimlere şahitlik ettiği gibi bu süreçte yaşadıklarını eserlerine aktarmıştır. Aynı zamanda eserlerinde vatan, millet,

tarih, tarih bilinci, kimlik ve aidiyet gibi konulara da yer verdiği gibi Doğu-Batı, geleneksel ve modern anlayışlara dengeli bir üslup ve tavır ile değinerek ele almıştır. (İçeren Çağlıyan, 2016).

Milli muhafazakâr üslubu ve görüşü ile tüm topluma bilgi birikimini aktarmayı, çözüm bulmayı, kendine vazife bilmiştir. Onun düşüncesine göre köklerini bilen ancak o vakit gerçek bir münevver olabilir, milli ve manevi değerlerini koruyabilir ve toplumu daha da ileri götürerek kültürüne, milletine, vatanına, diline, dinine sahip çıkabilir. Tasavvufi anlayışını hayatının her alanında en merkez noktaya yerleştiren Ayverdi, bu anlayış ile adımını atmış ve dünyaya bu açıdan bakarak yaşamıştır.

Maddi ve manevi her türlü değerler Ayverdi için kültürü oluşturan birer parçalardır. Bu parçalar toplumu değerli kılan, medeniyeti oluşturan, birlik ve beraberliği perçinleyen değerlerdir (Koçak, 2016: 54). Bu düşünceye örnek olarak Ayverdi'nin "Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız" adlı eserinde yer alan şu ifadeleri örnek gösterebiliriz:

> *Her kötülüğün, her çekişmenin, her anlaşmazlığın başı, ikilik ve ayrılıktır. Eğer şu gök kubbenin altındaki bütün yaratılmışları bir bütünün parçası olarak görmeye alışırsak, o zaman tabiatıyla, herkesin bir ayrı vazifesi, bir ayrı fonksiyonu olduğunu bilir ve bu uyanık görüşle de tahminimizin çok üstünde bir kuvvet ve ferah duyarız.* (Ayverdi, 2006b: 353).

Özetlemek gerekirse onun hayat felsefesi Türk İslam medeniyetinin fikri doğrultusunda tasavvufi anlayışını benimsemek ve meselelere bu anlayış ile çözüm bulmaya çalışmaktır.

2.4.2. Mutasavvıf Kimliği

Tevhid bilincine sahip Sâmiha Ayverdi'nin gayesi Allah'tır. Tüm kalbiyle Allah'ın varlığına ve birliğine inanarak onun eşi ve benzeri bulunmadığına inanmıştır. Hem şahsi hem de manevi hayatının merkezine tevhid inancını yerleştiren Sâmiha Ayverdi için önemli olan husus Allah aşkıdır ve bu aşk doğrultusunda kâinatı, hakikati anlamlandırmıştır. Bu sayede tasavvuf kültürünün tevhid bilincinde gerçekleşeceğini savunmuştur.

Tasavvuf, kendi özünü tanımak, anlamak ve kendini bilmek amacı gütmektedir. Birey tasavvufi eğitimi alarak yetiştiği vakit topluma yararlı bir birey olarak da yetişmiş hale gelir. Buradan da anlaşılacağı üzere Sâmiha Ayverdi'nin asıl

meselesi Kul'un Hak ile kurmuş olduğu gönül bağıdır. Bu bağ ne kadar sağlam kurulursa birey toplumda o kadar hayırlı işler ve faaliyetlerde bulunma fırsatı yakalar. Hele ki bu işleri aşk ile yaparsa işte o vakit Hakk'a daha da yakınlaşarak iman ve inancına mana katacaktır. Bu sayede birey toplumdaki her meselelerini sahip olduğu bu ilahi aşk çerçevesinde hallederek topluma fayda sağlayacağı gibi aynı zamanda sahip olduğu toplumsal konumunda da yükselme yaşayacaktır.

Sâmiha Ayverdi'nin sahip olduğu tasavvuf anlayışına baktığımızda Kul'a Allah için hizmet etmeyi benimsediği görülmektedir. Ahlaklı bir birey olmayı amaçlayarak Allah'ı bilmeyi, irfan sahibi olmayı, tevhid bilinciyle her şeyi ilahi aşk ile yapmayı dünya görüşü ve yaşayış biçimi haline getirmiştir. Hayatı boyunca çevresindeki herkese Allah'ın kuvvetini gösterebilmeyi gaye edinen Sâmiha Ayverdi, bu gayesini eserlerinde de yansıtarak her fırsatta ilahi aşkı konu edinmiştir. Bu aşk sayesinde tasavvufi zihniyetin şekillenebileceğini ve hayata geçirilebileceğini ifade etmiştir. Sâmiha Ayverdi tasavvufu benimseyen, Hak yolunda ilerleyen, Hakk'ın rahmet ve kudretine inanan bir kişinin ideal bir insan olma noktasında doğru yolda ilerlediğini belirterek tasavvufi düşünceye bu dünyada daha çok ihtiyaç duyulduğunu şu ifadeleriyle savunmaktadır:

> *Zira bugün azgın tabiat kuvvetlerini kontrolü altına almış ve hizmetine koşmuş olan insanoğlu, bir yandan da esir ettiği bu zorlu kuvvetler tarafından esir alınmış bulunuyor. Öyle ki, teknik araştırma ve buluşlarının gururu ve büyüklük hislerinin gafleti, maddesi ile manası arasındaki kapıyı örtmüş ve onu dış tabiatının zindanına hapsetmiştir. Mademki insan denen bütün, madde ve mana olarak ikiye bölünmek suretiyle birbirine geçit vermez, birbirinin dilinden ve neşesinden anlamaz hâle getirilmiştir, şu hâlde ondan zuhur eden hayvanî saldırışları, iğrençlik ve bayağılıkları da, tabii bir netice olarak görmek icap eder. Amma aynı insan, günün birinde maddesi ile ruhunun ayrılığından doğan vahim neticeleri görerek telâşa düşer de, hayat felsefesini yeni bir plân ve nizam üstünde düzenlemek yoluna gidecek olursa, işte kurtuluşunu sağlayacak tefekkür ve imanı, her hâlde mazinin verimlerinde aramak basiretini gösterecektir.* (Ayverdi, 2006c: 43-44).

2.4.3. Eğitimci Kimliği

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerini incelediğimizde onun eğitime olan bakış açısı milli kültür üzerinedir. Bu sebeple "Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız" adlı eserini yazmıştır. Milli kültürü ele alırken aynı zamanda Doğu-Batı meselesine de değinerek eserlerinde eğitime dair düşüncelerine yer vermeyi ihmal etmemiştir. Dili doğru kullanmanın önemine vurgu yaparak eğitim sistemimizde Türkçe'nin

uydurmalara yer verilmemesi gerektiğine dikkatleri çekmektedir. Sanat eğitimine de oldukça önem veren Sâmiha Ayverdi, eserlerinde sanata vurgu yapmıştır.

Eğitim olmadan ülkenin sahip olduğu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılamayacağını savunan Sâmiha Ayverdi bu sebepten ötürü maarif konusuna oldukça önem vermektedir. Ancak ve ancak maarif kurtarılırsa ülkenin de kurtarılabileceğine inanmıştır. Onun hedeflediği insan profili, manevi değerlere sahip, ahlak sahibi, diline, vatanına, milletine, dinine aşık, Allah-Peygamber-Kur'an aşkı ile yaşayan huzur ve refaha sahip bireydir.

Sâmiha Ayverdi'ye göre milletlerin kendine has bir eğitim felsefesi bulunmaktadır. Bu milletler sahip olduğu felsefeyi yeni fikirlerle geliştirirler. Bu noktada: *"Memleket dert ve davalarına başını eğmiş her vatandaşın bilmesi gereken bir gerçek vardır. O da, bir ölüm kalım meselesi olarak ele alınması gereken keyfiyetin, eğitim ve öğretim politikamız olduğu hakikatidir."* (Ayverdi, 2006b: 27) ifadesinde bulunmaktadır.

İçinde yaşadığı dönemde var olan eğitim anlayışı ile Sâmiha Ayverdi'nin sahip olduğu eğitim anlayışı karşılaştırıldığında Sâmiha Ayverdi, gönül eğitimine, manaya, mana bilgisine verdiği önem ile yaşadığı dönemin eğitim anlayışı olan resmi eğitimden farklılık göstermektedir. Ancak bu durum onun resmi eğitimi önemsemediği anlamına gelmez. Resmi eğitime verdiği önem kadar gönül eğitimine de önem vererek ilahi aşk ile bezenmiş, mana bilgisini ön planda tutan insan olabilmeyi kendine amaç edinmiştir. Her daim milli kültürümüzden ve milli kimliğimizden vazgeçmememiz gerektiğini ifade ederek yeni nesiller yetiştirirken milli kimliğimizi, öz değerlerimizi öğreterek ancak gelecek nesillerin milli ve manevi değerlere kıymet gösterebileceğini vurgulamaktadır.

2.4.4. Edebiyatçı Kimliği

> *Bir memleket herhangi bir muharebede toprak kaybeder. Fakat ya bir hücumla ya da sulh masasında bu kaybını geri alabilir. Ama almadığı alamadığı da çok görülen hâdiselerdendir. Ne ki, toprak kaybı, o milletin kaybolması demek değildir. Lâkin dilini kaybeden bir millet için artık yaşama ve devam hakkı beklemek abestir. Nitekim yarım asır evveline kadar, hudutları üç kıt'aya yayılmış bir imparatorluğumuz vardı, kaybettik. Fakat Türk milleti gene ayaktadır. Ancak dilinin düştüğü anarşi ve yıkıntı, bugünkü hâli üzere bırakılacak olursa, vatan sathı üstünde târihi ile iftiharları ile hatta cetleri ile hatta ana babaları ile alâkasını kesmiş soysuz, şaşkın ve millî gerçeklere*

gözleri kapalı olarak yetişmekte olan nesilleri bir daha kazanmak ve akı karadan ayırt ettirmek mümkün olmayacaktır. (Ayverdi, 2005b: 38)

Yukarıdaki ifadeleri kullanan Sâmiha Ayverdi, bir milletin dilini kaybetmesini erozyona benzeterek bu durumun ne kadar büyük bir yıkım olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple çoğu kez eserlerinde üslup ve dil kaybının önüne geçebilmek, yeni neslin hem dilini hem de kültürünü unutmaması adına girişimlerde bulunarak topluma ayna tutmaya çalışmıştır. Kendini cemiyet meselelerine adayarak çözümler bulmaya gayret göstermiştir.

Eserlerine baktığımızda mutasavvıf kimliğini görmek mümkündür. Onun meselesi ilahi aşktır, manadır, insanın kendini bilmesi, özünü tanıması, Allah ile olan münasebetidir. Bu noktada tasavvuf eğitimi oldukça önemlidir. İnsanın kendini, özünü bulabilmesi için ihtiyacı olan tasavvufi aşkı eserlerinde kaleme almıştır. İç dünyası Allah aşkı ile bütünleşmiş olan Sâmiha Ayverdi mensur şiirler yazdığı gibi nesir türünü de ihmal etmemiştir. Şiirlerinde tasavvufi unsurlara yer vermiştir. Anlam derinliği olan eserlerinde sembolik anlatımlar da görülmektedir(Ayverdi, 2005b: 65). İçinde yaşadığı dönemi, yaşadığı olayları eserlerinde yer veren Sâmiha Ayverdi, hissettiklerini de açıkça ifade etmiştir. Bağ Bozumu adlı eserinde Garbı ve duyduğu üzüntüyü şu ifadeleriyle açıklamaya çalışmıştır:

*"İşte bir zamanlar ayağı üç kıt'aya basmış Osmanlı Türklüğü de bir bağ bozumu devri idrak etmiş bulunmaktadır. (...) Biz gafil müminler, değil Hüdâ mestlerinin şarabından içmek, kemâl-i cehâletimizden bağlarının kütüklerini sökmeği, bu ilim ve irfan bağlarını kurutup etrafımızı çorak ve kıraç hale getirmeği, bir ilericilik hüneri saymak gafleti içinde bulunmaktan bilmem ne zaman kurtulacağız" (*Ayverdi, 2005c: 12-13).

Edebiyat kaygısı taşımayan Sâmiha Ayverdi, edebi kişiliği doğrultusunda muhafazakâr milliyetçi ve memleket aşığı olarak ilahi aşkı konu edinmiş ve bunu nesillere aktarmak adına hassasiyetle davranmıştır.

2.4.5. Tarihçi Kimliği

Osmanlı'nın yıkılmasından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna hatta beraberinde gelen bütün yeniliklere ve doğurduğu sonuçlara şahitlik eden Sâmiha Ayverdi, bu süreç içinde milli kültürün, değerlerin korunamaması ve ilgisiz tutumlara karşı eleştirilerde bulunmuştur. Örneğin Harf inkılabı ile ilgili şu sözleri ifade etmiştir:

"Harf İnkılâbı emrine uymamanın tehditi ile, bin yıllık ananemize saldırılarak, cezalandırılmak korkusu ile insanımız endişeli bulunuyordu."(Keleş, 2012: 11-25).

Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerden biri olan modernleşme ve batılılaşma girişim ve süreçlerine de karşı çıkmıştır (Arslan, 2016). Milli kültürümüzden, özümüzden ayrılmamamızı her fırsatta savunmuştur. Tarih konusunda o kadar hassastır ki Fatih Sultan Mehmet dönemine ait Rumeli Hisarında yer alan Cami'nin yıkılıp yerine tiyatro sahnesi inşa edilmesine itiraz etmiştir ve bu itirazını şu sözlerle dile getirmiştir:

> *Rumeli Hisarı'nın târihî ve millî değeri sonsuz ibadethanesinin bakiyesi ise Ortaçağ mitolojilerinin ve Yunan trajedilerinin oynandığı sahne hâline getirilmez. Getirilmesi de, târihe, geçmişe ve millî iftiharlara hakaretin ta kendisidir. Acaba sosyal şuurumuza afyonlu bir şerbet içirilerek gafil ve karakuşî bir hükümle verdiğimiz devlet mantığına ters düşmüş kararlarımızı neden fark edemiyoruz? Bu sakat kararların altındaki hesapsız yeniliklerin getirdiği tehlikeleri fark etmek için daha ne kadar bekleyeceğiz? Moskof steplerinden, İsrail çöllerinden, Piyer Lermit ruhundan süzülüp tâ iliklerimize işleyen zehirlere panzehir getirecek hakîm tutumlu hekim nerede?*
>
> *Onu bekliyoruz Allah'ım!* (Ayverdi, 2005c: 178).
>
> *Türk devlet geleneğinin en önemli unsurlarından biri olan hoşgörü sayesinde, Osmanlı Devleti, halklarını barış, huzur içerisinde asırlar boyunca bir arada yaşatmıştır. Siyaset gereği, en doktrinasyon yani sosyalleştirme metod ve usullerine başvurmadan, büyük devletlerin yaptığı gibi azınlıkları asimile etmeden, bunu asırlar içerisinde sürdürmüş; haklı olarak tarihe "Osmanlı Asırları" damgasını vurmuştur. İşte Müslüman Türk'e vatanı hazırlayanları ve bu uğurda yediden yetmişe maddê-mânevî cihad yolunda gecesini gününü, varını yoğunu fedâ eden ululari, Türk gençliğine duyurmamakta gaflet gösterdikçe de onların on parmağının yakamızdan tutarak bizden hesap soracağını neden hiç düşünmemekteyiz?* (Ayverdi, 2005b: 38).

Yukarıdaki ifadeleri kullanarak Ayverdi, her türlü misyonerlik faaliyetlerinin varlığının ülkeyi, milleti tehlikeye sokacağına vurgu yapmıştır.

Sâmiha Ayverdi, eserlerini yazarken her daim halka olan hizmet için harekete geçmiş ve Türk milleti adına tehdit, tehlike gördüğü her hususu kaleme almıştır. Dini, tarihi, sosyal konu ve olayları, yaşanan toplumsal bunalım veya sıkıntıları eserlerinde işleyerek gerekli önlemleri de yazmayı ihmal etmemiştir. Bu hususta topluma ayna olma görevini adeta üstlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecini, Türk milletinin modernleşme isteğini, ard arda gelen inkılapları ve ortaya çıkan karmaşaları en ince ayrıntılarıyla araştırarak çözümler bulma konusunda gayret göstermiştir. Bu hususta;

> *İşte garbın maddeye dayanan realist karakterli medeniyeti karşısında sinen ve küçüklük anlayışına tutulan cemiyetimiz, kurtuluşu, ancak yeni gireceği medeniyette fânî olmak ve erimek suretiyle hüviyet ve şahsiyet değiştirmekte sandı. Böylece de Tanzimat'la ilk ciddî garplılaşma inkılâbımızı yaptı. Fakat bu, halkla bürokrat sınıfın müşterek talebi neticesi olmayan hâkânî ve zorlama bir inkılâptı. Onun için de tutmadı. Arkadan Meşrûtiyet inkılâbı geldi. Bu da memleket realitelerinin icbarı ile yapılmamıştı. Dayandığı ilmî ve felsefî bir temeli yoktu. Gene iflâsla sona erdi. Üstelik on yıl içinde bir imparatorluk kaybeden Türk milleti, topraklarının beşte dördünü kaybetti. Arkadan Cumhuriyet yetişti. Ve yer yer, ada ada, irtibatını devam ettiren Türklüğü, bütünüyle Greko-Latin medeniyeti camiasına mâletmenin seferberliğini açtı* (Ayverdi, 2005b: 225).

Bu ifadeleri kullanarak modernleşme ve batılılaşma çabaları ve isteğinin Türk milletini nasıl bir sıkıntı içine soktuğunu göstermeye çalışmıştır.

Eğitim sisteminden yakınan Sâmiha Ayverdi, gençlerin tarih bilincinden yoksun olarak yetiştiğini, git gide tarihimize duyarsız kaldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

> *Gençliğimiz geçmişinden habersiz durumdadır. Bu nedenle mazisinin ihtişamlı varlığı ile bağlantı kuramıyor, oradan zamanının kovasını daldırıp o berrak sudan bugüne bir şeyler aktaramıyor. Susuzluktan bayılsa da, hararetini teskin edecek bir yudum vereni yok. Şayet ben de 1906 yerine 1926 da doğmuş olsaydım, hatalı planlanmış bir geçiş devresinin çocuğu olarak, bu gadre uğramış nesillerin evlâtlarından beter olabilirdim.* (Ayverdi, 1985a: 11).

Tüm bu duyarsız ve yoksun bilinçten nasıl kurtulunacağına dair asla ümidini kaybetmeyen Sâmiha Ayverdi, çare olarak tarihimizi yaşatmamız gerektiğini şu ifadelerine yer vererek vurgulamaya çalışmıştır:

> *Amma, bizi kimler bu hâle getirdi diyerek vakit kaybetmemiz yeter artık.. Kimler getirdi ise getirdi işte. Belki de kendi kendimize kıymışızdır. Zira insanoğlunun kendi kendine ettiğini, ona hiçbir düşman edemez. Şu halde bir çıkar yol, bir çare aramak gerek. Mademki ortada her parçası bir tarafa dağılmış bir kadim medeniyet cesedi yatıyor. Onu mumyalayacak yerde, bıraktığı dölü kurtaralım. Evet, bu dünyaya parmak ısırtan medeniyeti biz yaralayıp bereledik ve nihayet öldürdük. Islâhat dedik, inkılâp dedik ve bu hesapsız ters adımlar adına, bin yılımızın kafasını kopardık. Ölüler dirilmez. Ancak zürriyetlerinde yaşarlar. İşte hiç değilse, onun canına kıymayalım, onu besleyip geçmişin bereket ve mirası ile nafakalandırarak, yaşatmak yollarını arayalım.* (Ayverdi, 2005b: 11).

Sâmiha Ayverdi, “Bağ Bozumu” adlı eserinde Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasında yatan nedenleri anlatmak için “Efendiliğe Dönüş” ismini verdiği özel bir bölüme kitabında yer vererek içinde bulunulan durumu en ince ayrıntısına kadar ele almış ve çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu hususta yıkılmanın nedenlerini şu sözlerle açıklamıştır:

> *İstilâ devri zafer ve medeniyet asırlarında her Türk, bir fetih rüyası içinde mest idi. Ezilmiş ve yenilmiş milletleri sayıp döken târihin sesini duymuyor, duymak istemiyor, hatta zamanın sillesini yiyerek dize gelmiş eski kavimleri birer hayalî isim ve hatta şiirleşmiş bir masal, bir efsâne gibi dinleyip geçiyordu. O kavimler yenilmiş, yıkılmışlardı amma Türk için böyle bir korku yoktu. Zira cihâna velvele veren bu haşmetli yapı ne yıkılır ne de parçalanırdı. Aşırı güven ve gurur, bir nevî gaflet demekti. Türk bu gerçeği bilmiyordu. Bilmediği için de, yenilmezlik fikrinin doğurduğu emniyet ve rehaveti, bir maymuncuk gibi kullanan iç ve dış düşmanlar yenilmeye giden kapıyı kurcaladılar kurcaladılar, nihayet açtılar. Evvelâ aralanan sonra da arkasına kadar dayanan bu kapıdan içeri dalan mağlûbiyetlerin, hezimet ve çilelerin zincirlediği asırlar birbirini kovalamakta gecikmeyecekti. Gecikmedi de. Bir zamanlar kilit kilit üstüne vurulmuş bu kapıyı değil kurcalamak, yanına dahi yaklaşmak mümkün olmazken, artık onu her omuzlayanın içeri dalması işten değildi* (Ayverdi, 2005c: 144).

Yaşanılan tüm bu kayıpların, yenilgilerin ve sonrasında yıkılmanın asıl nedeninin yüzyıllarca hâkim olma çabasından kaynaklanan bir üstünlük kurma çabası ve yenilgilerin farkına varılamaması olduğunu ifade eden Sâmiha Ayverdi, bu düşüncelerini şu sözlerle desteklemektedir:

> *Yüzyıllar boyu, Türk'ün kılıcı kadar, siyasi, idarî ve insanî gücü ile feth eylediği topraklar giderken, şerefi, itibârı ve medeniyet hazineleri de yağmalanıp heba oluyordu. Fetihten fethe koşmuş olan Türk, garplı denen ve sonradan tüylenen milletler topluluğuna angaje olmadan evvel, yalnız kendini bilir ve yalnız kendini beğenirdi. Bu yüzden de uzun zaman garbın haçlı dünyâsını görmezlikten geldi ve istihfafla omuz silkti; belki bu küçümseme, yanlışlarından biri idi. Zîra "İlmi Çin'de bile olsa ara!" diyen bir Peygamberin ümmeti hem de Peygamberinin yoluna asırlarca can baş koyan bir milletin mensubu idi. Ama, yenmeye ve emretmeye öylesine alışmış idi ki, yeni yeni buluşların adamı olan haçlılara îtibar etse, efendiliğini koyup uşaklığa tenezzül edecekmiş gibi geliyordu. Onun için de, garbı ve garptan alabileceği üstünlükleri küçümsemekte asırlarca ayak diredi.” Şark medeniyeti, Osmanlı ile zirveleşmiş, Osmanlı ile nîrengi noktasını bulmuştu. Türk, rönesansla kendîni madde dünyasında tescil ettiren garptan ürkmekte şu bakımdan da haksız değildi. Ona yanaşmak istememekteki direnişi, sâde topraklarını vermekten ve kılıcı altında ezilmekten değildi. O, bu huyu hulku, dili dîni ayrı olan milletlerle içli dışlı olduğu takdirde, asıl tecavüz ve tasalluta uğrayacağı öz değerlerini kaybetmekten korkuyordu. Onu asıl kuşkulandıran ve huzursuz eden manevi hazînelerine göz dikmiş ve onları atış hedefi seçmiş maddeci garbın avı hâline gelmek endişesi idi. Sonunda da korktuğuna uğradı ve garbın*

kılıcından ziyâde kafası tarafından ezilerek un ufak edildi, bölük bölük olup kamplara bölündü. (Ayverdi, 2005c: 145).

3. ŞAHSİYET İNŞASI

3.1. Şahsiyet Kavramı

Şahsiyet kavramı Arapça bir kelimedir. Yunanca'da karşılığı "karakter", Türkçe'de "kişilik" anlamına gelen şahsiyet kelimesi bireyi diğer insanlardan farklı kılan kişilik özelliklerini, fıtri yönlerini, maddi ve manevi her türlü yaşantısı içinde sahip olduğu psikolojik, sosyal yapılanmasını ifade eden bir terimdir (Pişgin, 2013: 17).

İngilizce'de "personality", Fransızca'da "personalité" kelimeleriyle ifade edilen şahsiyet kavramı Türkçe'de "benlik, kimlik" gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (Armaner, 1973: 143).

> *Dilimizde 'kişilik' ve 'şahsiyet' hatta 'karakter' kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Şahsiyet sözcüğü kişilikle eş anlamda kullanılır ve kişiliğin 'bilim dilinde karşılığıdır. Şahsiyet, dilimizin en soyut sözcüklerinden biridir. Çok yönlü ve karmaşıktır. İrade, zekâ, duygu, heyecan, mizaç, huy, biyolojik yapı, soyaçekim, çevre etkileri, sosyoekonomik etkenler gibi pek çok özellik şahsiyet kavramının içerisinde yer alır. Şahsiyet: Arapçada '□□□ ' kelimesinden türemiştir. Görünmek, ortaya çıkmak, yükselmek, birine sabit bir şekilde bakmak, bir şeyin üst kısmına isabet etmek, bir yerden başka bir yere gitmek, yüksek sesle konuşmak, kişi, kimse, insanın cismanî heyeti ve insanın uzaktan görülen karaltısı gibi manalara gelir.* (Abay, 2016: 94-95).

Bireye özgü olan kişilik kavramı, bireyi diğerlerinden ayıran (Köknel, 1999: 19), kalıtsal ve çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenen (Aygün, 2000: 101) ve sonrasında bireye ait şahsiyeti oluşturarak bu şahsiyet oluşumu çerçevesinde her bireyde bir inanç sisteminin oluşmasına yol açan bir bütündür (Tunç, 1949: 145).

Morgan'a göre şahsiyet, bireyin karşısındaki kişilerle, çevresiyle olan ilişkilerinde sahip olduğu davranış biçimi, savunma şekli ve gösterdiği uyumu ifade etmektedir (Morgan, 1986: 311-319).

Kişilik kelimesi ile aynı anlamı taşıyan şahsiyet kavramı çok yönlü ve soyut bir kavram olma özelliğinin yanında aynı zamanda çevresel faktörler, genetik yapı, duygusal ve sosyal yapı, mizaç, karakter, irade, his ve duyguları da içinde barındıran davranışlar bütününü temsil etmektedir (Armaner, 1980: 72).

> *Şahsiyet, insan dünyasında, doğanın ve iradenin bileşiminden meydana gelen en özgün, en sahih, en güçlü ve en yüksek değerdir. Yeryüzünde başka hiçbir şey, şahsiyet kadar insanî iradeyi, insanî olgunluğu ve terbiyeyi yansıtmaz. İnsan olmanın tüm anlam ve değeri şahsiyet kavramında toplanmış gibidir.*

Şahsiyet, varlığın en kıymetli kısmı, varoluşun gözü ve bilincidir. Çünkü onda insanlık özü aktif hale gelir, insan olmanın anlamı ve değeri ortaya çıkar. O değerlidir, zira insanın kendi özgür iradesiyle oluşturduğu, seçtiği ve kendi varlığına kattığı bir değerdir. Sadece doğa değildir, sadece yaratılış değildir; insanın kendisi için inşa ettiği bir özdür de. Gerçekte insan onu sadece kendisi için inşa etmez, sadece başkası için de inşa eder; zira şahsiyet, en geniş anlamda benliğin varlıkla ilişkisini yansıtan bir adlandırmadır. Şahsiyet olma durumunda, bireyden topluma, toplumdan tüm insanlığa ve Tanrı'ya doğru giderek aşkınlaşan bir yönelmişlik durumu da söz konusudur; şahsiyet, başkasına yönelmiş bilinçtir (Taşdelen, 2016: 1).

Şahsiyet, insanın kendisine, çevresine, topluma, nihayetinde Tanrı'ya yönelmişlik halidir. İçinde yaşadığı evren de, bütün çeşitliliği ile bu yönelmişlik içinde yer alır. Şahsiyet değerle yaşama ve değer üretme, değerle donanma ve değerle donatmadır. Buna göre şahsiyet, yaratılışın, insanın kendini yazması, kendini nakşetmesi için bıraktığı boşluğun doldurulmasıdır. İnsan olmanın en yüksek değeri, insanın kendi iradesine bırakılan bu boşluğun doldurulmasında, organizmanın şahsiyet haline gelmesinde açığa çıkar. Denebilir ki, şahsiyet olmak ve şahsiyet haline gelmek, varoluşun en yüce anlamıdır. (Taşdelen, 2016: 7).

Şahsiyet, bilinci, öz benliği, özgünlüğü, var olmayı temsil eder. İrade sahibi bir insan, olgunluğa erişerek ve değerler kazanarak şahsiyetini inşa etmede yol kat edebilir.

Bireyin ne olduğu ya da olmadığı özelliklerin dışa yansıması olan şahsiyet, bireyin kendi varlığından ve bütünlüğünden haberdar olması, toplumda kişiliğin görünür hale gelmesi, öz benliğine sahip bir birey olarak hem doğuştan kazandığı hem de sonradan edindiği özelliklerin davranışa dönüşmüş halidir. Öyleyse bireyin şahsiyeti, yaşamı boyunca çevresel faktörlerden etkilenmekte ve sonuç itibariyle kendine has bir kişilik oluşmaya başlamaktadır. Her bireyin şahsiyeti kendine özgüdür. Olaylar karşısında herkes farklı özellikler ve tepkiler gösterebilmektedir. Bütün bu farklılıklar bireyin kişiliğini meydana getirmektedir (Karacoşkun, 2012: 193).

Kişiden kişiye farklılık gösteren şahsiyet bu özelliğiyle bireyi diğer canlılardan ayırır ve onu özel kılar (Şentürk, 1997: 54). Yani Allah her canlıyı diğerinden farklı yarattığı gibi sahip olduğu karakter, duygu, düşünce, zekâ yapısı, istekleri, düşünce yapıları, beğenileri, hayata bakış açıları olarak da birbirinden farklı varlıklar olarak yaratmıştır.

Kenan Gürsoy'a göre şahsiyet 4 önemli değer çerçevesinde ele alınabilir: adalet, bilgi, cesaret, ölçülülük değerleridir. Kişi eğer bilgili ise, iyiyi, doğruyu,

güzeli biliyorsa ve görüyorsa o vakit erdemli olmaktan bahsedilebilir. Cehalet ise her türlü kötülüklerin ana kaynağıdır. Birey kendini bilirse, vicdan sahibi olursa, merhametli ve duyarlı davranışlar sergilerse erdemli olmada doğru yolda demektir ve bu aşıdan şahsiyetini olumlu yönde geliştirebilir. Bunun dışında ölçülü olmak, hırslardan zaaflardan uzak, kıskançlık duygusunu barındırmamak da gerekmektedir (Taşdelen, 2022: 12-15).

Kuran-ı Kerim'de her ne kadar şahsiyet kavramı geçmese de bu kavramı vurgulayan başka kelimeler yer almaktadır. Örneğin farklı ayetlerde bireyin şahsiyetine örnek verirken mizaç, nefis, kalp, karakter, huy, huluk, fıtrat gibi kavramlar kullanılmıştır (Kara, 2012: 3). Görüldüğü gibi Kuran- Kerim'de merkezde yer alan insandır. Amaç bireyin dünyada ve ahirette mutlu olmasını sağlamaktır. Bu sebeple bireye şahsiyet kazandırırken onu doğruya, iyiye, güzele yaklaştırmayı hedeflemektedir.

Bireyin doğuştan genetik faktörlerle kazandığı ve çevresel faktör etkisi ile şekillenen şahsiyet oluşumu ve özelliklerini 2 gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki dürüst olmak, güvenilir olmak, akıllı olmak, olgun ve anlayışlı olmak gibi özellikleri barındıran olumlu özellikler, diğeri ise korkak, geçimsiz, güvenilmez gibi olumsuz özelliklerdir. Birey her iki şahsiyet özelliklerini de barındırabilir (Öztürk, 1969: 22).

Bireyin olumlu şahsiyet özelliklerine sahip olmasında şahsiyetin olumlu yönde şekillenmesinde çevresel, kalıtsal, psikolojik faktörler dışında dinin de etkisi oldukça fazladır (Toplamacıoğlu, 1975). Öyleyse inançlı bir birey dinin ondan emrettiğini yerine getirdiği vakit Allah'ın ondan istediklerini yapıp istemediklerini yapmadığı an iç huzura ulaşır, kendini manevi değerlerin zenginliği, ferahlığı ve kudretine bırakarak olumlu şahsiyet özellikleri kazanma yolunda büyük adımlar atmış olur (Peker, 1986: 104).

Bireylerde şahsiyet yapılanması, oluşumu küçük yaşlarda kendini göstermektedir. Bu yapılanmanın oluşumunda genetik faktörler kadar çevresel faktörlerin etkisi de büyüktür. Bireyler karşısındakini rol model alır ve davranışları içselleştirerek kendine has bir üslup ve tavırla şahsiyetin yapılanmasına yardım eder (Gürün, 1991: 86).

Şahsiyetin yapılanmasında önemli etmenlerden birisi de ailedir (Carrel, 1990: 319-321). Çocuk ailesinden gördüklerini rol model alır ve uygular (Peker, 1986: 46). Bu sebeple bireylerin deneyim kazanıp sosyalleştiği ve şahsiyet oluşturmaya başladığı, deneyim kazandığı ilk yer ailesidir. Çocuk, aile üyeleriyle özdeşleşerek davranış içselleştirmesi yaparak kendine has yargılar oluşturur (Yörükoğlu, 1991: 126-127). Yaş ilerledikçe aile üyeleri dışında çevresel etki artmaya başlar ve ailenin dışındaki bireylerle etkileşim artar. Bu durum çocuğun şahsiyet gelişimine etki etmektedir.

3.2. Kadının Kimliği ve Şahsiyeti

İngilizce'de "identity" olarak tanımlanan kimlik kavramı bireyi her yönüyle bütün olarak tanımlamaktadır. Bireyin istekleri, hayalleri, ilişkileri, yaşam biçimi, hayta bakışının tamamını içine alan bir kavram olarak ifade edilmektedir (Bostancı, 1998: 39). Yani kimlik bir bireyin sahip olduğu tüm özellikleri ve nitelikleridir. "Ben Kimim?" sorusuna verilen yanıt aslında bize kimlik kavramını açıklamaktadır. Yani bireyin sahip olduğu öz bilinci, kendi bilincinin farkındalığı, o bireyin şahsi kimliğini bizlere sunmaktadır (Türkbağ, 2003: 214). Aynı zamanda öz benliğimizin farkında olarak toplumsal kimliğimizi de ön plana çıkartmış bulunmaktayız. Tanınma duygusu ile başka insanlara ihtiyaç duyarak onların da bizi tanımasına fırsat vererek onlar tarafından nasıl görüldüğümüzü de öğrenmiş olmaktayız. Böylece kimlik bireysel olduğu kadar toplumsal yanıyla da ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2000:9; Türkbağ, 2003: 214).

Latince'de "identites" olarak nitelendirilen kimlik kavramı ayni, özdeş anlamına gelmektedir (Naci, 2001). Bizi biz yapan değerlerden meydana gelen kimlik bizi diğer insanlardan ayırt edilmeyi sağlamaktadır. Yani diğerlerinden farklı, onların olmadığı özellik ve özgünlüğe sahip olmaktır (Faton, 1998).

Bilgin (2007: 8)'e göre kimlik bireyin kendini tanıması, tanımlaması ve aynı zamanda kendini sosyal ortamda konumlayabilmesidir. Berger ve Luckmann'a göre kimlik hem birey hem de toplum döngüsünde oluşan bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır (Berger ve Kellner, 1994: 19-36). Berger'e göre sosyal süreç içinde oluşan kimlik zamanla sosyal ilişkiler neticesinde değişiklik gösterebilir, şekillenebilir ya da bireysel kimlikler sosyal yapı içerisinde etkileşime girerek değişime ayak uydurmak ve ya grupta varlığını sürdürmek adına ürettiği kimliği

değiştirip biçimlendirebilir (Berger ve Luckmann, 2008: 55). Her birey yaşadığı toplumda kimliğini oluşturur, şekillendirir ve kimliğini kazanmada başka bireylerin etkisi söz konusudur. Bu kimlik oluşumu sırasında başkaları tarafından onaylanmak, takdir toplamak istemektedir (Berger ve Kellner, 1994: 21).

Kimlik kim olduğumuzdur. Sahip olduğumuz bütün değer, normları yaşayarak öğreniriz. Öğrendiğimiz bilgiler sayesinde bir hayat görüşüne sahip oluruz. Edindiğimiz bilgiler, dilimiz, kültürümüz, değer ve normlar, tecrübelerimiz bizi bir bütün yaparak kimliğimizin oluşmasına katkı sağlar. Bu katkıda ailenin etkisini göz ardı etmemek gerekir. Bu süreçte kimlik oluşumu ve şekillenmesindeki en büyük etki elbette içinde doğduğumuz, büyüdüğümüz ailededir. Ailemizden edindiğimiz her bilgi bizi biz yapan, var olma sebebimizi oluşturan yani birey olarak kendimizi keşfetmemize olanak sağlayan tüm değerleri ortaya çıkararak kendi niteliklerimizi, konumumuzu, kökenimizi kısacası bizi biz yapan her özelliğimizi fark etmemize imkân verir (Bayraktar, 2016: 40-42). Bu çalışmada kişilik, kimlik kavramları da şahsiyet kavramı dahilinde ele alınmıştır ve şahsiyet oluşumu çerçevesinde incelenmesi tercih edilmiştir.

Cinsiyeti oluşturan davranış kalıplarını toplumsallaşma sürecinde elde ederiz. Bebeklik döneminde dil ve davranış kalıplarını temel düzeyde ailemiz tarafından öğreniriz. Öğrendiğimiz bu bilgileri içselleştirerek çocukluk dönemine geçince bunları davranışa dönüştürerek davranış kalıplarını ayırt edici hale getirir ve toplumun bize atfettiği rolleri, beklentileri, davranışları, değerleri, normları toplumsal süreç içerisinde şekillendirerek öğrenmeyi gerçekleştiririz. Bu noktada kadının toplumdaki yerini, şahsiyetini, konumunu, kimliğini, şahsiyet oluşumunu anlayabilmek için var olan yerini detaylı incelemek ve süreç içerisindeki geçen değişim ve gelişmeleri dönemsel olarak ele almak da yarar vardır. Mesela ilkel dönemlerde avcılık, toplayıcılık ve üretime dayalı olarak kadın-erkek eşittir. Hatta anaerkil aile yaşamı görülmektedir (Aksoy, 1996: 6). Yerleşik yaşama geçilmesiyle söz sahibi olan kadının konumu ev işleriyle ilgilenen, çocuğuna bakan, yemek yapan kadın olarak baş göstermektedir (Tayanç ve Tayanç, 1977: 27). Toplum tarafından öngörülen toplumsal cinsiyet rolleri ve davranış kalıpları ne yazık ki kadının toplumda ona olan bakışını oluşturan bir kimlik kazanmasına yol açmıştır (Kaypak, 2014: 346). Yani kadın evinde oturan, evinde hizmet etme ile sınırlandırılan, söz

sahibi olmayan, namuslu, ailesine bağlı, sosyal yaşamda olanaklara sahip olma açısından kısıtlı bir varlık olarak görülmektedir. Kadının kimliği ya bastırılarak durdurulmuş ya da karar verme mekanizması erkeğe geçerek kadının kararlara uyması beklenmiştir (Kaypak, 2014: 347).

İslamiyet öncesi döneme baktığımız zaman eski kavimlerde Çin, Arap gibi toplumlarda çok evlilik bulunmaktaydı. Babadan oğula geçen bir miras ve yönetim anlayışı doğrultusunda kızların hiçbir hakkı yoktu. Kadın değersiz bir varlık gibi görülür ve erkeğin sanki bir malıymış gibi kadına değer biçilirdi. Kız çocukları diri diri toprağa gömülürdü. Babillere doğru uzandığımızda Hammurabi kanunları çerçevesinde tek evlilik mevcuttu. Eski Roma, Yunan gibi toplumlarda çok evliliğin yasak olduğunu, kadının ticaret işlerinde söz sahibi olduğunu görmekteyiz. Eski Türklerde kadın kimliği diğer toplumlara nazaran farklıydı. Tek evlilik mevcuttu. Babadan oğula geçen miras, erkek evlat olmadığı vakit kız evlada geçerdi. Evlenme esnasında kızın ailesine para ve mal verilirdi. Eşi ölen kadın veya üvey anne kocasının erkek kardeşiyle evlenebilirdi. Buradaki amaç ailenin mal ve mülkünde herhangi bir dağılmanın önüne geçebilmekti. İslamiyet'in kabulü ile tek eşlilik, evlilik öncesi eşlerin birbirini görebilmesi, evlilik esnasında erkeğin kadına mehr parası vermesi, boşanmanın zorunlu olmadıkça tavsiye edilmemesi, mirastan kadının da belli bir oranda pay alması aslında kadının kimlik ve şahsiyetinde olumlu değişim olarak kabul edilebilir. Sosyal süreç içerisinde kadının oluşturacağı kimlik ve şahsiyeti olumlu ve öz benliğinin farkına varması ile ancak şekil bulabilecektir (Kurnaz, 1991: 11-13).

Osmanlı'ya baktığımızda Bizans ve İran etkisiyle çarşaf ve peçe takan kadınlar, sokağa çıkma yasakları, çok eşlilik, örfi hukukun arazi ve toprak konularında devreye girmesi, İslam hukukunun ise evlilik, boşanma, miras gibi konularda uygulamaya konulması görülmektedir. Yine Osmanlı Döneminde Sibyan Mektebine giden kız çocukları, vakıf sahibi olan ve vakıf kuran kadınların varlığı, aynı zamanda tarlada çalışan kadınları görmek mümkündür. Özellikle de Sanayi İnkılabı sonrası fabrikada kadınların çalışması, eğitim alması, üretime katkı sağlaması kadının kimlik ve şahsiyetinin gelişimi sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir (Kurnaz, 1991: 13-14). Çünkü bundan sonraki süreçte kadının sadece tarlada çalışarak ya da ev işleri yaparak annelik vasfı ile

nitelendirilmesi süreci artık yerini çalışan, zarif, marifetli, eğitimli kadın görüşüne bırakmıştır. Bu durum ise Osmanlı döneminden sonraki süreçte bilhassa Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında kadın şahsiyetinin gelişiminde olumlu değişimler yaşanmasına zemin teşkil etmiştir.

Kadının kimlik ve şahsiyetinde geçirdiği değişim süreci edebiyata da yansımıştır. Örneğin 1923-1938 yılları arasında romanları incelediğimizde kadın kimliğini geleneksel bir yapı içinde görmek mümkündür. Toplumsal kuralların hâkim olduğu, ataerkil düzenin varlığı, kadının bir nesne olarak görüldüğü, ev işleriyle bağdaştırıldığı kadın karakterlerini görmek mümkündür. Ayrıca cinsel bir obje olarak görülen kadınlar, adeta bir meta gibi nitelendirilerek sahip olduğu alanın erkek tarafından konumlandırılıp belirlendiği anlayışı ile hayatı bir nevi sınırlandırılmıştır.

Tanzimat dönemi romanlarına baktığımızda batılılaşmayı yanlış anlamlandıran kadın imgelerinin varlığını görmek mümkündür. Köklerini unutup Batı'ya özenen, Avrupalı yaşam tarzını benimseyen, Batılı gibi yaşamaya düşkün kadınların tutarsız davranışları onların kimlik ve şahsiyetinde olumsuz etkiler bırakarak bocalamalarına yol açmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise kadın kimliği sorgulanmaya başlamış ve ideal bir kadın kimliği arayışına geçilmiştir. Çalışan kadın, güçlü kadın, kadın-erkek eşitliği, resmi nikâh zorunluluğu, tek eşlilik gibi hususlar Türk kadınının aslında varoluşunda kimlik ve şahsiyetinin oluşum ve değişim sürecince önemli girişimler ve ilerlemeler olarak kabul edilebilir (Özcan ve Oruç, 2020: 121-131).

Peyami Safa'nın Mahşer adlı romanında yer alan kadın karakter Muazzez ideal kadın olarak nitelendirilir:

> *Giyinişi, yürüyüşü, söyleyişi güzel, daima sade kıyafetleri beğeniyor. Başkalarında uzvî arzularından fazla, bedii iştiyaklar uyandırmağa çalışan tuvaleti tercih ediyor. Modaya rağmen uzunca yakaları, uzunca etekleri ve koyu renkleri seviyor. Göze çarpmaktan müctenib. Konuşurken samimi, karşısındakinin gizli fikirlerini çabuk anladığı gibi, kendi fikirlerini de gizlemiyor. Cesur, açık ve candan bir sohbeti var*. (Safa 1977: 93-94).

Buradan da anlaşılıyor ki değişime ayak uydurabilen, modern, yenilikçi, özünü kaybetmeyen ama kendini de yenileyebilen bir kadın karakterinden bahsedilmektedir.

Cumhuriyet sonrası kadının erkeğin tahakkümünden kurtulmak istemesi ve bu konudaki serzenişlerini Yakup Kadri'nin Ankara adlı romanı çok güzel örnek teşkil etmektedir. Bu romanda Selma Hanım başkarakterdir. Kendisi kocasına yani Hakkı Bey'e çalışmak istediğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Çalışmak istiyorum. Fakat hayatımı kazanmak için değil, derken, aksini düşünüyordu. Bilakis, onca kadının hürriyeti demek, hiçbir hususta erkeğine muhtaç olmaması, ondan bir şey beklememesi, ona tâbi bulunmaması idi." (Karaosmanoğlu 2016: 153). Bu ifadeler aslında kadının erkeğe olan bağımlı hayatını azaltarak yaşadığı hapis hayatından kurtularak evden dışarı çıkmasına ve çalışarak toplumsal hayata katılmasına yol açacağına örnektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Tebessüm-i Elem adlı romanında romanın başkahramanı olan Kenan Bey kadın hakkındaki duygu ve düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmiştir:

> *Kadınlarımızın beyinleri boş ağırlıklardan, çocuklarımız kundaklardan azat edilmelidir. Avrupa'daki 'feminizm' atılganlıklarını, saldırmalarını görmüyor musunuz? Bugün kadın, erkek kalabalığına karşı yumruklarını göstererek: Biz insanlığın yarısıyız. Hukukta ayırma olmaz. Biz de doğduğumuz memleketin hürriyet havasını tam olarak teneffüs etmek tabiî hakkına malikiz. Müsavat, ancak bu tam tatbik ile bir mana ifade eder. Yoksa boş bir söz olur. Bir milletin yarısı hür, yarısı esir olamaz. Esir analardan hür çocuk doğamaz. Hürriyet, bölününce, inhisara uğrayınca zararlı olur. Asıl hürriyet, zorbaların hürriyeti demek değildir. Biz artık yalnız sizin lütuf elinizle yaşamak istemiyoruz. Çekiliniz, geçim kaynakları bizim için de açılsın. Biz de avukat, doktor, seçici, mebus, nazır olmak istiyoruz diyorlar, insaniyet davası ediyorlar. Bizdeki kadınların niçin insanlık kabiliyetlerini göstermeleri önlensin? Erkekler ve kadınlar el ele verelim. Terakki göğünün güneşlerine doğru koşalım.* (Gürpınar, 1983: 116).

Bu düşünceler aslında artık var olan eski düzenin ve toplumsal yapının değişip kadınların toplumsal hayata katılarak yeni bir medeniyetin inşası ve değişen bu süreçte varoluşlarının gün yüzüne çıkması gerekliliğine destek niteliğindedir.

Cumhuriyet dönemi ve sonrası kadın kimliği ve şahsiyetini anlamak adına yapılan reformlara göz atmak yerinde olacaktır. Örneğin kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı, Medeni kanun, parlamentoya girmeleri, kamusal alanda kadınların varlığının artması (Çetin, 2003, 25) aidiyet geliştirmelerine, kimliklerinin farkına varıp elde ettikleri haklara sahip çıkmalarına ve bunu daha da ileriye taşıyıp sosyal yapı içinde inşa edebilmeyi öğrenmeleri adına oldukça kıymetlidir.

3.3. Kadının Şahsiyet İnşası

Kız çocukları toplumsallaşma sürecinde çevresindeki hemcinslerini kendine örnek alarak özdeşleşirler. Toplumsal cinsiyet rolleri, tutumları, davranışları bu süreç içerisinde şekillenir. Özellikle kız çocukları annelerini kendileriyle özdeşleştirerek zaman içinde rollerini ve kimliğini de dışsallaştırmış olur. Dışsallaştırdığı bu kimlik sonrasında öz benliğin de devreye girmesiyle içselleşir. Psikolojik durumun, hislerin de özdeşleşmesiyle kız çocukları annesinde gördüğü duygusallık, merhamet, vicdan, şefkati kadınlar ile özdeşleştirirken, erkekleri ise güç, kuvvet, sert gibi kavramlarla özdeşleştirmektedir (İmamoğlu, 1991: 832). Henüz bebekken kız çocuklarına alınan oyuncak bebekler, pembe renkli kıyafetlerin giydirilmesi, erkeklere mavi kıyafet tercih edilip oyuncak olarak da araba, silah tarzı güç sembolize eden oyuncaklar tercih edilmesi henüz çocukken toplumsal konumların belirlenmesine örnek gösterilebilir.

Kız çocuklarının kimlik ve şahsiyet kazanımları ve inşaları büyüyüp evlendikten sonra da sürmektedir. Akın (1991: 111)'a göre kadınlar evlenmeden önce baba evinde misafir konumundadır. Evlenip eşinin yanına gittiğinde asıl kimlik ve şahsiyet oluşumu o zaman gerçekleşmektedir. Bu durumda katıldığı yeni aile ortamında hürmet eden, misafirperver, saygılı, evine ve eşine bağlı olması beklenir. Tolan'a göre kadının kimliğinde bilinmesi gereken şey kadının tek başına var olamayacağı, ancak bir erkek üzerinden kimlik tanımlaması yapılabileceğidir (Tolan, 1991: 209).

İslamiyet öncesi döneme baktığımızda Türk kadını ticaretle, tarımla uğraşırdı. Siyasal, ekonomik alanda erkekle aynı sorumluluğa sahipti. Ülkeyi beraber yönettikleri gibi savaş yönetiminde de beraberlerdi. Ancak İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arap ve Fars toplumunun da etkisi sonucu İslamiyet yanlış yorumlandı ve kadınlara olan bakış açısı değişmeye başladı. İstenmeyen kız çocuklarının diri diri gömülmesi, kadının ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesi, mirasta hakkının olmayışı, kadının tek görevinin eşine, evine ve çocuklarına bakmak olduğu anlayışı giderek gün yüzüne çıktı.

Toplumsal hayatına baktığımızda şeri hukuku kullanan Osmanlı Devletinde dini temelli bir hayatın varlığı ve bu varlığın içinde kaybolan, ikinci plana atılan, erkekle eşit konumda yer almayan kadınların varlığı ne yazık ki artarak devam

etmiştir. Gündelik hayatta ev içi rolleriyle sınırlandırılan kadınlar toplumdan soyutlanarak çarşaf giymeye zorlanmış, ticari işlerde söz hakkı bulunmamasının yanında din dışı okullarda eğitim hakkı da elinden alınmıştır (Güzel, 1985: 858-876). Osmanlı'nın gerileme döneminde kadının sahip olduğu sosyal statü tam anlamıyla değişikliğe uğramıştır. Kadınların sokağa çıkması yasaklanmış, peçe takma zorunluluğu getirilmiş, nüfus sayımlarından men edilmiştir. Toplu ulaşım araçlarında kadınlar için farklı yerler ayrılarak erkekle bir arada olması engellenmiş ve eğitim hakları ellerinden alınmıştır. Kısacası toplumdan dışlanarak yalnızlığa mahkûm edilmişlerdir. (Kurnaz, 1991: VI-XV).

18. yy. sonlarına doğru Batılılaşma, modernleşme çabaları neticesinde yeni bir döneme girilmiştir. Tanzimat dönemi adı verilen bu dönemde değişen toplumsal yaşam ve modernleşmenin etkisiyle birlikte kadınların hayatlarında bir hayli önemli değişimler gerçekleşmiş ve Türk kadınına toplumsal sosyal haklar sağlanmıştır. Kölelik ve cariyeliğin kaldırılması, veraset ve mirasta kadın erkek eşitliği, açılan ebelik kursları, kız rüştiyeleri, kız öğretmen okulları kadının şahsiyet oluşumunda ve gelişiminde önemli adımlar sayılmaktadır (Tekeli, 1985: 1190-1204).

Kadının şahsiyet inşası endüstriyel topluma geçtikten sonra toplumsal yapının değişmesi sonucu önem kazanmaya başlamıştır. Bilimde, teknik alanda ilerlemeler, yapılan keşifler kadının evden dışarı çıkmasına, ev dışı işlerde sorumluluklar almasına yol açmıştır.

I. meşrutiyet ile birlikte toplumsal hayatta kadınların varlığı ve eğitim olanakları daha da genişletilmiş ve aydın bir kadın imajı yaratılmaya çalışılmıştır. Sosyal hayatın içinde eğitimli, kültürlü kadın sayısının artması onların birçok alanda söz hakkına sahip olmasına yol açmıştır (Kurnaz, 1990: 5).

II. Meşrutiyet sonrası birçok alanda yapılan düzenlemeler sayesinde kadının toplumda kendini göstermesine, iş hayatına katılmasına, dernekler kurmasına imkân sağlamıştır. Ama ne yazık ki özel alanda dışarı çıkan kadın bazı sınırlamalara maruz kalmıştır. Çıkarılan fermanlarla birlikte kadın erkek bir arada toplu ulaşım araçlarında, sinemada ya da tiyatroda yer almalarında kısıtlamalar getirilmiştir (Caporal, 1982: 141-149).

I. Dünya Savaşı sıralarında Osmanlı'da kadınların kamusal alandaki varlığı, Darü'l Fünûn'a girmeleri, giderek peçe takmayanların sayısının artması toplumsal

hayatta kadınların geçirdiği önemli değişim ve gelişim olarak değerlendirilebilir. Ayrıca savaş sıralarında kurulan kadın taburu, cemiyet adına çalışan kadınların varlığı, fabrika, devlet dairesi, belediye işlerinde çalışan kadınlar Osmanlı ekonomisine katkı sağladığı gibi aynı zamanda askeri alanda da katkılarıyla destek olmuşlardır (Akşin, 2007: 109). Yani I. Dünya savaşı sıralarında birleşen Anadolu kadınları gönüllü olarak savaşta yerini almış ve sadece kadınlardan oluşan cemiyet kurmuşlardır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte yeni bir kadın kimliği ve şahsiyet oluşumu gerçekleşmiş. Kadınlar artık her alanda söz sahibi olmaya başlamış. Meslek okulları, üniversitelerde öğrenim hakkı elde eden kadınlar mesleklerini icra etme imkânını elde etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrası birçok reform hareketleri gerçekleşmiştir. Kadın hakları tanınmış, Türk kadınının toplumdaki yeri tümüyle değişmiştir. Medeni kanunun kabulü ile evlilik, boşanma, miras konularında kadın erkek eşitliği sağlanmıştır. Tanık olma hususunda kadın erkek eşit hakları elde etmiştir. Dini evlilik, resmi olmayan evlilik yasal sayılmamış, resmi nikâh zorunlu olmuştur. Tek eşlilik yasallaşmış, nüfus sayımlarında kadınlar da dâhil edilmiştir. Kadınlara seçme seçilme hakkı tanınmış, fes, kalpak gibi başlıklar yerine şapka giyilmeye başlanarak modern bir toplum içinde farkın bulunmadığı vurgulanmıştır (Kurnaz, 1991: 3-128).

"Kadınlarımız" adlı kitabında kadın haklarına öncelik verilmesi gerektiğini savunan Celal Nuri İleri bu savını şu sözlerle desteklemiştir:

"...Ameliyata yalnız ordudan, donanmadan başlamamalıyız. Her şeyden evvel kadınlarımızı ıslah etmeliyiz ki onlarda çocukları, çocuklar da büyüdüklerinde devleti ve milleti ıslah etsinler. Bir bina yapılacağı zaman çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın, insanlık binasının esas temelidir" (Göle, 1998: 61).

Mustafa Kemal Atatürk ise toplumdaki değişimin sadece siyasal, ekonomik alanda değil aynı zamanda kültürel ve sosyal alanda da olması gerektiğini ifade ederek bu değişimin yeni bir kadın kimliği ve imajı yaratarak gerçekleşebileceğini savunmuştur. Bu hususta 1 Aralık 1923'te İzmir'de şu konuşmaları dile getirerek kültürel değişimin şart olduğunu vurgulamıştır:

> *...Bir toplum cinsinden yalnız birinin, çağın gereklerinin edinmesiyle yetinirse, o toplum yarıdan çok güçsüzlük içinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak*

isterse, özellikle bu noktayı temel alarak kabul etmek zorundadır. Bizim toplumumuzun başarısızlığının nedeni kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz gevşeklik ve kusurdan doğmaktadır... Bir toplumun yaşamda çalışması ve başarılı olması için, çalışmanın ve başarılı olabilmenin bağlı olduğu bütün nedenleri ve koşulları kabul etmesi gerekir. Bundan dolay› bizim toplumumuz için ilim ve fen gerekliyse bunları eşit ölçüde hem erkek hem de kadınlarımızın elde etmesi gerektir (İnan, 1991: 41-42).

Değişen toplumda Mustafa Kemal Atatürk ideal Türk kadınının sahip olması gereken özelliklerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlakta ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk'ü zihniyeti ile pazusu ile azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir.

Kadının en kıymetli vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımızda âlim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayata erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır (Kocatürk, 1984: 98).

Bu sözlerden çıkarılacak mesaj kadının annelik misyonudur. Kadın kendini eğitmelidir ki gelecek nesilleri ahlaklı ve bilimin ışığında yetiştirebilsin. Annelik rolleri dışında kadınların farklı mesleklerdeki icraatları ile toplumsal hayata katılmaları, düzene ayak uydurmaları da topluma fayda sağlamak adına önemli değişimler arasında yer almaktadır.

Konya'da Kızılay Kadınlar Şubesi tarafından gerçekleşen çay etkinliğinde Mustafa Kemal Atatürk Türk kadını hakkında şu sözlere yer vererek toplumda kadının yerini ve önemini vurgulamıştır:

(...) Bu son yılların inkılâp hayatında, ateşli fedakârlıklarla yüklü mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak kurtuluşa ve bağımsızlığa götüren kararlı çalışma hayatında, her millet bireyinin çalışması, gayreti, emeği, fedakârlığı geçmiştir. Bunlar içinde en fazla yüceltilmesi, anılması ve daima teşekkür ile tekrar edilmesi gereken bir emek vardır ki, o da, Anadolu kadınının göstermiş olduğu çok yüce, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının üstünde kadın çalışması söylememize imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret gösterdim" diyemez. (...)

Kadınlarımızın her millette olduğu gibi, bizim milletimiz için de ne kadar yüksek önemi olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bizim milletimizde kadın, eskiden

bu önemi gerçekten en yüksek derecede kazanmıştır. Büyük atalarımız ve onların analarının, tarihin ve olayların tanıklığıyla sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en önemlisi kıymetli evlâtlar yetiştirmeleriydi.

Gerçekten Türk milletinin bütün dünyada yalnız Asya'da değil Avrupa'da bile büyük üstünlükler göstermiş olması, gösterişli hareketler yapmış olması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlâtlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet aşılaması sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın toplum görevlerinde üzerlerine düşen hisselerden başka kendileri için en önemli, en hayırlı, en faziletli bir görevleri de iyi anne olmaktır. Zaman ilerledikçe. İlim geliştikçe, uygarlık dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü gereklerine göre evlât yetiştirmenin zorluklarını biliyoruz. Analarının bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün analarının için gereken kaliteye sahip evlat yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için çalışan bir parça haline koymak, pek çok yüksek vasıfların sahibi olmağa bağlıdır. Bundan dolayı kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok verimli, daha fazla bilgili olmak zorundadırlar. Eğer gerçekten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar. (...) (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2022).

3.4. Kadın ve Aile

Geleneksel ve kalıplaşmış olan cinsiyet rollerini ele aldığımızda kadınların kız çocuklarına rol model olduğu, çocukların sosyalleşme sürecinde yaşantıları, görev ve sorumlulukları, toplumdaki yerinin örnek teşkil ettiğini görmekteyiz. Bu sayede kız çocukları bu davranış örüntülerini içselleştirerek kendi kimlik oluşumlarında kullanır ve sonrasında edindikleri içselleştirdikleri bu rol model davranışları dışsallaştırarak kendi şahsiyet oluşumlarına katkı sağlarlar (Metin, 2011: 84-87).

Bir kadın birey, anne olunca sahip olduğu kimlik annelik, eşlik ve evlatlık boyutunda farklılıklar taşımaktadır (Stern, 2006). Çocuğa sahip kız evlatlar anneleriyle olan ilişkilerinde gerek bebeğin bakımı gerekse alışveriş gibi konularda paylaştıkları güçlü annelik bağı sayesinde kimlik ve şahsiyet inşasında önemli bir destek alarak bu inşanın daha sağlam temeller üzerine kurulmasına olanak sağlamış olurlar (Mitchell ve Green, 2006).

Aile içinde merkezi konumda yer alan ve ailenin bütünlüğünü sağlayan, aileyi asıl bir arada tutan kişi annedir (Ross, 1983; Roberts, 1984; Bourke, 1994 akt. Mitchell, 2006). Bu sebeple bir kız çocuğu için kimlik inşası sürecinde annesinin yaşantısı ve deneyimleri onun özdeşim kurabileceği, anlam üretip davranışa dönüştürebileceği en önemli ve değerli rol modelidir (Tunaboylu İkiz, 2005).

Şahsiyetin oluşumunda ailenin, aile içinde de kadının yeri oldukça önemlidir. Kadın ailenin iç huzurunu sağlamaktadır. Dürüstlüğü, temiz ahlakı, anneliği ile aile içerisinde geçmiş ve gelecek arasında köprü görevi yaparak sahip olduğu birikimi nesilden nesile aktaracak bir varlıktır. Bu sebeple aile içinde kadın önemli fertlerden biridir (Azak, 2003: 248). Ayverdi bunu şu ifadeleriyle desteklemektedir:

> *Çiçek ve temizlik kokan evleri, sanki bu evler hayat sahibi bir insanmış da, cemiyet nizamlarına başı bağlı her adam gibi, ta atalardan, dedelerden sürüklenip gelen huzur, sükûn ve rahat miraslarını kendi ahenkleri içine alıp serpip yerleştirmişlerdi. Öyle ki aile, buluttan henüz düşmüş bir damla gibi temiz, duru ve saftı. Cemiyet seli, cemiyete istikamet veren istidatların yetişme zemini de, işte bu tertemiz damlacıkların çevresi olmuştu. Hatta hırçın karısını boşamayan erkek de, huysuz kocasına tahammül eden kadın da. Babasına karşı gelmeyen evlat da, evlat yetiştirmeyi ibadet sayan baba da, icabına göre boy boy, sıra sıra vazife alan azim, sebat, itaat, bağışlayıcılık, sevgi ve feragatleriyle, sanki siperdeki gözcü gibi, tereddütsüz ortaya atılan birer fedai nöbetçi idiler. Şu halde İstanbul, her neslin bir yeni halka ilave ederek başka nesle teslim ettiği, bu müstesna aile zinciriyle dolanmış bir bütün müydü? Belki öyle idi, fakat öyle kalmadı. Kalmadığı için de, servetini israf eden bir mirasyedi çaresizliği ile sonunda başkalarına avuç açtı. Belki de İstanbul'a çarpan sillelerin en yamanı, aileye isabet eden ok olmuştur.*

Kadın yolu dergisinde kadının aile içindeki konumu, görevini dönemin ünlü feminist hareketlerini savunan yazar Nezihe Muhiddin şu ifadelerle dile getirilmiştir:

> *Bir kadının en asıl en gıbta-aver (imrendiren) saadet ve mazhariyeti, sevimli, sıhhatli bir çocuğa malikiyetle tecelli eder. Sıhhatli ve gürbüz bir yavru, -tali denilen efsaneyi nazar-ı itibara almazsak- ekseriyetle mesud ve nurlu bir istikbal vaad eder. Çünkü vücudunun teşkilatı metin, maddi kuvvası yerinde bir insan, her halde manevi terbiyeleri hazm ve temsile müstaid bir uzviyet demektir.(vücüdu sağlıklı, kuvvetli bir insan manevi eğitime de müsaittir.) ....cismen metin olanlar, ahlaken de metindirler. Böyle zayıf ve mariz olanların ahlak ve terbiyeleri hiç şühesiz marazi ve zahiridir. Cibiliyetsizlerden ise memleket ve vatan istifade edemez.*
>
> *Aziz kardeşlerim! Bugün ve yarın memleketimizin bizlerden istediği mühim ve asıl bir vazife var; o da bu sevgili yurda ma'nen ve maddeten kıymetli evladlar yetiştirmektir. Sakın baş makaleyi okuduktan sonra beni annelikle alakasını kesmiş müfrit bir kadın telakki etmeyiniz. Benim en asaslı kanaatim ve kadınlık hakkındaki temennim, onların bu memleketin ihtiyaçlarına cevap verecek iyi birer valide olmasındandır. Esaen asli ve asıl vazifeler ifa edilmeden diğerleri bir nümayiş (gösteriş) ve tezahürden ibaret kalır.*
>
> *Analık hissi her kadında meknuz bir sıfat-ı mümeyizdir(gizli ve ayırdedici bir sıfat) ...Esasen memleketin her yerinde, her noktasında sahibi salahiyet (hak sahibi) olmak istemekliğimiz, asli vazifelerin ifasında mazhar-ı suhulet (başarı sahibi)olmaklığımız içindir. Evet, bugün Türk kadınının önünde bulunduğu ilk iş, harb ve onun müvelledi (sonucu) olan sefalet ve açlık dolayısıyla nüfüsumuzda açılan rahneyi (boşluk) telafi etmektir.* (Gökçe, 2011: 97-98).

Görüldüğü gibi Nezihe Muhiddin kadını aile içinde önemli bir fert olarak görmekte ve anneliğinin en temel görevi olduğunu vurgulamaktadır.

Başka bir yazısında aile içinde kadının ne kadar kutsal bir görevi olduğunu, fedakârlığını dile getiren yazar Nezihe Muhiddin şu sözleriyle devam etmektedir:

> *İstiklal mücadelesinde, Anadolu kadınları sırtlarında cephane taşırken, İstanbul'dakilerin yalnızca duaci kalması izzet-i nefsimize giran (ağır) gelmişti. Vatan müdafaasına iştirakten uzak kalmak, mecburiyeti çok elim idi. ..... Türk yiğidinin her damla kanı, bizim kanımızdır, bizim sütümüzdür. Bu kanın az akmasını veya hiç akmamasını istiyorsak, o kadar çok tayyareye sahip olmalıyız.... Süsten eğlenceden yapılacak cüz'i bir tasarrufla bir Türk'ün hayatı sıyanet edileceği düşünülürse, bu tasaraffu fedakârlık derecesinde isal etmek mümkün değildir. Hangi Türk anası tasavvur edilebilir ki, bu uğurda zevkten ve süsten değil, hatta canından fedakârlığa razı olmasın.* (Gökçe, 2011: 98).

Kadın yazarlarımızdan Hatice Refik, Kadın Valide adlı eserinde aileyi kuran kişinin kadın olduğunu, ailede kadının sadece annelik ve eşlik görevleri olmadığını bunun yanında çocuk yetiştirmede de öncü olduğu için kendi eğitiminin de aslında ne kadar önemli olduğunu şu ifadeleriyle desteklemektedir:

> *Kadın ve kadınlık o kadar geniş bir meseledir ki, hangi nokta-i nazardan tedkik ve mutalla edilirse erkek ve kadın bugün o herkesi samimiyetle alakadar edecek büyük eserler meydana gelir. Çünkü bugün artık tekmil âlem-i medeniyyet buna kani olmuştur ki beşeriyeti idare eden, ona hâkim olan kadındır. Kadına bu kadar mühim mevki verilmesinin sebebi, kendisinin validelik, zevcelik, aile resiesi gibi cidden mühim, tekmil milletlerin hayatiyle alakadar olan vezaifin sahibesi olmasıdır. Şüphesiz bu üç vazifeden en mühim ve asıl olanı validelik olduğunu tasdikte herkes müttefiktir. Validelik çocuk doğurmaktan ibaret değildir. Dünyaya geldiği zaman, hisden, muhakemeden, mantıktan, mahrum olan bu küçük yavruyu büyük irade ve seciye sahibi bir şahıs yapan validedir ve bu vazifeyi hüsn-ü ifa (güzel bir şekilde yapması) edebilmek birçok malumata ve birçok mesaiye birçok fedakârlıklara muhtacdır. Çocuk anasının babasının malı değildir. Bütün bir milletin istikbalidir. Cahil bir kadın eline bırakılan çocuk ya kör, topal, terbieysiz ahlaksız yani tekmil cemiyet-i beşeriye için muzır bir mahlûk olur, yahud küçük yaşında mezara gider. Evlad yetiştirmek, daha doğrusu vatan için insan yetiştirmek gibi hizmet-i insaiyede en büyük ve faal vazifeyi ifa eden kadın olduğunu bilumum mütreaki ve mütemeddin milletler müdrik olduklarından, kadının tahsil ve terbiyesine bugün her zamadan ziyade itina etmektedirler. ...*
>
> *... En büyük en maruf adamlara sorulacak olursa şöhretlerini validelerinden aldıkları ilk terbiye, ilk derslere medyun olduklarını bila-tereddüd söylerler. Büyük adam demiştir ki: "Bir kadının ne kadar zeki ve ne dereceye kadar sahib-i malumat (bilgi sahibi) olduğunu anlamak yetiştirdiği bir iki yavrusunu değil, bütün beşeriyetin hakiki validesi, mürebbiyesidir.* (Gökçe, 2011: 98-99).

Türk Kadını Dergisinde yazdığı yazılarla gündeme gelen kadın yazar Emine Kamil derginin 23. Sayısında kadınlar üzerinde yazdığı yazılarla dikkatleri çekmiş ve bu yazılarında çoğunlukla kadınlar, aile içindeki görevleri, konumu, annelik vasfı ve ev hanımlığı üzerine değinmiştir. Yazılarından birinde iyi bir ev hanımının özelliklerini şu ifadelerle belirtmiştir:

> *Zevk-i sa'y, intizam, nezafet, iktisad, basiret, zevk-i selim. Ev kadının vazifesi göründüğünden daha muğlaktır. Ev bütçesinin müsaadesi derecesinde bir surette cereyanına efrad-ı aileden her birinin faaliyetine nezaret eylemek-sıhhii fenni nefis bir suret-i tagaddi(beslemek) ile ailenin hayatını, sıhhat-ı umumiyesini muhafazaya çalışmak, hane halkından her ferdin saadetini, emniyetini, maddi, manevi fikri hayatını gözetmek ev kadının ifasına çalışacağı nazik, mühim vazifenin teferruatını teşkil eden şeylerdir. Bunun için her kızın pek küçük yaştan iyi bir ev kadınının evsafını (vazifeler) öğrenmeye çalışması, kendisi için erken sayılmaz. Çünkü vaziyeti ne olursa olsun daima bakacağı veya süsleyeceği bir yuvası olabilir.* (Gökçe, 2011: 100).

Aliye Cevad, "Aile" başlıklı yazısında aile üyelerinin birbirine karşı görevlerinden ve bu görevleri yerine getirdiklerinde saadete kavuşacaklarını, aile içinde eşlerin birbirine sadakat ile bağlı olmaları gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

> *Sadakat ailenin ruhudur. Emniyet de sadakat kadar önemlidir birbirlerine güvenmeyen karı kocanın rabıta-i tekâmülü zayıftır. Çünkü insan ancak düşmanına güvenmez. Emniyet aileye refahat ve saadet bahş eder. Ailenin cereyan-ı asliyesinden inhiraf (sapma) etmemesi için mutlaka ihtiramın lüzum-ı katiyesi vardır. Kadın üzerinde hiçbir zaman erkek hak tahkime malik değildir* (Kurt, 2015: 1083).

Osmanlı döneminde özellikle 1860'lardan başlayıp 1909 yıllarına kadarki geçen dönemde gerek basında gerekse dergilerde gündeme gelen konuların en başında aile içindeki kadının var olan konumu, eşitsizliği, sokağa çıkma yasaklarına maruz kalışları, eğitim almalarının önündeki engeller sıklıkla yer almıştır (Zihnioğlu, 1998: 26). Bunun yanı sıra aile içinde kadının sorumluluklarından refahı sağlama rolünden, annelik ve eşlik görevlerinden, iyi bir ev kadını olduğundan, çocuk bakımına vermesi gereken önemden de epey bir bahsedildiğini görmek mümkündür (Gökçe, 2011: 97-102).

Aile birliğinin temelini oluşturan evlilik müessesesi hakkında Kadınlar Dünyası adlı dergide yazılardan bir tanesi görücü usulü evliliğe değinerek yanlış usul ile evliliğin aslında toplumda olumsuzluklar yarattığını, eşleri mutsuz ettiğini ifade etmektedir. Görücü usulü evlilik şu ifadelerle anlatılmıştır:

Her gün kapı çalınır birçok kadınlar gelir bunların önlerinde pişdarları(öncü) gözükür. Yüzü tamamen düzgün örtülü, kaşları rastıklı, gözleri sürmeli, yanakta rastıktan sahte benler kulakta elmas taklidi küpelerle seksenlik bir kadın… Kılavuz bunun arkasında kâin ana, görümce ve komşulardan bazıları. Kimi zaman bunlar beş altı tane hatta çocuklarla gelirler ve kapıdan girerken bin türlü vaziyetlerle görücü olduklarını anlatırlar. Yukarı çıkarlar kahveleri, namzed kızlar getirir. İskemleye ezile büzüle oturur. Bundan sonra nazarlar büsbütün kendisine in'itaf eder (döner). Kahvelerin yudumuna beşer dakika fasıla vererek ve gözler ile kusur arayarak kızcağızı baştan aşağıya kadar süzerler (Kurt, 2015: 1080).

Mükerrem Belkıs, yine aynı dergide yayınlanan yazısında yapılan görücü usulü evlenmeye karşı çıkarak yapılacak evliliklerin usulüne uygun kanuna aykırı olmadan yapılması gerektiğini şu ifadelerle vurgulamıştır.

"Milletimizi ıslah için aileleri ıslah edeceğiz ailenin ıslahı da usul-i izdivaçtır" (Kurt, 2012: 1080-1081).

Mükerrem Belkıs, farklı bir açıklamasında da evlilikle alakalı bazı batıl inanışların varlığından yakınmıştır. Evlenemeyen kızlarla ilgili yapılan *"Bir yemeni alarak bir kadın türbesi içindeki sandukaya atmaları, güya o kadının şefaat ederek kızların kısmetini açarmış"* inanışına şiddetle karşı çıkarak böyle hurafe inanışlara medet umulmaması gerektiğini savunmuştur (Kurt, 2015: 1081).

Aile içinde kadın rollerinin sık sık değinildiği dergilerde kadınların iyi bir eş, anne olarak çocukları güzel ahlaklı olarak yetiştirmeleri gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu hususta Zaime Hayriye yazısında aile içinde anneliğin ne kadar kutsal olduğunu, huzurun, mutluluğun asıl kaynağının kadından geçtiğini şu ifadelerle belirtmiştir: *"Beşiği sallayan eller cihana hâkim eyler"* (Kurt, 2015: 1082).

İyi bir eğitim almış bir kadının hem toplumu hem de ailesini ileri seviyeye taşıyacağı ve kaderini belirleyeceği düşüncesinden yola çıkarak Pakize Seniyy kadınların eğitim alması gerektiğini şu ifadelerle açıklamaya çalışmıştır:

Evet bir genç kız, münevver fikirli az çok bir malumat sahibi olarak âlem-i izdivaca atılırsa hayat-ı umumiyede, teşkil-i aile hususunda görülen müşkülat ve bu yüzden meydana gelen bedbahtlıklar bir tarafa atılmış ve bütün revabıt-ı(bağlar) hayatında ne büyük saadetler vücuda gelmiş olur, ne âli istifadeler temin edilir. Çünkü genç kızlar hayat-ı milletin müessisi mühim anasırıdır. Bizim tahsil ve terbiyemiz ailelerin, cemiyetlerin, hatta devletin saadet-i müstakbelesine tesiri olacağı cihetle ona hakkıyla ehemmiyet vermemiz lazımdır (Kurt, 2015: 1083).

Kadın ve aile konusunu daha detaylı incelediğimizde Osmanlı'yı dönemlere ayırarak incelemek de yarar vardır. Örneğin Klasik dönem Osmanlı'da kadın ve aile konusunu ele aldığımızda hem kadının hem de erkeğin rollerinin birbirinden ayrıldığını, erkeğin kamusal alanda, kadının ise özel alanda yani evinde yer alarak ev rollerini üstlendiğini görmek mümkündür (Çakır, 1996: 158). Bu dönemde kadınlar çoğunlukla zamanlarını evlerinde geçirmekteydi. Kadınlar ve erkekler ayrı vakit geçirecek şekilde evler düzenlenmişti. Çünkü kadınların yüzünün kendisine helal olmayan kişilerce görülmesi yasaktı (Kılıç, 1994: 360). Bu sebeple sarayda, konaklarda kadınların oturacağı yerler kadın ve erkeğin birbirini görmemesi için kafeslenmiş olarak ayrılmıştı (Çakır, 1996: 158-159).

Osmanlı'da haremlik selamlık şeklinde evlerin ayrılması, harem bölümünde kadınların, çocukların ve cariyelerin yaşayıp selamlık bölümde erkeklerin, kölelerin ve hizmetkârların bulunması Osmanlı aile yaşam tarzını ve sahip oldukları bu yaşam tarzının ev mimarisine ve inşasına yansımasına yol açmıştır (Ortaylı, 2006: 105). Böylesine kısıtlı bir yaşam içinde sıkışıp kalan kadın ev içinde nakış işiyle uğraşmıştır. Çarşı işleri olduğunda hizmetçisi olanlar ihtiyaçlarını ona aldırmış, olmayanlar ise seyyar satıcılardan tedarik etmiştir (Kılıç, 1994: 360).

Hacca gitmek dışında uzun seyahatlere mümkün olduğunca çıkamayan kadınlar kendi ailesine gitmek için cariyeleri ve çocuklarını alıp gidebilirdi (Doğan, 2001: 153). Evlendikten ve çocuk doğurduktan sonra değerli görülen kadın eğer çocuk doğuramazsa değersiz lanse edilip babasının evine gönderilmeye mahkûm bırakılırdı ya da üzerine kuma getirilirdi (Çakır, 1996: 186).

Tanzimat ve sonrasındaki aile yapısı ve kadının aile yapısındaki konumunu incelediğimizde birçok değişimin yaşandığını görmek mümkündür. Örneğin Arazi Kanunnamesi ile birlikte kadınlara da veraset hakkı verilmiştir (Merder, 2005: 21). Sicil-i Nüfus Nizamnamesi ile birlikte evlenme ve boşanmalar nüfus idaresine bildirilmiş ve bu sayede kayıt altına alınmıştır (Çimen, 2005: 241). Daha sonra yapılan genel sayım ile birlikte kadınlar ve kızlar ilk kez kayıt altına alınmış ve yaş, medeni durum gibi bilgileri bu sayımla birlikte kaydedilmiştir (Çakır, 1996: 140). Süreli yayınların çoğalması neticesinde de kapalı yaşam süren kadının dış dünyaya giderek ilgisi artmaya başlamıştır (Doğan, 2001: 85).

II. Meşrutiyet Döneminde kadına bakışın değiştiği bu ortamda kadın ve aileyi incelersek dergi ve gazetelerde sık sık ele alınan konuların arasında aile içinde varlığını sürdürmeye çalışan kadının eşit olmayan konumu, tam olarak birbirini tanımayan eşlerin yaptığı evlilikler yer almaktadır (Çakır, 1996: 192). Buna ilaveten görücü usulü ile yapılan evliliğin varlığı da eleştiri konusu olmuş ve sık sık gündeme getirilmiştir (Çakır, 1996: 201). Eşlerin kendilerine ait bir evi olması gerektiği, aile büyükleriyle birlikte aynı evde kalmamaları savunulurken, herhangi bir anlaşmazlıkta boşanma hakkının sadece erkekte değil kadında da olması gerektiğine değinilmiştir (Çakır, 1996: 216-217).

I. Dünya Savaşı Döneminde toplumda var olmaya çalışan kadın ve aileyi incelediğimizde kadının tüm baskılara rağmen çalışma hayatında yerini alması oldukça önemlidir (İnan, 1984: 250). Savaş yıllarında ailenin başında erkeğin olmaması, her türlü yükün kadının üzerinde olması artık kadının iç mekândan dış mekâna doğru görev ve sorumluluk almasına yol açmıştır. Her ne kadar çalışma hayatına atılsalar da toplumda kadınların çalışması, sokağa çıkmaları hoş karşılanmamıştır (Kıranlar, 2005: 41). Çalışmak zorunda olan kadın her türlü zorluğu yaşasa da devlet dulhane, yetimhane, atölye, iş evi, aşevi, sanat mektepleri açarak ihtiyar, kadın, kimsesiz çocukların barınıp beslenip ve gerektiğinde çalışabilecekleri kurumlar açmıştır (Kıranlar, 2005: 20). Ayrıca kadın istihdamını gerçekleştirmek adına dernekler kurularak çalışma hayatına kadınların daha çok dahil edilmesi sağlanmıştır (Oktar, 1998: 103). Hukuk-i Aile Kararnamesi ile birlikte nişan hukuki bir olay olarak kabul edilmiştir (Çimen, 2008: 241). Kadın eğer izin verirse erkek ikinci bir kadınla evlenebilmiş. Kadınlarda evlilik yaşı 17, erkeklerde 18 yaş olarak belirtilmiş (Kurnaz, 1997: 90).

Savaş sonrasında birçok ailede erkeklerin yok oluşu, kadın, çocuk ve ihtiyarlardan oluşan ailelerin varlığı maalesef dönemin en büyük sorunu olmaya başlamıştır. Gelir dağılımı bozularak toplumda dengesiz bir düzen oluşmuştur. Bir grup insan savaşı fırsat bilerek bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp zenginleşirken başka bir kesim ise fakirleşerek sefalet yaşamıştır (Kıranlar, 2005: 37; Toprak, 2003: 343).

Savaş sonrası kadınların kamusal alanda varlığı toplumdaki önyargıların giderek yıkılmasında oldukça etkili olmuştur (Demir, 2010: 104). Ancak gerçek

anlamda yaşanacak değişiklikler, ilerlemeler ve aile içindeki kadının konumu Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra şekillenmiştir (Demir, 2010: 132).

Cumhuriyet dönemi ve sonrasında kadınlar eş, meslek seçme gibi konularda ve aynı zamanda aile içinde kararlar alma hususunda oldukça önemli roller kazanmıştır. Örneğin kadın erkek eşit ücret elde etmiş, mülkiyet hakkı kadınlara da verilmiştir. Siyasi haklardan kadınlar da yararlanmış, miras hukukunda cinsiyet ayrımcılığı yapılmadan kadın erkek eşit haklara sahip olmuştur. Medeni kanunun kabulü sonrası evlilik birliği sağlam temeller üzerine kurularak tek eşlilik kabul edilmiş ve evlilik, boşanma, miras gibi konularda kadının statüsü korunmuştur (Kahya Birgül, 1999: 785-810).

Görüldüğü gibi Cumhuriyet dönemi aslında aile kurumunun ne kadar kutsal sayıldığı ve bu kutsal kurumun mutluluk ve huzur içinde olması adına en başta medeni kanunun kabulü olmak üzere yapılan her türlü ilerleme ve değişikliğin hukuk çatısı altında yapılarak sağlam temeller üzerine atıldığının bir göstergesi niteliğindedir. Bu denli önemli ve değerli görülen bu kurum içinde aile ve kadın üzerinde Atatürk şu ifadelerde bulunmuştur:

> *Evlilikte iyi bir geçimin sağlanması ve devamlı olabilmesi için var olması gereken şartlar incelenip anlaşıldıktan sonra, dini, milliyeti, iyiliği, terbiyesi, ahlakı, adetleri farklı iki insanın birleşmelerindeki gariplik kadar dikkati çeken bir şey olmadığı kolaylıkla anlaşılıyor. Kadın meselesinde cesur olalım. Kuruntuyu bırakalım... Açılsınlar, onların zihinlerini ciddi ilimler ve fen ile süsleyelim. Namusu, bilimsel ve sağlıklı bir şekilde açıklayalım. Şeref ve gurur sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim. Sonra kişisel ilişkilere gelince karakter ve ahlakımıza uygun eş arayalım ve onunla evlenme şartlarım açık ve kesin olarak kararlaştıralım. Ona uymakta kusur edince onun gereğini yapalım. Kadın da böyle hareket etsin... Medeniyetin esası, ilerlemenin ve kuvvetin temeli aile hayatındadır. Bu hayatta yozlaşma, muhakkak sosyal, ekonomik ve siyasal bozulmaya neden olur. Aileyi oluşturan kadın ve erkeklerin doğal haklarına sahip olmaları, aile vazifelerini yerine getirebilme gücünde olmaları lazımdır. Eşini mutlu edebilecek herkes evlenmelidir... Çoluk çocuk sahibi olmalıdır... Çocuk sevgisi bir insan için ihtiyaçtır.* (Kocatürk, 1984: 329).

> *Çocuklarımızı artık düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı duymaya alıştırmalıyız. Onların temiz yüreklerinde, yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle doğruya iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışmalıdır. Bence bunlar çocuk terbiyesinde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır.* (Kocatürk, 1984: 328).

Baba ana çocuklarını hayata hazırlamayı vazife bilirler fakat hayata hazırlanmış çocuklar da ana baba hakkını fedâkârlıkla çalışarak ödemelidir. Yoksa bu çağdan sonra kendini, ailesine sıkıntı veren bir yük halinde bırakmamalıdır. Bir de çocukların hayatta muvaffakiyetleri yalnız kendi şahısları için değildir, çocuklar yetiştikleri aile ocağının saadet, refah ve bilhassa şerefini yükseltmeyi birinci ve yüksek insanlık borcu bilmelidir. (İçli, 1991: 102).

...tarih boyunca Türk kadını, Türk erkeği ile yan yana, omuz omuza, vatanın ve milletin kurtuluşu, bağımsızlığı, gelişmesi, ilerlemesi ve mutluluğu için her zaman engin bir özveriyle ve gerçek bir içtenlikle çalışmıştır. Toplum hayatında kendine düşen sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal rolü, günün şartları içinde eksiksiz yerine getirmiş, her yönüyle değerini kanıtlamıştır. Bu yüzdendir ki, Türk kadını hem aile hayatında hem de toplum hayatında yüksek bir yere sahip olmuştur. Öyle ki, dilimizde yerleşen "ana-baba" ve "kar›-koca" terimlerinde, baba'dan önce ana, koca'dan önce karı sözcükleri boş yere kullanılmamıştır (Arıkan, 1984: 7).

4. TÜRK ROMANINDA KADIN

Roman, Tanzimat Dönemi ile birlikte edebiyatımıza girmiş bir türdür. O dönemde daha çok batılılaşma, modernleşme çabaları, batılılaşmanın nasıl yorumlandığı, kadın ve kadının dönem içinde yaşadığı sorunlar romanlarda değinilen konular arasındaydı. Kadın ile ilgili sorunların erkek yazarlar tarafından yazılması ve yorumlanması maalesef o dönem için sanki sadece erkeklerin yazabileceği, kadınların ise sadece yazılanları okuyabilecek varlıklar olduğu fikrini gün yüzüne çıkardı. Ta ki Fatma Aliye, Halide Edip gibi önemli kadın yazarların edebiyat dünyasına giriş yapması ve kadın sorunlarına değinmesine kadar bu fikir devam etti. Artık kadın sorunları sadece erkek yazarların gözüyle anlatılmaktan çıktı ve kadınların bakış açısıyla anlatılmaya başlandı. Ortaya çıkan sanat akımlarının da edebiyata girmesi sonrası bir birey olan kadının toplumdaki yeri, konumu sorgulanmaya başlandı. Romanlarda giderek kadının kimlik arayışı, şahsiyet inşası, toplumda verdiği mücadele konu olarak yer almaya başladı (Kul, 2019: 13-15).

Türk romanının sıklıkla işlediği konular arasında kölelik, cariye ön plana çıkmaktadır. Özellikle Tanzimat dönemi romanlarında karşımıza çıkan kölelik sorunları, yarattığı problemler, mağduriyetler, cariyeler ve onlardan doğan çocukların kötü olduğu fikri, her defasında işlenen konular arasında kendini göstermektedir (Oktay, 2018: 34-43).

Tanzimat Dönemi ile birlikte edebiyatımıza hızlı bir giriş yapan roman türünün genel özelliklerine baktığımızda şunları ifade edebiliriz: (Kırtıl, 2002: 45-52).

- Anlatıcısı bireydir.
- İki önemli unsur romanın kurgusu ve tiptir.
- Okuyucuya mesaj verir.
- Toplumsal işlev ön planda değildir.
- Toplumsal değişimleri, aile, evlilik, kadın erkek ilişkileri, geleneksel kadın erkek rollerini konu edinmektedir.
- Evlilik, özellikle görücü usulü evlilik, zorla aile baskısıyla yapılan evlilik, kadın eğitimi, kadın hakları, geleneksel aile yapısı, ideal kadın ve eş, iyi anne rolü de sık sık ele alınan konulardandır.
- Kötü kadınlar çoğunlukla cariyelerden seçilmiştir.

- Kadın kamusal alanda çok az temsil edilmiştir.

Servet-i Fünun Dönemine baktığımızda II. Abdülhamit'in başta olduğu baskıcı bir dönemdir. Basına sansürün uygulandığı, aydınların ihbarlar sonucunda tutuklandığı, İstanbul dışına fazla çıkılamadığı için romanlarda çoğunlukla İstanbul'a yer verildiği, Arapça ve Farsça tamlamaların çok sık kullanıldığı bir dönemdir. Sanat sanat içindir anlayışı hâkimdir. Dönemin sanatçıları Abdülhamit'e düşmandır. Romanlarda romancının kimliği gizli tutulmaktadır. Sanatçılar güzel sanatlara, musikiye önem vermektedir. Kadın kahramanlar musiki ile ilgilenir ve en az bir müzik aleti çalmaktadır. Kadın kahramanlar ev içi romanı yazarak evin içiyle de ilgilenmişlerdir. Tablolardan gördükleri tabiatı romanlarda tasvir ederek anlatmışlardır. Romanlarda geçen olaylar, konular yazarın gözüyle değil, romanlardaki kişinin gözüyle anlatılmıştır. Kadın kahramanların duygu ve düşüncelerine, özel yaşamlarına da romanlarda yer verilmiştir. Romanlarda yer alan kadın kahramanlar suçlanmaktan ziyade yaşadıkları olayın nedenlerine inerek içinde bulunduğu psikolojik ve sosyal duruma değinerek konu edinilmiştir. Romanlarda yaratılan kadın kahramanların kendilerine has bir düşünce yapıları ve iç dünyaları bulunmaktadır. Dönemin kadın kahramanları daha eğlenceli, eğitimli, kültürlü kadınlardır. Sosyal, kültürel aktivite ve faaliyetlere, toplantılara katılma imkânına erişmişlerdir. Giderek kadın yazarların sayısında artış gözlemlenmiştir. Batıdaki gelişmeler yakından takip edilmiştir (Kırtıl, 2002: 53-62).

Milli mücadelenin başlaması ile paralellik gösteren Milli Edebiyat Döneminde ise birçok yeniliklerle karşı karşıya kalınmıştır. Gerek Balkan Harbi, Osmanlıdaki toprak kayıpları gerekse Osmanlıcılık fikir akımının artık etkisini yitirmesi Türk Milliyetçiliğinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin yazarlarından Ahmet Hamdi Tanpınar, "milli" kavramını memleket kavramı ile bağdaştırarak vatan, toprak, kültürü yansıtan her şey olarak açıklamaktadır. Ona göre Batılılaşmayı, Batılı tarzda edebiyat arayışlarının yanlış yorumlandığını, doğu ile batı arasında sıkışıp kalındığını, tam anlamıyla kendimizi bulamadığımızı vurgulamaktadır. Bu sebeple kendi kültürümüzü, toprağımızı, vatanımızı, milletimizi, toplum yaşantımızı yansıtabileceğimiz bir edebiyat anlayışına sahip olabilmenin tek koşulu yeni bir dönem olan milli edebiyat dönemi yani edebiyatta milli anlayışının hâkim olabilmesidir (Türkmenoğlu, 2019: 31-33).

Milli Edebiyat Döneminde birçok yazar İstanbul dışına çıkmıştır. Böylece Anadolu'yu daha yakından tanımışlar ve merkez-taşra ayrımını eserlerinde somut biçimde ele almışlardır. II. Abdülhamid ve baskılarından kurtulan Osmanlı aydınları kendilerini özgür bir ortamın içinde bularak farklı fikir akımlarının oluşmasına öncü olmuşlardır. Özellikle Milliyetçilik akımı o dönemde Osmanlı için bir kurtuluş aracı olarak görülerek birçok yazar bu fikir akımına destek vermiş ve eserlerinde Türk kültürünü, dilini, zenginliğini konu edinerek Milliyetçiliği savunmuşlardır. Dönemin yazarlarından Ziya Gökalp, dilde sadeleşmeye gidip milli bir edebiyat oluşturma hususunda dikkatleri çekerek sesini halka duyurmayı başarmıştır. Ona göre milli bir dil oluşturmak şarttır. Milli Edebiyat dönemine kadar Türk romanlarında bireysel temalar ele alınırken bu döneme gelindiğinde artık yazarlar sosyal, toplumsal konulara da yer vermeye başlamışlardır. Romanlarda yer alan mekânlar İstanbul'un dışına çıkarak Anadolu ve taşra dâhil edilmiştir ve memleket edebiyatının önü açılmıştır. Bu sayede romanlarda Anadolu, oldukça yoğun bir şekilde konu olarak işlenmiştir. Ancak bu döneme kadar fark edilmeyen aydın kesim ile köylü arasındaki bakış açısının ne denli farklı olduğu bu dönem itibari ile kendini göstermiştir. Örneğin Yakup Kadri'nin "Yaban" adlı romanında romanın başkahramanı savaşta kolunu kaybetmiştir. Bu nedenle hayata küserek köyüne geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu geçen süre zarfında köyünü, köylü halkı gözlemleyerek gözlemlerini günlüğüne yazmıştır. Kurtuluş Savaşı'na karşı köylü halkın ne kadar ilgisiz ve alakasız olduğunu hatta mahsullerine zarar gelmesin diye askere bile alınmamayı tercih ettiklerini gözlemlemiştir. Görüldüğü gibi bu romanda köylü halkın bakış açısı, Anadolu'nun durumu, Aydın kesimin tavrı gözler önüne serilmektedir. Tıpkı Ziya Gökalp gibi Reşat Nuri Güntekin de "Çalıkuşu" adlı romanında roman kahramanını Anadolu'nun uzak bir köyünde bulundurmuştur. Ancak Anadolu'nun durumu hiç de iç açıcı değildir. Ziya Gökalp gibi Reşat Nuri de Anadolu'nun vasat durumunu anlatmaya çalışmıştır (Türkmenoğlu, 2019: 34-38).

Dönemin önemli kadın yazarlarından olan Halide Edip Adıvar, Milli Edebiyat Döneminde mitingler vererek halka moral vermiş ve halkın ilgisini çekmiştir. Romanlarında aşk konuları, kadın psikolojisi, Kurtuluş Savaşı, toplum hayatına ait meselelerine yer vererek sade, anlaşılır bir dil ve üslup kullanmıştır. Fakat romanlarında dil bilgisel hatalara çok fazla rastlanmaktadır. Sanat, sanat içindir anlayışını dikkate almayan Adıvar, daha çok realist bir tavırla eserlerini kaleme

almıştır (Türkmenoğlu, 2019: 39-41). Adıvar, romanlarında kadın karakterlere çok fazla yer vermiştir. Kendi bakış açısıyla kadın karakterlerin toplumdaki yerini, konumunu, duygularını ifade etmiştir. Romanlarında eğitim almış kadınları, yeni kadın karakterler olarak gösterirken, iyi eğitim almasına rağmen alafranga özelliğe sahip kadın karakterler de yer almaktadır (Karabulut ve Tilek, 2021: 1-4). Onun önem verdiği husus eğitimli kadın karakterlerin nasıl olması ve nasıl olmaması gerektiğidir. Bu noktada milli değerlere sahip çıkacak aydın bir geleceğe doğru gitmenin koşulunun eğitimli olmaktan geçtiğini ifade etmiş ve çocuk yetiştirmenin önemini vurgulamıştır (Karabulut ve Tilek, 2021: 5-11).

Görüldüğü gibi Milli Edebiyat Dönemi romanları kendisinden önceki dönem romanlarıyla karşılaştırıldığında toplumun aksayan yönlerini ele alan, dilde sadeleşme çabalarına giden, Aydın ve taşralı arasındaki fikirsel çatışmalara değinen, köylü halkın yeniliklere karşı çıkışının ve direnişinin bahsedildiği ayrıca toplumsal konuların ön plana çıkarıldığı bir dönem olarak ifade edilebilir.

Türk romanlarında kadınlar incelendiğinde toplumda yaşanılan değişimlerin hem kadın kahramanlar hem de romanlar üzerinde etkisini gösterdiğini söylemek mümkündür:

> *Tanzimat'tan beri yaşanan Batılılaşma sürecinde değişimden en çok etkilenenler ve değişimi en çok yansıtanlar kadınlardır. Kadınlar toplumdaki statüleri, aile içindeki yerleri ve giyim kuşamlarıyla bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine geçen toplumumuzda neredeyse değişimin ölçüsü, göstergesi ve simgesi olmuşlardır. Türkiye'de kadın meselesi Tanzimat'tan beri resmî ideoloji tarafından "modernleşmeci bir zihniyet tarafından ele alınmış ve kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak olarak seçilip tolumun ilerlemesi için çözülmesi gereken bir mesele olarak gündeme gelmiştir.* (Gülendam, 2006: 14).

Tarihsel süreç içinde Türk romanlarında kadın kahramanların eş, anne, sevgili, evlat, öğretmen, metres, dost gibi farklı karakterlerde yer aldığı gözlemlenmektedir (Kul, 2019: 16). Romanlarda her daim kadın yer almaktadır. Gerek eski Türklerde gerek İslamiyet'te kadın toplumda hem aklı hem de gücü ile erkekle eşdeğer bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet'in kabulünden sonra halk hikâyelerinde, mesnevilerde yer alan kadın kahramanlar gerçek kimliklerinden soyutlanmış olarak anlatılmaktır. Ancak Tanzimat'ın ilanı ve sonrasında bu kadın kahramanlar git gide gerçek varlıkları, şahsiyetleri ile karşımıza çıkmaya başlamıştır. Özellikle romanların, uzun hikâyelerin yazıldığı 1870'li

yıllardan başlayıp 1923 yılına gelindiğinde geçen süre zarfında kadın kahramanlar çok farklı biçimlerde görülmüştür: Muhafazakâr, batılı, cariye, eğitilen kadın tipi gibi. Örneğin muhafazakâr kadın tipi sadık, evine, ailesine, eşine, çocuklarına düşkün, namuslu, itaatkâr, ev işleriyle uğraşan ancak dikiş, nakış, terzilik gibi işlerde de usta olan, anneliğiyle ön plana çıkan kadındır. Eğitilen kadınlar ise çalışma hayatında yer alan, para düşkünü, tüketici, üretmekten hoşlanmayan, eğlenmeyi seven, yanlış batılı bir eğitim alarak büyüyen kadın tipidir (Uğurcan, 2002: 117-126).

4.1. Tanzimat Romanı Kadın Kahramanlar

İslamiyet'in kabulü sonrası dini inançlarda yaşanan değişimler Türklerin yaşam tarzlarını etkilediği gibi edebi türlerin de farklılaşmasına yol açmıştır. Bunun yanında uzun süren savaşlar, refah seviyesindeki düşüş, Batının etkisi sonucu toplumda sosyal değişiklik görülmüştür. Bu değişiklikten edebiyat dünyası da nasibini almıştır. Halk hikâyeleri giderek yerini roman tarzına bırakmıştır (Öztürk, 2018: 7-8).

Tanzimat dönemine gelindiğinde ise Batıya olan ilgi, aydın kesimin Batı özentisi Türk edebiyatında yeni bir türün yani roman türünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk roman türü denemelerinde halka bilgi ve öğüt verme, halkı eğitme amacı söz konusudur. Dönemin romanlarında kadın kahramanların, karakterlerin nasıl ele alındığına bakacak olursak gördüğümüz ilk şey sosyal hayatta kadının yeri, konumu, kimliği, şahsiyeti, evliliği ve görücü usulü evliliktir. Örneğin Şemseddin Sami'nin "Taaşşuk-ı Talat ve Fıtnat" adlı romanında yer alan kadın kahraman Fıtnat küçük yaşta babasını kaybetmiş, üvey babası ile büyümüştür. Çok zorluklar yaşayan Fıtnat çaresiz kaldığı için intihar etmiştir. Samipaşazade Sezai'nin "Sergüzeşt" adlı romanında yer alan kadın kahraman Dilber bir cariyedir. Dilber evin beyiyle aşk yaşamaya başlayınca oğlanın ailesi tarafından konaktan uzaklaştırılmak zorunda kalmıştır. Birbirlerini çok seven bu iki âşık kavuşamayacaklarını anlayınca kendilerini ölüme terk etmiştir. Bu durum bize geleneksel halk hikâyelerimizde yer alan aşk konularının roman türüne yansıması olduğunu göstermektedir. Ahmet Mithat'ın "Yeniçeri" adlı romanında yer alan kadın kahraman Ayşe ise kocası tarafından iftiraya uğramış ve bu sebeple evladından ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Ne yazık ki hak etmediği halde iftira mağduru olan bu kadın kocasının altında ezilmekte ve haksızlığa karşı kendini savunamamaktadır. Böylece kaderine boyun

eğmek zorunda kalmıştır. Öldürülmesi için bir erkek görevlendirilmiş ve görevlendirilen erkek ancak çocuğunu terk etmesi koşuluyla kadının hayatını bağışlayacağını ve kendisiyle evlenmesi gerektiğini şart koşmuştur. Maalesef kadın bu teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır. Ortaya çıkan bu kadın tipi aslında daha önceki örneklerde görülen, intihar etmek zorunda bırakılan kadın tiplerini temize çıkarma gayesiyle bir araç olarak görülmüştür (Öztürk, 2018: 9-12).

Namık Kemal'in "İntibah" adlı romanında yer alan kadın kahramanlar Mahpeyker, Dilaşub ve Fatma Hanım birbirinden farklı karakterlere sahip kişilerdir. Mahpeyker kötü kalpli bir kadındır. Onun kötülüğü o henüz doğmadan kaderine yazılmıştır. Kötülükten uzak, farklı bir hayat yaşaması onun için imkânsızdır. Romandaki erkek kahraman Ali Bey, Mahpeyker'e âşık olmuştur. Onun her türlü kötülüklerini bilmesine rağmen ondan vazgeçemez ve hatta ailesini bile karşısına alır, evi terk eder. Dilaşub bir cariyedir. Ali Bey için satın alınmış merhametli, saf, iyi bir cariyedir. Ali Bey bu cariye ile daha sonra evlenir ve giderek eşini sevmeye başlar. Ali Bey'in kendisine geri dönmeyeceğini anlayan Mahpeyker bu duruma oldukça sinirlenir. Dilaşub'a tuzak kurmaya çalışır ve ona iftira atarak onu yuvasından eder. Roman yazarının düşüncesine göre iyi bir kadın her ne yaşarsa yaşasın özü hep iyi, saf ve temizdir. Anne ise evladına asla sırt çevirmez, ne olursa olsun ona kucak açar.

Görüldüğü gibi dönemin ilk roman denemelerine bakıldığında kadın kahramanlar psikolojik gerçekleriyle yer almamıştır. Geleneksel Türk Hikâyelerinde yer alan konular ve kadın tiplemeleri roman türüne yansıtılmıştır. Romanlarda yer alan cariyelerin durumuna baktığımızda ise gerçekliği yansıtmadığını görmekteyiz. Çünkü gerçekte cariyeler sarayda yükselme amacı gütmektedir. Sırf bu amaç uğruna türlü oyunlar içine giren, zorlu mücadeleler veren bu cariyeler, dönemin ilk roman türü örneklerinde konu olarak yer edinmemiştir (Öztürk, 2018: 12-15).

Tanzimat Döneminde yaşanan sosyal değişim Türk kadınında da etkisini göstermeye başlamıştır. Ortaya çıkan Batılılaşma ve modernleşme çabaları kadının toplumdaki yerini, konumunu, rolünü etkileyip değiştirmeye başlamıştır. Giderek dış dünya ile tanışmaya başlayan Türk kadını (Denizli, 2004: 4) Avrupai yaşam tarzını benimsemeye başlamıştır (Tanpınar, 1988: 33). Batılı kadınları örnek alan Türk

kadınlar Batı tarzı eğitim alarak dönemin ilk Batılılaşma hareketini başlatmış oldular. Ardından Fransızca öğrenip piyano dersi almışlardır (Has- Er, 2000: 405).

Dönemin romanlarında kadınlara sahip oldukları haklar öğretilmeye çalışılmakla birlikte Türk kadınının saf, masum, terbiyeli, namus ve ahlaki yönden oldukça örnek teşkil eden varlıklar olduğu romanlarda konu edinilmiştir. Tanzimat dönemi romanlarında ilk görüşte aşk, resim, fotoğraf ya da mektupla âşık olma gibi konulara da yer verilmiştir. Örneğin Ahmet Mithat'ın "Bahtiyarlık" adlı romanında Senai Bey ile Nusret Hanım mektup ve fotoğraflar aracılığıyla birbirine âşık olmuştur.

Nabizade Nazım'ın "Zehra" adlı romanında yer alan kadın kahraman Zehra ve erkek kahraman Suphi de fotoğraflara bakarak birbirine âşık olmuşlardır. Dönemin romanlarında aşk olduğu kadar evlilik de üzerinde oldukça durulan bir konudur. Evlilik konusu hassasiyetle işlenmiştir. Bu dönemde baskı olmadan kahramanların evlenmesi gerektiği dönem yazarların ortak fikridir.

Ahmet Mithat Efendi'nin "Yeryüzünde Bir Melek" adlı romanında Şefik Bey ile Raziye Hanım çocukluk arkadaşıdır. Birbirlerini ta küçüklükten bu yana sevmektedirler. Şefik Bey eğitim için Avrupa'ya gidince bu iki âşık ayrılır ve evlenemezler. Raziye babasının zoruyla kendisinden büyük biriyle evlenmek zorunda kalır. Avrupa'dan dönen Şefik bu durumu öğrenir. Sonraları bu iki âşık gizli gizli buluşur, mektuplaşır ve görüşmeye başlar. Şefik'e âşık olan Arife ise Raziye'ye tuzak kurar. Bu durum Raziye'nin boşanmasına, Şefik'in ise sürgün yemesine yol açar. Sürgün dönüşü Şefik, Raziye ile karşılaşır ve daha sonra evlenirler. Arife ise intihar ederek ölmeyi tercih etmiştir. Ahmet Mithat Efendi bu romanı ile aslında evli bir kadının başka bir erkeğe olan aşkını göstermeye çalışmış ve yaşanılan yasak aşkı haklı göstererek gençlerin evlilik hususunda zorlamaya maruz bırakılmamalarını, kendi hür iradeleriyle eş seçmeleri gerektiğini desteklemek adına romanında şu ifadelere yer vermeyi ihmal etmemiştir:

> *Bizim memleketimizde kızlardan sevdikleri adamlara varmış olanları pek nadir olup ağlebi sevdiğine değil, henüz yüzünü bile görmedikleri adamlara varırlar. Hattâ kızlar nasıl bir koca istediklerini hulya eyledikleri zaman zihinlerinde karar verdikleri gibi kocaları dahi karılarını kendi alamazlar. Evlenecek olan herif kız intihâbını akrabasına havâle eylediği gibi onlar dahi alacakları kızı kendisinden değil akrabasından isterler. Sanki kocaya varacak ve evlenecek*

imiş gibi onlar neye karar verirlerse delikanlı ile kız ona râzı olurlar. (Yeryüzünde Bir Melek, 204).

Tanzimat romanlarında roman okuyan, piyano çalan, yabancı dil öğrenen kadın kahramanların varlığı söz konusudur. Kadının ikinci kez evlenmesine pek hoş bakılmamıştır. O sebeple romanlarda kadınlar çalışarak hayatını sürdürmüş, evladı için yaşam mücadelesi vermeyi yeğlemişlerdir. Romanlarda Türk kadınları eşlerine oldukça sadıktır. Türk kadınlarının eşlerine sadık, Batılı kadınların ise aşk ve eğlence unsuru görüldüğü Tanzimat Dönemi romanlarında bu sebeple ahlaki bir edebiyat anlayışı söz konusudur. Bu hususta Türk kadınları iffetine, namusuna oldukça düşkün olarak yansıtılmıştır. "Demir Bey Yahut İnkişaf-ı Esrar" adlı romanda yer alan kahraman Mustafa Kamereddin bu eserde şu sözlere yer vererek aslında Osmanlı'da metres anlayışının olmayışını vurgulamak istemektedir:

Hak tealâ hazretleri „kadın" denilen nimet-i uzmâyı bir takım fuhuşperestânın pâmâl-i levs ve hakareti olmak için yaratmamıştır. Bir yuvanın sahibi, bir familyanın validesi olmak üzere yaratmıştır. Her şeyde erkeğin medâr-ı fi'lîsi kadındır. Erkek bir kadını mesut etmek için çalışır. Erkek bir kadını müdafaa için silâhlanır. (Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr, 137).

"Paris'te bir Türk" adlı romanda Nasuh adında erkek kahraman Paris'e yaptığı gezi esnasında yaşadıklarını anlattığı yazısında Fransız sokaklarında fahişelik yapan kadınlara rastladığını değinmiştir. İslam dininin kadına verdiği önemi ve değeri, evlilik kurumunun, kadın erkek ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

Evet! Bu da hikmet-i İslâmiyyenin nazar-ı dikkatinden uzak kalmamıştır. Kur'an hayal âleminde gezinmez. Hakikat âleminde gezinir. Binaenaleyh şimdi arz eylediğim gibi insanı, insanlığının fevkinde tasavvur etmez. İnsan ise bir nev'i hayvandır. Hayvan mevâlîd-i selâsenin en mükemmelidir. Tenasül-i tabiî babında erkeklik tohum ve dişilik tarla olmak üzere tasavvur edilmek zarurîdir. Kur'an dahi böyle tasavvur eder. İmdi bir tarlaya birkaç çiftçi tohum rez' etse, sonra herkes kendi tohumunun mahsulünü derk etmek lâzım gelse tefrike ne cihetle imkân bulunabilir? (Paris'te Bir Türk, 151).

Yine aynı romanda yer alan kadın kahraman Catherine, Nasuh'un tam aksine bir evli kadının başka bir erkekle ilişki içinde olabileceğini, kocasını aldatabileceğini ifade etmiştir. Görüldüğü gibi Doğu-Batı Medeniyetinin evliliğe, ilişkilere bakış açısı farklılık göstermektedir (Karabulut, 2013: 61-62).

Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında sıklıkla kötü yola düşen kadınlara, evlilik dışı hamileliğe yer vermesindeki asıl amaç Türk kadınına sahip olduğumuz geleneksel değerleri, ahlaki kuralları unutturmamaktır.

Tanzimat dönemi romanlarında eğitimli kadınlara oldukça fazla yer verilmiştir. Örneğin Ahmet Mithat Efendi'nin "Felsefe-i Zenan" adlı romanında yer alan Fazıla, Akile ve Zekiye adlı kadın kahramanlar eğitimli, kültürlü ve okumuş kişilerdir. "Jön Türk" adlı romanda yer alan kadın kahraman Ahdiye küçük yaşlarda iyi bir eğitim alması için okula gönderilmiş, geleneklerine bağlı, dini inançları oldukça yüksek, örnek teşkil eden bir kahramandır. "Dürdane" adlı romanda değinilen kadın kahramanlardan ilki olan Dürdane eğitimsiz olduğu için yanlış davranışlarda bulunurken, diğer kadın kahraman Ulviye ise iyi eğitim almış, görgülü bir kadındır. Ahmet Mithat Efendi'nin "Taaffüf" adlı romanında yer alan kadın kahramanlar Avrupalı kadınlarla mukayese edilerek eğitim hususunda Avrupalıların önde olduğunu, Osmanlı kadınlarının ise eğitim konusunda oldukça geride kaldıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

> *Vakıa, bir yirmi beş, otuz seneden beri Avrupalılar kızların talim ve terbiyesine âdeta erkekler kadar ehemmiyet vererek, hele muallimlik şahadetnamesini istihsal etmekte bulunan kızların bıdâa-ı ilmiyyeleri erkeklerden hiç de aşağı değilse de, behrenin bu sureti yine bir sınıf kadınlar meyanında mahsur ve binaenaleyh mahduttur. Bizde ise el-hâletü hâzihi okur yazar kadınlarımız pek çok ve bilhassa İstanbulca okumak, yazmak erkek çocuklar kadar kızlar beyninde dahi müteammim ise de, evvelce dahi denildiği veçhile kızlarda malûmat ciheti şimdilerde bile nakıstır.* (Taaffüf, 32).

Tanzimat Dönemi yazarlarından Şemseddin Sami, "Kadınlar" adlı romanında kadınlarla ilgili düşüncelerine yer vererek eğitim alan bir kadının hem ev idaresinde hem çocuk yetiştirmede hem de mutlu yuvanın devamlılığında başarı göstereceğini ifade etmiştir. Ona göre kadın erkek eşit olmalı, ast üst ilişkisi olmamalı, kadınlara da eğitim, iş konusunda fırsatlar verilmelidir. Ahmet Mithat da aynı Şemseddin Sami gibi kadınların toplum içinde hak ettiği değeri görmediğini bu sebeple gereken değerin verilmesini söylemektedir. Fatma Aliye ise romanlarında sık sık kadınların üstünlüğünden bahsetmekte, kadın haklarını savunmaktadır (Kanter, 2009: 9-12).

Tanzimat romanında kadın kahramanlar daha çok şehir kadını olarak nitelendirilmektedir. Bu tip kadınlar yaşadıkları zorluklar ve değişimlere ayak uyduramadığı için bocalamakta ve ahlak dışı davranışlarda bulunmaktadır.

Romanlarda çocuklarını içinde bulundukları sıkıntı ve çıkmazdan kurtarmak adına entrika çeviren anneler, romanın temel kurgusunu oluşturarak karşımıza çıkmaktadır. Şehir kadınlarının yanı sıra romanlarda toplumda dışlanan, kötü yola düşen kadın tiplerine de rastlanmaktadır. Bu kadın tiplerinin romanlarda yer verilme amacı ahlaki bozulmaların önüne geçmek, düşmüş kadını dışlamak yerine topluma kazandırmaya çalışmaktır. Örneğin Recaizade Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" adlı romanında yer alan başkahraman Bihruz Bey, Perviş Hanım'a âşıktır. Perviş başka biriyle evlenmiş ama sonrasında eşinden boşanmıştır ve kötü yola düşmüştür (Kanter, 2009: 17-25).

Özetlemek gerekirse Tanzimat Dönemi Türk romanlarında kadın kahramanlar terbiyeli, ahlaklı, namuslu, sadık, eşine ve evine düşkün kadınlar olarak nitelendirilmektedir. Batılı kadınların davranışları Türk kadınlarının ahlaki bozulmalarına neden teşkil etmektedir. Okumuş olan, eğitim gören kadınlar iş hayatında yer edinirken, okumamış ve cahil olanların ise terzilik, çamaşırcılık, hizmetçilik gibi işler yaptığını söylemek mümkündür. Ama burada önemli olan şey kadınların namusuyla çalışmalarıdır. Namuslu olan kadın kahramanlar Tanzimat Romancıları tarafından övgüyle bahsedilmiştir. Kötü yola düşmüş kadınları romanlarında işleyen romancılar genellikle bu kadınları yermeden, aşağılamadan korumuşlardır. Çünkü buradaki amaç onları ve onlar gibi bu yola düşenleri bu kötü durumdan kurtarmaktır. Bu sayede iffetin korunması gerektiği, namusun önemi vurgulanmıştır. Tanzimat romancıları eserlerinde kadın kahramanlar aracılığıyla topluma mesaj vererek kadının toplumdaki yeri, nasıl olması gerektiği, hak ve hürriyetleri, namusları, eğitimleri hususunda kadın kahramanlardan örnekler vermiş ve toplumu bilinçlendirme çabası gütmüştür.

4.2. Servet-i Fünun Romanı Kadının Gerçekliği

Servet-i Fünun Dönemi, II. Abdülhamid'in başta olduğu baskıcı bir dönem olarak ifade edilmektedir. Basına sansürün uygulandığı, bazı Aydın kesimin tutuklandığı, huzursuz ve karamsar bir ortamın yaşandığı bu dönemde yazarlar baskı sebebiyle İstanbul'un dışına pek çıkamamıştır. Bu sebeple romanlarda mekân olarak çoğunlukla İstanbul'a yer verilmiştir. Bu dönemin romancıları dilde değişikliğe giderek Arapça ve Farsça tamlamaları kullanmışlardır. Servet-i Fünun dönemi romanları sanatsal bir işlev kazanarak modern roman tekniklerinin de kullanılmasıyla

kendine has bir tarz oluşturmuştur. Sosyal konuların dışında bireysel yaşantılar, psikolojik ve ruhsal durumlar, bunalımlar da romanlarda yerini almıştır. Servet-i Fünun romancıları ayrıntıya yer vererek eserlerini yazmışlardır. Romanın kahramanları kendi varlıklarını hissederek ruhsal yapıları ve toplumdaki iç çatışmaları ile tasvir edilmiştir. Ruhsal çözümlemelerin yer aldığı Servet-i Fünun romanında kahramanların daha bilinçli ve eğitimli olduğu görülmektedir (Kanter, 2009: 25-32).

Dönemin romanlarında yer alan kadın kahramanlara baktığımızda yabancı dil öğrenen, müzikle ilgilenen, eğlence ve gezinti yerlerine gidebilen, sosyal faaliyetlere katılabilen kadınlar olarak görülmektedir (Kırtıl, 2002: 53-62).

Roman türünün ilk örnekleri Tanzimat döneminde görülürken Batılı tarzda roman türlerinin ilk örnekleri ise Servet-i Fünun döneminde görülmektedir. Mehmed Rauf, Halid Ziya, Okay şuurlu gibi yazarlar dönemin önemli romancılarındandır. Romanlarda realist etkiler görülmekle birlikte karakter sentezlerine de yer verilmiştir. Romanda geçen karakterlerin kendi iç çatışmaları, psikolojik durumları incelikle işlenmiştir. Örneğin Halid Ziya Uşaklıgil'in romanlarını incelediğimizde romanda yer alan kadın kahramanlar fiziki özellikleri ve ruhsal durumları açısından tasvir edilerek psikolojik tahliller yapılmıştır. Mehmed Rauf ise romanlarında aşk konusunu ele almıştır. Örneğin "Eylül" romanı edebiyattaki ilk psikolojik roman kabul edilir. Romanın başkahramanı Suat-Süreyya ve Necip'in aralarında geçen hazin bir aşk hikâyesi romanın konusunu oluşturmaktadır. Romanın baş kadın kahramanı Suat, okumuş, kültürlü, ahlaklı, sadık, romantik, aşk kadını olarak anlatılmaktadır. Ancak bu romanda Suat eşini fiziksel olarak aldatmamıştır, aşkını içinde yaşamıştır. Anne olamayan Suat bunun üzüntüsüyle hem umutsuz, mutsuz hem de tedirgin günler geçirmiştir. Görüldüğü gibi Halid Ziya gibi Mehmed Rauf da romanlarında karakterlerin ruhsal ve psikolojik durumlarını ayrıntısıyla ele almıştır (Öztürk, 2018: 15-20).

Servet-i Fünun romanlarında çocuk yetiştirmenin öneminden, bunun için annelerin iyi eğitimli ve ahlaklı olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu hususta Hüseyin Cahit Yalçın, "Nadide" adlı romanında şu ifadeleri savunmuştur:

> *Çocuklarını iyi eğitmeyen anneler, topluca lanet edilse yeridir. Çünkü sonraki zararları gene topluma dönecektir! Tıpkı Nadide'de olduğu gibi! Gerçi annesi,*

Nadide'ye erdemden başka şey öğretmemişti. Ama ahlak konusunda bağnazlığı ile birlikte hoşgörülü de davranmıştır. İşte bu hoşgörüsü de sonunda kendisinin ve çaresiz bir halayığın ölümüne neden olmuştur. Niçin mi, dediniz? Evet, yaşamının son bulmasına neden olan şey kendi hoşgörüsüdür. Çünkü kızının durumunu şüphesiz biliyordu. Bu durumu derken, Ali Bey'e Fuat Bey'e mektup yazdığını anlamayınız. Anlatmak istediğim kızının uçarıca hareketlerinden haberli olmaktır ki herhalde biliyormuştur. Bu duruma göz yummalı mıydı? Tersine, en küçük bir olay üzerine olabileceği kadar sertlikle davranmalıydı. Sesini çıkarmaması kızına olan sevgisinden midir? Kesinlikle hayır! Annelerin hemen hepsi, "kızım yanında utanç duymasın, daha aklı ermez, elbette uslanır" sanısıyla günden güne azmakta olan ise önem vermeyip göz yumarlar, seslerini çıkarmazlar. Ama on binde biri kural dışı imiş! Pek aza değil mi? Ne değeri olabilir? İşte öyle anneler, namuslarının yitirilişine neden oldukları için kızlarının iyilik dostu değil, belki düşmanıdırlar!

Özellikle şu son yıllarda "uygarlıktır"(?)diyerek açık seçik geziyorlar da anneleri üstelik övünüyorlar. Yazık!.. Böyle bir anadan yetişen çocukta ulusal duygular, yurtseverlik duyguları bulunabilir mi? (Yalçın, 1890: 127-138).

Servet-i Fünun döneminde romanlarda kadınlar kendinden önceki dönemlere göre daha farklı biçimde ele alınmıştır. Birey olarak kadına önem verildiği gibi kadının duygu, düşünce, özel hayatına da itina ile değinilmiştir. Zengin kişiliğe sahip kadın kahramanların romanlarda sıklıkla yer almasının yanı sıra bu kadın kahramanların içinde bulundukları kötü durumlarda suçlanmaları geride kalarak bu kötü durumun hem sosyal hem de psikolojik nedenleri romanlarda verilmeye başlandı. Örneğin "Aşk-ı Memnu" romanında yer alan kadın kahraman Bihter'in yaşadığı yasak aşk sonucunda Bihter suçlu olarak okuyucuya anlatılmamıştır. Yasak aşkın sosyal ve psikolojik boyutuna değinilmiştir (Kırtıl, 2012: 128-129).

Servet-i Fünun dönemi romanlarında geleneklerine bağlı aile tipinden ziyade daha çok üst tabaka, elit aileler anlatılmaktadır. Bu elit tabaka aileler gelenekleri bazı alışkanlıklarında göstermektedirler. Bunun dışında Batılı tarzda yaşam biçimini benimseyen farklı değerlere sahip aile yaşantılarını gördüğümüz Servet-i Fünun romanlarında kadın kahramanlar entelektüel, aydın, Avrupai tarzda giyinen kadınlardır. Evlerini batılı tarzda döşeyen kadın kahramanlar tam anlamıyla bir batı yanlısı imajı verirler (Kanter, 2009: 36,43). Örneğin "Genç Kız Kalbi" adlı romanda yer alan kadın kahraman Pervin oldukça iyi eğitim almış, terbiyeli biridir. Piyano çalabilen ve yabancı dil bilen Pervin, İstanbul'da yaşayan amcasının yaşam tarzına şaşırmış ve kendi ailesinin yaşam tarzıyla karşılaştırdığında arada oldukça fark olduğunu görmüştür.

Halit Ziya Uşaklıgil'in "Ferdi ve Şürekâsı" adlı romanında yer alan kadın kahraman Hacer, mürebbiye tarafından yetiştirilmiş ve müzik dersi almıştır. Batılı tarzda gelinliği olan Hacer dönemin modasına da uymuştur.

Mehmed Rauf'un "Karanfil ve Yasemin" adlı romanında yer alan kadın kahramanlara baktığımızda eğlence ortamında, partilerde, davetlerde yer alan bir kadın görmekteyiz. Bu durum Avrupa kültürünü, Batı yaşam tarzını benimsediklerinin en büyük göstergesidir.

Mehmed Rauf'un "Böğürtlen" adlı romanında yer alan kadın kahramanlar Mehmure, Şekure ve Nigar Avrupai yaşam tarzını benimseyen, çay partileri veren, dans etmekten hoşlanan, lüks yaşam süren, evde köpek besleyen, Batı özentisine sahip karakterlerdir.

Tıpkı Tanzimat dönemi romanlarında olduğu gibi Servet-i Fünun dönemi romanlarında da görücü usulü evlilik eleştiri konusu olmuştur. "Sefile" adlı romanda yer alan kadın kahraman İkbal Hanım görücü usulü evlenmiştir. Sırf annesi istediği için hiç tanımadığı bir adamla evlenen İkbal'in amacı ise sahip olduğu yaşam tarzından ve annesinden uzaklaşıp kendi yuvasını kurmak içindir. Yani evlenmiş olmak için evlenmiştir. Onun için asıl önemli olan husus evliliktir.

Mehmed Rauf'un "Genç Kız Kalbi" adlı romanında yer alan kadın kahraman Pervin hatıra defteri tutmaktadır. Avrupai tarzda büyümüş olan Pervin, görücü usulü evliliği eleştirmekte ve hatıra defterine şu sözlere yer vermektedir:

> *Bir kere benim ayarımda, yani kendi kıymetini takdir eden bütün kızların da lanetle reddedecekleri bedihi olan o görücü maskaralığını bir tarafa atalım… Bizim bu hayatımızda, benim gibi bir genç kız, kendine layık bir refik-i hayatı nasıl ve nerede intihab edebilir? Göksularda, Fenerbahçelerde mi? Sevmek için en evvel lazım olan şey, ruhların mukarenetidir; bu ise ne görücülerin, ne kadar mücerreb ne kadar müttefik olurlarsa olsunlar, delaletleriyle ne de karsıdan sersemlikle belki hoşça bulunan bir erkekle yapılan muaşaka ile kabildir. Bunun için uzun mükâlemeler, uzun tetkikler lazımdır. Doğrusu hayatım ve kalbim, şebâbım indimde o kadar kıymetdâr bir hazinedir ki bunu öyle rastgele rüzgârın keyfine sarf ve helak edemem.* (Mehmed Rauf, 1925: 13-14).

Bu sözlerle görücü usulü evliliğe karşı çıkmakta ve bu duruma boyun eğmeyeceğini ifade etmektedir.

Görücü usulü evliliklerin yanı sıra anlaşarak evlenmenin de konu edinildiği Servet-i Fünun romanlarında yazarlar bu tarz evliliğe destekleyici rol üstlenmişlerdir.

Örneğin Halit Ziya Uşaklıgil'in "Nemide" adlı romanında yer alan kadın kahraman Naime Hanım, Şevket Bey'i görür görmez âşık olmuştur. Birbirlerini tanıyan bu çift daha sonra anlaşarak evlenmiştir.

"Genç kız Şevket Bey'in çarpan bakışı altında ezilmiş gibi utanarak geçti. Ama delikanlı kıvırcık kumral kirpiklerle gölgelenmiş, bir çift koyu yeşil gözleri görecek kadar zaman bulmuş, ruhu onlardan akan kuvvet karşısında titreyip kalmıştı." (Uşaklıgil, 1984: 13).

Halit Ziya Uşaklıgil'in "Aşk-ı Memnu" romanında yer alan kadın kahramanlardan Peyker, annesinin onayı olmamasına rağmen âşık olduğu Nihat Bey ile evlenir ve bu durumdan asla pişmanlık duymaz.

Görücü usulü evlilik, anlaşarak evlenmenin dışında akraba evliliklerinin de yer aldığı Servet-i Fünun romanlarında alışılagelmiş düzeni bozmamak adına bu evliliğin tercih edildiği görülmektedir. Özellikle Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında akraba evliliklerine çok sık rastlanmaktadır. Örneğin "Bir Ölünün Defteri" adlı romanda Vecdi ve Nigar akrabadır. Çocukluklarında beraber oyunlar oynayan, vakit geçiren bu iki gencin hikâyesi daha sonra Vecdi'nin halasının yönlendirmeleriyle Vecdi'nin Nigar'a âşık olması ancak Nigar'ın akraba evliliğine sıcak bakmaması ile son bulur.

Çıkar ilişkisine bağlı evliliklerin de yer aldığı Servet-i Fünun dönemi romanlarından biri olan Halit Ziya Uşaklıgil'in "Ferdi ve Şürekâsı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Hacer, İsmail Tayfur'a âşıktır. İsmail Tayfur ise Hacer'i değil Saniha'yı sevmektedir. Fakat çevresindekiler onu yaşamak için, mutlu olmak için gerekli olan şeyin aşk değil para olduğunu ve maddi anlamda güçlü olursan eğer mutlu olabileceğine ikna ederler. Sonrasında parayı tercih eden İsmail Tayfur sevmediği biriyle evlenir. Bu duruma üzülen Hacer ise kıskançlık krizine girerek odayı ateşe verir ve yanarak ölür. Görüldüğü gibi bu roman ile sevginin nasıl nefrete dönüşebileceğini, intikam hırsının insana neleri yaptırabileceğini, maddi hırslar sonucu insanın sevgisinden nasıl vazgeçebileceğini gözler önüne sermektedir. Servet-i Fünun Dönemi romanlarında aileler ve onların maddi yapıları incelendiğinde genellikle üst tabakaya mensup aileler, gösterişli yaşama sahip aileler, mirasyedi aileler görülmektedir. Örneğin "Böğürtlen" adlı romanda yer alan kadın kahramanlar gösterişli bir yaşam sürmektedirler. Kışın Nişantaşı'nda, yazın ise Büyükada'da

zenginlik içinde otururlar. “Nadide” adlı romanda yer alan kadın kahraman Nadide zenginliğinden ötürü oldukça şımarık bir kadındır. Şehirde büyüyen Nadide çok fazla çiftlikleri olan, hizmetçilerle büyüyen biridir.

> *Gözünüzün önüne evvela bir sofa çarpar. Üst katda Nadide'nin, validesinin odaları vardır. Alt kattaki sofaya açılan müteaddid kapıların kimisi halayık odaları, biri de: beş altı ayak taş merdivenle inilen vâsi bir limonluğun kapısıdır. Limonlukdan da bahçeye çıkılır. Binanın etrafı vâsi bir bahçe ile muhatdır. Lakin öndeki sokak ile binanın sol tarafından geçen bir dar yolun görünmesi için köşeye inşa olunmuşdur. Dar sokağa da ufacık bir kapı açılıyor ki kapının üstüne güzel bir kameriye yapılmış olduğundan giren çıkan insan içeriden gözükmez.*
>
> *Bahçenin öbür kösesinde selamlık dairesi vardı ki harem bahçesinden bir tahta perde ve ufacık kapı ile tefrik olunmuşdur. Bahçıvan odaları da selamlığın bir köşesindedir.*
>
> *Bu bahçenin şehirde bir misli daha vardır diyenler şüphesiz yalan söylemiş olurlar. Büyük havuzlar, nadide çiçekler, cesim ağaçlar, latif kameriyeler başlıca tezyinatıdır. Top top gülfidanları, limon, turunç saksıları mebzuldür, meyve ağaçları ise hiç söz götürmez. (*Yalçın, 1890: 36-37).

Servet-i Fünun romanlarında maddi sıkıntılar çeken orta tabakaya mensup ailelerin varlığı da söz konusudur. Örneğin “Sefile” adlı romanda Besime Hanım ve kızı Mazlume maddi sıkıntılar çekmiş ve zorluklar içinde yaşam mücadelesi vermeye çalışmışlardır.

> *İkametgâhları olan oda pek küçük denilecek derecede vüs'atsiz(genişlikten uzak)idi. Oda, ziyayı ancak bir pencereden almakta olduğu için yağmurlu havalarda hazin bir zulmete(hüzünlü bir karanlığa) müstağrak olurdu(dalardı). Mazlume validesinin böyle günlerde çalışamadığından dolayı şikâyet ettiğini, hatta böyle zulmetli günlerde mangalın üzerinde yemek tenceresinin fıkır fıkır kaynayışı işitildiğini tahattur etti.* (Uşaklıgil, 2006: 22).

“Mai ve Siyah” adlı romanda yer alan kadın kahraman, eşi tarafından her türlü işkence, eziyete rağmen eşine sadık kalmıştır. Romandaki işkence eden eş Ravi eğlenceye oldukça düşkün biridir. Hisse senetlerini satıp eğlence merkezinde harcamak isteyince eşi senetleri saklamış ve ona vermemiştir. Bunun üzerine eşinden dayak yiyen kadın yine de kâğıtları eşine vermemiştir. Aynı zamanda alkol de kullanan Raci, daha sonra alkol komasına girerek fenalaşmıştır. Kocasını tedavi ettirmek uğruna hisse senetlerini satan kadın fedakârlık göstererek eşinin iyileşmesine yardımcı olmuştur. Eşinden dayak yiyen, işkenceye maruz kalan, her şeye rağmen yuvasını kurtarmak adına eşine yardım eden bir kadın kahramanın varlığı söz konusudur.

Servet-i Fünun romanlarının bir diğer özelliği de kız çocuklarının annelerinin kaderini yaşamaları, annelerine benzemeleridir. Genellikle Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında anne kız ilişkileri anlatılırken bu benzetme üzerinden gidilir ve kızlar annelerinin yaşadığı ihanetin ya da annelerinin eşlerini aldatmasının aynısını yaşarlar. Örneğin "Sefile" adlı romanda ihanet anneden geçen bir miras gibi anlatılır. Romanın kahramanı İkbal'in eşini aldatmasındaki gerekçe annesinin sahip olduğu yaşam biçimi olarak gösterilmektedir.

Servet-i Fünun dönemi romanlarında eşler arası anlaşmazlık çıktığında eşler boşanmayı tercih etmeyip bu duruma boyun eğmeyi yeğlemişler ve dış dünyaya yönelmişlerdir. Örneğin "Kırık Hayatlar" adlı romanda kadın kahraman Suzidil eşinden sürekli olarak dayak yemekte, şiddete maruz kalmaktadır. Kayınvalidesi ise onu evden kovarak psikolojik şiddet uygulamaktadır. Suzidil boşanmaya karar verir. Fakat mahkemenin yavaş ilerlemesi ve bazı bürokratik aksaklıklar onu boşanmaktan vazgeçirmiştir. Suzidil bu sebeple mahkeme köşelerinde rezil rüsva olmaktansa her gün dayak yemeyi, işkenceye maruz kalmayı tercih etmiştir.

> *Tokat!...Şimdiye kadar yediğim tokatlar sayılamaz. İlk önce şaşmıştım. Kızlığımda karılarını döven erkekleri işitirdim de inanmazdım. Bu hikâyeler bana uydurma gelirdi. Sonra bir gün nedendi, bilmem olmayacak bir şey için, onun ilk tokadını yiyince şaşırdım; sahiden vurmamış da bir yanlışlık olmuş sandım*. (Uşaklıgil, 1989: 74)

> *dayaktan paramparça olmuş kadınlar, açlıktan omuzları çıkmış çocuklar, hastalıktan yüzleri oyulmuş güzeller, vaktinden önce ölmeyi düşünen tazeler, hayınlık görmüş aşklar, inkâr olunmuş haklar; bütün o insanları birbirini zulmüne ve günahına kurban eden sebeple hep birer birer bu koridorlardan geçerek ya kurtuluş, ya medet, ya nafaka dilenen zulme uğramışları sergilerlerdi* (Uşaklıgil, 1989: 332).

Servet-i Fünun romanlarında birinci derece akrabaların baskısı sonucu biten evliliklere de yer verilmiştir. Örneğin "Kırık Hayatlar" adlı romanda yer alan Talat Bey eşini çok sevmektedir. Ancak Talat Bey'in annesi gelinine işkenceler yapmış, eziyet etmiş ve oğluna baskı yaparak boşanmasına neden olmuştur. Eşini çok sevmesine rağmen Talat Bey, Müzzan'dan boşanır. Görüldüğü gibi annesinin baskılarına karşı koyamayan Talat Bey boşanmak zorunda kalmıştır.

Servet-i Fünun romanlarında farklı kadın kimliklerine de yer verilmiştir. Kültürlü, eğitimli bilinçli kadınlar, hayat hakkında hiçbir görüşe sahip olmayan kadınlar, değerlerini, özünü kaybeden ve yozlaşan kadınlar gibi kadın tiplerini

görmek mümkündür. Örneğin Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarını incelediğimizde ailelerin sağladığı imkân doğrultusunda yaşama tutunmaya çalışan, var oluş mücadelesi veren, sahip olduğu kimliği kabullendirme eğiliminde olan genç kızlar ve kadınlar olaylar karşısında psikolojilerinin yettiği ölçüde tepki vermişlerdir. "Nemide" adlı romanda iki kadın kahraman olan Nemide ve Nahit birbirinden farklı ruhsal, sosyal ve psikolojik tepki ve eğilimlere sahiptir. Nemide'den büyük olan Nahit, Nemide'ye göre daha olgun ve bilinçli birisidir. Bunun sebebi yaşça büyük olmasından değil hayata karşı mücadele vermede yalnız oluşundandır. Her iki kadın kahraman da eğitimli, görgülü, kültürlü bireylerdir. Bu romanda Nemide'den bahsedilirken onun bir meleğe benzetilerek tasvir edilmesi gözlerden kaçmamaktadır. Çok acılar çektiği ama buna rağmen başkalarına karşı iyi niyetli olmayı hiç bırakmadığı ifade edilmektedir.

> *Nemide ressamların, heykelcilerin yaptıkları, yaratılışın güzelliklerini israf ederek yarattığı vücutlardan değil idi. Fakat Nemide dikkate değecek hiçbir özel hoşluğu olmadığı halde o kadar yüce, o kadar şiirle dolu bir hoşluk mecmuası olarak görünüyordu ki, ruh cisimlenmiş, nurdan bir giyeceğe bürünmüş sanılırdı.* (Uşaklıgil, 1984: 8).

Nemide, tasvir edilirken fiziksel özellik bakımından çelimsiz, ufak tefek biri olarak anlatılmaktadır. Dış görünüşü itibari ile acınacak bir hali varmışçasına anlatılan Nemide'nin korunmasız, ruhsal sıkıntılar yaşayan bir birey olduğu okuyucuya hemen inandırılır. Ayrıca bünyesi hemen hasta olacak kadar zayıftır.

> *Nemide'nin mermerden yapılmış gibi kolları bir gümüş tabakası gibi bir göğsü yoktu. Fakat Nemide'nin çelimsiz vücudu, çelimsiz üyeleri genç kıza, ince bir yaratılış harikası seklini veriyordu. Nemide'nin yalnız gözleri yaradılışın yüce bir harikasıydı. Kumral, kıvırcık kirpiklerle süslü olan bu mavi gözler, derinliğine varılamaz bir dalıp kendinden geçme âlemi gösteriyordu. Hazin bir durumda çizili olan kasları bu gözlere o derece etkili bir anlam veriyordu ki, o yüce gözler yaslardan meydana gelme bir bulutla örtülü gibi görünürdü. İnce renksiz dudakları, bir acının nefesini tutmak için kasılmış gibi Nemide'nin yüzünü bir acılık şiirile örtmüştü* (Uşaklıgil, 1984: 8).
>
> *Nemide için geceleri bahçeye çıkmak veya açık pencerede oturmak sıkı sıkıya yasaktı. Kızcağızın vücudu o derece merak uyandırıcı idi ki havanın neminden korumak için olan bu yasağa görülmedik bir ehemmiyetle uyuluyordu.*
>
> *Nemide son derece sıkı bir sağlık kontrolü altında yaşıyordu.* (Uşaklıgil, 1984: 28-29).

"Nemide'nin, en çok, duygularının rahatlığına dikkat edilirdi. Son derece bir sinirlilikle yaratılmış olan bu kızcağızın, kızmak, kederlenmek gibi sinirlerini oynatacak, duygularını coşturacak her türlü iç küskünlüklerden korunması, Şevket

Bey'in en başta gelen dikkat ettiği bir işti." (Uşaklıgil, 1984: 30) ifadelerinden anlaşılacağı üzere Nemide sinirsel ve ruhsal bir rahatsızlığa sahipti. Ani heyecan ya da sinirlenme ona iyi gelmezdi. Zayıf bir bünye onun sinirlenme ve hastalanma halinde güçten düşmesine ya da sinir krizi geçirmesine yol açabilirdi. Bu sebeple de sürekli şımartılarak büyütüldü. O kadar korumacı bir ortamda büyüyen Nemide, konaktan pek dışarı çıkmayan, ata binen yahut balık tutan, genelde tek başına oyunlar oynamaya çalışan Nemide çok sıkılıyordu.

"Hayatım o kadar biteviye ve işsiz geçiyor ki bugün ile dün arasında bir fark bulamam" (Uşaklıgil, 1984: 135).

Romanda yer alan diğer kahraman Nahit ise Nemide ile kıyaslandığında tam tersi özellikler göstermektedir. Çok güzel, siyah uzun saçları olan, güzel gözlü biridir.

"Nahit, uzun kara saçlı, güzel bir kızdı. Samur kıvırcık kaşlar, uzun kirpikler, bir çift koyu kestane gözler, gölge salıyor, kırmızı dudakları arasından iki sıra parlak dişler hafif bir kırmızılıkla kaplı olan yüzünü hoş bir gülümseme ile aydınlatıyordu." (Uşaklıgil, 1984: 44).

Fiziken güçlü, kuvvetli olan Nahit, yaşıtlarına kıyasla daha olgun, yaşam tecrübeleri olan, zorluklarla başa çıkmasını bilen, düşünerek hareket eden biridir.

> *Nahit yaşiyle ölçülemeyecek kadar bir zekâ kuvvetiyle durumunu, yerini tamamiyle anlıyor; küçücük fikriyle uğradığı haksızlığı, düşürülmüş olduğu kimsesizliği hissediyordu. Onun içindir ki Nahit, yaratılıştan ağır başlılığına katılan bir umutsuzluk ile on iki yasında bulunan bir genç kız gibi değil, mutluluk sevincinden çok bütün hayat emellerinin birer hayal gibi yokluk fezasında kaybolup gittiğini görüp umutsuzluk karanlıkları içine dalan bir talihsiz gibi hüzünlü ve yaslı görünüyordu.* (Uşaklıgil, 1984: 48).

Yazar bu romanda Nahit'in Nemide'yi kıskandığından bahsetmektedir. Çünkü Nemide'nin babası kızına karşı oldukça ilgili ve alakalıdır. Ancak Nahit'in babası başka biriyle yeniden evlenmiş ve kızı Nahit'i teyzesine göndermiştir. Ayrıca Nemide'nin maddi açıdan iyi durumda olması, odasında her eşyanın yer alması Nahit'teki kıskançlığın derecesini daha da arttırmıştır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in "Ferdi ve Şürekâsı" adlı romanında yer alan kadın kahraman Hacer ise 15 yaşlarında, annesi olmadan büyüyen, tek başına, mutlu olamayan, oldukça bencil biridir.

Hacer daha on beş yaşındadır. Zayıf vücudu küçükbaşı altında, uzun ipek saçarlı arasında küçük beyaz yüzü; ona büyümemek her zaman ufak kalmak üzere yaratılmış gibi, bir çocukluk hali verir. Kemiklerinin inceliği, ellerine, kollarına biraz uzun gibi görünen boyuna bir incelik vermiştir ki, güneşten yoksun kalmış; bir çamlığın sıcaklığında yetişmiş bir çiçekteki zarifliği andırır. Renksizce soluk dudaklarının altından küçük ve düzgün dişleri parlar; gözleri, saçlarının aydınlık bir bulut arasında tuttuğu yüzünün, lacivert parıltılı bir yıldızı gibidir. (Uşaklıgil, 1984b: 5).

Hacer, ne zaman kendini yalnız hissetse ya da sıkılsa hemen odasına giderdi. Onun huzur bulduğu, kendini güvende hissettiği yer kendi yatak odasıydı.

Hacer'in bir odası vardı ki bu, evin her yerinden çok kendisinindi. Sıkıldığı, kendini yalnızlığa muhtaç gördüğü zamanlar "artık evime gidiyorum" dediği yer de burası, bu yatak odasıydı. Genç kızların yaşamlarında yatak odası kutsal bir hayal tapınağı gibidir. Hayallerin, o altın kanatlı şiirin yuvası yatak odasıdır. (Uşaklıgil, 1984b: 31).

Bu romanda Hacer'in tam tersi olan kadın kahraman Saniha ise fiziki bakımdan Hacer'den farklıdır.

Saniha'nın yüzü, bir ressamın yaratıcılığının kaygıya kapıldığı bir sırada fırçasının gözyaşlarından çıkmış tasalı bir yüz gibi kısa ama gür siyah saçlarının arasında, üzgün bir görünüş meydana getirmiş; yaslı bir gecenin karanlığından toplanmış kadar siyah gözlerinin altında donuk bir hilal görünmüş, o siyah gözlerin üzüntülü bakışlarına gölge düşürmüştü Biraz soluk, biraz sarı yüzü arasında ince dudakları aralanıp beyaz dişleri parladığı; tasalı yüzüne düşmüş başıboş bir parıltı gibi dudaklarının ucunda bir gülümseme uyandığı zaman Saniha'nın çehresi, ay ışığına raslamış bir bulut parçasına dönüşüyordu. (Uşaklıgil, 1984b: 54).

Kimsesi olmayan Saniha, sevilmeye muhtaç biridir. Kendini hep dışlanmış hissederek sessizliğe bürünür ve sığıntı gibi kendini hisseder. Aileye sonradan katılmanın mahcubiyeti ile bir köşede hep sessizce durur ve İsmail Tayfur ile genelde vakit geçirir.

Küçük kız, sabahleyin arkadaşını giydirir, üstünü başını fırçalar, o gittikten sonra yatağını düzeltir, odasını yerleştirir, gecelikleri düzenler, kitaplarını toplar, akşam döndüğü zaman kapıyı açmak için hazır bulunur. Yemekte herkesten çok onun hizmetine bakar; üstelik ara sıra kendisini unutur gece ona arkadaşlık eder. Sözün kısası Saniha öyle bir varlıktır ki, İsmail Tayfur'un varlığını bütünlemesi için yaratılmış sanılır. (Uşaklıgil, 1984b: 63).

Saniha, birlikte yaşadığı aileye duyduğu minnet neticesinde aşkını gömerek İsmail Tayfur'un Hacer ile evlenmesine destek vermiştir. Zorluklar içinde ailesini geçindiren İsmail Tayfur'un ailesini rahata kavuşturması adına bu evlilikten başka çare olmadığı düşüncesine kapılan Saniha aşkından vazgeçer.

Zavallı Saniha için şimdi ancak bir avunma, ancak bir haz dayanağı vardı: Bu evlenmenin gerçekleşmesine çalışmak, bunda başarılı olmak!..Saniha, ilkin bu evlenmeyi önlemek, elinden almaya çalıştıkları mutluluğu pençeleşerek geri almak istemişti. Sonra, oğlunu zengin görmek, onu zengin bir kıza sahip kılmak istiyen anneyi gördüğü zaman, birdenbire bütün düşüncesi değişmiş, o zaman bütünüyle kendisini feda etmeye karar vermişti. (Uşaklıgil, 1984b: 125).

"Mai ve Siyah" adlı romanı incelediğimizde Lamia ve İkbal adında iki kadın kahraman da birbirinden oldukça farklı karakterlerdir. İkbal oldukça güzel biri olmakla birlikte maddi zorluklarla büyümüş, babasının ölümünden sonra ise sessizliğe bürünmüş, ürkek, çekingen bir hal almıştır.

Açık kestane gür saçları altında zarif başı; kulaklarının etrafından, altından asi, perişan, çılgın, saç kümeleri arasında biraz küçük, söbü görünen siması, bu yaşta genç kızların çehrelerine mahsus bir süzgünlük altında hafif bir donukluk ile mümteziç(karısmış) pembe rengi, biraz vücuduna erkekçe yüksek vaz'(görünüm) veren geniş omuzlar, uzunca bir boy, henüz tekâmül etmemiş(olgunlaşmamış) bir kız vücudu ki noksanları içinde cazibe ile ve onun için şiir ile dolu… (Uşaklıgil, 2005: 186).

Lamia ise maddi açıdan herhangi bir zorluk çekmeyen, kendinden oldukça emin, kendine çok güvenen, rahat ve aktif biridir. Kendinden o kadar emindir ki abisinin arkadaşı olan Ahmet Cemil ile konuşurken bile oldukça rahat bir tutum içine girmektedir.

on beş yaşını aşan çocuklarda mukaddimesi(belirtileri) görülen bir takayyüd ve tekellüf(özen ve gösteriş) endişesini henüz Ahmet Cemil hakkında takınmaz, ona karşı hala çocuk kalmıştır, perişan haliyle, henüz taranmamış saçları koştukça savrularak, açık penbe kısa esvabının(giysisinin) etekleri uçuşarak bahçeyi geçti; selamlık kapısından henüz başı görünen uşağa meydan bırakmayarak yetişti parmaklığı açtı. (Uşaklıgil, 2005: 70).

Lamia'yı karşısında siyah çarşafı çenesinin altında tepesi bir incili iğne ile iliştirilmiş, peçesi alnının kıvırcık saçlarının bir yarı örtülülük altında bırakarak başına atılmış, ince parmakları siyah güderi(derili) püsklünü oynatarak; henüz çocukluğunu unutmamış; henüz iki üç sene evvelki sıfatıyla Ahmet Cemil''in karşısında bulunuyormuş gibi saf çehresiyle görünce (Uşaklıgil, 2005: 203)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Lamia, büyüyüp genç kız olduğunda Ahmet Cemil ile yolda karşılaştığında tıpkı çocukluktaki gibi ona yine samimi, rahat, ilgili bir tutum sergilemiştir. Bu durum karşısında Ahmet Cemil bir kez daha etkilenmiştir. Ancak bu etkilenme sadece dış güzellik sebebiyle değil aynı zamanda Lamia'nın çocuksu davranışları, sınır tanımaz hareketleri de neden olmuştur.

Görüldüğü gibi romanda yer alan bu iki kadın kahramanın fiziksel özellikleri farklı tasvir edilirken sosyal ve psikolojik yapıları da bambaşka tanımlanmıştır. Maddi zorluklar çeken, sessiz, hayata karşı hep endişe duyan İkbal, mütevazı bir hayat sürerken, onun tam aksi Lamia ise bolluk içinde büyüyen, yetişen, zorluk nedir bilmeyen, şımarık tavırlar sergileyen, kendinden oldukça emin, dışadönük bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mehmed Rauf'un "Ferda-yı Garam" adlı romanında yer alan kadın kahraman Sermed ise fiziki özellikleri bakımından romanda oldukça övgü ile bahsedilmiştir. Göz kamaştıran güzelliği ve insanları hayran bırakan giyim kuşamından bahsedilirken yer yer abartılar ve övgüler kendini hissettirmektedir. Modaya olan ilgisi ve alakasının nedeni ise yetiştirildiği İngiliz Mürebbiyesinden aldığı İngiliz etkileridir. Çünkü Sermed, İngiliz Kültürü ile büyümüş bir karakterdir.

> *Koyu yeşil ipekli çarşafı, kloşun tenasüb-i latifinden sonra, bir derağuş-ı samimi içinde belini sararak darlaşıyor, sonra şiddetle köpüklenen bir dalga gibi bir tecavüz-i cuşacuş ile kabararak, dağılarak, bükülerek duman şekilleriyle omuzunu ihata ediyor, başında bir eser-i nadir-i zarafet teşkil eden saçların iklil-i latifini hissettiriyordu. Lerzenâk kaşların altında siyah şimdi bir raşe-i zâlâm-ı nazarla siyah gözlerle, dudakların emel-nüvâz tebessümleriyle müzeyyen, beyza çehre, bu yeşil telatumların arasında, bütün necabet-i huttuyla, bütün şeffafiyet-i cildiyle haleler neşrediyordu. Genç kızın nagehâni bir irtiaş-i semenle lerzan sinesini gizleyen eflatuni bir erkek gömleği, dik ve devrik bir yakalık arasındaki küçük bağlama vişne rengi boyun bağını gösteriyor mineli küçük zincirli düğmelerle merbut kolluğu bileklerini kâmilen kapayarak yeşil dalgalarla altından beyaz, küçük bir el çıkıyor;* (Mehmed Rauf, 1913: 104).

> *Sermed'in giyimine hastalık derecesindeki düşkünlüğü, romanda psikolojik bir sebebe bağlanmıştır. Genç kız, çirkinliğe ihmale tahammül edemediği, daima en iyiyi, en güzeli, mükemmeli aradığı için giyimde itinayı hastalık derecesine vardırmıştır. Aynı aşırı giyim merakı, Macid'de de olduğundan güzel giyinmeyi, zarafeti bir sanat haline getirmiş bulunan Sermed, onun nazarında ideal kadındır* (Has-er,1988: 106) .

> *Sermed'de güzel giyinmenin sanatı değil, dehası vardı. Bir düğün bir ziyaret, bir kabul, her ne vesile ile olursa olsun odasından bir müddet gaybubetten sonra meydana çıktığı zaman bütün nazarları hayran bırakırdı. O zaman her seyde, saçlarının bir kıvrımında, yakasının bir hattında, omuzlarının bir dalgasında, her seyde nadir, nefis, hiçten bir zarafet görülürdü.* (Mehmed Rauf, 1913: 39).

Zengin bir ailenin tek evladı olarak büyümüş olması, Sermed'in şahsiyetinin teşekkülünde şüphesiz mühim rol oynamıştır. Genç kız ailesinin gözbebeği olarak anne ve babasının bütün sevgi, alaka ve şefkatinin tek hedefidir. Paylaşmaya

alışmamış olduğundan aşkta da lüzumundan ziyade inhisarcıdır (Has-Er, 1988: 107) ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Sermed için en önemli şey dış görünüş, güzellik, zarafet, asalettir. Mutlu bir ailede büyüyen ve tek çocuk olması gerekçesiyle pek paylaşımcı olamayan Sermed genelde kendini düşünerek bencil davranıp başkalarını düşünmemektedir.

> *Biliyor musunuz ki, kadın olmasaydım, belki mesud olurdum; Zira kadın olmak… Kadınlar arasında çirkin olmak gibi bir şey… Bazen rast geldiğim çirkin kadınların hayatını, tevekkülünü o kadar tahammülsüz bulurum ki, bu beni günlerce muzdarip eder; adeta humma getirir…*
>
> *Ah bilseniz bu kimsenin gözünde bir nur-u muhabbet, bir lerze-i iştiyak görmemeye mahkûm zavallı, renksiz gözlerde ne elemler, ne feci elemler okurum! Hâlbuki hepimizin hayatımız bundan başka nedir? Hele her kadın hayatında kaç kere, bir çirkin kadın bahtına düşecektir, değil mi? Sevildiğimiz zannında iken, bir sabah artık her şeyin bittiğini, doldurduğumuz bu kalpten artık çıkarıldığımızı, unutulduğumuzu hissetmekten başka nemiz vardır? Ah bu ferda… İşte kadınların kaderi! Sevilip de sevilirken bir gün sevilmemeye mahkûm olmak için kalbinde nasıl bir tahammül olmalı? Ben daha düşünürken muzdarip oluyorum.* (Mehmed Rauf, 1913: 43-44).

Görüldüğü gibi yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi kadın olduğu için mutsuz olan, bundan yakınan Sermed aslında içinde bulunduğu dönemin sosyal, toplumsal bakış açısına, kadının durumuna, şahsiyetine, kimliğine, ezilmişliğine, her şeye boyun eğmek zorunda bırakılışına ve özellikle görücü usulü ile yapılan evliliklere karşı yaptığı bir haykırış örneğidir. Tüm yaşadığı mutsuzluğu kadın olmaya bağlarken aslında bunun altında yatan neden onun bir çıkış yolu bulamamasından kaynaklanmaktadır.

"Genç Kız Kalbi" adlı romanda yer alan kadın kahraman Nigar'a baktığımızda tembel, rahat, pis, eğitimsiz, boşa vakit harcayan, hiçbir gayesi olmayan, bakımına özen göstermeyen, dağınık biri olarak görmekteyiz.

> *Bu gayet zayıf, renksiz, çakıra bakar, hıyanetle parlar gözlere malik, köksüz, saçları az bir kızdır. İnatçı bütün İstanbul kızları gibi son derece dedikoduya müptela, anasız geçen çocukluğunun ve babasının garaibiyle muhattel olmuş şebabının bütün seyyiati ile alûde terbiyesi, devamsızlık, tenbellik, istidatsızlık yüzünden esassız, tertipsiz tahsiliyle, bugünkü genç kızlarımızın bir kısmının parlak bir numunesidir. Sabahleyin uyanıp da yatağından kalkmak aklına gelince, yüzünü yıkayıp yıkamadığını bilemem; fakat saçlarının günlerce tarak görmediğine eminim. Akşamlara kadar, saçları düğüm içinde, darmadağınık, keçe gibi olmuş, aralarında bir iki gün evvel taktığı çiçeklerin kuruları kalmış bir halde gezer*. (Mehmed Rauf, 1925: 40-41).

Akşama kadar yalınayak, perişan, kıyafetsiz, gecelik entarisiyle evin ötesinde berisinde sürünür; aksam olup da yemek vakti takarrüb edince tuvalet baslar. Bu tuvalet gaz boyaması tükürüklenerek yanakların kızartılması, saçların taranmadan yalan yanlış tepesine kalkması ve arkasına terli, lekeli bir bluzun geçmesinden ve hepsinin üzerine pudrasını çekmesinden ibarettir. Mesela, vakitsiz, rastgele, canı istedikçe karnını doyurduğu için sofrada yemek yemez. En sevdiği ve hemen her gün yediği şey ise soğan salatasıdır ve canı istedikçe mutfağa inip bir salata yaptırarak tepsiye koyar, bunu kapınca, odasına çıkar ve ekseriya yatağının içine girip bunu yemekte bir zevk bulur. İlk geldiğim günün ertesi sabahı, ilk neşe ve samimiyetle onun odasına koşmuştum. Odayı o kadar müteaffin, o kadar murdar buldum ki hayretle dondum kaldım. O ise bana, "aman yakalaşma, simdi sarımsak yedim rahatsız olursun…"deyince hayretime cevaben, "şişmanlamak için her sabah bir diş sarımsak yutuyorum da…"diye izahat verdi (Mehmed Rauf, 1925: 27).

"Böğürtlen" adlı romanda yer alan kadın kahraman Müjgan, içine kapanık, sessiz, çekimser bir karakterdir. Dış görünüşüne de pek önem vermeyen Müjgan sade bir yaşantıya sahiptir.

Bu daha yirmisine gelmemiş-ş güzel görünmek için süslenmemekle beraber dargın gibi donuk bakan, açık kestane gözlerinden bunların bir şiir manasıyla hem ahenk ve ebedi zan edilecek bir hatt-ı iğbirarla kıvrılmış dudaklarından, tayin edilemez müesser, anlaşılamaz, fakat cazip bir ifade-i sihir ve füsun seyelân eden bir mevcud idi. (Mehmed Rauf, 1926: 10-11).

Servet-i Fünun dönemi romanlarında kendi halinde yaşayan genç kızlar ve kadınların dışında Batılı yaşam tarzını benimseyen kızlar ve kadın kahramanlara da rastlamak mümkündür. Bu kadın karakterler Avrupai yaşam tarzını benimseyen, eğlence ve partiler düzenleyen, gücün paradan geçtiğini yani maddiyatı önemseyen tiplerdir. Örneğin Halid Ziya Uşaklıgil'in "Nesl-i Ahir" adlı romanında yer alan kadın kahraman Mücella ve Seniye iki kız kardeştir. Fransa'da yetişmiş bu iki karakter, zamanla kültürlerini unutarak yozlaşmış, düşük iradeye sahip iki kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mehmed Rauf'un "Karanfil ve Yasemin" adlı romanında yer alan kadın kahraman Pervin de Avrupai yaşam tarzına sahip, eğitimli, kültürlü bir kadın karakter olarak anlatılmaktadır.

Bu, yirmi iki yaşlarında, ufak tefek, zengin ve ahenktar vücutlu bir hanım idi. Kesik kestane saçlarının dalgalarıyla, hatta uzun ipek kirpiklerinin hareketiyle bile gölgeleniyor denecek kadar rakik ve beyaz bir cildi vardı. Koyu sarıgözleri namütenahi hande dalgalarıyla taşıyordu. Fakat asıl şahsiyeti dudaklarında tebellür etmiş denilebilirdi. Bu, biraz kalınca ve gayet tatlı kırmızı dudaklar en küçük bir telmih ile birden pespembe oluveren şeffaf çehrenin, yavru masumiyetiyle parlayan canlı gözlerin yanında o kadar şuh, o kadar fitneengiz

tebessümlerle ateşleniyordu ki insan saffetle şeytanetin bu bariz zıddiyeti arasında mütehayyir kalıyor, harap oluyordu. (Mehmed Rauf, 1915: 1-11).

"Böğürtlen" adlı romanda yer alan kadın kahraman Mahmure, lüks yaşam, şık ve modern giyim tarzı ile Avrupai yaşam biçimini benimseyen, dışa dönük, açık ve dekolteli kıyafetler giymekten hoşlanan cazibeli bir kadın kahraman olarak anlatılmaktadır. Örneğin ablası Şekure Hanım için romanda şu ifadelere yer verilmektedir:

Şekure Hanım dekolte açık yeşil bir rob giymişti. Omuzlarına kadar açık olan kollarıyla, gerdanı ve bilhassa ensesi balmumundan dökülmüş denecek kadar mevzun ve murassa idi. Açık kestane saçlarıyla küçük bir şinyonla ensesini tezyin ediyor, alnının üzerinde ve sakaklarında ufak dalgalar halinde havalanmış saçlarıyla, pür şerare gözleriyle, çapkın ifadeli, bin bir mana bin bir cazibe ile hâledâr etli dudaklarına rağmen yalnız gözlerinin saf bakışıyla ilk nazarda pek masum bir çocuk hissi veriyordu. (Mehmed Rauf, 1926: 9).

Safveti Ziya'nın "Salon Köşelerinde" adlı romanında adı geçen İngiliz kadın kahraman Lidya, kendini beğenmiş, ukala, şımarık bir o kadar da soğuk bir karakterdi. Buna rağmen zarif ve kibar duruşu, giyim ve kuşamındaki itina, şıklık gözlerden kaçmayacak kadar belirgindi.

Güzel değildi, adeta hiç güzel değildi. Yumuk çehresinde göze çarpacak hiçbir şey yoktu. İnce ince kumral kaşları, biraz ucu kalkık düz burnu, kalınca dudakları, daima yarı kapalı yeşil gözleriyle bu çehre pek düzgün ve sevimli, fakat hiç güzel değildi her parçasını ayrı ayrı tetkik ettikçe hepsinde küçük birer kusura tesadüf ediyordum; lakin hepsi bir araya gelince öyle güzel bir uyum, öyle bir çekicilik vardı ki insan elinde olmadan tutuluyordu. Bu çehreye kendine has bir gariplik, bir başkalık, bir hususilik veren şey teniyle saçlarıydı. Gayet kumral, gayet sık, gayet gür olan bu saçlarda o kadar incelik, parlaklık, toplanışında o derece düzgünlük, zarafet görülüyordu ki bunların elle taranıp o hale getirilmiş olduğuna ihtimal verilemezdi. Sanki bu saçları Tanrı böylece, bu biçimde, bu vaziyette yaratmış… Bu saçlar bu tazenin vücudundan ayrı, büsbütün ayrı, büsbütün başka bir parça zannolunurdu. Hele ensesinin düzlüğü… Gerdanının beyazlığı ve biçimi… Ensesinden yukarı doğru kaldırılmış saçların intizamı, parlaklığı… Pembe kamelyalar kadar düz, taze ve adeta şeffaf duran ince latifliği Lydya'ya hakikaten bir harikuladelik veriyordu (Safveti Ziya, 1998: 34).

giyinişinde bile bir hususiyet vardı… Gayet sade, gayet ince, nazik bir tuvalet: Açık mai yanar-döner canfes üzerine ince ince kıvrılmış gayet bol bir mai tül geçirilmiş, belinde koyu mai kalın atlas bir kurdela birkaç defa gelişigüzel sarılıvererek bir kemer teşkil etmiş, kemerin arka tarafına pırlanta ve firuzeyle süslü büyük bir toka iliştirilmişti. Bu tokanın altında atlas kurdelanın iki ucu eteklerine kadar sallanıyordu. Kollarında, göğsünde, elinde hiçbir şey, gereksiz bir süs eşyası yok, yalnız saçının arka tarafına, en kabarık yerine yine firuzeyle pırlantadan ince, düz bir broş takılıydı. Dirseğinden yukarısına kadar ellerini örten podosüet beyaz eldivenlerse buruşarak düşmemek için yine yer

yer firuzeli elmaslı hafif, görünmeyecek kadar hafif birer altın bilezikle tutturulmuştu (Safveti Ziya, 1998: 36).

Servet-i Fünun romanlarında hafifmeşrep kadın kahramanlara da rastlanmaktadır. Bu kadın karakterler dış görünüşe çok önem veren, giyim kuşam meraklısı, beğenilme arzusu ön planda olan, cazibesini kullanarak karşı cinsi etkileyen kadınlardır. Örneğin, "Kırık Hayatlar" adlı romanda yer alan kadın kahramanlardan Veli Bey'in kızları gerek sahip oldukları yaşam biçimi gerekse maddi çıkarları ön planda tutmaları sebebiyle hafifmeşrep kadın tipine örnek olarak gösterilebilir.

İstanbul'un bir zamanlar en çok tanılmış bir ailesinin son çocukları olan bu iki kız, annelerinin elinde kalan ufak tefek zenginliğin kırıntılarını terzilere, arabacılara verdikten sonra, bağlılıkları ancak bir bahar mevsimi süren nişanlıların nazik dikkatlerini verimi olarak Beyoğlu ahırlarından edinilmiş arabalarla o gezinti yeri senin, bu gezinti yeri benim dolaşmakla ünlüydüler. (Uşaklıgil, 1989: 56).

"onlar için bütün erkekler, (kendilerine)araba tutacak, giysi yaptıracak, parmaklarının o sayılamaz yüzüklerine birer yüzük daha katacak yaratıklardır." (Uşaklıgil, 1989: 87).

Ne yazık ki bu iki genç kız erkeklerle gönül eğlendirerek, gezip tozarak toplumda da kötü örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda da kültürel ve benlik yozlaşmasının tesiri altında olduklarının da göstergesidir.

"Nesl-i Ahir" adlı romanda yer alan kadın kahraman Server de hafifmeşrep bir kadındır. Oldukça güzel, alımlı olan bu kadın cazibesini ve benliğini kullanarak erkekleri etkilemektedir.

Server, güçlü yapılışlardan biriydi. Uzunca boyu ile güçlüce kemikleriyle, erkesi kaslarıyla iri bir kadın etkisi bırakırken, tam tersine boynunun zarif eğilişlerinde, omuzlarından başlayarak gövdesini tatlı bir kıvrımla indikten sonra incelen belinde, kollarının bacaklarının biraz aşırı sanılan uzunluğunu ılımlılaştıran düzgün orantısında öyle ince bir genç kızlık vardı ki…

batının "yarı bakire" adıyla tanınan örneklerine o kadar uygun buluyordu ki onun yakınında bulunmanın kendisine bir tehlike hazırlayabileceği yargısına vardı.

en güzel yeri gözleriydi. Biraz koyu yeşilden nasib almış olan bu gözlerin maviliğinde, uzun kumral kirpiklerin gölgesi düşerek, altlarında fazla bollukla sürülmüş sürmenin siyahından biraz daha koyuluk eklenerek derin bir karanlık var sanılırdı.

gözlerini tamamiyle açarak, o zaman maviliklerini bütün karanlıklarından sıyırıp sanki açık gök mavisine benzeterek, yüzünün anlamını birden değiştiren başka bir bakışı vardı. (Uşaklıgil, 1990: 153-154).

Öylesine güzel gözleri ve bakışları vardı ki, Server bu özelliğini kullanarak istediği erkeği etkileyebileceğinin farkındaydı. Bedenini kullanarak karşı cinsi etkilemesi onun aslında değer yargılarını yitirdiğinin göstergesidir.

Servet-i Fünun dönemi romanlarında ideal kadın kahraman tiplerini de görmek mümkündür. Bu kadın kahramanlar diğerlerinin aksine bir amacı, gayesi, idealleri olan tiplerdir. Örneğin "Genç Kız Kalbi" adlı romanda yer alan kadın kahraman Pervin, idealleri olan, İzmir'de eğitim almış ve Avrupai tarzda yetişmiş, bilinçli, modern bir kadın karakterdir. Babasının memur olup sık sık şehir değiştirmeleri sebebiyle bir gün İstanbul'a gelip orada yaşama hayalini kurmaktadır ve bu hayallerini hatıra defterine yazmıştır.

Şimdiye kadar beni en çok işgal eden şey, babamın memuriyeti yüzünden uzak yaşamaya mecbur olduğumuz İstanbul hayatı idi. Muhibbelerimle en birinci zemn-i muahesem, yalnız kaldıkça en muazzez esas-ı tahayyülüm, hep ve yalnız, bu idi. Buna göre saadet, zevk, yani sayan-ı gıpta-i hayat ancak İstanbul'da bulunabilir; zarafet, hüsn, şıklık ancak orada tezahür ve inkisaf edebilirdi. İzmir olsa, olsa ikinci derecede bir şehir olduğu gibi pek dûn olan seviye-i medenisi onu belki dördüncü ve hatta beşinci dereceye tezil ediyor idi. Fikrimce, yaşanılacak, mesut olunacak şehir ancak İstanbul olmak lazım geliyordu. (Mehmed Rauf, 1925: 56).

Kadının özgür olması gerektiğine, kadın erkek eşitliğine inanan Pervin, bu noktada toplumun düşünce yapısının değişmesi gerektiğine ve cinsiyet ayrımına acilen son verilmesini vurgulamıştır.

Hâlbuki ben bu hayat için büyümedim. Ah bizi niçin böyle yetiştiriyorlar? Analarımız, babalarımız hala gafletlerinin, hatalarının neayicini görüp niçin mütenebbih olmuyorlar? Peki, istedikleri şey hislerimizin incelmesi, fikirlerimizin açılması ise, bu ince hislerimiz, açık fikirlerimizle bize tayin ettikleri hayatı nefretle kabul edeceğimizi niçin ve nasıl düşünmüyorlar? İşte mesela ben, biraz ince hisli olmasam bugün bu beğenmediğim hanımlar gibi olacaktım. Nigar ve emsali gibi hayatımı kapıdan gelip geçenlerle işgal edebilerek kendimi ve hayatımı beğenecektim. Hâlbuki aldığım terbiye, okuduğum eserler bana meş'aşe hayatlar vaat ettiler. Şimdi nasıl olur ki bu miskin, bu revnaksız, zelil hayatı severek kabul ederim!

Anam, babam beni evvela en muazzez, en nazik bir oyuncak gibi süslemek ve yalnız kendi nahvetleri kendi azametleri kendi iftiharları için tezyin etmek istediler ve bütün başkalarının çocuklarına faik, emsalsiz bir çiçek gibi yetiştirmek için çalıştı. Terbiye ve tahsilime kemal-i itina ile lisanlar, piyanolar öğrettiler. Bu lisanlar, piyanolar kimin için? Yalnız kendileri için mi? Hâlbuki

kendileri o lisandan bir şey anlamazlar, o piyanoya bigânedirler. Yegâne olarak istiyorlardı ki herkes bana ve kendilerine gıpta etsin. En parlak, müstesna bir evlat olarak gösterileyim. Düşünmediler ki bu memlekette ne kadar yegâne, ne kadar müstesna olursak o kadar bedbaht olacağız. Düşünmediler ki bizi yaşayacağımız hayata, beraber ömür geçireceğimiz kocalarımıza göre terbiye etmek ve büyütmek lazımdır. Yoksa böyle adaletlere esir olacak kadar aciz ve zayıf oldukça bu muhit içinde bizi bedbaht ve giryân etmekten başka bir şey yapmak kendileri için mümkün olmayacaktır. Sonra en mühim mesele: Böyle terbiye ve tezyin ettikleri bir kızı, bu kadar itina ve tekayyüdle naz ve nimet içinde büyütülmüş bir evladı, tam dikkat ve himmet lazım olduğu, tam mesut olması lazım gelen bir yaşa gelince, "Hayatımız başka türlü harekete müsait değildir." diye terk ve ihmal ediyorlar. Bize ruhumuzun kabul edemeyeceği muhannak, renksiz, siyah bir hayat ile ekseriyetle hiçbir cihetle bize zerre kadar layık olmayan kocalar veriyorlar (Mehmed Rauf, 1925: 32-34).

Ah biçare genç kızlar… Ne müşkül, ne mühlik bir devre-i hayatiye içinde çırpınırsınız! Bir kere muhafazasına son derece dikkat ve itina ile mecbur olduğunuz mühim hazinelere maliksiniz; kalbinizin telkinâtına rağmen hemsinn olduğunuz erkekler hayatlarına cevelan-ı serbest verdikleri bu yasta siz kendiniz zapta, hissiyatınızı ketm ve ihfaya mecbursunuz. Hâlbuki ruhunuz, erkeklerden ziyade şiir ile aşk ile hülya ile amal-i binihaye-i saadet ile doludur. Her darbe-i nesim ile ihtizaz olan bir yaprakçık gibi titrersiniz.

Mevcudiyetiniz iştiyak ile sevmek ve sevilmek ihtiyacıyla mâlâmâldır; taşıyor; kendinizi nasıl olursa olsun feda etmek için nalânsınız. Her önünüze çıkan genci seveceğim zannetmek deliliği ile malulsünüz; bunun için teklif olunan izdivacı hemen kabul edersiniz. Zevciniz olan bu zat, o kadar lakaytane bir gaflet, o kadar kör bir hiffetle intihap olunmuş, sizin emelleriniz, arzularınız bu intihapta o kadar ihmal edilmiştir ki ilk temasta kahır ve nedamet, hezimet ve felakettir. (Mehmed Rauf, 1925: 75-76).

Ona göre *genç kızlık… Hayatın baharı demektir. Bir bahar ki, en rengin, en şuh, en latif çiçeklerle müzeyyen, en müşekker, en nazperver, en ruhfezâ rayihalarla muattardır. Bir bahar ki, orada tabiatın yalnız enfas-i nevazişi, yalnız elvan- vecd-i gârâmı cevelan eder. Bir bahar, bir bahar ki onda en saf ve en zerrin ümitler, en temiz ve semin emeller pervâzkârdır;*

Bütün şiir, bütün hüsn, yalnız şiir ve hüsn… Yalnız neşe ve hande, yalnız renk ve nur… Fakat sonra, o zamana kadar bir bulut görmemiş olan bir sema-yı bahar, akur ve zalim bir hücum ile alûde-i zulmet kalır... (Mehmed Rauf, 1925: 77).

Aslında Pervin'in haykırışı tüm kadınlar adınadır. Kadına dayatılanlar, özgürlüklerinin elinden alınmaları, görücü usulü evlilikler, boyun eğmek zorunda bırakılmaları onun eleştirdiği hususlardandır.

Servet-i Fünun romanlarında anne rolünde olan kadın kahramanlara baktığımızda çocuklarını özenle yetiştirmeyi gaye edinmiş, fedakâr annelerden, kendi menfaatini düşünüp macera peşinde koşan, gösteriş meraklısı annelerden, üvey

konumda olan annelerden söz etmek mümkündür. Örneğin "Sefile" adlı romanda adı geçen erkek kahramanlardan İhsan Bey'in annesi fedakâr bir anne olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken yaşta eşini kaybeden kadın, oğlunu kimseye muhtaç etmeden büyütmüştür. Gerek eğitimi gerek terbiyesi konusunda elinden gelenin en iyisini yapan bu fedakâr anne, oğlunun ahlaklı bir hayat sürmesi için çok çabalamıştır. Ancak İhsan Bey, İkbal ile tanışınca her şey değişmiştir. Çünkü İkbal düşmüş bir kadındır ve hayatını fuhuş yaparak devam ettirmektedir. İhsan Bey'in annesi çok uğraşsa da oğlunu bu aşktan vazgeçirememiştir. En sonunda üzüntü ve kahrından ölmüştür.

> *Bak İhsan! Senin terbiyene, ismetine (saflık ve temizliğine) son dereceye kadar hizmet ettim. Mezardaki babanın bana bundan dolayı hiçbir serzenişe(yakınmaya) hakkı yoktur. Lakin sen nankörcesine validenin muhabbetini, himmetini (çabasını) ayaklar altına aldın. Senden bir mükâfat beklerken beni en ağır bir cezaya duçar ettin (uğrattın). Namuslu bir oğula malikiyetle (sahip olmakla) iftihar edecek bir kadına sefil bir oğul oldun. İhtimal ki pederinin namus-kârane kazandığı serveti de sefalete feda edeceksin. Bir aile teşkiline hadim (yardımcı) olacak vesaiti (vasıtaları) bir fahişenin israfatında istimal edeceksin (israflarında kullanacaksın) Lakin ben artık seni men edemem, zira biliyorum ki bu yolda edeceğim gayretler beni daha ziyade müteessif etmekten(üzmekten) başka bir şeye yaramayacaktır. Yalnız sunu isterim ki beni mümkün olduğu kadar az gör* (Uşaklıgil, 2006: 83).

Görüldüğü gibi İhsan Bey'in annesi oğlunu ikna edememiştir. Ona her türlü doğru yolu göstermeye çalışmış ama bu yoldan vazgeçmesi için entrikalar çevirmemiştir.

"Ferdi ve Şürekâsı" adlı romanda yer alan erkek kahraman İsmail Tayfur'un annesi Besime hanım da fedakâr anne olarak nitelendirilebilir. Küçük yaşta evlenen Besime Hanım eşini kaybetmiş ve oğluyla yalnız kalmıştır. Tek amacı oğlunu evlendirmekti. Bu yüzden mutlu bir yuvaya sahip olup, sefalet içinde de yaşamamasını hep istemiştir. Evlatlık aldıkları Saniha adlı kız ile başlarda oğlunun evlenmesini istese de sonraları zengin ve varlıklı biri olan Hacer ile evlenmesini çok istemiştir. Hatta Saniha, İsmail Tayfur ile bir konuşmasında Besime Hanım'ın fedakârlığından bahsederken şu sözleri ifade etmiştir:

> *Zavallı kadın! Hep sizi düşünür… Sabahleyin siz evden çıktıktan sonra akşama kadar sizi düşünür… Dönüş zamanı yaklaşınca; dikkat ederim, bir kaygıya düşer, olabildiği kadar sokak kapısına yakın bulunur, ya da pencereden bakar, ayak seslerini dinler… Onun için dünyada iki şey var: bulunmadığınız zaman sizi beklemek, geldiğiniz zaman sizi görmek!..* (Uşaklıgil, 1984b: 53).

"Mai ve Siyah" adlı romanda yer alan erkek kahraman Ahmet Cemil'in annesi Sabiha Hanım da fedakâr bir anne rolünü üstlenmiştir. Eşi öldükten sonra evin geçimini sağlamak amacıyla çalışmak zorunda kalan Ahmet Cemil için çok yorulduğu ve tüm yükün onun sırtında olduğu gerekçesiyle üzülmekte hatta kahrolmaktadır. Tek gayesi oğlunun mutlu olmasıdır.

"Paramız daha bitmedi oğlum, dedi, sen, beni israfa alıştıracaksın. Bizim idaremizden ne olacak? Biraz da kendine baksana… Hem ben bu kadar yorulduğuna da razı değilim. Sonra hasta oluverirsen." (Uşaklıgil, 2005: 88).

Romanın başından sonuna kadar anne oğul ilişkisi hiç bozulmamış, her türlü zorluğa rağmen Ahmet Cemil annesinin varlığı ve sevgisiyle hayata tutunmuştur.

> *Anne müsaade eder misin? Senin dizine yatayım… Haniya bir vakitler beni dizine yatırır da saçlarımı okşardın? İşte yine öyle yatayım, beni yine öyle, güya sekiz on yaşında bir çocuk gibi okşa… Ah! Bilsen anneciğim, bugün okşanmak, sevilmek için ne kadar ihtiyacım var! Hususiyle çocuk olmak, o mesut zamana biraz avdet etmeye(dönmeye) nasıl muhtacım!..* (Uşaklıgil, 2005: 392).

"Kırık Hayatlar" adlı romanda yer alan kadın kahraman Vedide de tıpkı diğerleri gibi fedakâr anne rolü ile karşımıza çıkmaktadır. Kızının rahatsızlığında kendisinden önce evladının düşünmesi, onun iyileşmesi için moral vermesi, eşinin onu aldatmış olmasına rağmen güçlü durarak kızına destek vermeye çalışması onun ne kadar fedakâr bir anne olduğunu kanıtlar niteliktedir.

> *...çocukları için iyi bir anne, evi için anlamın bütün kapsamıyla(tam)bir kadın, kocası için-biraz da annelik eden-bir eş olduğundan güvenliydi; ama evini kahkahaların sevinç ve neşesiyle ve canlılığıyla canlandıran, yanındakileri yöresindekileri hep güldürecek, eğlendirecek çocuklarıyla, şakraklıklarıyla nerede bulunsalar orada ister istemez bir sevincin dalgaları içinde yuvarlanılan kadınlardan değildi.* (Uşaklıgil, 2005: 71).

Yine aynı romanda yer alan bir başka kadın kahraman olan Suzidil, eşinden ve kayınvalidesinden sürekli olarak işkence ve eziyet görmesine rağmen hasta olan oğlu Ferid için her şeye katlanan, işkencelere boyun eğen fedakâr, güçlü bir annedir.

"Suzidil, mayası derin bir özveri duygusuyla yoğurulmus bir yaratıktı." (Uşaklıgil, 2005: 74-75).

> *(ana oğul) yalnız bir konuda Suzidil'in kocasına başkaldıracağını öğrenmişlerdi: Ferid konusunda. Ana oğul onu başkaldırtacak biçimde kendinden geçirip daha fazla işkence yapma fırsatını bulabilmek için, simdi Ferid'le uğraşıyorlardı. Oyun ilk önce, bu Ferid bahanesiyle, Suzidil'e saldırı*

yoluyla başlamıştı. Sonra yavaş yavaş kaynananın geline düşmanlığı kör bir sapıtılmış akımla, daha çok Ferid'e yönelir olmuştu. (Uşaklıgil, 2005: 80).

Suzudil için en hassas nokta oğlu idi. Ona gelecek herhangi bir kötü durumda ve olayda herkesin karşısında durabilirdi. Çünkü oğlu onun en kıymetlisi idi. Bu sebeple hiçbir eziyet ona zulüm gelmedi.

"Karanfil ve Yasemin" adlı romanda yer alan kadın kahramanlardan Nazlı Hanım, genç yaşta eşini kaybetmiş, iki kızı olan ve tekrardan evlenmeyen, hayatını kızlarına adayan fedakâr bir anne olarak nitelendirilebilir.

Bu kadın, evlatları için her ananın olduğundan bin kat fazla fedakâr bir validedir… Bütün hayatını bu iki çocuk için mahv ve israf etti… Dul kaldığı vakit İstanbul'un en güzel, en parlak bir kadınıydı, fakat o güzelliğini, gençliğini unutup yalnız bir valide oldu ve bugün hem-sinn olan kadınlar, hala yüzlerini boyayıp türlü tuvaletlerle gezdikleri halde hemşire, artık hayata veda etmiş ve ihtiyarlığa çekilmiştir. Eğer kızları olmasa, şüphesiz hiç evden çıkmazdı… Yalnız onların hatırı için, onları eğlendirmek için bu yorgunluklara razı oluyor. (Mehmed Rauf, 1915: 39-40).

Servet-i Fünun romanlarında kendi menfaatini düşünen kadın tiplerine de rastlamak mümkündür. Bu kadın kahramanlar bencillikleriyle, ahlak dışı davranış sergilemeleriyle, macera düşkünü olmalarıyla ve çocuklarına karşı ihmalkâr tavırlarıyla romanlarda ön plana çıkmaktadır. Örneğin "Sefile" adlı romanda yer alan kadın kahraman Mihriban Hanım kızına karşı ilgisiz tavırlara sahip, bencil, kendini düşünen, zenginlik düşkünü, gösterişe çok önem veren, yeteri kadar annelik vasfını taşımayan, zevk düşkünü bir kadındır. Zira kızı İkbal Hanım da annesinin davranış ve tutumlarından onu sevmediğini düşünmektedir:

Zaten beni pek az seven validemin taht-ı tazyîkında (baskısı altında) kaldım. Pederimin inkıta-ı hayatı (hayatının bitmesi) o koca konağı sürurlu (neşeli) sadalar, çılgıncasına oyunlarla dolduran neşelerimin inkıtaı demek oldu. Değil serbestçe oynamak, hatta evin içinde serbestane gezmeye de mezun değildim (iznim yoktu). (Uşaklıgil, 2006: 44).

"Kırık Hayatlar" adlı romanda yer alan kadın kahraman Sahire Hanım hafifmeşrep bir anne rolünde ahlak dışı davranışlar sergileyen, gösterişe merak duyan, kendi çıkarları uğruna kızlarını kullanan bir annedir. Zayıf aile bağları içinde kızlarını ahlaki kurallar olmadan büyüten bu kadın kahraman giderek yozlaşarak özünü ve itibarını kaybetmiştir ancak bu durum Sahire Hanım'ı pek de etkilediği söylenemez.

Hayatı çeşit çeşit serüvenlerin hiçbir zaman akıllardan silinmeyecek anılarıyla dolu bir anne için bile kızlarının ilişkilerine göz yummak durumu o kadar çirkin, o kadar kirli bir şeydi ki bunu hiç olmazsa çocuklara karşı reva görmemek gerekirdi. Onların bu durumun aşağılığından kurtarmak, üstelik bir terzi kadının yatak odasında buluşmak çirkinliğine bile katlandıracak kadar etkili bir sebepti. (Uşaklıgil,1989: 269).

Bu aile örneğiyle yetinmek gerekirse bir yandan Sahire Hanımın, öte yandan Veli Beyin dedelerine kadar çıkan soy kütüğü vardır ki, dallarının gölgeleri altında hep çift çift, kol kola gezen sevdalıların sarmaş dolaş olmuş gölgelerini saklar. Bunları anlatanlar var; hele Sahire Hanımın serüvenleri

O zaman Bekir Servet Sahire Hanımın üzerine dönüp dolaşan söylentiler arasında bir gezinti yaptı. Veli Bey'in elçilik kâtipliklerinde uzun uzun ortadan kayboluşları, kendisine karısının taşkınlıklarına ilişkin haberi olmamak masumluğunu veren bir kocanın, hayatındayken başlayarak sürüp giden ilişkilerini anlattı.

Onlar aile geleneğinin, annelerine ilişkin kötü ünün sonuçlarına kurban oluyorlar demektir (Uşaklıgil,1989: 199).

"Karanfil ve Yasemin" adlı romanda yer alan kadın kahraman Sacide Hanım bencil, kendisini düşünen, eğlenmeyi seven, kızı Hürrem'i eğlenip gezemediği gerekçesiyle fazlalık gören, menfaatçi bir kadındır.

Mesele, kadın angaryadan kurtulmak istiyor…Düşünsene bir kere arkasında önünde daima, daima ekşi suratlı bir kız ki…Anasının kısmetlerine, sergüzeştlerine, saadetlerine mani olmaktan başka bir şeye yaramıyor…Bir kere onu ayaklarının altından bir tarafa atarsa, bütün gençler, bütün beyler hep Sacide Hanımefendinin malı olacak…Rakip engel kalkacak…Bunun için dolandırıcı değil, kadın, çingene olsa yine verir.. (Mehmed Rauf, 1915: 147).

Tanzimat'ın getirdiği Batılılaşma etkisi Servet-i Fünun döneminde de artarak devam etmiş ve bu artış giderek aşırıya kaçarak kültürel, toplumsal bozulma ve yozlaşmalara yol açarak toplumda aile bağlarının zayıflamasına, aile ilişkilerinin kötüye gitmesine neden olmuştur. Var olan Osmanlı aile tarzı giderek çeşitlenerek farklı tarzda aile tiplerinin görülmesine yol açmıştır. Batı'ya özenen aileler, Avrupai yaşam biçimini dikkate alan aileler, benliğini kaybeden, yozlaşan aileler gibi farklı tipte aileler ortaya çıkmıştır. Örneğin Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında daha çok bilinçli aileler görülürken bu aile tipi Batı'ya körü körüne bağlı olmayan ailelerdir. Ancak Mehmed Rauf'un romanlarında gösteriş meraklısı, Batı'ya körü körüne bağlı aile tiplerini daha çok görmekteyiz. Hüseyin Cahit Yalçın'ın romanlarında ise daha geleneksel aile tiplerine rastlamaktayız.

Görüldüğü gibi Servet-i Fünun dönemi romanlarında en çok değinilen konu kadındır. Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında yer alan kadın kahramanlar daha çok

geleneksel yapı içinde dünyaya daha dar bakan kadın karakterlerdir. Bunun yanı sıra hafifmeşrep kadın tiplerine de rastlamak mümkündür. Mehmed Rauf'un romanlarındaki kadın kahramanlar ise daha çok aşk ve şehvet düşkünü, hayalperest kadınlar olarak romanlarda yerini almıştır.

4.3. Milli Edebiyat Romanı Ülkücü Kadınlar

Milli Edebiyat Dönemi, Milli Mücadele'nin başlaması ile kendini gösteren, temasal, dil ve anlatım açısından yeniliklerin yaşandığı, Anadolu'nun artık romanlarda yer aldığı, taşra kültürünün romanlara yansıdığı, yazarların romanlarda içinde bulundukları Anadolu coğrafyasını yaşayarak anlattığı, bireysel temaların dışına çıkılarak sosyal, toplumsal meselelere değinildiği, kısacası Türk romanında yeni bir sürecin başladığı dönem olarak tanımlanabilir (Türkmenoğlu, 2019: 31).

Türk Edebiyatında "milli" kavramının gün yüzüne çıkmasındaki en büyük dönüm noktası Balkan Harbi, toprak kayıpları, Osmanlıcılık fikir akımının etkisini yitirmesi olmuştur (Türkmenoğlu, 2019: 32). Bu dönemde yazarlar, savaşlar neticesinde kurtuluş mücadelesi arayan halkın yaşadığı sorunları romanlarına dâhil etmişlerdir (Akyüz, 1995: 179).

Milli Edebiyat Dönemi romanlarında ülkücü kadın kahramanlara baktığımızda genelde Batılı eğitim almış, memleketinden uzakta, modern bir yaşam geçiren ve aynı zamanda İslam'ı da benimseyip öğrenmeye çalışan kadınlardır. Örneğin "Yeni Turan" adlı romanda geçen kadın kahraman Kaya, Batı eğitimi almış, yabancı dil konuşabilen, modern bir kadın kahramandır. İzzet Ulvi'nin "Son Mektuplar" adlı romanında yer alan kadın kahraman, mektep eğitimin alan, Fransız okulunu bitiren, resim çizen, keman çalan modern bir kahramandır. Bu kahraman aynı zamanda milli değerlerine oldukça bağlı, milli marş ve şiirlere kendini adamış ve kardeşine bunları öğretmeye çalışan ülkücü bir kahramandır. Dönemin romancıları kadın kahramanlara yer verirken onların Batılı tarzda eğitim almış olmalarına karşın özünü, milli şuurunu, milli kültür ve değerlerini kaybetmeden hayatlarına devam ettiklerini bizlere göstermiştir. Böylece bu ülkücü kadın kahramanlar modernleşme gayesinde yozlaşmadan özünü koruyarak kendilerini geliştirmiş ve aynı zamanda yönlendirici bir misyonu da yüklenmişlerdir (Yılmaz, 2016: 219-221).

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun "Gönül Hanım" adlı romanında yer alan kadın kahraman Gönül, Türk tarihini, kültürünü, şuurunu, zengin medeniyetini, yaşayış biçimini topluma tanıtmak ve bilinç uyandırmak amacıyla Orhun Abidelerini araştırma ve okuma göreviyle yola çıkmıştır. Yol boyunca yaptığı araştırmaları not etmiştir. Onun düşüncesine göre üniversite ve mektepler kurulmalı, Türk bilinci tüm topluma aşılanmalıdır (Yılmaz, 2016: 225-226).

Dönemin önemli yazarlarından Halide Edip Adıvar'ın "Ateşten Gömlek" adlı romanında yer alan kadın kahraman Ayşe hem eşini hem de çocuğunu kaybetmiştir. Buna rağmen ülkenin içinde bulunduğu kötü duruma üzülen Ayşe, İstanbul'a gelerek miting düzenlemiştir. Bu miting sayesinde vatan, millet, toprak sevgisi, bağımsızlık, özgürlük duyguları ön plana çıkarak memleketin her köşesinden insanın bir araya gelmesiyle işgallere olan tepki, vatanın tehlike altında olduğu mesajı verilmiştir. Adıvar bu mitingde şu ifadelere yer vermiştir: (Altınkaynak, 2004: 24).

> *İpekli bol çarşafları içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akarak nineler geliyor. Sarılı kırmızılı basma entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yemenilerinin oyaları görünen küme küme, gözleri kırmızı, yüzleri Fransız İhtilali'nde Versailles'a hücum eden kadınlar alayının tablosu gibi o kadar çok kadın var ki… Hiç biri ne önünü, ne arkasını görüyordu. Hamal ile genç münevverin, Karagümrüklü işçi, İstanbul'lu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının, omuz omuza, yüz yüze geldiği bir gündü* (Adıvar, 2003: 27).

Mitingde toplanan onlarca insana gözdağı vermek isteyen düşmanlar miting meydanına uçaklarını getirip halkın üzerinde korku yaratmaya çalışmıştır. Ancak tüm halk ve tabi ki Ayşe korkmayarak mitinge devam etmiştir. Ayşe asla korkmayan, vatanı ve milleti uğruna ölmeyi göze alan, bağımsızlık ve özgürlük gayesini taşıyan cesur bir ülkücü Türk kadın kahramandır (Durmuş, 2019: 105). Ayşe, Kuva-i Milli birliklerine yardım ettiği için idam ya da hapis cezasına çarptırılma gerekçesiyle aranan bir kahramandır. Daha sonra Ayşe, Sarılar Köyüne giderek orada hemşirelik yapmıştır.

"Ayşe kolları sıvalı girer, çıkar, ağaçlar arasından gelip, giden beli fişekli, arkaları tüfekli dolaşanlara ya ilâç ya da akıl vermekle meşguldür" (Adıvar, 2003: 77). Hemşire olarak görev yapan Ayşe yaralıları iyileştirmiş, ameliyat yapmış, hastalarına moral vererek savaşın izlerini bir nebze de olsa azaltmak istemiştir. Biraz zaman geçtikten sonra Eskişehir'e giden Ayşe orada da hemşirelik yaparak milli mücadeleye aktif olarak katılmıştır. Yine "Ateşten Gömlek" romanında yer alan

kadın kahraman Kezban savaşa katılmak isteyen cesur bir Türk kadınıdır. Erkek kılığında gönüllü asker olarak alınan Kezban, milli mücadeleye katılmıştır. Ancak sonrasında bazı entrikalar çevirerek milli birlikten ayrılmış ve çeteye katılmıştır. Sonrasında aşık olduğu İhsan Bey'in çeteler tarafından kaçırılması sonucu Kezban, milli birliklerden yardım isteğinde bulunarak çeteyi ihbar etmiş ve böylece hem İhsan Bey'i hem de milli kuvvetleri kurtarmıştır (Durmuş, 2019: 105-106).

Mehmet Rauf'un "Kurtuluş" adlı romanında yer alan kadın kahraman Hacı Molla vatanı pahasına ne olursa olsun yapan, vazgeçmeyen ve tek gayesi kurtuluş olan milli bilince sahip ülkücü bir kadındır (Altınkaynak, 2004: 42-44).

Kemal Tahir'in "Yorgun Savaşçı" adlı romanında yer alan kadın kahraman Neriman da tıpkı Hacı Molla gibi Kuva-i Milliye'ye yardım etmiş, Kuva-i Milliye birliklerinde bulunan Ömer'i bulunduğu yerden daha güvenli bir yere kaçırarak Anadolu'ya geçmesinde yardımcı olmuş ülkücü bir kadın kahraman olarak nitelendirilebilir (Altınkaynak, 2004: 45-46).

Bekir Büyükarkın'ın "Bozkırda Sabah" adlı romanında yer alan kadın kahraman Zehra Nine, milli mücadeleye katılmak amacıyla Anadolu'ya geçmek için uğraş veren ve bu uğraşı sırasında Yunan askerlerden birine ateş edip iki Yunanlı askerinin ölümüne yol açan ve başka bir Yunan askeri nedeniyle dizinden yaralanan gence yardım etmiş, ve evinde saklayarak Yunan askerlerinden korumuştur. Üstelik bu kadın kahraman Zehra Nine eşini, oğlunu, torununu şehit vermiş bir kadındır. Ancak buna rağmen ne sebep olursa Yunan askerlerine bu genci teslim etmemiştir (Altınkaynak, 2004: 47-48). Yine aynı romanda yer alan kadın kahraman Nihal ise orduya lojistik destek vererek milli mücadelede sargı bezi, silah, cephane vb. gibi malzemeleri Anadolu'ya göndermede yardım sağlamıştır (Altınkaynak, 2004: 58).

Reşat Nuri Güntekin'in "Çalıkuşu" adlı romanında yer alan kadın kahraman Feride hemşirelik yaparak mücadele döneminde ameliyatlara girmiş, pansuman yapmış, güler yüzü ve şefkati ile de yaralı askerlerin hemen iyileşmesine yardım etmiştir (Altınkaynak, 2004: 51).

Aka Gündüz'ün "Dikmen Yıldızı" adlı romanında yer alan kadın kahramanlar cepheye mermi taşıyarak milli mücadele dönemine katkı sağlamışlardır. Onların tek amacı vatan topraklarının kurtulması ve bu gayede askerlere yardımcı olmaktır (Altınkaynak, 2004: 55).

Görüldüğü gibi Milli Mücadele Döneminde yer alan romanlarda kadın kahramanlara baktığımızda Milli Mücadele'nin farkında olan, bilinçli, milli ruha sahip, Kuva-i Milliye birliklerine yardım desteğinde bulunan, canla başla mücadele için çalışan, fedakâr, işgale karşı her türlü direnişi gösteren ülkücü kadın kahramanlara rastlamaktayız.

4.4. Cumhuriyet Döneminde Değişen Kadın Kimliği ve Şahsiyeti

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte gerçekleşen çağdaşlaşma ve sonrasında gelişen, değişen kadın kimliğinin ve şahsiyetinin romanlarda kendini göstermesi git gide ideal kadın tipine ulaşma çabası dönemin romanına giren önemli gelişmelerdendir (Özcan ve Oruç, 2020: 121-122).

Kadınların toplumda her alanda var olmaları, erkeklerle eşit haklara sahip olmaları ve meslek okullarında, üniversitelerde öğrenim görme hakları Cumhuriyet ile birlikte yaratılmaya çalışılan yeni kadın kimliği ve şahsiyetine temel oluşturmuştur. Giderek özgürleşen kadın kamusal alanda varlığını göstererek medeniyet yolunda önemli bir adım atmıştır (Bakacak, 2009: 631-632).

Cumhuriyet'in ilanı sonrası oluşan laik ve demokratik bir devletin sadece siyasal, ekonomik anlamda gelişmesinin yetmediğini bunun aynı zamanda hem kültürel açıdan hem de toplumsal açıdan bir dönüşüm içine girerek daha da ilerletebileceğini ve bu noktada işe yeni kadın imajı oluşturarak başlamanın gerektiğini Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılı Aralık ayında İzmir'de şu ifadelerle gündeme getirmiş ve halkı bu noktada bilgilendirmiştir:

> *...Bir toplum cinsinden yalnız birinin, çağın gereklerinin edinmesiyle yetinirse, o toplum yarıdan çok güçsüzlük içinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse, özellikle bu noktayı temel alarak kabul etmek zorundadır. Bizim toplumumuzun başarısızlığının nedeni kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz gevşeklik ve kusurdan doğmaktadır... Bir toplumun yaşamda çalışması ve başarılı olması için, çalışmanın ve başarılı olabilmenin bağlı olduğu bütün nedenleri ve koşulları kabul etmesi gerekir. Bundan dolayı bizim toplumumuz için ilim ve fen gerekliyse bunları eşit ölçüde hem erkek hem de kadınlarımızın elde etmesi gerektir.* (İnan, 1991: 41-42).

Kadınların kamusal alanda yer almasının ardından gerçekleşen en önemli ilerleme ve gelişme laik bir devlet olmanın göstergesi olan Halifeliğin kaldırılıp Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkartılması ile okulların devlet gözetimine alınması, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması olmuştur. Sadece eğitim alanında değil sosyal

anlamda da ilerleme gerçekleşmiştir. Örneğin Türk Medeni Kanunu'nun kabulü, çok eşliliğin reddedilmesi, boşanma ve velayette kadın erkek eşitliği önemli sosyal gelişmelerdendir. Ayrıca kadınlara oy kullanma hakkının tanınması ile kadın erkek eşit vatandaş oldukları resmen kanıtlanmıştır (Tekeli, 1982: 380-381). Eğitim önündeki her türlü engeller kalktığı gibi, meslek sahibi olabilmelerinin önü açılmıştır. Kız enstitüleri kurulmuştur (Demirci, 2017: 15-17).

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte aslında ortaya ideal bir kadın imajı çizilmeye çalışılmıştır. Bu istenilen kadın tipi hem annelik misyonunu yerine getiren, çocuğunu en iyi şekilde yetiştirip terbiyesini veren aynı zamanda toplumsal hayatta mesleğini en iyi şekilde icra eden topluma yararlı, ahlaklı, ilim sahibi kadınlardır. Bu hususta Mustafa Kemal Atatürk Türk kadınının sahip olması gereken özellikleri şu ifadelerle dile getirmiştir:

> *Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlakta ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk'ü zihniyeti ile, pazusu ile, azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir.*
>
> *Kadının en kıymetli vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolay›, kadınlarımızda âlim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayata erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır.* (Kocatürk, 1984: 98).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu kadını çağdaş toplumun bir parçası olabilmek adına yüceltilmiştir. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk Anadolu kadınını şu ifadelerle tanımlamıştır:

> *Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünlerini pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtı ile kağnısı ile kucağındaki yavrusu ile, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakar, o ilmi Anadolu Kadını olmuştur* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1923: 147).

Kentli kadınlar ise Cumhuriyet'in ilanı sonrasında oldukça fazla imkânlar elde ederek sahip oldukları haklardan yararlanmış ve çağın getirdiği ideal kadın rolünü oldukça benimsemişlerdir. Faydalı bir birey olarak toplumda yer alan, vatanı, memleketi için çalışan, milliyetçiliği benimseyerek toplumsallaşmaya destek çıkan bir kentli kadın görünümüne sahip olmuşlardır. Cumhuriyet dönemi kadını aslında

topluma yararlı, ahlaklı, bilinçli, kendinden emin, vatanı için çalışan, milliyetçi ve vatansever, kendini bilen, siyasal ve kamusal alanda varlığını gösteren kadınlar olarak tanımlayabiliriz (Göle, 1998: 81).

Cumhuriyet Döneminde annelik görevinin yanı sıra çalışma hayatında da yer almak isteyen kadın bu sayede hem eşinin hükmü altından çıkmak hem de kendi iradesiyle istediği bir işi icra edecek güce sahip olmayı arzulamıştır. Bu hususta Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Ankara" adlı romanında yer alan kadın kahraman Selma Hanım çalışmak istediğini eşine şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Çalışmak istiyorum. Fakat hayatımı kazanmak için değil,' derken, bunun tamamıyla aksini düşünüyordu. Bilakis, onca kadının hürriyeti demek, hiçbir hususta erkeğine muhtaç olmaması, ondan bir şey beklememesi, ona tâbi bulunmaması idi." (Karaosmanoğlu 2016: 153).

Cumhuriyet ile birlikte yenileşme, değişim ve medeniyetin inşasını önemseyen dönemin roman yazarları okuyucuya düşüncelerini aktarmaya çalışmıştır. Örneğin Hüseyin Rahmi Gürpınar, "Tebessüm-i Elem" adlı eserinde yer alan erkek kahraman Kenan aracılığıyla kadınlar ile ilgili duygularını ve fikirlerini okuyucuya aktarmayı tercih etmiştir:

> *Kadınlarımızın beyinleri boş ağırlıklardan, çocuklarımız kundaklardan azat edilmelidir. Avrupa'daki 'feminizm' atılganlıklarını, saldırmalarını görmüyor musunuz? Bugün kadın, erkek kalabalığına karşı yumruklarını göstererek: Biz insanlığın yarısıyız. Hukukta ayırma olmaz. Biz de doğduğumuz memleketin hürriyet havasını tam olarak teneffüs etmek tabiî hakkına malikiz. Müsavat, ancak bu tam tatbik ile bir mana ifade eder. Yoksa boş bir söz olur. Bir milletin yarısı hür, yarısı esir olamaz. Esir analardan hür çocuk doğamaz. Hürriyet, bölününce, inhisara uğrayınca zararlı olur. Asıl hürriyet, zorbaların hürriyeti demek değildir. Biz artık yalnız sizin lütuf elinizle yaşamak istemiyoruz. Çekiliniz, geçim kaynakları bizim için de açılsın. Biz de avukat, doktor, seçici, mebus, nazır olmak istiyoruz diyorlar, insaniyet davası ediyorlar. Bizdeki kadınların niçin insanlık kabiliyetlerini göstermeleri önlensin? Erkekler ve kadınlar el ele verelim. Terakki göğünün güneşlerine doğru koşalım.* (Gürpınar 1983: 116).

Medeni kanunun kabul edilmesi neticesinde kadın erkek eşitliği, tek eşlilik, resmi nikâh zorunluluğu, miras ve boşanma hususunda kadın erkeğin eşit hale gelmesi yeni bir medeniyetin, modernleşmenin adımlarının atıldığını, toplumda kadının yeniliğe geçişini bizlere göstermektedir. Ancak bazı kesim bu yeniliği, değişimi kabul etmeyerek karşı çıkmıştır. Örneğin Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın

"Tebessüm-i Elem" adlı romanında yer alan kadın kahraman Ragıbe'nin annesi görücü usulü ile kızını evlendirmek istese de Ragıbe buna karşı çıkmış ve tanışarak, anlaşarak ve görerek evlenmek istediğini belirtmiştir. Ragıbe'nin annesi ise şu ifadelere yer vererek toplumsal norm ve kuralların dışına çıkamadığını, yenileşmeye ayak uyduramadığını bizlere göstermektedir: (Özcan ve Oruç, 2020: 129).

"Ah kızım, adın çıkacak, evlerde kalacaksın. Baban seni böyle yapsın diye mi yetiştirdi? Keşke mahalle mektebinden düzce bir ilmihal okuyup da çıkaydın benim için daha işe yarar bir kız olurdun, üzüntüleriyle çırpınarak kederinden bir hafta hasta yatmıştı." (Gürpınar 1983: 112).

Dönemin romancıları eserlerinde değişen kadın kimliğini ve ideal kadın imajını oluştururken aynı zamanda Batılılaşmayı yanlış anlayan bunu sadece şekilsel olarak algılayıp hayatını devam ettiren kadın olgusuna da eleştiride bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Örneğin Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Ankara" adlı romanında yer alan kadın kahraman Selma Batılılaşmayı yanlış anlama hususunda eleştirilerini şu ifadelerle belirtmiştir:

> *Şu bizim, güya içtimai bir inkılâbın öncüleri olduklarını zanneden okuryazar Türk kadınları demek istiyorum. İşte, bunların hepsi, boş yere hür, azâd olmaktan mustariptirler. Evde hiçbir faydamız, sokakta hiçbir faydamız kalmamıştır. Bir derin boşluk içinde dönüp duruyoruz. Nihayet, bana fizyolojik bir vazifeden mi bahsedeceksiniz? Çocuk yetiştirmek, aşk ve muhabbette erkeğin ideal eşi olmak? Adam siz de, bu da sürse sürse ancak bir yıl sürüyor. Ondan sonra, erkek kadından, kadın erkekten bıkıyor. Hem böyle olmasa bile ne çıkar? Adın yalnız fizyolojik bir mahlûk mu? Hayır; erkek ne kadar içtimai mahlûksa kadın da o kadar içtimaidir. Ben, bize verdiğiniz "courtisane" hürriyetini istemiyorum. Ben, erkekle her hususta eşitliği talep ediyorum.* (Karaosmanoğlu 2016: 156-157).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere ideal kadın bir obje olarak görülmemeli, aksine akıllı, çalışkan, topluma yararlı, kendinden emin bir kişi olarak görülmelidir. Örneğin Peyami Safa'nın "Mahşer" adlı romanında yer alan kadın kahraman Muazzez tam da olması gerektiği gibi ideal bir kadın tipine örnek gösterilebilir:

> *Giyinişi, yürüyüşü, söyleyişi güzel, daima sade kıyafetleri beğeniyor. Başkalarında uzvî arzularından fazla, bediî iştiyaklar uyandırmağa çalışan tuvaleti tercih ediyor. Modaya rağmen uzunca yakaları, uzunca etekleri ve koyu renkleri seviyor. Göze çarpmaktan mücteneb. Konuşurken samimi, karşısındakinin gizli fikirlerini çabuk anladığı gibi, kendi fikirlerini de gizlemiyor. Cesur, açık ve candan bir sohbeti var.* (Safa 1977: 93-94).

Halide Edip Adıvar'ın "Vurun Kahpeye" adlı romanında yer alan kadın kahraman Aliye de tam bir ideal kadın olarak tanımlanabilir. Köyde öğretmen olarak çalışan Aliye, daha sonra Yunanlıların köyü işgal edilmesi sonucunda mücadelesiyle örnek gösterilebilir. Milli bilince sahip olan Aliye, vatanı uğruna çok sevdiği Tosun Paşa'dan vazgeçmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazılan romanlarda kadın kahramanların özellikle de kız çocuklarının babaya benzetilmeleri söz konusudur. Örneğin Halide Edip Adıvar'ın "Tatarcık" adlı romanında yer alan kadın kahraman Lale, romanda babasına benzetilerek babasıyla olan sıkı ve güçlü iletişiminden bahsedilmiştir:

> *Bizde "anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al", derler ve bu söz eskiden beri kızların analarına çektiğini ima ederdi. Fakat bizim Tatarcık öyle pek atalar sözüne uyacak umumî örneklerden değildir. O kadar ki, köy halkı bin yıllık darbımeseli onun için değiştirmiş, "babasına bak kızını al" demiye başlamıştır* (Adıvar, 1939: 8).

Dönemin önemli yazarlarından Şükûfe Nihal'in " Yalnız Dönüyorum" adlı romanında yer alan kadın kahraman Yıldız, babasına benzetilmekte ve erkek gibi yetiştirildiği ifade edilmektedir:

"Babam, benim dünyada ilk tesirinde kaldığım büyük adam!.. Bakışı, görüşü, sesi, sözüyle bana hâkimdi..."

"Babam bana ince hatıralar bıraktı; onların yerine birkaç apartman bıraksaydı, bugün kalbimde bir taş yığını ağırlığından başka bir şey duymayacaktım."

"Babamdan, babamın toplantılarına gelenlerden, orada okunan, söylenen şeylerden aldığım ilhamlar, bana bütün hayatımda yoldaş oldu" (Şükûfe Nihal, 2008: 201-202).

Kadın erkek eşitliğini savunan, fiziki farkları ortadan kaldıran dönemin yazarları, romanlarında kadın kahramanlarını erkeksi özelliklerle tasvir etmeyi de ihmal etmemiştir. Örneğin Halide Edip Adıvar'ın "Kalp Ağrısı" adlı romanında yer alan kadın kahraman Zeyno, erkeksi bir ses, kısa saçları ile erkeğe benzeyen bir görünüşe bürünmüştür (Yılmaz, 2016: 43).

Romanlarında kadının erkekleşmesine karşı çıkan dönemin yazarlarından Nezihe Muhiddin, Halide Nusret Zorlutuna ve Müfide Ferit Tek kadın ve erkeğin

birbirinden farklı varlıklar olduğunu eğer aynı gösterilirse bunun toplumda sorunlar yaratacağını savunmuşlardır. Özellikle Müfide Ferit Tek'in "Pervaneler" adlı romanında yer alan kadın kahraman Bahire erkek tipli kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu karakter diğer erkek tipli kahramanlardan biraz farklıdır. Örneğin evliliği ve kadınlığını reddeden Bahire hem kadınsı özelliklere sahip olmadığını, kadınlık görevlerini yerine getiremeyeceğini hem de doğuştan bir erkek olarak dünyaya gelmediğini ifade etmektedir.

> *O, her manasıyla bir 'sportswoman' idi ve bunu dünyaya ilân için ne lâzımsa yapardı. Daima külot ile gezer, hareketlerinde erkek tavırları takınır, aynı zamanda erkeklerden nefret ettiğini ilân ederdi. Dostu Miss. Hare ile evlenmemek ve daima kendi sahalarında erkeklerle mücadele etmek için yemin etmişlerdi* (Tek, 2002: 38).
>
> *Baba, ben ne erkeğim, ne de kadınım; fakat bana 'İlle bir cins intihap et' dersen, bizim memlekette kadından ziyade erkeğe yakın olduğumu itiraf ederim ve o zaman beni evlendirmek fikrinde ısrar edersen benim işimi görecek, dikişlerimi dikecek, evimi temizleyecek birini bulman lâzım gelir... Böyle birinin ne cinsten olacağını artık sen takdir et* (Tek, 2002: 136-137).

Cumhuriyet ile birlikte değişen kadın kimliği, modern kadınların varlığı, Batılı kıyafet giyinen kadınlar, bilime meraklı kadınlar, ev işleriyle ilgilenmeyi ihmal etmeyen aynı zamanda da toplumsal hayattaki rollerini yerine getiren, çalışkan, eğitimli kadınların varlığı söz konusudur. Kamusal alanda görünürlükleri artmıştır. Çağa ayak uydurmayı bilen, üretime katılan, kendini ifade edebilen kadın tipleri görülmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında romanlarda yeni insan tipi yaratma çabasına girilmiştir. Romanda temalar, mekânlar genişlemiştir. İstanbul'dan Anadolu'ya doğru uzanan geniş bir mekân romanlarda yer almıştır.

Cumhuriyet döneminde belki de değişen kadın kimliği ve şahsiyetinin en önemli gerekçesi ve başlangıcı olarak Atatürk'ün yaptığı inkılaplardan kadın haklarının tüm toplum tarafından tanınması olmuştur. Bu sayede kadınların toplumdaki yeri, değeri, konumu değişikliğe uğramıştır. Laiklik ilkesi doğrultusunda toplumda devletin her kademesinde her haklarda kadın erkek aynı hak ve sorumluluklara sahip iki farklı birey olarak kabul edilmiştir. Bu hususta Mustafa Kemal Atatürk kadın ve erkeğin eşit olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

> *Eğer bir ulus bir amaca doğru tüm erkek ve kadınlarıyla birlikte yürümezse o zaman uygarlık yolunda herhangi bir ilerlemeyi beklemek gereksiz olur. Eğer*

bir sosyal yapının bir üyesi pasif iken yalnızca diğer üyesi faaliyette bulunursa, bu sosyal yapının felçli olması anlamına gelir. Eğer bizim sosyal yapımız yeterince başarıya ulaşamamışsa, bunun nedeni şimdiye değin kadınlarımızı ihmal etmiş olmamız ve onları toplum dışında bırakmış olmamızdır. İçinde yaşadığımız çağda kadın her alanda daha yüksek düzeylere çıkartılmalıdır ve bu nedenle de, kadınlarımız erkekler gibi her türlü öğrenim ve eğitim olanaklarından yararlanacak ve her türlü mesleği yapabilecektir. Sosyal yaşamda erkek ve kadın, karşılıklı olarak birbirlerine yardım ederek ve birbirlerini destekleyerek, birlikte ilerleyecektir. Dünyada var olan her şeyin kadının eseri olduğu gerçeğini kabul etmeliyiz. (Tuncer, 1989: 168).

Yapılan yenilikler ve kadının değişen kimliği ve şahsiyeti sadece bununla kalmamıştır. Medeni Kanunun kabulü ile evlenme, boşanma, miras yasal çerçeveler dâhilinde kadın erkek eşitliğine dayandırılmıştır. Dini evliliğin kaldırılması, resmi olmayan hiçbir evliliğin kabul edilmeyeceği, evlilikte yaş sınırının getirilmesiyle küçük yaşlarda evlenmelerin önüne geçilmesi sağlanmıştır. Görüldüğü gibi kabul edilen Medeni Kanun doğrultusunda kadın erkek yasalar huzurunda eşit sayılan varlıklardır.

Önemli gelişmelerden biri olan kıyafet hususunda da yapılan devrim sayesinde fes, kalpak gibi başlıkların kaldırılması, Batılı tarzda giyimin benimsenmesi ile de daha modern bir görüntü sağlanmıştır. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk kadınlar ve giyimleri hakkında şu ifadelere yer vermiştir:

Kadınlarımızın yüzlerini dünyaya göstermelerine izin verelim ve dünyayı daha yakından görüp tanıyabilmeleri için, gözlerini açmalarını sağlayalım! Bunda korkulacak hiçbir şey yoktur. Bu önüne geçilemeyecek bir gelişmedir. Bu yolda atılacak olumlu adımlar, ulusumuz için daha tatmin edici ve başarılı sonuçlar almamızı sağlayacaktır. (Tuncer, 1989: 130).

Cumhuriyetle birlikte kadına biçilen ideal roller, ahlaki ve davranışsal değerleri içeren kalıplar her ne kadar kadının bir değişim ve modernleşme içine girmiş olduğunu gösterse de ahlaki yapıdaki ataerkil düzenin ve sahip olunan muhafazakârlığın Cumhuriyet sonrasında da değişmediğini göstermektedir. Örneğin yıllardan beri süregelen kadının annelik vasfı Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Bunun sebebi kadının sahip olduğu bu vasfın onun süregelen bir vazifesi olduğu sonradan edindiği bir mesleği olmadığı yani biyolojik bir olay neticesinde gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Romanlarda yer alan kadın kahramanların annelik vasıfları hep ön planda tutulmuştur (Yılmaz, 2010: 191-212).

5. SAMİHA AYVERDİ'NİN ROMANLARINDA KADIN KİMLİKLERİ

5.1. Münevver Kadın

Sâmiha Ayverdi'ye göre münevver kadın, dindar olan bir kadındır. Onun romanlarında yer alan münevver kadınlar mana anlamında güçlü, maneviyatı ön planda tutan, örnek gösterilen kadınlardır. Bu kadın kahramanlar her zaman görgü, terbiye ve davranışlarıyla ideal bir kadın imajını sergilerler. Ahlaki davranışlarda hep yüceltilen bu kadın kahramanlar kültürlü, ruhsal açıdan sağlıklı, kendini bilen, öz bilinci yerinde, hoşgörülü, görgülü, sakin yapıda ve hataları kabul edip ondan ders çıkarmasını bilen olgun insanlardır. Ayrıca bu münevver kadın kahramanlar aydın, entelektüel, tasavvufi eğitime sahip, sağlam duruş sergileyen, kabiliyetli kadınlardır.

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Aliye, yurt dışında okumuş, entelektüel, manevi yolculuğuna çıkarak ilahi aşka ulaşmaya çalışan, çıktığı bu yolculukta dedesi İrfan Paşa'nın not defterleri ve mürşidi Prof. Kerim Bey'in manevi terbiyesinden ilham alarak kim olduğunu bulma yolunda seyrine devam eden kadın kahramandır.

Hristiyan olmasına rağmen aşkı uğruna İslam'ı benimsemiş ve nihayetinde ilahi aşkı bulan "Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Juliette ve erkek kahraman Cemil'in yaşadığı aşktan yola çıkarak romanda ilahi aşka yükselişin, irfan peşinde koşmanın güzelliğinden bahsedilmiştir. Bu roman ile birlikte tasavvufi aşka ulaşmada beşeri aşk bir araç olarak kullanılmıştır. Bu hususta Zeynep Uluant şu ifadelere yer vermiştir:

> *Sâmiha Ayverdi'nin yazılarında olduğu gibi roman ve hikâyelerinde de anlatım tekniğini mesele yapmadığı buna karşılık kendi dünya görüşünü telkin ettiği görülür. Bu bakımdan tezli roman kategorisine giren hemen bütün romanlarında tasavvufa açılan platonik bir aşkı ve kahramanların iç dünyasını aydınlatan irşad edici bir dost bulunur.* (Uluant, 2019).

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Leyla Konya'ya yerleşmiştir. Başlangıçta arkadaşı Seniye'nin kocasına âşık olan Leyla, onların evlenmesine oldukça sinirlenmiş ve kıskançlık yaşamıştır. Sonraları Hattat Çelebi'nin desteğiyle ilahi aşka yükselme ve kendini bulma yolunda ilerleme kat ederek maneviyatı ön plana çıkarmaya başlamıştır. Romanın bir diğer kadın kahramanı Ayşe örnek gösterilen bir münevver kadındır. Onun için beşeri dünyada hiçbir şey manadan daha önemli değildir. Ayşe romanda temiz kalpli, erdemli,

görgülü, eğitimli bir kadın olarak nitelendirilmiştir. Romanda Leyla'nın gözünden Ayşe şu ifadelerle tasvir edilmiştir:

"Aydınlık, âsûde ve şifâkâr muhitlerinde bana yer verdiler; ilk defa karşılık beklemeyen bir dostlukla kuşatıldım" (Ayverdi, 2021b: 49).

> *Belki el"an nüksetmek istîdâdında olan zararlı duygularım mevcut. Fakat Ayşe"nin muhiti, onlara afyon almış sancılı bir hasta gibi sükûnet veriyor. Buraya ilk geldiğim zaman, belki de dünyâda, yalan, vefâsızlık ve menfaat mikroplarıyla hastalanmamış sâlim bir dost ihtiyâcını en had bir şekilde hissetmekte idim. Vaktâki günün birinde Ayşe"nin kapısından içeri girdim; bu muhîtin yıkayıcı, durultucu ve tatmin edici havası, benim bulanık ve karmakarışık hislerle, kâh yeis, kâh ikrah ve kâh ümitsizlik arzeden içime sükûnet verdi. Şimdi ben de onlar gibi, sâde, samimi ve tarafsız olabilmek kolaylığını bulacağımı zannediyorum. Burada her şey bambaşka. Dünyâyı dünyevîlere, ahreti uhrevîlere bağışlayan vecitli bir sükûn ve kemal galip* (Ayverdi, 2021b: 50-51).
>
> *Hep menfaatle itham ediliş, hep yalan ve riyâ nikâbı ile örtülü farzedilen bir dostluk… Fakat benim için bu töhmetleri yüklenen dostlarım susuyor, hattâ bâzı bâzı öfkeli cümlelerle taşmamı bile, sükûtlarının asâletiyle önlüyorlar. Halkın hezeyan ve iftirâlarını, kabalık ve alçaklıklarını onların şuurlu bir irâde zırhlanmış mânevî sağlamlıkları sür"atle defediyor, hattâ mağlûp ediyor. Fakat kırılan her dalgayı bir başka dalganın tâkip etmesine mâni olamıyorlar. Çünkü onlar dünya îcaplarını yeryüzünden kaldırmaya uğraşan ahmaklardan değillerdir. Yılanda zehir bulunmadığını zannederek ona sokulan safdillerden de değillerdir; bilakis onlar her varlığı, kendi vazîfe ve istîdâdı bakımından mütâlaa ederek, bu zıt varlıkların karşısına îcap eden silâhla donanmış olarak çıkmak dirâyetini gösterirler.* (Ayverdi, 2021b: 86-87).

Görüldüğü gibi Ayşe olgun, ahlaklı, dürüst, mütevazı bir karakter olarak görülmektedir. Leyla'nın iç huzura kavuşmasında Ayşe'nin katkısı yadsınamaz bir gerçektir.

"İnsan ve Şeytan" adlı romanda yer alan kadın kahraman İsmet, münevver bir kadındır. Eşi Şevket Bey karısından söz ederken şu ifadelere yer vermiştir:

> *Karım, hayat sâhamın pürüzlerini temkinli ve bilgili elleriyle düzelten, hazırlayan büyük kadın, benim için bu varlık âleminde en kavî, en kutsî mesnettir. Onun asıl dürüst ve ağırbaşlı şuûru, beni en genç yaşımdan îtibâren sevk ve idâre etmiştir. Karım bir yandan temkinli, irâdeli bir zevce ve iyi bir insan vasfı ile bana ve cemiyete karşı vazîfelerini yaparken, mânevî bir temizlik ile de kendine karşı mükellef olduğu birtakım insanlık borçları bulunduğunu söyler ve hayâtın bin türlü cereyânına, zıt ve muhâlif rüzgârına rağmen, etrâfını, bu sığındığı kaleden seyreder ve hiçbir kuvvetle dışarı sürüklenmez.* (Ayverdi, 2019: 11-12).

"Son Menzil" adlı romanda yer alan kadın kahramanlar Melek ve Seniha münevver kadın tipine örnek gösterilen iki kadın kahramandır. Melek öksüz ve yetim olarak büyümüş, zor bir çocukluk geçirmiş ancak bütün kötü koşullara rağmen kişiliğinde bozulma, değişme yaşanmamıştır. Çizgisini hiç bozmayan, geleneklerine oldukça bağlı, kendini gerçekleştirmiş, öz bilinci yerinde bir kahramandır. Romanda yer alan diğer kadın kahraman Seniha ise saf, temiz, muhafazakâr, kendini gerçekleştirmiş münevver bir kadındır.

"Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanda yer alan kadın kahraman Adli'nin büyükannesi geleneklerine bağlı, muhafazakâr, terbiyeli, münevver bir kadın olarak tanıtılmaktadır.

5.2. Dindar Kadın

Sâmiha Ayverdi'ye göre dindar kadın manaya önem veren, nefsine hâkim olan, ilahi yolda yürüyen, kendini Allah'a adamış, onun nimetlerine şükreden, kendini bilen, davranışlarında ve düşüncelerinde olgun olan insandır.

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Aliye ilahi aşkı arama yolunda manevi yolculuğa çıkan, Batılı eğitim almış, kültürlü, görgülü, soylu ve varlıklı, eğitimli bir ailede büyümüş, dedesi İrfan Paşa'nın notları, kitapları ve resimleri aracılığıyla ilahi doyuma ulaşmaya çalışan dindar bir kadın kahramandır. Dedesinin notları sayesinde maneviyatını daha da zenginleştirmiştir. İrfan Paşa'nın yazdığı notlardan birinde dindar bir kadının sahip olması gereken düşünce tarzı ve nefsinin nasıl olması gerektiği hususunda bizlere ipucu vermektedir:

> *(...) İnsan kendi mânevî varlığında bile sükûnu temin edemedikten sonra, başkalarının sulh olmasını ümit etmemelidir; kendini ıslah etmeyi bırakıp başkalarının ıslahına meşgul olmamalıdır. Değnek eğri olursa gölgesi doğru olur mu? Ancak kendi ile doğru olanla başkaları doğrulur. Şunu bil ki bu cenkten kendi gayretinle kurtulmaya muktedir değilsin. Meğerki seni, sulh cihanına Allah geri çeksin ki orada cenk ve çekişme yoktur. O cihân, birlikten başka değildir; zirâ orada zıt yoktur ki ihtilâf ve cenk olsun?* (Ayverdi, 2012: 111).

Aslında Aliye aracılığıyla dindar bir kadının özellikleri, maddeye önem vermeyip mananın derinliğinde ilahi yolculuğa çıkışı, mutlu olmak için maneviyata yönelmenin gerekliliği anlatılmaktadır.

"Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Juliette arkeolog bir kadındır. Manayı aramak için Avrupa'dan Anadolu'ya doğru uzanan yolculuğunda

maddeyi önemsemeyen, ilahi arayış içinde olan, insanların manadan uzaklaşmasına kahırlanan, fazilete ermenin ancak ve ancak manevi aşkla gerçekleşeceğine inanan dindar bir kadın kahramandır.

"İlim sade cehli törpüleyip eritiyor; fakat iç hayatını allak bullak eden şüpheyi silemiyor. İç kuvvetlerini ıslah eden, ruha, hikmetle karışık bir heyecan ve zindelik veren ve ömrün tesellisini teşkil eden kuvvet, aşk yoluyla kazandığımız hakikatler." (Ayverdi, 2020: 164) ifadesini kullanarak aslında dindar bir kadın kimliğini gözler önüne sermektedir.

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Leyla, Konya'da öğretmenlik yapan, mütevazı bir hayat yaşayan, arzularının esiri olmamayı öğrenen, dünyanın menfaatlerinden kendini arındıran, manevi zenginliğe erişmeye çalışan dindar bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

"İnsan ve Şeytan" adlı romanla birlikte dua, secde, ezan, namaz gibi kavramlar açık bir şekilde romanda ifade edilmiştir ve romanda yer alan kadın kahramanlar tarafından zikredilmiştir. Romanda yer alan kadın kahramanlar İsmet Hanım ve Güzin dindar kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İsmet Hanım dünyevi istek ve arzularından kendisini arındırmış, manevi arayış içinde bulunan bir kadındır.

"Son Menzil" adlı romanda yer alan kadın kahraman Seniha güzel, namusuna düşkün, terbiyeli, dünyevi zevklerden arınmış, kültürlü, mana peşinde koşan dindar bir kadındır. Sabahları namaz kılan annesini seyreden Seniha romanda şu ifadelere yer vermiştir:

> *Seccadesinden namazını bitirip duasını ederken gözlerimi açardım. Hafif, içten ve biri birine geçmiş hecelerle Ayete'l- Kürsî okurdu. Ben bu sûreyi beş yaşına varmadan annemi seyrederken öğrenmiştim. Manasını sonradan öğrendiğim bu ahenktâr sözlerin içimde ihya ettiği zevki hâlâ en taze, en yakın bir sükûnla duyarım. İnanmak... Baştanbaşa Allah'ın tasarruf kuvvetlerine inanmak zevki* (Ayverdi, 2007: 89).

Seniha'nın bu ifadelerinden yola çıkarak Ayverdi'nin dindar bir kadın olabilmede manevi aşka yükselişinin temel ilkelerinin evvela inanmak, sevmek, hissetmek, manen yaşamakla gerçekleştiğini ancak bu şekilde ilahi doyumun yaşanabileceğini gözler önüne sermektedir.

"Mesihpaşa İmamı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Gülsüm kendini evine, eşine, çocuklarına adamış, beşeri zevklerle ilgilenmeyen, gönlünde ilahi aşka

sahip olan, hayattaki tek amacı mananın kıymetini bilerek, manevi huzura erişmeye çalışan, şikâyet etmek yerine Allah'ın nimetlerine şükür edip razı gelen, iç huzura sahip, fedakâr, dindar bir kadındır.

5.3. Muhafazakâr Kadın

Sâmiha Ayverdi'ye göre muhafazakâr kadın kendini geliştirmiş, kültürlü, görgülü, geleneklerine bağlı, ilim sahibi, maneviyatına düşkün, ilahi aşk yolunda ilerleyen, manevi dünyasını zenginleştirmek için uğraşan, tasavvuf terbiyesiyle yetişmiştir.

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Aliye diğer kahramanlar içinde en üstün kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Dedesinin notları ile kendini gerçekleştirme yolunda manevi bir yolculuğa çıkan, bulunduğu sahte ve yozlaşmış ortamda kendini arındırmak adına yurt dışına giderek öğrenimini orada tamamlayan, yurt dışından geldikten sonra ilahi aşkı bulma yolunda ruhunu arındırıp kemale ermeye çalışan muhafazakâr bir kadın olarak tasvir edilmektedir.

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Leyla, Konya'da öğretmen olarak görev yapan, kendini gerçekleştirme ve öz benliğini bulma yolunda İstanbul'u terk edip yeni bir hayat kurmaya çalışan, beşeri aşktan sıyrılıp ilahi aşka erişmeye gayret gösteren muhafazakâr bir kadındır. Çıktığı bu yolda tüm manevi değerleri hayatının merkezine taşımaya çalışan Leyla hırslarını kenara bırakarak Ayşe'nin yardımlarıyla da nefis terbiyesini tamamlamaya çalışan muhafazakâr bir kadın kahraman olarak tasvir edilmiştir.

"Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanda yer alan kadın kahraman Adli'nin büyükannesi geleneklerini kaybetmemiş, nefis terbiyesini tamamlamış, aşk yolunda ilerleyen muhafazakâr bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı romanda yer alan kadın kahraman Mecbure kimsesi olmayan, sade bir güzelliği bulunan, yapmacıklıktan uzak, saf bir kadındır. Sinan'a aşık olmasına rağmen bu aşkını itiraf edemez. Hırsları olmayan Mecbure manevi duygularını ön plana alan muhafazakâr kimliğiyle okura tanıtılan bir karakterdir.

5.4. Geleneksel Kadın

Sâmiha Ayverdi'ye göre geleneksel kadın, kültürüne, örf ve âdetine bağlı yaşayan, dini bütün, terbiyeli, ahlaklı, mutasavvıf, insancıl, hassas düşünen ve davranan, kimse için kötülük düşünmeyen, sahip olduğu kültürü en iyi şekilde yaşatmaya çalışan kadındır.

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Şükriye Hanım geleneksel bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. İnançları doğrultusunda yaşayan, gelenek ve göreneklerine bağlı, haysiyetine düşkün, misafirperver, kültürüne karşı hassas davranan biri olarak romanda anlatılmaktadır. Romanda Şükriye Hanımdan bahsederken şu sözlere yer verilmiştir:

> *Şu anda onun, dâimî bir çocuk ismeti ile masun olan basit ve dümdüz varlığını olduğu gibi görüyorum. Fakat bu görüşte, maddî varlığımızı en ince teferruâtına kadar zaptettiği hâlde, içimize nüfuz edemeyen bir adese çâresizliği var. İhtiyar dostumun daha söze başlarken nasıl bitireceğini isâbetle tahmin ediyorum, zîra içinde dönüp dolaştığı mevzûları, ezbere bilinecek kadar muayyen ve mahduttur.* (Ayverdi, 2021b: 82).

"Son Menzil" adlı romanda yer alan kadın kahramanlar Seniha ve Melek geleneksel kadın olarak anlatılmaktadır. Her daim olumlu duygular taşıyan, kötülük düşünmeyen, sabırlı davranan, karşısındaki kişinin iyiliğini düşünen, mutasavvıf, mütefekkir ve dindar kimlikleriyle ve kişilikleriyle geleneklerini önemseyen kahramanlar olarak okuyucuya tanıtılmaktadır.

"Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanda yer alan kadın kahraman Adli'nin büyükannesi geleneksel bir kadındır. Türk kültürünü en iyi şekilde temsil etmeye çalışan, cesaretli, iyi yürekli, hak yolunda ilerleyen, görgülü bir kadındır. Sâmiha Ayverdi bu güzel yürekli kadından bahsederken şu ifadelere romanda yer vermiştir:

"O sizin bildiğinizden çok cesur ve büyük bir kadındır." (Ayverdi, 2009: 327). Adli ise büyükannesinden bahsederken, *"Şu büyükannem insan kadındır vesselam"* (Ayverdi, 2009: 123) ifadesini kullanarak onun ne kadar değerli, önemli biri olduğunu göstermektedir.

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Şükriye Hanım geleneksel bir kadın kahramandır. Misafirperver, inançlı, dürüst bir kadın olan Şükriye Hanım'dan bahsederken romanda şu ifadelere yer verilmiştir:

"Çelebi'nin karısında bile, yalnız kendi inançları ile mesut olan ve gâyesinin mihverine sâdık kalan bir doymuşluk, sebat ve dürüstlük vardır." (Ayverdi, 2021b: 38).

5.5. Batıcı Kadın

Sâmiha Ayverdi, Batılılaşmanın yanlış yorumlandığını, gelenek ve göreneklerin unutulup kültürün yozlaştığını, manevi duyguların ise önemsenmediğini, bu durumun ise bireylerde milli bilincin, öz benliğin yok olmasına yol açtığını ifade etmektedir. Romanlarında ise bu tip kadınlara yer vererek onları olumsuz bir şekilde okuyucuya tanıtmıştır. Bu kadınlar oldukça modern ve ileri görüşlü olduklarına inanırlar ancak bu sahip oldukları modernlik ve yok olan milli şuurun vatana, millete hiçbir yararı bulunmamaktadır.

> *Sıfatlarına gelince ilericidirler, inkılâpçıdırlar. Bu kof ve millî gerçeklerden boş kalmış kafaların Türk tâliine çizmekte bulunduğu istikamet ise Türkiye Türklüğüne faydadan çok zarar getirmektedir. Ne yazık ki ellerinde bir millî ve tarihî endazesi olmadığından hatalarını asla idrak edememektedirler. Diplomaları ve birkaç Garp diline aşina olmaları onları, memleket meseleleri üstünde gerçek tasarruf sahibi olduklarına inandırmaktadır.* (Ayverdi, 2006b: 290).

Ayverdi'nin "Batmayan Gün" adlı romanında yer alan kadın kahraman Fikriye Hanım batıcı bir kadındır. Bu kahraman basit, aşağı, davranışları kolayca tahmin edilebilen, ruh hali hemen anlaşılabilen bir kadındır.

"Sezai Bey'in karısı, rûh hâleti kolaylıkla öğrenilebilen basit tiplerdendi. Onun için de kocası da kızı da onun klişeleşmiş düşünce ve duygularını adeta ezbere bilirlerdi. Nitekim az evvel Aliye'nin tahmin ettiği vaziyet gerçekleşiyordu." (Ayverdi, 2012: 28).

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında Batıcı kadın kahramanlar giyimine, gösterişine, dış görünüşüne oldukça meraklı kadınlardır. Dış görünüş, şekil bu tarz kadınlar için oldukça önemlidir. Örneğin "Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız" adlı eserinde yer alan kadın kahramanlar şekle, dış görünüşe önem veren kadınlardır.

> *Her devirde o devrin fantezisi ve sosyetenin tuzu biberi sayılan bir kadın daha vardır ki gâh tehlikeli, gâh yavan, gâh eğlendiricidir. Devrin şartlarına göre cahil de olabilir. Okumuş da fakat her ne olursa olsun bu biblo, daima aynı kadındır. Her devirde boy göstermiş ve gösterecektir.* (Ayverdi, 2006b: 388).

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Fikriye Hanım da gösteriş meraklısı, ortama ve çıkarına göre davranan, yapmacık bir hal takınan bir kadındır.

> *Fikriye Hanım ise maddi insiyaklarıyla bir makine idi. Onun emir aldığı, itaat ettiği bir tek kumandan vardı: Gösteriş! Eğer sosyeteye karşı cahil ve duygusuz görünmek icap ederse içli bir kız gibi hassa da olurdu. Eğer aynı kumanda şuhluk ve neşe emrederse bütün vücudu bir kahkaha sağanağına tutulurdu. Teessür zamanları için gözlerinde hazır bekleyen yaşlar vardı*. (Ayverdi, 2012: 42).

Fikriye Hanım için maneviyat önemli değildir. Onun için önemli olan tek şey mutlu olmak, zevkle yaşamaktır.

> *Ben deli miyim ki ölmeden kendimi tozlu kâğıtların için gömeyim? Hayat beni çağırıyor, yaşamak istiyorum. Sen bu köhne düşüncelerinin içinde boğul kal! Aliye zaten doğduğu günden beri kimseye benzemeyen bir mahlûktur; hele İstanbul'a geleli bir hal oldu. Tam hayatın bitmek tükenmez zevklerini sürecek bir çağda nedir bu hal? Anlamıyorum vesselam.* (Ayverdi, 2012: 26-27).

Sâmiha Ayverdi'nin "Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanında yer alan kadın kahraman Nemide Hanım da batı düşkünü bir kadındır. Batılılaşma ve modernleşme çabalarından gelenek, görenek, örf ve adetleri unutmuş, evini çekip çeviremeyen biridir.

> *Annem de babam gibi Tanzimat medeniyetinin kurbanlarındandı. Bu yüzden Avrupaî olmanın hakiki manasını anlamadan Frenkleşmekle aile ve cemiyete vazife dışı kalmıştı. İkiz çocuklarını sever, fakat onları yetiştirmesini bilmezdi. Evini sever, fakat ev işlerinden anlamazlardı. Babamla aynı devrin cereyanı ortasında buluşmuş olmalarına rağmen birbirleriyle anlaşamaz, geçinemezlerdi. Çünkü bu geçimsizlik, bu aile şivesi de gene Garp rüzgârlarının serin bir esintisi olduğunu bilmeden, artmayan fakat bir türlü de eksilmeyen müzmin bir huzursuzluk dalgası içinde yaşayıp giderlerdi.* (Ayverdi, 2009: 18).

Ev işleriyle ilgilenmeyen Nemide Hanım, gün boyunca piyano çalarak vaktini harcamaktadır.

> *Annemin belki de lisan öğrenmeye hakikaten lisan öğrenmeye ihtiyacı vardı; zira babamın medeni fikirleri ve müsamahası resmen selamlığa inemeyen annemin ayağına, konsoloslardan, ataşelerden, serveti bitmiş unvanı kalmış kontlardan ve Garp'a kulluğunu ilan eden yerli münevverlerden bir hayli ziyaretçi gelirdi. Çünkü annem hakikaten bu adamları hayrete düşürecek kadar güzel piyano çalardı.* (Ayverdi, 2009: 20).

Nemide Hanım için ülke sorunları hiç önemli değildir, umursamadan yaşamaya, zevk almaya devam etmektedir. Üstelik kocası işten kovulunca düştükleri

durum ve maddi sıkıntılar onların peşini bırakmaz. Nemide Hanım için ülkenin sorunu önemli değildir. Onun için önemli olan tek şey kendi yaşadıkları maddi zorluk ve geçim sıkıntısıdır.

> *Eğer memleketin geçirdiği inkılâp evimizde tesirini göstermeseydi, annem de babam da vatan ve millet davalarına kayıtsız kimseler olduklarından ne inkılâba ne de oldurduğu hadiselere kulak asmayı düşünmeyerek: "Bize ne!" tarafsızlığının dört duvarı içinde keyiflerine bakabilirlerdi. Fakat işte dışarıdaki afetin bir kolu da bizim çatımızı yalamış bulunuyordu. Kızının kederine az çok mukavemet etmiş olan annem, bu ikinci silleye dayanamamış, yıkılmıştı.* (Ayverdi, 2009: 380).

Nemide Hanım'ın Adli, Rıdvan ve jale adında üç evladı vardır. Adli ilgiden, sevgiden yoksun bir çocuk olarak büyümüştür. Yatılı okuyan Adli, hafta sonlarında Nemide Hanım'ın annesinde kalmıştır. Büyükannesi tarafından yetiştirilen Adli okuyup doktor olmuştur. Rıdvan vatan haini olarak ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Jale ise eşiyle boşanıp şehvet düşkünü oluvermiştir. Tüm bu olup bitenler Nemide Hanım'ı üzmüş ve üstüne bir de maddi sıkıntılar eklenince çekilmez bir boyut almıştır. Her gün çaldığı piyanosu bile artık ona tat vermez olmuş ve eline bile almamıştır.

> *(...) fakat anneme ait endişelerimin başında en fazla üzüldüğüm nokta, yeni yeni başlayan sinir buhranları idi. Sıralı sırasız ağlamalar, beklenmedik bayılmalar, hırçınlıklar, haykırmalar, artık evin içinde alışılan hadiselerden olmuştu. Hemen hemen sükûnet ve avunmadan başka ilacı olmayan bu hastalıktan şiddetle üzüldüğün bir gün: Anne, dedim, piyanoyu niçin bıraktınız? Musikî, belki herkes için bir teselli bir şifadır; fakat sizin için bir zarûret, muhakkak bir ihtiyaçtır. Annemin o andaki bakışını belki ömrümün nihayetine kadar unutamam. Gerçi o, bakışıyla da bana ne demek istediğini pekâlâ anlatmışı. Fakat nedense buna kanaat etmeyerek: Ne diyorsun Adli, değil çalmak, dinlemeye bile tahammülüm yok. Bir tın, tek bir ses beni öldürebilir.* (Ayverdi, 2009: 378).

Görüldüğü gibi Sâmiha Ayverdi, romanlarda eğer Batı'nın etkisinden kurtulamazsak bunun hem toplum için hem de ülkenin geleceği için bir felaket oluşturacağını vurgulamaktadır. Ayrıca geleneklere uygun, örf ve âdetini benimseyen ve bu doğrultuda yetişip büyüyen Adli gibi evlatlar olduğu sürece vatana, millete faydalı bir neslin var olacağını da okuyucuya hissettirmektedir.

5.6. Sosyete Kadın

Sâmiha Ayverdi, romanlarında sosyete kadını zevk peşinde koşan, gözlerini para hırsı bürümüş, gösteriş meraklısı, yapmacık tavırlar takınan, hava atmayı seven,

günübirlik eğlencelere merak salan, dedikodudan hoşlanan, maneviyatı eksik, samimi duygular sergileyemeyen, sahte gülüşü bulunan, hayat beklentisi olmayan, meseleler hakkında hassas davranamayan, cemiyet hayatını önemseyen kadın karakter olarak nitelendirmektedir.

Örneğin "Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Fikriye Hanım sosyete meraklısı, eğlenceye düşkün, cemiyet hayatını benimsemiş, eğlence meclislerinden zevk alan, sosyeteye olan ilgisi ve aşırı düşkünlüğünden ötürü eşini ve kızını ihmal eden, çıkar peşinde koşan bir kadındır.

"Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Cemil'in yengesi sosyete merakı olan, cemiyete düşkün, olayları derinlemesine düşünemeyen bir kadındır. Yine aynı romanda yer alan kadın kahramanlar Şermin ve Nerime de tıpkı Cemil'in yengesi gibi zevk düşkünü, sosyete hayatını önemseyen karakterlerdir.

"İnsan ve Şeytan" adlı romanda yer alan kadın kahraman Lale şehvetine düşkün, her şeyi elde etmek için uğraşan, istikrarlı davranamayan, sosyete meraklısı bir kadındır.

5.7. Zavallı Kadın

Sâmiha Ayverdi, romanlarında hayatı basite alan, zevk için yaşayan, kadınlığını kullanıp erkeği baştan çıkaran kadınları zavallı kadın olarak nitelendirmiştir.

> *Tosun, kadının masa üstüne bıraktığı eline bir ahtapot gibi yapışmıştı. Bu elde bütün bir kadınlık âleminin şikâyeti, feryadı vardı. Şu, masanın üstünde yalancı yüzükler, bileziklerle süslü yatan elde bin bir Tosun'un günahı gizli idi… Ondan tiksinmemeli, acımalı idi. Bu zavallıya bir kadın nazarı ile bakmak ve bir kadından aranan inceliği, temizliği istemek abesti. Bu, bir içtimai çıbandı ve bu çıbanı kıyamet yarasına çevirenler de Tosun'lardı.* (Ayverdi 2010c: 105).

Aslında Sâmiha Ayverdi daha çok kadının nefsine hâkim olamayışını, para, şöhret uğruna bedenini kullanmasını, kadının bir obje olarak görülmesini eleştirerek eserlerinde bu tip kadınları zavallı olarak adlandırmıştır. Çünkü bu tip kadınlar yozlaşarak arzularına yenik düşmüş, hayatı anlamlandıramayan, maneviyat yoksunu, zavallı kadınlardır. Örneğin "Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Fikriye Hanım maddeye önem veren, manadan uzak, yapmacık tavırlar takınan, sosyete meraklısı, hava atmayı seven, sahte gülücükleri olan zavallı denilecek bir kadındır.

5.8. Doğal Kadın

Sâmiha Ayverdi, romanlarında doğal kadınlardan bahsederken onların saf, temiz, masum olmalarına dikkat çekmiştir. Onları basit, sade, dümdüz kadınlar olarak tasvir etmiştir. Yalanla, dolanla kandırmayla işleri olmadığı gibi tehlikeli tarafları da yoktur. Hayatı anlamlandırma hususunda tek başlarına yetememektedirler. Bu sebeple bir mürşidin onlara yardım eli uzatması sonucunda ancak manevi aşka erişebilecekler ve nefis terbiyesini tamamlayabileceklerdir. Örneğin "Aşk Budur" adlı romanda yer alan kadın kahraman Ümmül Bedr, Yusuf'un temiz yürekli, saf, masum eşidir. Olaylar karşısında olgun tavır sergileyemeyen, derin düşünemeyen doğal bir kadındır. Yapmacık davranamayan Ümmül Bedr çocuksu davranışlarıyla da doğal olduğunu okura kanıtlar niteliktedir.

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Selma, Aliye'nin en yakın arkadaşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Selma samimi, içten, saf, ince ruhlu, sade, doğal bir kadındır.

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Şükriye Hanım çocuksu davranışları, temiz kalbi, masumiyeti bir o kadar da doğal, sade tavırlarıyla adeta olaylar karşısında derin düşünemeyecek, yorumlama yeteneğinden yoksun, yapacakları kestirilebilen doğal bir kadın olarak tasvir edilebilir.

> *Şu anda onun daimi bir çocuk ismeti ile masum olan bazit ve dümdüz varlığını olduğu gibi görüyorum. Fakat bu görüşte maddi varlığımızı en ince teferruatına kadar zapt ettiği halde içimize nüfuz edemeyen bir adese çaresizliği var. İhtiyar dostumun daha söze başlarken nasıl bitireceğini isabetle tahmin ediyorum, zira içinde dönüp dolaştığı mevzuları, ezbere bilinecek kadar muayyen ve mahduttur.* (Ayverdi, 2021b: 82).

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Seniha çocuksu tavırlarıyla doğal bir kadın olarak okuyucuya tanıtılmıştır. *"(...) bir çocuk kadar masum Seniha..."* (Ayverdi, 2012: 245).

"Mesihpaşa İmamı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Zehra eğitimsiz, saf, iyi niyetli, sıradan, basit ve doğal bir kadındır. Hayata karşı bir görüşü yoktur.

"Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanda yer alan kadın kahraman Şakire saf, temiz, sade, doğal bir kadındır. Hayata karşı dünya görüşü sınırlı olan bu kadın kahraman kin ve nefret beslemeyen, doğal tavırlarıyla ön plana çıkan bir kadındır.

“Son Menzil” adlı romanda yer alan kadın kahraman Şöhret Dadı, dürüst, namuslu, kin beslemeyen, yalanla işi olmayan doğal bir kadındır.

“İnsan ve Şeytan” adlı romanda yer alan kadın kahraman Nasib Hanım merhamet duygusuna sahip, iyiliksever, dürüst, doğru davranan, yapmacık haller takınmayan, doğal, sade, dümdüz bir karakterdir.

Görüldüğü gibi Sâmiha Ayverdi’nin romanlarına yer alan doğal kadınlar belli bir konuda fikir sahibi olmayan, düz bir kişiliğe sahip, sade kadınlardır.

5.9. Sanatkâr Kadın

Sâmiha Ayverdi, romanlarında tasavvufu odak nokta yapmasına rağmen sanata da duyarlılık göstererek eserlerinde sanata, sanatçıya, sanat eserlerine de yer vermiş ve böylece milli bilincin, kültürün, değerlerin korunmasına da vurgu yapmayı ihmal etmemiştir. Ancak zaman geçtikçe sanata olan bakışın, estetik anlayışın yok olduğunu, eser yorumlamalarının yanlış yapıldığını tüm bunların da sanatta mananın kaybolmasına yol açtığını, batılılaşmanın etkisinden çıkılamadığı için de sanata yeterli özenin, değerin verilemediğini haykırmıştır.

Ayverdi’nin “Batmayan Gün” adlı romanında yer alan kadın kahraman Selma, eğitimli, hisleri kuvvetli, narin, hassas, sanatsal yönü zengin bir kadındır. Yetenekli ve aynı zamanda tambur çalabilen bir kadın kahraman olarak aktarılmaktadır.

“Doktor Hüsnü"deki pervâsız teşnelikten Selma"da da vardı. Fazla olarak o, bu işte bir mütehassıs salâhiyetiyle söz söylüyordu. Zîra bu kız mûsikişinas bir âilenin içinde yetişmiş yüksek bir istîdattı.” (Ayverdi, 2012: 57).

Ayverdi’nin “Yaşayan Ölü” adlı romanında yer alan kadın kahraman Ayşe, büyükanne ve büyükbabası tarafından büyütülmüş, büyükbabasından tezhip sanatını öğrenmiş, minyatür alanında eğitim görmüş, Güzel Sanatlar Akademisi’ni bitirmiş, evinin duvarlarında sanat eserleri asılı olan tamamıyla sanat aşığı bir kadındır. Okulunu bitirdikten sonra sipariş alarak geçimini sağlayan Ayşe, zamanının çoğunu sanatsal eserler yaparak harcamaktadır.

“Esâsen Ayşe, evde olduğu zamanlar da pek benimle meşgul olmaz. O, büyük ve rakipsiz bir sanatkâr olmasına rağmen, evin ihtiyaçları için de ayrıca çalışmak

mecburiyetindedir." (Ayverdi, 2021b: 52). Bu denli güzel sanat eserleri icra eden Ayşe'nin asıl arkasında yatan güç sanata olan aşkıdır.

Ayverdi'nin "Son Menzil" adlı romanında yer alan kadın kahraman Melek, Resim Akademisini bitirmiş, sanata önem veren, güzel resim çizen, sanatçı bir kadın kahramandır. Beyazıt'ta Melek ve Aziz yürürken çevrede gördükleri binaların dokusunu, ruhunu yitirdiğini, bu durumdan oldukça hoşnutsuz olduğunu Melek şu ifadelerle dile getirmiştir:

"-Bak Aziz son asırlarda şehrin şahsiyeti ne derece kaybolmuş… Tıpkı çıban çıkarmış bir yüz gibi. Memleketin bu yoksul devrinin izlerini, şehrin çehresinden silmeye mecâlimiz yok. Şu perişan ve harap salaşlara bak. Şu birbirinin üstüne yığılmış, birbirinden ifâdesiz, uydurma mîmâriye bak…" (Ayverdi, 2007: 46).

"Son Menzil" adlı romanda yer alan diğer kadın kahraman Seniha da tiyatroya merak salmış, sanatçı bir kadındır. Eşi de kendisi gibi bir oyuncudur. Seniha sahnede o kadar başarılıdır ki rolünü çok gerçekçi oynamaktadır. Oyunlarının birinde dua sahnesinde kendini öyle kaptırmıştır ki sanki sahnede yer alan kişi gerçekten de oyundaki savaşa giden oğluna dua eden annenin bizzat kendisidir.

Bir gün biranda geçmişte annesiyle olan bir anısı aklına gelmiştir. Annesi ona sabah namazından sonra yanına gelerek Ayet-el Kürsi'yi okumuştur. Seniha'nın bundan aldığı zevk öyle büyüktür ki hala bunu unutamamıştır. Onca sene geçmesine rağmen belki de tiyatroda, oyunculukta bu denli başarısının altında annesinin ve annesinden aldığı o maneviyatın etkisi bulunmaktadır.

> *İnanmak… Baştanbaşa Allah"ın tasarruf kuvvetlerine inanmak zevki… İşte ben sahnede, annemin hissettiği o vecidden duymuştum. Şimdi anlıyorum ki annem, babamın tahammülfersa hovardalıklarına, çekilmez huysuzluklarına, bütün bunları mat ve mağlûp eden bir iç âsâyişinin sâhibi olduğu, babamdan ve her şeyden daha kuvvetli bildiği bir kudrete tapmak sûretiyle tahammül edebilmişti. Annemdeki vecd her zorluğun, her fenâlığın karşısında onu desteklemiş ve hayat oyununun devamınca muvaffak etmişti. Benim de sahnede seyrettiğiniz muvaffakiyetim, annemin bu sürekli vecdinin bir kıvılcımından başka bir şey değildir. Ne tuhaf, olgun bir ananın mukallidi olmakta bile huşû ve zevk varmış. Annemin düşünceli ve esrarlı yüzü, sanki hep o sâbit ve sağlam îmanla, bilmediğim, idrak edemediğim duâsını okuyor…* (Ayverdi, 2007: 89).

Görülüyor ki Ayverdi, aslında bu romanda Seniha karakterinden yola çıkarak ibadet etmenin, maneviyata sarılmanın insanda ne denli olumlu hisler, duygular ve etkiler bırakabileceğini göstermek istemiştir.

"Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanda yer alan Nemide Hanım Batılılaşmanın tesirinde kalmış, piyano çalabilen ancak hayata karşı ilgisiz, kayıtsız, ev işlerinden uzak bir kadındır. Kendini piyano çalmaya adamıştır. Ancak bunu tamamıyla Batılılaşma, modernleşmenin bir etkisiyle yapmıştır.

5.10. Çalışan Kadın

Ayverdi'nin "Ateş Ağacı" adlı romanında yer alan kadın kahraman Juliette Maurain, güzel, alımlı, Fransız bir gazeteci ve aynı zamanda bir jeologdur. İş icabı bir gün Bursa'ya gider ve orada Cemil Canoğlu ona eşlik eder. Cemil, Juliette hakkında şu ifadeleri kullanarak onun aslında ne kadar renkli, çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğunu ifade etmektedir:

"Bir an gergin, uyanık ve ateşli, bir an düşünceli ve derin; bir an mûnis, mûti ve sâkin. Fakat her bir tavrından zekâ ve tetkik kudreti taşan bir tip" (Ayverdi, 2020: 103).

Juliette, Cemil ile yaptığı bir sohbette mesleği olan gazetecilik hakkında verdiği ifadelerle adeta eleştirel bir yaklaşım sergilemiş ve gazetecilik mesleğinin olayların nedenini araştırmadan, olanı gördüğüyle yorumlayıp yapılan fırsatçı bir üslupla davranılan bir meslek olduğunu ifade etmiştir.

"Asıl söyleyeceğim şu ki, şimdi, sizin için resmi bir yük, bir gaileyim. Zira bir gazetenin muharririyim; yani aşağı yukarı, her gördüğünü dile getiren bir fırsat düşkünü. Sonra da sevimsiz, oldukça vahşi bir mesleğim var." (Ayverdi, 2020: 103).

Burada aslında Sâmiha Ayverdi, gazeteciliğe olan olumsuz bakış açısını ortaya koyarak yaptıkları işin çıkar uğruna yapıldığını, sırf ortaya haber çıkarmak adına gerçeklere bakmadıklarını eleştirmiştir.

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Leyla Konya'da öğretmenlik yapan bir kadındır. Ancak bulunduğu yerde yalnızlıktan şikâyet eden Leyla, ne yaparsa yapsın bu duygudan kendini alıkoyamamıştır. Çünkü daha önceki büyüdüğü ortam oldukça soylu bir ortam olunca Konya'da sade bir hayatın içinde kendini buluvermesi onda yabancılık, yalnızlık, kimsesizlik hissini uyandırmıştır. Aslında Leyla'nın öğretmenlik mesleğini seçip tüm elindeki fırsatları bırakıp Konya'ya gelmesindeki sebeplerden biri birlikte yaşadığı büyükannesi tarafından eleştirilere maruz kalmak, bulunduğu çevreden uzaklaşmak ve kendi özünü bulmak,

öz benliğini keşfetmek gayesidir. Ancak bu durum büyükannesi tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Üstelik Konya'ya gitmesine ve orada öğretmenlik yapmasına bile tepki göstermiştir.

"Biliyorsun ki benim Konya'ya hoca olarak gelişim, muhîtimin idrakine hazmedilemeyecek kadar ağır gelmişti." (Ayverdi, 2021b: 85-86).

"Mesihpaşa İmamı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Sirarpi, Ermeni asıllı tiyatro kumpanyasında çalışan bir kadındır. Burada çalışmasının asıl nedeni paraya ihtiyacı olmasıdır.

"Mabette Bir Gece" adlı eserinde yer alan kadın kahraman Emir Abla ise eşini genç yaşta kaybetmiş, oğluyla yalnız başına kalan, eşinin ölümünden sonra tüm işleri devralan fedakâr, çalışkan bir kadındır.

Görüldüğü gibi Sâmiha Ayverdi, romanlarında çalışan kadınlara pek yer vermemiştir. Bundaki en büyük sebep içinde bulunduğu dönemdeki çalışma hayatında kadınların varlığının az oluşu denilebilir. Ayrıca çalışan kadınlar icra ettikleri mesleklerle bir bütünlük içine girmiş ve adeta kişilikleri ve seçtikleri meslekler benzerlik göstermiştir. Örneğin "Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Juliette Maurain jeolog ve gazeteci biri olarak araştırmacı ruhun ve toprakla ilgilenme görevinin ardında ayrıca kendini bulma, tanıma, öz benliğini keşfetme serüveni paralellik göstermektedir. Yine "Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Leyla, fizik öğretmeni olarak gözlem yeteneği sayesinde çevresinde olup bitenleri gözlemlemede ve okura gözlemlerini yansıtmada oldukça başarılı olmuştur.

5.11. Zevkperest Kadın

Sâmiha Ayverdi romanlarında yer alan zevkperest kadın kahramanlar zevkine düşkün, sadece kendini düşünen, eğlence meraklısı kahramanlar olarak görülmektedir. Örneğin "Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Fikriye Hanım yaşam tazı, eğlence merakı, sosyeteye olan tutkusu neticesinde zevkperest bir kadın özelliğini taşımaktadır. Onun için eğlence meclisleri vazgeçilmez bir unsurdur. Onun uğruna eşinden ve kızından bile vazgeçecek kadar gözü karadır. Ama çıkarı uğruna önemsemediği, sevmediği eşi ve kızını çok

seviyormuş, onlarla ilgileniyormuş gibi yapmaktan da kendini alıkoyamaz. Görüldüğü gibi bu zevkperest kadın Fikriye Hanım çıkarcı bir kadındır.

Ayverdi'nin "Ateş Ağacı" adlı romanında yer alan kadın kahraman aynı zamanda da Cemal'in yengesi olan bu kadın dedikoduyu seven, zevkine düşkün, eğlence meclislerinde gününü gün eden birisidir.

> *Şimdi arkamda kalan amcamla yengemden bana ayrı ayrı cephelerden hücum eden okları seyrediyorum. Amcam haklı olarak hiddetli. Yengem de öyle görünüyor, fakat işin alayında… Zira onu kendi eğlencelerinden, kaprislerinden başka hiçbir şey alâkalandırmaz. Ha bir köy hocası olmuşum, ha bir başvekil. Fakat asabi ve telaşlı görünerek, neticede salonuna yeni ve canlı bir mevzu bulmuş olmak sevinciyle zevkli*(Ayverdi, 2020: 20).

> *Yaşam deneylerini ne eksik ne fazla, aynen kabul eder. Yaşam deneylerinin çevresinde hayaller dolaşmaz. O, olayların derinlerine bakmak veya altındaki sırları araştırmak için düşünmez. Bir birdir, iki de iki. Herhangi bir değerlendirme de yapmaz. Onun için önemli olan duyuş gücü ve zevkidir.* (Fordham, 2011: 53).

Cemil, yengesinden bahsederken şu ifadelere yer vererek aslında onun bencil, zevk düşkünü, basit bir kadın olduğunu gözler önüne sermektedir.

"Nitekim yengem fenâ bir kadın olmamakla berâber, o, benim zekâ, kemâl, bilgi ve irfân numûnesi olan annemle ölçüşemeyecek kadar hafif bir tüy kabası idi. Onun için de ikisinin arasındaki fark, güneşin zeytinyağı kandiline olan nisbeti kadar hudutsuz sayılabilirdi." (Ayverdi, 2020: 32).

"Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Şermin ve Nerime zevkperest, maneviyattan uzak karakterlerdir. "İnsan ve şeytan" adlı romanda yer alan kadın kahraman Lale de zevkine düşkün, şımarık, istikrarlı davranamayan, neşeli, başkalarına karşı davranışlarında bencil ve acıma duygusuyla hareket etmeyen bir kadındır. Yine aynı romanda yer alan kadın kahraman Malike tıpkı kızı Lale gibi zevkperest, şehvetine oldukça düşkün, bedenini kullanarak erkeği baştan çıkaran, acımasız, başkalarıyla dalga geçmekten hiç de kaçınmayan bir karakterdir.

Görüldüğü gibi Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan zevkperest kadınlar genelde bencil, kendini düşünen, bedenini kullanan, terbiye yoksunu, benmerkezci anlayışa sahip, kendini beğenmiş kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.12. Nefis Düşkünü Kadın

Nefis düşkünü kadınlar nefislerine haki olamayan, para pul, mertebe, aşk, kıskançlık gibi durumlarda nefsine yenik düşen kadınlardır. Bu kadın tipini 4 alt başlık altında ele almak mümkündür.

5.12.1. Şehvet Düşkünü Kadın

Sâmiha Ayverdi'nin düşüncesinde insan, bir birey olarak manevi huzuruna erişmek istiyorsa öncelikle insan olabilmeyi başarması gerekmektedir. Bu sebeple hırsları, yalanları, entrikaları, kıskançlıkları, aşırılıkları olmaması gerekmektedir. Öncelikle kendini tüm kötülüklerden bireyin arındırması gerekmektedir. Bu arınmayı gerçekleştirmede evvela ilahi aşka, tasavvufi düşünceye, Allah inancına sahip olması gerekmektedir.

Sâmiha Ayverdi "İnsan ve Şeytan" adlı romanında şu ifadelere yer vermiştir:

"Ey âkil! Sakın sûrete bakma. Çünkü cinsiyet sırrı, sûrette değildir; sûret, taş ve toprak gibidir. Cansız olanın cinsiyetten haberi yoktur. Cinsiyet, mana cihetiyle kalplerin benzeyişi, ruhların ezel bilişikliği ve akılların uygunluğudur." (Ayverdi, 2011: 255).

Mevlana'dan aldığı bu alıntıda Ayverdi'nin anlatmak istediği şey bir durumda sadece görünene bakmanın yetmeyeceği, onun için iç derinliğine, yani manasına da bakmak gerektiğidir. Madde ile mana birlikteliği söz konusudur.

Sâmiha Ayverdi, şehvet düşkünü kadınları tasvir ederken onların kadınsal özelliklerini kullanarak erkeği etkilediklerini, amaçlarının karşı cinse kendilerini beğendirmek olduğunu belirtmiştir. Bu şehvet düşkünü kadınlar Sâmiha Ayverdi'nin bazı romanlarında dul kalmış bazılarında ölmüş, bazılarında ise sahip olduğu güzelliğinden olarak cezalandırılmıştır. Örneğin "Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan kadın kahramanlardan bazıları şehvet düşkünü kadınlar olarak tanıtılmaktadır. Bu kadınlar güzelliğini kullanarak erkeği baştan çıkaran kadınlardır. Romanın baş erkek kahramanı Cemil bu tip kadınları şu ifadelere yer vererek tasvir etmiştir:

> *Amcama, zengin gazetecinin kızını almayacağımı söylediğim gün, bana aynı vasıf ve seviyede birçok isimler daha saymıştı. Bunların hepsi yabancı kültür kademelerinde yer almış, cetlerinin tarihi mirasına sırt çevirmiş kızlardı. Hasretini çektiğim idrakten öylesine uzaktılar ki, sermayesi sermayeleri, fikri, hissi ve bedii kıymetlerinin yekûnundan daha ağır basmakta bulunuyordu.*

Amcamı bana karı, çocuklarıma ana, evime kadın olarak münasip gördüğü kızların pek çoğunun tenimde dudak temaslarını taşıyordum. (Ayverdi, 2011: 31).

Sâmiha Ayverdi, "İnsan ve Şeytan" adlı romanda yer alan kadın kahraman Lale'yi şehvet düşkünü kadın olarak nitelendirmektedir. Dişiliğini kullanarak Şevket Bey'i baştan çıkaran Lale, nefsine hâkim olamayan bir kadındır. Üstelik annesi Malike Hanım da tıpkı kendi gibi şehvet düşkünüdür. Ayverdi, Lale'yi ve annesi Malike Hanım'ı tanıtırken şu ifadeye yer vermiştir:

"karım dediği eski bir fahişe, kızım dediği ise bu kadının atası belli olmayan piçi" (Ayverdi, 2011: 126).

Güzel olduğunun farkında olan ve bunu kullanan Malike Hanım kendini beğendirmek için her şeyi yapmaktadır.

"Zira kaynımın karısı, gençliği yıkıntısının diri ve taravetli kalmış parçalarını bana beğendirmeye uğraşıyor. Bu, kadınlığını kaybetmemiş vücudun yuvarlak omuzları, bilekleri, bacakları hala bir saltanat bakiyesinin şaheserleri ve bunlardan sıralı sırasız istifade etmenin yolunu gayet iyi biliyor." (Ayverdi, 2011: 158).

Lale de tıpkı annesi gibi güzelliğini kullanan, nefsine hâkim olamayan, şehvet düşkünü bir kadındır. Davranışları tutarsız, terbiye yoksunu, aklına koyanı yapan bir kadın olan Lale'yi Ayverdi şu sözlerle daha açık bir şekilde tanımlamıştır:

Bu kız ise bir akıl doktorunun himmetine muhtaç görünen düzensiz bir mahlûka benziyordu. İlk şaşkınlık lahzasını geçirince, İsmet'i de beni de hiçe sayacak kadar küstahlaşıvermişti. Kâh ayağa kalkıyor, sırtını bize çevirerek sokağa bakıyor kâh oda kapısını açarak bir metrdotelle, konuşur gibi, dışarıda gezen kıyafetsiz, hantal garson yamağına emirler veriyor, kâh ise boyaları dökümlük karyolasının üstüne otururak bizi inceden inceye süzüyordu. Belki bu garip hareketleri ile bir zekâ oyunu yapmak istiyor ve yapıyordu da. Damdan düşer gibi konuşmasında, bacağını bacağının üstüne atmasında hemen kimsede görmediğim çirkin bir cüret ve terbiyesizlik vardı. (Ayverdi, 2011: 129).

Lale'nin insanların dış görünüşüyle de alay eden biri olduğunu romanda geçen kadın kahraman Şakire'nin burnu ile dalga geçmesinden anlamaktayız. Sâmiha Ayverdi okuyucuya aslında bu örneği vererek Allah'ın yarattığıyla dalga geçilmemesi gerektiğinin mesajını vermek istemiştir.

Lale güzelliğini kullanarak İsmet Hanım ve Şevket Bey'i birbirinden ayırarak nefsine yenik düşmüştür. Gittikçe daha da ileriye giderek haddini aşmıştır.

Artık bu kadın ne ilk birleştiğimiz zamanlardaki şiddet ve inhisarcılığın karşısında başka tarafa atlayamamış mahlûk, ne de köye gitmek isteyen toy, saf görünebilen sanatkâr… Artık o, gemi azıya almış, şahlanmış, hiçbir kuvvete, hiçbir kayda boyun eğmeyeceğini hissettiren, yaman, ele avuca sığmaz bir canavar! (Ayverdi, 2011: 247).

Ayverdi, Lale'yi yaptıklarından ötürü şeytana benzetmiştir:

"Sen, insanların şerrinden kaçındıkları şeytansın; canavar, kahpe kadın! Dedim de bu sözlere hayâsız bir kahkahadan başka ne cevap aldım? Evet, güldü, uzun uzun güldü ve:

—Doğru… Fakat ayakları öpülen bir şeytan! dedi." (Ayverdi, 2011: 186).

Romanın sonunda Lale bir oyun icat etmiştir. Bu oyunda bir eşek tasarlayıp o eşeğe ters binen kişi yarışmayı kazanacaktır. Ancak kendisi eşekten düşerek ne yazık ki ölmüştür. Bu son ile aslında Sâmiha Ayverdi okuyucusuna her insanın ektiğini biçeceğinin mesajını vermek istemiştir. Bu romanda hem Lale hem de Şevket Bey nefsine yenik düşmüştür. Her ikisi de nefsinden arınamadığı için ilahi aşka erişememiştir.

Ayverdi'nin "Son Menzil" adlı romanında yer alan kadın kahraman Cemile de tıpkı Lale gibi şehvet düşkünü bir kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen yaşına karşılık güzelliğinin farkında olan ve bunu kullanan, kendini oldukça beğenen bir kadındır. Ancak ruh hali oldukça değişen Cemile hakkında romanda çok ayrıntıya gidilmemiştir. Onun ruh halinin dengesizliğinden bahsedilmektedir.

Cemile'nin tahlile pek müsait olmayan rûhu, rüzgârla yer ve şekil değiştiren bir bulut kümesi gibi âni değişikliklere şiddetle müsaitti. Kâh taranmış bir kadın saçı gibi dağınık ve göz alıcı manzarasıyla tesir ederken hafif bir esinti ile canavar şekline giren kâh toplamak için ellerimizi uzattığımız bir çiçek bahçesine benzeyen bu renk renk bulutlar, gene bir fırsat bir işaretle korkunç karanlık çehrelere benzerdi. Bu kadının niçin ağladığı niçin rikkat ve merhamete geldiği ve niçin mülayim bir hissinin birdenbire bir hainane bir kine inkılâp ettiğini kimse bilmezdi. (Ayverdi, 2007: 117).

Sâmiha Ayverdi, Cemile'yi en sonunda güzelliğinden eser kalmayan, yaşlanan, çirkin bir kadın olarak cezalandırmış ve yalnızlığa mahkûm olan biri yapmıştır.

Hiç olmazsa evvelce karısının göz zevkini temin eden muhteşem bir güzelliği vardı, şimdi ise bu güzelliğin üstüne kalın ve tozlu bir örtü çekilmişti. Bir zamanlar sıralı sırasız göstermek fırsatını kolladığı şeffaf diş sıraları yer yer

boşalmış, siyah bir taç gibi parlayan saçlarını yabancı beyazlıklar istila etmişti. (Ayverdi, 2007: 21).

Cemile, zeki bir kadındı; fakat zekâsını o kadar hodbince ve muzır sahalara dağıtmış, harcamıştı ki bazen akıl ve mantığın kendisine tevcih ettiği en basit imtihanlar karşısında bile verecek tek makul cevap bulamaz ve selameti mugalatada arardı. Haşim'i çileden çıkaran da onun bilhassa bu hezeyanları, izan ve idrake sığmayan garabetleri idi. O, fazla olarak kıskanç bir kadındı ve en fenası kendisi ile ilişiği olan olamayan herkesi, her şeyi kıskanırdı. Esasen onu en ziyade bu mezbuhane saçmalara sevk eden, zekâsını fena kullandıran da kıskançlık hissinin en galip bir zaafı oluşuydu. (Ayverdi, 2007: 122).

Sâmiha Ayverdi, aslında Cemile karakteri ile okuyucuya şu mesajı vermek istemiştir. Ne kadar güzel olursak olalım, zaman ilerledikçe elbet yaşlanacağız, zamana meydan okuyamayız, karşı koymaya çalışsak da değiştiremeyiz.

Sâmiha Ayverdi'nin "Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanında yer alan kadın kahraman Jale şehvet düşkünü, şımarık, her istediği yapılan, kendini beğenmiş, ukala bir tiptir.

"Evin içinde onun imtiyazını onun salahiyetini hatta Rıdvan'da hatta annesinde ve hatta babasında dahi bulmak kabil değildi. Daima yaşından birkaç sene ileri olan zekâsına, şımarıcı bir güzellik de eklenmiş bulunduğundan bu yaratılış imtiyazlarıyla anamı babamı son zerrelerine kadar büyülemişti." (Ayverdi, 2009: 36).

Jale, her beğendiği erkeğe yanaşan, kendini beğendirmek için çabalayan bir kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Annem sabahleyin rahatsızdı, nasıl oldu?

Diye sordum. Büyük, çapraşık bir kahkaha attı:

- Ne hastalığı? Akşama kadar piyano çaldı, durdu, dedi.

Dedi, fakat kahkahası da alayı da dudaklarında pek çabuk dondu kaldı. Zira benimle konuşurken kapının aralığından Sinan'ı görmüştü. Ses perdesi derhal değişti, yumuşadı, tatlılaştı:

- İçeri girsene Adli, hava serin… Kapı dışında konuşulur mu? Dedi.

Kardeşimin bana uzattığı bu iltifat demetinin arkamdaki erkek güzeline olduğunu bilmeyecek kadar budala değilim. (Ayverdi, 2009: 145).

Jale güzelliğini kullandığı kadar erkekleri etkileme adına her türlü yalana da başvurabilen, gözü kara bir kadındır. Hatta Adli'nin okuldan arkadaşı olan Sinan'ı beğenmekte ve onu elde etmek istemektedir. Ancak bunu başaramayınca kuzeni Rai

ile evlenme kararı alıverir. Şehvet düşkünü olan Jale, Adli tarafından şu ifadelerle tasvir edilmiştir:

> *"Jale'de dikkatimi çeken en ileri vasıf, bir genç kız hicabının daha doğrusu acemiliğinin bulunmaması idi. Bu kadar usta, bu kadar kurnaz bir mahlûku, bir türlü şu telin, duvağın altına yakıştıramıyordum. Konuşmasında, gülüşlerinde öyle bir nefis itimadı, bambaşka bir fettanlık beliriyordu ki her bakışımda pişman olarak başımı geriye çeviriyor, fakat gene dayanamayarak bakıyordum."* (Ayverdi, 2009: 194).

Evliliklerinde sıkıntılar yaşayan Jale, eşi Rami tarafından şiddete maruz kalmış ve dayak yemiştir. Bunun üzerine Jale eşinden boşanmıştır. Ancak Sinan'ı kazanmak için kadınlığını kullanmış ve şehvetine yenik düşmüştür. Bu hususta Adli, Jale hakkında şu ifadeleri kullanarak aslında Jale'nin ne kadar tehlikeli ve içgüdüleriyle hareket eden bir kadın olduğunu okuyucuya göstermek istemiştir:

> *Aslında insiyaklarına körü körüne teslim olmuş bir dişi olan Jale, Sinan'ı evine çekmek için beni istiyordu. Onun bu ikinci tecrübeye daha kurnaz daha becerikli olarak girdiği muhakkaktı. Jale, karşısındaki erkeği esir almak, kendine mâl etmek için evvela kendini esir göstermesini bilen, yaratılıştan usta bir mahlûktu. Bu kadınlarda hükmetmek, ekmekten, sudan ileri bir ihtiyaç olduğu halde onlar icabında seyisin elindeki sivri kaşağı ile sırtlarını hem okşatmak hem acıtmaktan hoşlanan bir hayvan itaati de gösterir, fakat sırasını getirince gene çiftlerini atardı.* (Ayverdi 2009b: 345).

Sâmiha Ayverdi, şehvet düşkünü kadınlara romanlarında yer vererek okuyucuya insanlık mertebesine erişmenin ilahi aşktan geçtiğini, bunun için şehvete kapılmadan, nefsimize hâkim olmamız gerektiğini ancak ve ancak nefsimizi arındırırsak gerçek anlamda bir ilahi aşkın doyumuna varabileceğimizi göstermektedir.

5.12.2. Kıskanç Kadın

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında genel olarak kıskanç olan kadınlar başkasını ya parası için ya da kendisinden daha güzel bir kadın olduğu için kıskanmaktadır. Bundan farklı olarak "Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Seniye bu genellemenin biraz dışına çıkarak kocasını kıskanan bir kadın karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seniye, varlıklı bir mahallede büyüyen bir kadındır. Öğretmen hayali kuran bu sebeple de İzmir'e gitmek için yola koyulan ancak bu sırada Muharrir Ekmel Haydar ile tanışıp evlenen, kocasına deli gibi âşık bir kadındır.

"Bizi küçük yaştan beri birbirimize bağlayan sebeplerin başında, bilhassa ikimizin de mağrur ve izzeti nefsini her ne bahasına olursa olsun daima ön safta tutan kimselerden oluşumuz gelir. Fakat şimdi ben, bu iddia ve mücadeleden vazgeçtim. Zira çiçekli bir ağacı rüzgâr nasıl silkeler, tartaklar ve hırpalayışında bir çiçeğini yolup düşürürse aşk da nefsin büyüklük, gurur ve şerefleri çiçeğini aynı amansız hücumla kırıp geçiriyor." (Ayverdi, 2021b: 15).

Zaman geçtikçe Seniye kıskançlığa kapılarak kocasının ilgisizliğinden ve kendisini sevmediğinden yakınmaya başlamıştır.

Fakat mantık, ihtirası mağlup edemiyor. Ben artık, kıskançlığı illet haline sokmuş ve bu hastalığı, benliğimin her zerresine sirayet ettirmiş bir kadınım. Şifası olmayan bu müzmin, öldürücü ve tahammülü güç illetin esiriyim. Acı bana Leyla. Hiçbir güzellik hiçbir kıymet yoktur ki kocamı kıskanmayayım… Fakat her gün biraz daha koyulaşan biraz daha çetin ve dolaşık bir mahiyet alan bu iptilamın onu her gün biraz daha benden uzaklaştırdığının da farkındayım. (Ayverdi 2021b: 16-17).

Seniye kocasının maneviyatını bile giderek kıskanır hale gelir.

Zaman olur ki günlerce beşeri ihtiyaçlarını bir kenara iterek odasından çıkmaz. Onu koltuğunda sakin, hatta âtıl farz edebilirsiniz. Hâlbuki bu kat'i bu sükûnet ânı, onu, semavatı aşan bir vecit hamlesiyle, akıl kademelerinin üstüne çıkarmıştır. Bu vecitli tefekkür devrelerinden avdetinde ise tabi bir içgüdüyle beni arar; masum ve çocukça bir sokulganlıkla bana koşar. Fakat Leyla, işte ben kocamı bu dönüşlerde reddederim. Zira ondan, bana tercih ettiği iç âlemini kıskanırım. (Ayverdi, 2021b: 18).

Kıskançlığının farkına varan Seniye bu kötü huydan biran önce kurtulmak istemiştir.

Seviyorum, fakat kıskançlık denen afet, maalesef irade pusulama hâkim. Bu zorlu kuvvetin, günün birinde bindiğim gemiyi taşlara, kayalara çarpıp parçalamasından korkuyorum.

Hiçbir erkek, kendisini benim gibi esen rüzgârdan kıskana kadını sevmez.

Bahusus ki ben, izdivaçla neticelen kısacık tanışma devresinde, taşkın sevgisine aşkla değil, hürmetle cevap almış bir kadınım.

Kıskandığım zaman insanlıkla hiçbir ilişiğim kalmıyor Leyla… Her fenalığı düşünen, hiçbir şeyden gözü yılmayan bu vahşileşmiş kadından korkuyor ve ürküyorum. (Ayverdi, 2021b: 78).

Seniye giderek daha da kıskançlık yaparak hasta olmuştur.

"Sanki gönlüme ilk meşale tutmuş mektupları yazan, insanlık davasının son kademelerine ayak koyan bu kadın değil. Bu, bir kaza ile sakatlanmış, köhne, zavallı bir mahlûk gibi alil ve hasta." (Ayverdi, 2021b: 174).

Seniye ve eşi bir gün Konya'da Leyla'nın yanına gitmek için yola koyulur. Orada Ayşe ile tanışırlar. Ayşe'yi eşinden kıskanmaya başlar. Konya'dan İstanbul'a dönünce Seniye bebeğini doğurur daha sonra da ölür. Ancak ölmeden önce Leyla'ya mektup yazarak Leyla'nın, eşi Ekmel Haydar ile evlenmesini talep eder. Bundaki asıl amacı ise Ayşe'yi kıskandığı için eşinin Ayşe ile evlenmesini engellemektir.

"Bütün bu aşikârlığa ve üryanlığa göz yumup Seniye'nin beni iltimas etmesinde çocukluğunu ve arkadaşlığını düşünmekten çok daha ileri hatta çok daha vahşi ve zalim bir sebep olduğu muhakkak: Kıskançlık. Evet, gene o, sefil his." (Ayverdi, 2021b: 208).

Sâmiha Ayverdi, Seniye karakteri üzerinden yola çıkarak bu romanda okuyucuya aslında nefsin arınmasını ve bunun gerçek anlamda istek ve arzular dâhilinde gerçekleşebileceğini yoksa bunu başaramadığımız için hiçbir zaman gerçek aşkı, ilahi aşkı bulamayacağımızı bizlere göstermek istemiştir.

5.12.3. Para Düşkünü Kadın

Sâmiha Ayverdi, romanlarında para düşkünü olan kadınların nefsine yenik düşüp para uğruna her şeyi yapabileceğini ancak en sonunda sefil duruma düşüp her şeyini kaybettiğini okuyucuya göstermiştir. Örneğin "Yolcu Nereye Gidiyorsun" adlı romanda yer alan kadın kahraman Yekta Hanım zorba, eğlenceye meraklı, çıkarcı, para düşkünü bir kadındır.

> *(...)Karısı Yekta Hanımefendi. Merhametsizlikte, şiddet ve zorbalıkta da kocasına yol gösterecek bir kabiliyete sahipti. Babam ne kadar karısına bağlı ve hovardalıktan hoşlanmayan bir adamsa, İstanbul'un zevk ve sefa yerlerini karış karış gezip gönül eğlendiren amcamın, bu seyranlarından sonra karısının karşısında:*
>
> *-Ben ettim sen ete aslanım, bir daha kabahatimi duyacak olursan her şeye razıyım!*
>
> *Diye ayaklarına kapandığını, fakat kurnaz bir kadın olan yengemin, barışı mutlaka kıymetli bir mücevhere bağladığı için, durmadan tekrarlanan bu vaatlerin, bu yalancı tövbelerin, onu işin içinden bir hayli kazançlı çıkardığını söylerlerdi.* (Ayverdi, 2009: 25).

Yekta Hanım sırf topluma ve insanlara karşı cahil görünmemek adına geleneksel kültürü özümseyen bir kadın olarak görünmek istemiştir. Ayrıca para uğruna ihtiyacı olmamasına karşın alım satım işleriyle uğraşmıştır.

Yengem, sureta ud çaldığı halde, bunu saza aşina olmadığının söylenmemesi için yapar göründüğünden, mızrap tutan sağ eli ile tellere kumanda eden sol eli arasında bile anlaşmaya varmamış bir behresizdi. Onun aşina olduğu bahis, mücevher alım satımı ve halayık piyasası idi. Paraya ihtiyacı olmadığı halde kâhya kadın vasıtasıyla yaptığı elmas ticaretinden pek çok para kazandığını söylerlerdi. (Ayverdi, 2009: 27).

Yekta Hanım'ın eşi iflas etmiş ve her şeyini kaybetmiştir. Buna rağmen Yekta Hanım bu durumu kabullenip isyanda bulunmamıştır. Oldukça olgun, anlayışlı bir tavır sergilemiştir.

İşte yengemin bizde olduğu bir gün yüzündeki o ebedi büyüklük ifadesi, sanki bir bulutmuş da rüzgârın önüne katılıp gitmiş yahut bir perde inmiş de herhangi bir el çekip sıyırmış gibi bambaşka bir insan hissini vererek konuşuyordu(...) fakat onda takdir ettiğim bir şey de vardı ki bu da sefaleti, yokluğu akıl almaz bir sürat ve kabiliyetle kabullenmiş olmasıydı. Adeta tavırlarına, sözlerine baktıkça onu, kendimi bildim bileli böyle yoksul görmeye alışıkmışım gibi aldanacağım geliyordu. Bu kadar çabuk elden çıkan bir servet, beni şaşırtıp hayretten hayrete düşürürken o, bu kaybolan varlığın neticelerini itirazsız kabul ediyor ve yeni şartlara uymaya çalışıyordu. (Ayverdi, 2009: 415).

Eşi ölünce Yekta Hanım yalnız kalmış her şeyini kaybetmiş, pişmanlık duymuş ve tek başına kimsesiz kalarak ölmüştür. Adli, Yekta Hanım'ı anlatırken şu ifadelere yer vermiştir:

Vaktiyle koyu kestane olan bu gözler şimdi hastalıktan ve ihtiyarlıktan, bulanık ve mavimtırak bir renk, erimiş bir kurşun rengi almıştı. Hayat ifadesini tamamen kaybetmiş olan yüzünde, bu gözler artık yok gibi idi. Yalnız yüzünde ilk dikkate çarpan vaktinden evvel çengelleşmiş bir burunla, yattığı yerde ucu büsbütün yukarı doğru kıvrılmış bir çeneden ibaretti. Şu maddi manevi sefalet, insanı ürpertecek kadar keskin ve yamandı. Bir an, acaba bu, Ziver Paşa'nın zengin ve haşmetli karısı değil mi diye düşündüm. Bütün o debdebe ve saltanattan, şu şiş ve hasta karnı örten pis yorgan mı kalmıştı? O refah ve kudret, gökyüzünü süsleyen bir alâimisema gibi ne zaman doğmuş, ne zaman batmış, niçin görülmüş de tutulmamıştı? O varlıklardan, debdebeden kala kala bu harabe mi kalmıştı? Bir zamanlar sağını solunu korkutup titreten kadın, şu soluk soluğa yatan yarım canlı mahlûk muydu? (Ayverdi, 2009: 448).

Bu romanda Sâmiha Ayverdi, Yekta hanım ve yaşadıklarını örnek göstererek aslında her şeyin gelip geçici olduğunu, öbür dünyaya para, mal mülk, hiçbir servet ile gidilemeyeceğini, heveslere kapılıp "bize hiçbir şey olmaz." Düşüncesinin yanlış olduğunu, paraya güvenmememiz gerektiğini vurgulamak istemiştir. Üstelik Sâmiha Ayverdi bu romanda Yekta Hanım'ı cezalandırarak ona fakir bir cenaze töreni layık görmüştür.

-Lahit o kadar zor açıldı ki benim yerime üç kişi olsa gene bu işi beceremezdi. Üstelik içinden de iki karayılan fırladı.

Mezarcı, hiç olmazsa bu izah ve şikâyetlerle fazla para koparmak ümidine düşerek arkamızda boyuna sızıldanıp duruyordu. Biz son işlerimizi yapınca kadar o, bu fakir cenazesine en ufak bir yardımda bulunmadan bekledi. (Ayverdi, 2009: 453).

Ayverdi'nin "Mesihpaşa İmamı" adlı romanında yer alan kadın kahraman Safiye Hanım zengin bir tüccarla evlenen, hayatı boyunca sürekli para düşkünü olan ve bu uğurda hırsına yenik düşen, cimri bir kadındır. Cimriliği sebebiyle yalnız kalmaya mahkûm bir kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rakım Efendi'nin kardeşi Safiye Hanım zengin bir tüccarın karısı idi. Paraya tapan kocasıyla son haddine kadar anlaşmış yaman bir hasis, bu yüzden iki oğlunu avucu içinde tutmaya uğraşan mağrur ve haris bir kadındı. Çocuklarını sevmediğini pervasızca söyler, para toplamak hususunda kocasıyla yarış ederek, masraftan her gün biraz daha eksiltmek için onları kıracak hiçbir tasarruftan çekinmezdi. (Ayverdi, 2021a: 108).

Romanda ilginç olan yaşlanmasına rağmen Safiye Hanım'ın geçmek bilmeyen para biriktirme merakı ve hırsının devam etmesidir.

Zira ihtiyar kadın, kâh kahkaha ile gülünecek kâh acınıp esef edecek kâh hayretten hayrete düşülecek bir tamahkârlığın sahibi idi. Kadınlık, analık, hatta tekmil beşeri insiyakları, yağı bitmiş bir kandil gibi sönmüş, yalnız para biriktirme hırsı, bütün varlığını aydınlatan tek meşale olarak kalmıştı. (Ayverdi 2021a: 193).

Ayrıca ölürken bile ağzından çıkan en son kelime "para" olmuştur.

(...) dili tutulan ihtiyar kadına son bir konuşma izni verdi ve az evvel külçe gibi kanepeye düşen bu vücut tek koluna dayanarak doğruldu, öteki elbisesinin düğmelerini koparıp açarak obur bir hayvan midesi gibi şişkin, esmer bir kese çıkardı. Gözleri biraz daha büyümüş, rengi biraz daha morarmıştı. Keseyi, iki dünyayı da satın alacak bir güzel ahlak çıkını gibi iftiharla sallayarak:

-Para, para!

Diye üst üste haykırdı ve az evvel solmasından korktuğu kanepeye, artık bir daha kalkmamak üzere düşerek öldü. (Ayverdi, 2021a: 231).

Sâmiha Ayverdi bu romanda ne yaparsak yapalım ölüm vakti gelince her şeyin beşeri dünyada kalacağını hiçbir para, mal, mülkte hükmümüzün ölünce olamayacağını okuyucuya ifade etmeye çalışmıştır.

5.12.4. Basit, Aşağı Kadın

Sâmiha Ayverdi'ye göre basit, aşağı olan kadınlar genelde mananın derinliğini anlamlandıramayan, kendini gerçekleştirememiş, öz benliğini

tamamlayamamış, maddeden sıyrılamamış, sade bir düşünceye sahip, basit davranışlar sergileyen kadınlardır. Basit yaratılışa sahip bu kadınlar hayatı anlamlandırmada basit düşünürler ve bu yüzden derinliği anlayamazlar. Bu tip kadınlar tehlike arz etmemektedir.

"Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan kadın kahraman Şermin basit bir kadın olarak tanıtılmaktadır. Mana derinliği olmayan, maddeye önem veren, zevkine düşkün ancak bir o kadar da basit davranışlar sergileyen bu kadından şu ifadelerle bahsedilmektedir:

"Binaenaleyh Şermin ne kadar değişse, hoşluk ve sevimlilik kazanmış olsa, hep o Şermin, hep o tek su damlasıdır." (Ayverdi, 2020: 79).

"Aşk Budur" adlı romanda yer alan kadın kahraman Ümmül Bedr basit bir kadındır. Her ne kadar temiz kalpli, saf, çocuksu davranışlar sergilese de eşi Yusuf'un sahip olduğu derinliği anlayamamıştır. Çünkü yaratılış itibari ile basit, mana derinliğini çözümleyemeyen bir karakterdir.

> *Yusuf'un, Bili diye çağırdığı zevcesi Ümmül Bedr, aynı zamanda akrabası idi. Yusuf, bu saf ve güler yüzlü ve çocuk ruhlu kadınla, çocukluk refakatinin merbutiyeti, temiz kalbinin durgun ve teressübsüz safiyeti için evlenmişti. Ümmül Bedr güzeldi de. Fakat Yusuf kendi taşkın aşkının cevabını bu sade ruhta bulamayacağını bildiği için zevcesini olduğu gibi kabul etmiş, onun için Ümmül Bedr daima kaygusuz, neşeli ve telaşszı bir ömürle mesut olmuştur.* (Ayverdi, 1938: 125- 126).

Ümmül Bedr, eşi Yusuf'u romanın diğer kadın kahramanlarından biri olan Meryem'den kıskanarak çocuksu tavırlarıyla okura anlatılmıştır. Bu sebeple romanda basit, aşağı, derinliği olmayan bir kadın olarak sunulmuştur.

> *Meryem, beklemediği bu belagat karşısında ne yapın, ne cevap versin? Acaba şimdiye kadar Yusuf'la yarı gizli, yarı aşikâr geçen hayatlarından tamamen habersizmiş gibi hareket ederek bu aşkı hissetmemiş görünen Ümmül Bedr'in her şeyden haberi mi vardı? Yoksa bu, Meryem'i şaşırtmak için hazırlanmış bir imtihan mıydı? Fakat temiz yürekli Ümmül Bedr, bunu yapmazdı. Esasen şimdi kendinin bu meselede bir mevkii yokmuş gibi heyecansız bir safvetle başka şeyden konuşuyordu. Meryem'in Yusuf'u görmekten başka şey görmeye, muhitinin duyguları ve hükümleriyle uğraşmaya mecali yoktu ki olup bitenlerin haberi olsun…*
>
> *Meryem Ümmül Bedr'in elini tutuyor ve dudaklarına götürüyor. Yusuf'un zevcesi, genç kızın hem inkâra hem itirafa benzeyen cevabı, bu busede toplanmış olarak hissediyor. Fakat Ümmül Bedr, samimi olan bu duygusuna rağmen gene yüreğinde gizli bir noktanın sızısına mani olamıyor. Ne de olsa*

onun bir kadınlık cephesi var. Meryem o kadar güzel ki (Ayverdi, 1938: 235–236).

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Selma gerek davranışları gerekse fikri düşünceleri sebebiyle basit, aşağı bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşüncelerinde fikri derinliğe sahip olmayan Selma, manevi dünyasında da oldukça düz bir anlayışa ve davranışa sahiptir. Dünyaya ve hayata karşı büyük, derin, anlamlı bir amacı, gayesi bulunmamaktadır. Psikolojik sağlamlılığı oldukça zayıftır.

"Aliye, tırmanılması hemen hemen imkânsız olan sarp ve yüksek bir zirve, Selma ise yorulmadan zahmet çekmeden dolaşılabilen küçük bir tepe idi… Aliye'nin ağırbaşlı sözleri yanında Selma'nın daldan dala gezen hafif mevzûları, ona câzip ve avunulabilecek bir kıymette görünüyordu." (Ayverdi, 2012: 61).

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Leyla'nın dadısından bahsederken *"havadisçi ve geveze tabiatı"* (Ayverdi, 2021b: 203) ifadeleri kullanılarak onun da basit, aşağı, sıradan bir kadın olduğu, fikri bir derinliğe sahip olamayışı okuyucuya gösterilmektedir.

"Son Menzil" adlı romanda yer alan hizmetkâr kadın kahramanlardan Teranedil ve Nermin Hanım basit, aşağı kadın olarak tanıtılmaktadır. Benlik bütünlüğünü tamamlayamayan, fikri derinliğe sahip olamayan, görgüden yoksun, eğitimsiz olan bu iki kadın kahramandan yola çıkarak Sâmiha Ayverdi aslında ruh güzelliğinin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmak istemiştir (Öztürk, 2018: 71-72).

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Ulviye Hanım her ne kadar terbiyeli, olgun bir kadın olsa da fikri derinliğe sahip olamadığı gibi dedikodudan hoşlanan, basit bir kadındır.

Ulviye Hanım. Hüsnü'ye fazla ciddi bulduğu Cevat'tan çok ehemmiyet verirdi. Cevat'ın bilgisini takdir eder; fakat onu, evinin içine yalnız ilim soğukluğu getiren bir alet gibi görürdü. Hâlbuki her yaşayan için dünyada olup biten küçük şeylerin, gündelik dedikoduların da bir kıymeti vardı. (Ayverdi, 2012: 72).

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Şükriye Hanım kalbi temiz, çocuksu davranışlara sahip ancak düşünce derinliğine sahip olamayan, basit,

sıradan, sade, dümdüz bir kadındır. Olayları yorumlamada, anlamlandırmada yetenekli değildir.

> *Şu anda onun daimi bir çocuk ismeti ile masum olan basit ve dümdüz varlığını olduğu gibi görüyorum. Fakat bu görüşte maddi varlığımızı en ince teferruatına kadar zapt ettiği halde içimize nüfuz edemeyen bir adese çaresizliği var. İhtiyar dostumun daha söze başlarken nasıl bitireceğini isabetle tahmin ediyorum, zira içinde dönüp dolaştığı mevzuları, ezbere bilinecek kadar muayyen ve mahduttur.* (Ayverdi, 2021b: 82).

Şükriye Hanım, eşi Gerçek Çelebi'ye karşı saygısızca davranarak onu zaman zaman anlamamakta ve bu sebeple çok çabuk öfkelenmektedir.

> *(...) Çelebi, karısına karşı ketum bir şefkat gösterir; Şükriye Hanımda bu geniş mizaçtan yüz bulmuş gibi herkese karşı olan yumuşak olan yaratılışının aksine kocasına bağırdığına, nazlandığına çok defa tesadüf olunur. Mamafih bugün, birbirlerine muhtaç ve muhabbetli bir yakınlıkla tatlı tatlı konuşuyorlardı.* (Ayverdi, 2021b: 185).

Bu durum Şükriye Hanım'ın eşine karşı saygılı davranışlar gösterecek olgunluk ve derinliğe sahip olamayışının aynı zamanda basit bir kadın olduğunun göstergesidir. Çünkü Ayverdi'ye göre basit bir kadın basit davranışlar sergileyerek çocuksu davranır, madde ve manayı ayırt edemeyip olgunluk gösteremez ve derinliğe sahip olamaz.

5.13. Takdir Uyandıran Kadın

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan takdir uyandıran kadınlar romanın merkezinde olmayan, genelde arka planda yer alan, ideal konumda olan kadın tipleridir. Ayverdi, takdir uyandıran kadınların önce nefsini temizlediği, nefsini arındırdığını, daha sonraki süreçte de hakikati aramak adına manevi yolculuğa çıktığını ve kâmil insan olmayı hedeflediğini dile getirmektedir.

Ayverdi'nin "Yaşayan Ölü" adlı romanında yer alan kadın kahraman Ayşe, Konya'da yaşayan minyatür ve tezhip ustası olan, üniversite mezunu bir kadındır. Romanın başkahramanı Leyla tarafından Ayşe şu ifadelerle tasvir edilmiştir:

> *Ayşe, sanki çok zamandır, belki kendimi bildim bileli aradığım safvet ve samimiyet iştiyakımı hissetmiş gibi bana, açık, temiz ve dolambaçsız bir sadelikle hayatından bahsetti. Annesinin, babasının küçükken ölmüş olduklarını –benimkiler gibi- büyükannesi ile büyükbabasının yanında büyüdüğünü, daha pek küçük yaşta iken sanatkâr bu büyükbabasından tezhip öğrendiğini, son tahsilini de Akademi'de yaparak Konya'ya, Çelebi'nin doğup büyüdüğü bu şehre gelip yerleşmiş olduklarını söyledi. Artık büyükbabasının*

çalışamadığını, dâhilden ve hariçten gelen siparişleri kendisinin yaptığını, bu suretle de geçindiklerini açık bir tabililikle ilave etti. (Ayverdi, 2021b: 34).

Romanda yer alan diğer kadın kahraman Seniye ise kıskanç, nefsine yenik düşen bir kahramandır. Leyla, Seniye ile Ayşe hakkında konuşurken şu ifadeleri dile getirmiştir:

"fakat o senin gibi aşkının esiri değil, emiri. Bu yüzdendir ki onu hürmete layık görüyorum" (Ayverdi, 2021b: 58).

Görüldüğü gibi Leyla, Ayşe'nin hal ve tavrına, sahip olduğu Allah aşkına hayran olmuştur. Onun sayesinde benliğini bulmuştur. Ayşe'nin iç güzelliği dışına da öyle yansımıştır ki hayran kalmamak elde değildir.

"Uçları şakaklarına doğru tatlı bir kavisle bükülmüş kaşları ve bazen bir gazal ürkekliği, bazen bir vecit taşkınlığı bazen de bir sükûn galebesiyle kudretlenmiş gözleri en muzaffer zinetlerin fevkindedir" (Ayverdi, 2021b: 88).

Ayşe'nin sahip olduğu güzellik onun Allah'a olan derin aşkından kaynaklanmaktadır.

Bu kızın başlıca üç türlü ruh manzarasına tesadüf edilir: Vakit vakit isyancı bir öfke ile dalgındır, vakit vakit cezbeli bir itaatle boyun eğicidir. Bazen de şen, cevval, hareketli ve çalışkandır. Bu üçüncü hâlet, hemen tabi olan her insanda tesadüf ettiğimiz bir ruh veçhesidir. Hâlbuki isyan ve incizap, yüksek ruhların kendileri gibi yüksek varlıklara karşı olan çekilişlerine benzetilebilir. Sana bir sır ifşa edeyim Seniye… Bu kız seviyor. Acaba benden başkalığı ve gene benden ayrılışı bu sevgisi mi? Eğer hakikaten onu yükselten kudret aşk ise; niçin ben sevdiğim zaman olgunlaşamadım (Ayverdi, 2021b: 53).

Ayşe ve Seniye'nin sahip olduğu aşkı karşılaştırdığında Leyla, Ayşe'nin aşkını oldukça kıymetli bulmuştur. Çünkü onun sahip olduğu aşk herkese nasip olmayan, dünya hırsından ve kötülüklerden arınmış yüce bir aşktır.

"(...) Ayşe'nin aşkını yüksek ve görünmeyen varlığın, irfana, hikmete ve sonsuzluğa doğru uzanmış bir köprüsü olarak görüyorum. Evet, bu kız bizim erişemediğimiz bir vicdan hayatına, gene bizim görmediğimiz bir aşk köprüsünden sessiz ve habersiz geçip gitmiş." (Ayverdi, 2021b: 108).

Ayrıca Leyla için Ayşe, hayatından mutlu, hayattan zevk alan, isyanda bulunmayan, her türlü olumlu ve olumsuz durumun Allah tarafından geldiğine inanan bir kadındır.

"Hâlbuki Ayşe'ler Çelebi'ler ilhamı, zevki, heyecan ve istikameti kendilerinden alırlar; zira onlar zamana tasarruf ettikleri için olup bitenlerden bizim gibi şikâyetçi, müteessir olmazlar. Hadiseler onların oyuncağıdır, bizse hadiselerin oyuncağıyız." (Ayverdi, 2021b: 91-92).

Romanda benliğini bulma yolculuğunda kadın başkahraman Leyla'ya kılavuzluk eden kişi Ayşe olmuştur. Ayşe'nin rehberliğinde Leyla kendi benliğini bularak ilahi aşka ulaşmıştır.

Ayverdi'nin "İnsan ve Şeytan" adlı romanında yer alan kadın kahraman İsmet, takdir uyandıran bir kadındır. Romanın baş erkek kahramanı Şevket Bey ile evli olan İsmet Hanım romanda şu şekilde tasvir edilmiştir:

> *Karımda ise taravet ve gençlik denen boya, çoktan uçup gitti. Kim bilir, belki de o, bu iğreti serveti, sergüzeştçi olmayan tab'ı yüzünden kendi isteğiyle bırakmıştır. Filhakika pek genç yaşta iken de gene yaşının icaplarına son derece kayıtsızdı; hatta kendisine yaşlı kadın muamelesi ettirmekten hoşlanırdı. Buna, belki pek erken kırlaşan saçları da yardım etmiştir. Mamafih geçen uzun yılların yüz çizgilerine koyduğu olgunluk, bu asil çehreyi daha fazla hürmet telkin eden bir halâvetle bezemiştir.* (Ayverdi, 2011: 32).

İsmet hanım oldukça zengin bir ailede yetişmiş olmasına karşın bunu hiç söz konusu etmemiştir. Her zaman eşine destek çıkan, kendine ait bir dünyası olan, manevi dünyasıyla ilgilenen bir kadındır.

"Karım, fikirlerini hazır elbise gibi muhitinden alan bir insan değildir; düşüncelerini kendi dokuyan ve iradesini oyuncak gibi kullanan bu cesur ve mert seciyede, manevi bir veçhe olması belki de gıpta edilecek bir mazhariyettir." (Ayverdi, 2011: 12).

"Ben bütün hayatımca karımın şefkat ve insanlığının bacını topladım ve bu büyük kadın bir kere olsun beni minnettar mevkie düşürmedi." (Ayverdi, 2011: 42-43).

> *Fakat kendimi hayatın muvaffak bir insanı sayarken bu kazancı sessiz bir gayret ve sebatla temin eden gizli kuvvetin karım olduğunu her fırsatta tekrar etmeliyim. O, atacağım adımlarda bir kere bile bana engel olmamış, hatta kendi aleyhine de olsa bu adımları kolaylaştırmış, önümde gördüğü taş ve çalıları kendi eliyle kaldırmıştır. Ben hiçbir defa da evli adamların karılarına yaptığı siyaseti tanımadım. Ben hiçbir defa karımın makûl arzularıma karşı geldiğini görmedim. O, idare kudretinin askısını hissettirmeden beni çekip çevirdi. "Peki demesini bildiği için "Hayır" dediği zaman hoşnutsuzluk duymadım.* (Ayverdi, 2011: 76).

İsmet Hanım'ın tam aksine eşi Şevket Bey hırsları olan, nefsine hâkim olamayan bir eştir.

> *Bütün ömrüm bir ikbal ve mevki sarhoşluğu içinde geçti. Karım beni bu sarhoşluktan uyandırmak için çok tartakladı, sarstı, silkti, fakat uyanmadım, uyanmak istemedim. Onu küçük, basit hatta biraz da evhamlı gördüm. Zavallı karım, sevdiği kocasını kendi imanının inanmışı yapamayacağını anlayınca sustu.* (Ayverdi, 2011: 197).

Nefsine yenik düşen Şevket Bey, karısının yeğeni Lale ile aşk yaşamaya başlamıştır. İsmet Hanım bu durum karşısında sessiz kalarak Allah'a sığınmıştır.

> *Olup bitenleri yadırgamıyorum; seni her şeye tercih edeni bir muhabbetle sevmiş olmamın bu kadarcık acısını nasıl çekmem? Bana bu cefayı takdir eden kudretten sızıldanmak acemiliğini göstereyim de: Buyruğuma razı olmayan, benden başka Rab arasın" sitemine mi mazhar olayım? Hatta ben onun kazasından korunmak için dua etmek küfrünü dahi işleyemem.* (Ayverdi, 2011: 224).

Aradan geçen zaman içinde Şevket Bey felç geçirmiştir. Yaşanılan onca şeye rağmen İsmet Hanım Şevket Bey'e en güzel şekilde bakmayı ihmal etmemiştir. Bu sayede romanın yazarı Sâmiha Ayverdi aslında okuyucuya her şeyin Allah'tan geldiğini, ona karşı çıkmayıp olanlara boyun eğmenin, ondan gelecek her türlü ilahi gücün kabul edilmesi gerektiğini yani Allah'a şirk koşmamak gerektiğini okuyuculara mesaj olarak iletmiş bulunmaktadır.

5.14. İdeal Kadın

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarını incelediğimizde romanlarda yer alan kadın kahramanların genelde sanatla ilgilendiğini, eğitimli, kültürlü, kendini ifade edebilen, nefsine hâkim, edepli, ilim sahibi olduklarını görmekteyiz. Aslında Sâmiha Ayverdi, romanlarındaki kadın kahramanları bu özelliklerle nitelendirerek ideal bir kadın imajını okuyucuya hissettirmek istemiştir. Ona göre ideal bir kadın, tasavvuf yolculuğunda manayı arayan, beşeri aşka önem vermeyen, hayatının merkezine ilahi aşkı koyan, ruh dinginliğini arayan, bencillikten uzak, samimi, içten davranan, nefsine hâkim olabilen, kendini bilen biridir. İdeal bir kadın hem kendine hem de başkalarına faydası dokunabilen, menfaatlerden arınmış, erdemli, hırs, kibir, gurur, şöhret, gösteriş, şehvet, yalan, dedikodu, kin, nefretten uzak duran, kültürel değerlere sahip, kanaatkâr olmayı başarabilen bir kadındır. Neredeyse tüm romanlarında ideal kadın olarak gösterdiği kadın kahramanların münevver, mutasavvıf, dindar, entelektüel, aydın birer kadın olduklarına vurgu yaparak onların belli bir tasavvuf

terbiyesine sahip olduklarını, kendi iç âlemlerinde yolculuğa çıkıp ilahi aşka ulaşmaya çalıştıklarını ifade etmiş ve mananın maddeden daha üstün olduğu inancıyla yaşadıklarını dile getirmiştir.

Romanlarda yer alan ideal kadın kahramanlar tasavvuf kültürüyle yetişen, aile mevhumunun ne kadar kıymetli ve kutsal olduğunun farkına varabilen, kendi hakikatini bilen, milli ve manevi değerlerini koruyan, geçmişini unutmayan, maneviyatı güçlü olan kadınlardır. Örneğin "Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Aliye ile birlikte okuyucuya ideal bir kadının sahip olması gereken özellikler hissettirilmeye çalışılmıştır. Romandaki bu kadın kahraman Aliye, kendi iç dünyasında bir yolculuğa çıkarak manayı arama peşinde koşmaktadır.

"İnsan ve Şeytan" adlı romanda yer alan kadın kahraman İsmet ideal bir kadındır. Nefis terbiyesine sahip, dürüst, imanlı, kin ve nefret beslemeyen, iyiliği ve adaleti ön planda tutan birisidir. Kendini gerçekleştiren, yaşadığı olumsuzluklara rağmen dik durmayı başaran, hoşgörüsünü asla kaybetmeyen İsmet Hanım ideal bir kadın olarak romanda tasvir edilmiştir.

"Son Menzil" adlı romanda yer alan kadın kahramanlar Seniha ve Melek ideal kadın olarak tasvir edilmektedir. Gerek mutasavvıf kimlikleriyle gerekse örf âdete önem vermeleriyle örnek gösterilmektedir. Düşünceli, merhametli, karşısındakini önemseyen, sabır ve sebat gösterebilen, dirayetli, öz benliklerini bulmuş kadın kahramanlardır.

"İnsan ve Şeytan" adlı romanda yer alan kadın kahraman Güzin ideal insan olmak adına büyük çaba gösteren bir kahramandır. Romanda okuyucuya şu ifadelerle tanıtılmıştır:

> *Fakat teşekkülât ve çehre itibârı ile babasının bir kopyası olan genç kızın içinde anasının ruh tecellîleri ve aşırı bir hassâsiyet zembereği vardır. Lâkin bu zembereğin karımda olduğu gibi istediği zaman açılan, istediği zaman kapanan uysal ve hesaplı bir mekanizması yoktur. Evet, onda ne anasının hazımlı ve temkinli sükûnunu ne de dayanıklı âsâbını bulmak kâbildir. Çabuk hiddetlenen, çabuk yatışan, çabuk somurtan ve çabuk neşelenen müşkül mîzacı ile bu kız benden ve karımdan da bambaşka bir insandır.* (Ayverdi, 2011: 26).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Güzin ideal insan olma yolunda ilerleyen ancak bazen kendine hâkim olamayıp çabuk sinirlenen bir mizaca sahiptir.

"Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Ayşe, romanda ideal bir kadın olarak anlatılmıştır. Nefsini arındıran, nefsini aşk ile temizleyen, kendini ilahi aşka adayan Ayşe, yazar tarafından takdir uyandıran bir kadın kahraman olarak da ön plan çıkarılmıştır. Örneğin romanın ana kahramanı Leyla, Ayşe'nin sahip olduğu Allah aşkının yüceliğinden bahsederek ona hayran olduğunu ve onun sayesinde nefsinden arınarak gerçek aşka ulaştığını dile getirmiştir. Romanda Ayşe'den bahsederken *"dost, arkadaş, sevgili ve sırasında bir ana garezsizliği, bir ana salahiyeti gösterebilen büyük Ayşe…"* (Ayverdi, 2021b: 174) şeklinde ifadelerin yer aldığını görmek mümkündür. Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki tüm güzellikler Ayşe'de toplanmıştır. Bu güzellikler onun iç dünyasını yansıtmaktadır.

6. KADININ ŞAHSİYET İNŞASINA SAMİHA AYVERDİ'NİN ROMANLARINDAN ÖRNEKLER

Sâmiha Ayverdi'nin 1938 yılında yazdığı ilk romanı "Aşk Budur" Arabistan'ın Hayre şehrinde geçmektedir. Romanın ana kahramanları Meryem ve Hamzadır. Romanda Hamza'nın Meryem'e duyduğu karşılıksız aşk anlatılmaktadır. Hamza öylesine âşıktır ki bütün mal varlığından vazgeçmek onun için hiç de sorun olmamıştır. Meryem ise Hamza'nın tam aksine beşeri zevklerden haz etmeyen, olgun, ölçülü, mantıklı, akıllı bir genç kızdır. Fiziken o kadar güzel olmamasına rağmen ruhunun güzelliği tüm Hayre erkeklerini etkilemiştir. Hatta onun için insanlar şu ifadeleri kullanmıştır:

> *Erkekler onun için "gönülsüz Meryem" derlerdi. O, gönülsüz değildi. Bilâkis bu gönül, pek nadir kimseye nasib olan şedid bir aşk duygusuyla hisli ve uyanıktı. Bu yakıcı duygu, bir kaftan gibi kızı baştan ayağa kaplamış, onun içindir ki, muhitiyle arasına kavi bir hail olmuş ve onu yalnızlığa sürüklemişti.* (Ayverdi, 1938: 9-10).

Meryem'in gönlünde kimse yoktu. Hatta kimsenin de olamayacağını şu ifadelerle anlatmaya çalışmıştır:

> *Hamza… Ben şimdiye kadar hiç bir tarafa gönül bağlamadım. Şu parçalanan kıymetli eserler gibi, o eserlerin canlı birer nüshası olan vücüdlardan da gönlüme karargâh aramıyorum. Nafile, benim üzerime töhmet koyma. Sen, mizacımın büyük bir aşk istidadıyla yoğurulmus olduğunu en yakın bilenlerdensin. Fakat bu inkisaf etmemiş duygu, belki de ömrümün sonuna kadar hiç kimseye sıçrayamayacaktır. Zira bu aşk ihtiyacı, his kayıdlarının esaretine mütehammil değildir. Benim endişem, bu serabî duyguların esaretine bağlanamaz. Ben kimseyi sevmedim. Seveceğimi de zannetmiyorum, müsterih ol Hamza!* (Ayverdi, 1938: 30).

Meryem, maddi değerlere önem vermeyen, manayı ön plana alan, ruh bütünlüğüne ehemmiyet veren birisidir. Meryem, hakikati bulma, manayı anlamlandırma yolculuğunda Yusuf ile tanışır. Onu görür görmez ondan etkilenmiş ve onun kendisine bu yolculuğunda yol gösterici bir rehber olacağını hemen anlamıştır. Yusuf'u görür görmez tüm bildiklerini unutan Meryem, kendisi için yeni bir dünyanın kapılarının açıldığını görmüştür.

"Bakış, insana bilmediğini öğretir, bildiklerini de unuttururmuş. Meryem de yeni bir şey öğrenmiş ve pek çok şeyler unutmuştu. Belki de bu unutulanlar kafilesinde, bizzat kendi de vardı." (Ayverdi, 1938: 128).

Artık Meryem, yıllarca aradığı aşkın, mananın Yusuf'tan geçtiğini bu anlamlandıramadığı aşkın aslında Yusuf'un ta kendisi olduğunu fark etmiştir.

> *Meryemin gönlü artık boş ve aşktan tehi değildi. Bu gönlün şimdi bir sahibi, bir hükümranı vardı: Yusuf!*
>
> *Yusuf onu bütün azametiyle istilâ etmişti. Meryem gönlüne baktığı zaman orada, ondan başka bir varlık göremiyordu.*
>
> *Şimdiye kadar avare bir kelebek gibi, kokulu kokusuz hiçbir çiçeğin sinesini intihab etmeyen bu gönül, nasıl olmuştu da müsküldtsız, mücadelesiz, zorluksuz, Yusuf'un gönlü mahserinde konuklamıştı?*
>
> *Meryem, gönlünü saran bu ihtilâlden korkarak bir köşeye sinmiş, bu hakikatı bu güne kadar kendine bile itiraf edememişti. Fakat artık, onu, ister istemez, her bir zerresinin sahid olduğu bir kalabalık huzurunda ilân ediyor, itiraf eyliyordu. Şimdi, Meryem saklasa da, bu aşk kendi kendini itiraf edecek, kendi kendini fâs edecekti. Zira genç kızın her bir damarı ayrı bir kalb gibi şiddetle Yusuf'u söyleyerek atmaya başlamıştı.*
>
> *Meryem'in şimdiye kadar hiçbir tarafa takılmadan muallakta bekleyen gönlü, nihayet aradığını bulmuş, aşkın bizzat kendi tarafından yakalanmıştı.*
>
> *Mütemadiyen değişen madde, bir taraftan inhilal, bir taraftan teşekkül eden eşya, bunların hepsi, Meryem'in gönlünü kapacak kuvvete malik olmayan şeylerdi. Meryem aşkı, aşkın manasını arıyordu; işte aradığını bulmuştu.* (Ayverdi, 1938: 137).

Yusuf sayesinde aşkı anlamlandıran, ebedi aşkın asıl manadan geçtiğini kavrayan Meryem ruhi olgunluğa erişmeye artık çok yakındır. Meryem'in ilahi aşk yolunda kendini bulması, ruhi bütünlüğünü sağlaması adına Yusuf bir elçi görevini üstlenmiştir. Meryem'in aşk hususundaki duygularını Ayverdi, okuyucuya şu ifadelerle dile getirmiştir:

> *Hayır, hayır… Yusuf ve Meryem diye iki ayrı varlık yok ki… Cihanda ne Meryem var, ne de başka bir mevcud… Hattâ cihan da yok... Meryem için yer, gök, her şey yalnız, yalnız Yusuf, yalnız o… Meryem Yusuf'tan başka bir şey görmüyor ve bilmiyor… Onun için Yusuf'tan başka bir şey yok ki bilsin! Esasen hiçbir güzelliğin cazibesine iltifat etmeyen müstagnî nazarlarından bütün cihan silinmiş. Yusuf'un istilâkâr varlığı, mükevvenatın bütün nakışlarını silmiş götürmüş. Hattâ genç kızın kendi vücudu bile çoktan bu âdem kafilesinin arasına karışıp kaybolmuş…* (Ayverdi, 1938: 154).

Meryem için kemale ermenin sırrı aşktan geçmektedir. Meryem'in aşkı öyle kuvvetlidir ki bu aşk sıradan bir beşeri aşkın ötesindedir.

> *Onun aşka susamış varlığının her zerresi, bu coşkun seli massediyor ve tekrarını sayıklıyordu. Kurak bir zemine düşen yağmurun, hemen yübused tahavvül etmesi gibi, bu gönül de hep aynı tahassür, aynı eksilmeyen istiyakla Yusuf'u, hep onu bekliyordu.*

Yusuf, her müskülün cevabı, Yusuf, her eksiğin tamamı… Meryem Yusuf'u, aklın yetmediği bir keyfiyetsizlikle istiyor ve onun ölçüye, hesaba gelmeyen aşkına tehâlükle koşuyor, koşuyor… onun her tavrı bir vecize, her hareketi aşkın kahhar belâgatının keskin bir ifadesi… Meryem bu yaman ve ateşîn ifadeyi okuyor, ezberliyor, onu gönlüne hakkediyor…

Yusuf'un aşkı, gözün görmediği, aklın bilmediği asımanlardan süzülüp ebedî bir şelale gibi gönlüne doluyor. Yusuf'un sözleri, bu sözlerin her bir hecesi, aklı kapan bir kudrete bürünmüş de gelmiştir. Bu sözlerde mestedici aşk kokusu tütüyor. Meryem, başını, bu mestedici kokuya gömüyor, orada kalmak, orada ölmek istiyor. Yusuf'un her tavrında, aşkın fasih beyanını neşreden bir hususiyet var.

(…)Fakat Meryem onu sade gözleri, hisleri, hattâ göz kesilmiş her bir mesamesiyle de görmeye kanaat etmiyor. Onu aşkı, aşkının ziyası, nuru ile görüyor. Yusuf'un sevdasına iftikar eden her zerresi haykırıyor, onu âleme bildirmek, bu endaze ve ölçüye gelmiyen aşk tufanını anlatmak için çırpınıyor. Ne olur keşke sevdiğimi bütün cihan sevse de hep sözlerimiz onun kıssaları olsa diyor.

Meryem, Yusuf'la geçen dakikaların ne demek olduğunu, onların ne bedelsiz kıymetlerle mücehhez bulunduğunu biliyor. Bildiği içindir ki işte onları çekip uzatmak, bütün bir ömre vasletmek ihtiyacı ile zebun olup çırpınıyor…

Meryem Yusuf'tan uzakken yaşamıyor ki… Onsuz geçen zamanlarını, onunla yaşadığı dakikaların artığı ile şöyle böyle geçiriyor. (Ayverdi, 1938: 151-152).

Roman baştan sona kadar Meryem'in duyduğu aşk ile bezenmiştir. Her satırlarda Meryem'in aşkının büyüklüğü, kudreti okuyucuya gösterilmiştir.

Yusuf'u sevmek, zaaf değil, kuvvet, meziyet, faziletti. Unsurî varlıklara karşı olan ibtilalar kalbi ne kadar sefilleştirir, bayağılaştırır, alçaltırsa Yusuf'un aşkının mübtelası olmak da insanı o nisbette yükseltir ve kıymetlendirirdi.

Yusuf, önce, her hangi bir yaradılmışla mukayese edilemeyecek eşsiz bir vücuddu. Mukayese, benzeri olan şeyler arasında yapılabilirdi. Hâlbuki, ne Meryem, ne de bütün cihan için bir Yusuf daha olamazdı ki, o, başkasiyle mukayese edilebilsin!.. O, bir tane idi, o bütün cihandı!

Meryem, ezelî bir meşale gibi yanan gönlünün ateşiyle, değil yalnız kendini, kâinatı bile yakıp kül edecek kadar yakıcı idi. Meryem Yusuf'la kendini bulmuş, gene onunla kendini kaybetmişti. Meryem'in ifrat aşkının ismi, Yusuf'tu! (Ayverdi, 1938: 175).

Meryem için sevmek Yusuf'a karşılık gelmektedir. Yusuf onun için öyle yüce öyle önemlidir ki, evrende ondan başka aşkla, tutkuyla sevilecek kimse yoktur. Yani kimse yusuf'tan daha kıymetli değildir. Meryem, Yusuf'a duyduğu bu aşk sayesinde gerçekleri görerek hakiki aşkı anlamlandıracak ve kendini bulacaktır.

Yusuf ve Meryem'in duyduğu aşkın beşeri bir aşk olmadığı, ilahi bir aşk olduğu Yusuf'un Meyem'e sarf ettiği şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

Sen o kadar ben olmuşsun ki çok defalar sende söz söylenecek vücud bile göremem. Ben seni müşkülâtsız fethettim Meryem... Aşk seni evvelden pişşirmiş, hazır bir hâlesokmustu. Onun için seni ilk hamlede yanımda ve kendi canımda buldum. Seni henüz gözümle görmediğim zamanlarda da daima benimleydin! (Ayverdi, 1938: 196).

Meryem ve Yusuf birbirlerine baktığında Allah'ın güzelliğini, yaradanın varlığını görmektedir. Bu duyulan aşk gelip geçici değildir. Ebediyen sürecek bu aşk, evreni saran ilahi aşktır. Meryem'in Yusuf'u gördüğünde duyduğu, hissettiği bu aşk Allah'ın güzelliğinin, varlığının, kudretinin yansımasının kendisinde görmesinden kaynaklanmaktadır.

"Ey zavallılar, ben eğer Yaradanın nuru kandili olan Yusuf'a tapıyorsam beni ayıblamayın ki, benim, Yaradanım, imanım, dinim hep aşktır." (Ayverdi, 1938: 204).

Aslında Meryem, Yusuf'tan öncesinde de bu ilahi aşka sahiptir. Sadece içinde hissettiği, yaşattığı bu aşk Yusuf ile vücut bulmuş ve sonrasında bu aşkı her bir hücresinde hissetmiştir. Ne yazık ki Hamza bu ilahi aşkı anlamlandıramamış, şekle önem verip beşeri aşkı ön planda tutmuştur.

"Hâlbuki aşkın hakikatını bulmak için bütün bunlardan kendini sıyırarak ok gibi fırlaması, tabiatın mütenahî hududunu aşıp, aşkın intihasızlığına atılması lâzımdır." (Ayverdi, 1938: 197). Bu sebeple Hamza hiçbir zaman manayı, ilahi aşkı, ruh bütünlüğünü bulamayacaktır.

Aşk hususunda konuşan Yusuf şu ifadelere yer vererek Meryem'e tasavvufi aşkı, ilahi aşkı anlatmaya çalışmıştır:

Her şey değişir, her mahsus olan varlık için bir tebeddül ve tegayyür mukadderdir; fakat her asrın her ânın muasırı olan aşk ve hakikat için bu endişe yoktur. Allah daim olduğu gibi hakikat ve aşk da daimdir Meryem.

Âlemin tekevvün ve intizamı, aşkın huruşundan ileri gelmiştir. Gökler, yer, ay, güneş, ateş, su, hava toprak hâsılı çerçöpe gelinceye kadar ne varsa, hepsi o aşk güneşinin nuruna batmış ve istiyakı derdine yanmıştır.

İnsan ile Yaradan'ın arasındaki perde, zemin ve asıman degil, kendi varlığıdır. Binaenaleyh bu birliği hâsıl etmek, yani Allah'a yaklaşmak için insanın varlığından, yani hayvanî hisleri kayıdlarının esaretinden kurtulup hür olması lâzımdır ki, bu da ancak, kötü ahlâktan kurtulup yerine iyisini getirmekle olur.

Kötü ahlâk ta nedir bilir misin Meryem? Yaradandan seni az, çok alıkoyan her şey!

Kalbi temizleyici ve beşerî ayıbları yıkayıcı şey aşktır. Insan bunlardan aşk ile kurtulur. Bu feragatı ancak aşk yaptırır.

Aşkın mahiyetinde ayrılık ve ikilik yoktur. Lâkin bazı kimsenin, Yaradan'ın aşkına istidadı olmadığından Allah bu kimseleri, gene kendi aşkına istidad peyda etmesi için bir surete mukayyed eder, yani kendi gibi bir beşerîn aşkına mübtelâ eyler. Elverir ki bu sureti atlayabilsin.

Aşk, zarfa ve harfa sığmaz Meryem. O, intihasız bir deniz gibidir. İhata ve misâlden, tefsir ve tabirden uzaktır. Aşk, hâlinde olan vicdanî zevki söze getirmek ve söylemek istedikçe, gene kendisi onu nişansız eder. (Ayverdi, 1938: 209-211).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere evrende yaratılan her şey de Allah'ı görmek mümkündür. Neye bakarsak bakalım Allah'tan izler buluruz. Allah aşkına ulaşmak için, ruh bütünlüğü için evvela gönül kapılarını açmak gerekir. Beşeri zevklerden, hırslardan aıyrılmak, ruhu biran önce arındırmak gerekir.

Meryem ile sohbetine devam eden Yusuf, aşkın tanımını daha da derinleştirerek anlatmaya çalışmıştır:

İnsan, ancak hayvanların yapamayacağı şeyle iftihar etmekte haklıdır. O da, bilgi ve aşktır. Bu varlığın evveli de aşk, sonu da aşktır. İnsan, nihayette Yaradan'a kavuşacağını zannederken, gözü aşk nuru ile görmeye başlayınca, Allah'ın kendinde olduğunu görür ve bu görgü onda, kenarı ve nihayeti olmayan bir zevk hâsıl eder. Esasen zevk denen şeyin hakikatı aşktır, yani hakikî zevk, aşktır. (Ayverdi, 1938: 260).

Görülüyor ki eğer insan çevresine aşk ile bakarsa her şeyde, her yaratılanda Allah'ı görür. Böylece her şeyde Allah'ın varlığını gören insan aşkı tadar ve mutlu olur. Aşkı anlamlandıran insan her şeye aşkla bakmasını da bilir.

Yusuf sayesinde aşk olgunluğunu, ruhi bütünlüğünü tamamlayan Meryem adeta aşkın kendisi oluvermiştir.

Romanın sonunda Yusuf sayesinde olgunluğa erişen, kemale eren, ilahi aşkı anlamlandırabilen Hamza, Yusuf'un Medine'ye gidecek olmasına engel olmak istemiştir. Bu sebeple Meryem'i Yusuf'un yanına götürmek istemiştir.

_ Meryem… gel! Seni ilk defa Yusuf'a götürdüğüm gibi gene götüreceğim.. hem de bu defa bir daha geri almamak üzere.. Zira sen benim için değil onun içinsin. Sus, olmaz, deme Meryem! Gel diyorum sana.. Yürü, yürü de gidelim. Siz, ikiniz birbiriniz içinsiniz.. Allah, beni, sizi birbirinize tanıştırmaya vesile ettiği için müteşekkirim. Şimdiye kadar bile bile sana ıztırap çektirdiğim için beni affet Meryem…

Bugüne kadar seni, aşkın manasına, hakikatına tercih ettim. Fakat artık sen, hakikat oldun, aşkın manası, kendisi oldun. Biliyorum, artık Meryem'in vücudu

kuru bir namdan ibaret… O, hüviyetini aşkla tebdil etti. Gel Meryem, o büyük mananın zarfı olan şu vücudu da o aşka götürelim. Bırak, bu şeref de benim olsun. Hem ben seni bu suretle, kaybetmemek üzre kazanacağım Meryem… Sen, evvelden olduğundan fazla şimdi benimsin. Zira artık maddî olarak senden bir şey beklemiyorum…

Dudaklarımdaki ismin, artık bildiğim, ihtirasla arzu ile sevdiğim Meryem'e aid değildir. Şimdiden sonra bu ismi ibadetle anacağım ve seni özlediğim zaman, Yusuf'un kalbi mahşerinde arayıp bulacağım… (Ayverdi, 1938: 267-270).

Hamza artık manayı anlamlandırmış, hakikate ermiş biri olarak romanın sonunda okuyucuya sunulmuştur. Bu sebeple aşka olan hürmeti de sonsuzdur. Artık Meryem'in mutluluğundan başka bir şey istememektedir. Yani Hamza ilahi aşk ile olgunluğa erişerek beşeri aşkın gelip geçici olduğunu en önemli şeyin mana olduğunu kavrayabilmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin 1941 yılında yazdığı üçüncü romanı "Ateş Ağacı" adlı romanıdır. Romanda Cemil ile Fransız jeolog olan Juliette Maurain arasında geçen aşk ele alınmaktadır. Aslında bu romanda Cemil ve Juliette üzerinden doğu-batı meseleleri ele alınarak mananın anlamı üzerinde durulmuştur. Beden ve ruh karşılaştırması yapılarak maddenin ötesinde manayı arama girişimleri anlatılmıştır. Bu romanda Sâmiha Ayverdi, karakterlerin beslediği beşeri aşkı doğu-batı meselesi üzerinden ilahi aşk arayışı üzerine şekillendirerek okuyucuya anlatmaya çalışmıştır.

Cemil'in manayı arama çabaları, ruhunu olgunlaştırması, maddi ve dünyevi zevklerden uzaklaşması onun kendini sorguladığının ve manayı anlamaya çalıştığının göstergesidir.

Biz insanlar, her şeyi bildiğimizi zan ve iddiâ ettiğimiz için hiçbir şey bilemiyorduk. Amcamın mensup olduğu aydınlar sınıfı: İki doktorası olan adamın başka bilgilere ne ihtiyacı olur? diyordu. Ben ise: Hayır, asıl icâzet, sen bu kâğıtla istediğin mevkie çıkabilirsin… diye verilen diploma değil, sen bu arınmış gönülle ulu kişilerden oldun… diye rûha verilen mânevî fetvâdır diyordum. (Ayverdi, 2020: 23).

Romanın kadın kahramanı Juliette maddi değerlerden zevk almayan, kendini bulmaya çalışan, hayatı anlamlandırmak için mana âleminde hakikat yolculuğuna çıkan Avrupalı bir kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Juliette Bursa'ya giderek orada ruhi dünyasında bir yolculuğa çıkmıştır. Fiziken güzel olduğu kadar ruhi açıdan da kalbi zengin bir hanımefendidir.

"Şüphe yok ki plastik güzelliği, sun'ilik ve laubalilikle sakatlanmamış zekâsı, fikirleri ve dirayeti, bir mıknatıs kuvveti taşımakta." (Ayverdi, 2020: 107-108).

Görüldüğü gibi Ayverdi, bu sözleri ile kadın kahramanı idealize ederek okura tanıtmaya çalışmıştır.

Romanda geçen kadın kahramanlardan Kadriye, Cemil'in teyzesinin kızıdır. Kadriye okumamış bir taşra kızıdır. Basit, sıradan, düz bir kadın kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemil zevk düşkünü, nefsine hâkim olamayan, ruh bütünlüğünü tamamlayamamış, maddeye önem veren kadınla evlenmek yerine Kadriye ile evlenmeyi tercih etmiştir.

> *Kadriye o kadınlardandır ki, mevsimin ilk serin rüzgârıyla yaprakları kavrulan, kuruyan nebatlara benzerler. Ben ise tabiatın hoş, nahoş bütün cilvelerine karşı koyan, her mevsimde hayat dolu bir ağacın gölgesinde yaşamak istiyorum ki her el uzatışımda, bana yeşil ve tâze bir dal versin…* (Ayverdi, 2020: 63).

Aslında Cemil'in istediği kadın profili, ulaşılması neredeyse imkânsız, hemen sevgisini göstermeyen, her türlü zıtlıkları ruhunda, kalbinde barındıran, mana ile dolu bir kadındır. Cemil'in sarf ettiği bu sözler aslında Kadriye ile mana ve ruhi bütünlük bakımından uyuşmadıklarının kanıtı niteliğindedir.

> *Şu muhakkak ki bin bir elyaftan örülmüş bir şebeke mâhiyetinde olan kadın evsâfından, Kadriye'de ancak bir iki tel mevcut… O, ateşli, sırlı, renkli ve alıcı kadın tipinin taklitçisi bile olamaz; zekâ, irâde, kudret ve aşka asla bir örnek teşkil edemez. Mevsimlerin en güzeli olan bahar, yazık ki on iki ayın en iptidaî devresidir. Çiçeklidir, kokuludur, süslü ve şâşaalıdır; fakat olgun ve oldurucu değildir. Kadriye'nin göz kamaştıran güzelliğinde de, bahar mevsiminin ihtişâmı gizli.. Hâlbuki ben onda dört mevsimin birbirine zıt, birbirinin hassalarını nakzeden çeşitliliğinden bulmayı ne kadar, ne kadar isterdim.* (Ayverdi, 2020: 64). Aslında Cemil için önemli olan şey ruh, mana ve ilahi aşktır.
>
> *Bence şekil ve sanat, mânâyı ziynetleyen bir kaptır. Mânâ, şekil perdesi altında gizli olduğu için göz, iç kıymetini görmüyor da, dış tezâhürlerini görüyor. Rûhu görmeyip, cesedi gördüğümüz gibi.*
>
> *Şekil, mânâyı bulmak için bir kapıdır. Yazık ki insanlar bu kapının sanat inceliklerine, estetik vasıflarına dalarak, onu açıp içinde gizli olan hazîneyi elde edemiyorlar.* (Ayverdi, 2020: 42-43).

Bu yolda ruh olgunluğuna ulaşmanın, mana hazinesine sahip olmanın, gönül zevkine erişmenin öneminden bahsetmiştir. Onun için mana olmaz ise maddi şeylerin hiçbir önemi de yoktur.

> *Madde, mânânın kapısıdır; fakat biz onu açacak anahtarı kaybolmuş zannediyoruz. Madde, mânânın kaftanıdır; fakat biz bu elbisenin içindeki güzel vücudu göremiyoruz. Madde yoldur; mânâ hedeftir; biz hedefe teveccüh etmediğimiz için bütün kazancımız sonsuz bir yorgunluktan ibâret kalıyor.*

Madde, bir perde gibi sıyrılmadıkça, mânâya engeldir; sırasında bir bulut parçasının azametli güneşi kapadığı gibi. Fakat mânâ, madde yolundaki ilerlemelerimize mâni olmaz; bir filin bir kedi ile güreşmeğe tenezzül etmediği gibi. (Ayverdi, 2020: 113).

Fransız Jeoloji âlimi olan Juliette, Bursa'ya araştırma yapmak için gelmiştir. Bursa'da ona rehberlik yapacak kişi Cemil'dir. Cemil, Juliette ile karşılaştığı ilk andan itibaren ve tren yolculuğunda geçirdikleri vakit süresince Juliette'i daha yakından tanıma fırsatına erişmiştir.

Bu ne geniş fihristli bir kitap… Bu ne muvaffakiyetli ve süratli bir atlayış. Kışla yazı, gece ile gündüzü bu ne maharetli birliştiriş, gülerken ve konuşurken, beyaz muntazam

dişlerini şimsek süratiyle ortaya koyan dudakları, en şuh en hareketli bir kadına âit.. Fakat kaşlarının âmir kudreti altına saklanmış gözleri, derin, esrarlı hatta sert denecek kadar mütehakkim ve koyu bir tefekkür îtiyâdiyle de dalgın. (Ayverdi, 2020: 99). Cemil'in yaptığı bu tasvir aslında istediği kadın özelliklerinin bir özeti gibidir.

Cemil, Juliette hakkında daha detaylı bilgiler vermekten kendini alıkoyamamıştır.

(…) Ölçüleri uygun, muntazam bir vücûdu var. Kalçaları dar ve omuzlara doğru genişleyen oğlan vücûdu. Dümdüz yeşil bir elbise giymiş. Söğüt yaprağının yeşiliyle, olgun bir ekin tarlasının sarılığı iç içe kaynamış bir renk. Gözleri de aynı renkte. (…)

Sapsarı saçlarına rağmen kaşları kirpikleri koyu kumral. Vapurda iken yüzünün sedefe kaçan bir matlığı vardı; fakat şimdi yanaklarında, merkezden muhîte doğru eflâtunlaşan bir dâire mevcut. Adetâ şeftâli baharı yapışmış gibi.. Bu genç yüzde bir âlim kuruluğundan ve bir muharrir tecessüsünden ziyâde, anlaşılması ve idâre edilmesi müşkül, derin bir çesitlilik var. (Ayverdi, 2020: 98-99).

Sâmiha Ayverdi bu romanında diğer romanlarına nazaran kahramanların fiziki özelliklerine daha fazla yer vermiştir. Aslında Ayverdi, burada beşeri aşk üzerinden ilahi aşka vurgu yaparak kahramanların ruhi bütünlüklerini tamamlayıp manevi olgunluğa erişmeleri ve ilahi aşka ulaşmalarını sağlamaya çalışmıştır. Yani romanın sonunda Cemil ve Juliette beşeri aşk sonrası manaya yönelerek kendilerini bulacak ve ilahi aşka ulaşacaktır.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Cemil'in Juliette Maurain'e jeolog olma nedenini sorması üzerine Juliette'in verdiği yanıt;

"Eski cedlerimle alakamı ziyadeleştirmek için."

"Fakat manevi ecdadımızı bilmek için vasıtalara malik değiliz ki…"

"Vasıta, uzak ve ayrı varlıkları birleştirir. Hâlbuki geçmiş de sizsiniz, gelecek de. Kendinizi tanımanız; işte hem aradığınız vasıta, hem de gaye." (Ayverdi, 2020: 104) kendini tanıması, benliğini bulmasının gerekliliği ancak ozaman onun sayesinde manevi köklerini bulabileceğini desteklemektedir.

Sözlerine devam eden Juliette, ilim ve mana hakkındaki düşüncelerini daha da detaylandırarak ilmin bir aracı olduğunu ilim vasıtasıyla maneviyatı ve manevi kökleri bulup atalarımızı tanıyabileceğimizi, yine ilim sayesinde acizlikten kurtulup maddeden sıyrılıp manada buluşacağımızı bizlere göstermektedir.

> *Evet Cemil Bey, ilimde ilerledikçe, cehlimiz âdeta barbar bağırıyor. Bizim mühim keşiflerimiz, derin tetkiklerimiz bir serçenin semâları dolaşmış olmak iddiâsı gibi bîçâredir. Her gün karşımıza çıkan bir meçhul, hâlletmek istediğimiz muammaları dağ dağ karşımıza yığıyor.*
>
> *Bununla berâber, bütün aczimiz ve çâresizliğimize rağmen gene de üstünde durduğumuz ilim kollarını genişletmek, eşelemek, araştırmak hem zevk hem de boynumuzun borcu.*
>
> *Bence aczini bilmek, acizden kurtulmanın tek yolu. İşte ben bu tesellî ile siperli olarak dünyâsı madde sayılan arzın sırlarını fethetmeye savaşanlardanım.* (Ayverdi, 2020: 106).

Görüldüğü gibi Cemil ve Juliette manaya önem verme, mana arayışı ve benliğini bulma açısından birbirine oldukça benzemektedir.

Cemil ve Juliette'in aşk hakkındaki sohbetleri, mana hususundaki düşünceleri, hakikate ulaşmada aşkın yol gösterici bir vazife üstlenmesi romanın ilerleyen kısımlarında daha detaylı olarak ele alınmıştır. Örneğin aşk hususunda yaptıkları sohbette Cemil'in Juliette'e aşkın ne olduğunu sorması üzerine Juliette şu şekilde yanıt vermiştir:

> *- Onu kim îzah etmiştir ki ben edeyim? Her şey aslında renksizdir; suyun, havanın rengi var mı? Harâretin de rengi yok.. O harâret ki ancak odun kömür gibi bir cisimle berâber olunca renkleniyor; işte aşk da aslında renksizdir, ancak vücutla birleştikten sonra renk kazanıyor. Binâenaleyh bence onu kelimeden ve sözden de tenzih etmeli; bahusus îzâha kalkışmamalı. Mâhiyetini ve keyfiyetini yalnız kendi bilsin, yeter.* (Ayverdi, 2020: 120).

Görüldüğü gibi aşk sayesinde toplumda huzur, mutluluk, sulh gerçekleşebilir. Aşk ile kişi yaradanın gücünü görüp her şeyde onun kudretini hissedebilir. Aşk varsa tüm kötülükler ortadan kalkabilir. Bu sayede iyilik, güzellik, hoşgörü, anlayış hâkim kılınır. Yani aşk tüm olumsuzlukları güzelliğe çevirme gücüne sahiptir.

Cemil ve Juliette'in sahip olduğu mana benzerliği ve yakınlık,

"Ancak ebediyet tarlasına ekilmiş olan tohumlar bu kadar süratle inkişaf edebilir; ebediyetle başlayan bağlar, bir kement olup bu kadar kuvvetle boynumuza dolanabilir." (Ayverdi, 2020: 124) ifadeleriyle anlatılarak sanki yıllardır birbirlerini tanıyormuş gibi hissettiklerini göstermektedir.

Cemil ve Kadriye'nin bebekleri olmuştur. Kadriye birgün kocasına telgraf yazarak bebeğiyle birlikte Bursa'ya Cemil'in yanına geleceklerini söylemiştir. Bunu öğrenen Juliette Bursa'yı terk edip İstanbul'a dönmek istemiştir. Cemil'in kendisiyle gelmesini istemeyen Juliette şu sözleri dile getirmiştir:

> - *Ben seven bir kadına bu ıztırâbı verecek kadar bayağı bir ruh mu taşıyorum Cemil Bey? Aramızda bir kadın ve çocuk başı olduğunu biliyordum; fakat karınız, kocasıyla kendi arasında bir başka kadın olduğunu hiç bilmemelidir. Söz veriyor musunuz? Haydi, söyleyin karınız beni hiç tanımayacak, bu kâbusu hiç hissetmeyecek değil mi?* (Ayverdi, 2020: 149)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere başkalarının mutsuzluğu üzerine bir hayat kurulamayacağını, sırf kendi mutluluğumuz için başkalarını mutsuz, huzursuz ederek aşkın yüzeliğinden bahsetmenin oldukça yersiz olacağını görmekteyiz. Bu yüzden Cemil ve Juliette'in beşeri aşkları öylesine güçlü, kuvvetli, yücedir ki maddeden çok mana aşkına dönüşmüştür. Onu görmese de aşkının baki kalacağını anlamış, hakikate erişerek aşkın ebediyetini, mana kazandığını anlamlandırmıştır.

Aşk sonsuzdur ve her şey aşk sayesinde anlamlanarak vücut bulur. Her şeyin manası aşkta gizlidir. Hakikate ulaşmak da ruhi olgunluğa erişmek de aşk sayesinde olur. Bizim yol göstericimiz olan aşk her daim bizimledir. Bu sayede kişi kendini bulur, gerçekleri görür, ruhuna ışık tutan aşk sayesinde mana anlam bulur.

> *Ben ki aşkın kendisiyim bir renkte, bir kararda kalmayan tezâhürümden gam yeme. Kaybolan da benim, bulunan da ben! Bil ki aşk için uzaklık ve yakınlık yoktur: zaman ve mesâfe, bunlar iptidaî ölçülerdir. Zevk de benim, ıztırap da ben… Bulut da benim, güneş de ben; gören de ben, görülen de ben! Ben küçük bir topum, fakat bütün kâinat, yanımda bir hardal tânesinden de küçük kalır. Ben her şeyi kuşatırım her şey benden doğar, bana geri döner. Ben basşan aşagğ esrârım.. Kucağına kendi mânândan olan o vücûdu iten de benim, koparıp çeken de ben! O gitmedi, gitmedi; hayır onu senden almadım. Nereye gidecek? Gidecek yer yok ki. Her şey, her yer, bütün cihan benim! Benim varlığım mahşerinde birleşmek vardır; fakat ayrılık yoktur.*(Ayverdi, 2020: 153)

Bu ifadeleri dile getiren Cemil'in kaybettiği ve uğruna kilometrelerce yol almasına neden olan topunun kendisine söylediği bu sözler aslında gerçek aşkı bizlere göstermektedir. Ne kadar uzak olursak olalım, sahip olduğumuz bu hakiki aşk, evrenin varlığının ve evreni yaratan kuvvetin kudretinin bir kanıtı niteliğindedir. Bu duyulan aşktan daha öte, daha önemli ne olabilir ki? Hiçbir şey… Var olan her şeyde bu aşkı görmek mümkündür.

Juliette'in Cemil'e beslediği aşkla ilgili yazdığı uzun yazısı onun Cemil ile tanıştıktan sonra kendisini bulduğunun, benliğinin farkına vardığının, aşk sayesinde manayı anlamlandırdığının, ruhi bütünlüğe eriştiğinin, gönlünün huzura kavuştuğunun bir göstergesidir. Bu sayede kendi benliğinin farkına varmış, hakikate ulaşmış, ruhsal dünyasında aydınlanan aşkın, mananın derinliğinin farkına varmıştır.

> *Seni niçin seviyorum? Kimseye benzemeyen rûhî kıymetin, eşsiz zekân, hesapsız incelikler taşıyan varlığın için mi? Yoksa esmer yüzün, siyah kaşların, bir girdap gibi alıcı gözlerin için mi? Yok yok… bunların hiçbiri için değil. Seni yalnız sen olduğun için seviyorum.*
>
> *Çok takdir ettiğim Platon'un şu sözünü dinle: "Sevmek demek, kendinin yarısını aramak demektir." Sevmek ve tamamlanmak… Bu ne doğru söz.*
>
> *Ben seni aramak için, senden başlayan, sende nihâyetlenen bir yola girdim; girdiğim yol, insan ayağı ile fetholacak bir ülke değil… Onun için ben de başı ayağı bıraktım, senden ibâret bir vücutla yollara düştüm, seferdeyim.*
>
> *Amcama dün gene senden, senin hoşuna gidecek şeylerden bahsettim ve bunları sırf seni memnun etmek için yaptığımı söyledim.*
>
> *- Peki ama Juliette, Cemil Bey bunları duymuyor ki memnun olsun, hoşuna gitsin… dedi.*
>
> *Amcamın bu sözü beni hem güldürdü hem de müteesir etti. Güldüm, zîra zavallı Max, mekân ve zaman şartlarının müsâadesizliğine rağmen aşkımın, içimi sana îzah etmeye kadir olan azametini idrak edemeyecek kadar çocuktu.*
>
> *Müteessir oldum; zîra yakınındaki beni bilmeyen bu adamın, senin varlığındaki kudretin, her olanı bilecek kadar sonsuz olduğunu bilemeyeceğinden de şüphe edemezdim.*
>
> *Sen her şeyi bilirsin; çünkü her şey sensin.. Şu sana söylediğim sözler, bu deftere başlamak için tasarladığım yoldan gene bambaşka.*
>
> *Max Amca, dört tarafından su ile kusatılmış bir ada gibi senin sevdânın ortasında tek ve tenhâ olduğumu katiyetle hissettiği andan îtibâren bana olan sevgisinin çeşnisine biraz merhamet, biraz hiddet biraz da hayret karıştırdı.*
>
> *Seni beklemek, seni istemek, öyle bir tahassür ki, ben bu hasreti, her bir damarıma takılmış bir diken gibi feryatlarla çekiyor; çekiyorum.. fakat kopmuyor.*

Ömründe aynaya bakmamış kimse, nasıl kendini tanımazsa, ben de ancak seni gördükten sonra kendimi en hurda çizgilerime kadar öğrendim.

Bir kere bana, aslında renksiz olan ışık muhtelif renklerdeki camlardan süzülünce, mor, kırmızı, yeşil olur; demiştin. Fakat bir de renksiz olan ısığı olduğu gibi göstermek kudretinde olmak var ki işte ben, sende gördüğüm bu sâfiyetle baştan aşağı aydınlandım.

Dudaklarımdan bütün varlığıma yayılan leziz çeşni, bana çok şeyler söyledi, çok şeyler öğretti. Gerçi evvelce de ilim sâhibi idim, fakat şuna kani oldum ki, ilim, sâde cehli törpüleyip eritiyor; fakat iç hayâtını allak bullak eden şüpheyi silemiyor. İç kuvvetlerini ıslâh eden, rûha, hikmetle karışık bir heyecan ve zindelik veren ve ömrün tesellisini teşkil eden kuvvet, aşk yoluyla kazandığımız hakîkatler.

Ancak, aklî yollarla elde edilen iç bilgisine gönlüm açık. Denis de bir eserinde, ruhun bu duygu âleminin elinden kendini kurtarması ile mânâya erişebileceğini söylemiyor mu? İnsanı kendi kendine yaklaştıran bu bilgiyi hiçbir kitap öğretemiyor. Ancak mânâyı gizleyen bu perde, samîmî bir ferâgat ile kendi esâretimizden kurtulduğumuz zaman kalkıyor. Belki de hayâtın gayesi bu. Bu zevki, bu bilgiyi bilmek ve bulmak.

Aşk âlemden ayrı ve gayrı değil. Vücutta can nasılsa, o da âlemlerde öyle. O, şu gördüğümüz kâinâtın her bir zerresine serpili; fakat bizde, bizim varlığımızda tamâmıyle mevcut ve hâkim. Biz onda yaşıyoruz, o bizde yaşıyor; onun kuvvetleri bizde hüküm ve buyruk yürütüyor. Ateş, hava, su, toprak da o. O, tabiatın bilcümle varlıkları altında gizli, yalnız insanda mâruf ve malûm.

Vâdî-i Mukaddes'te Mûsâ'ya, Allah'ın niçin ateş sûretinde göründüğünü şimdi anlıyorum. Mûsâ'nın o zaman ateşe ihtiyâcı vardı. Zîra doğurmak üzere olan zevcesine ateş lâzımdı. Mûsâ, karşıdan beliren ateşe doğru gittiği zaman, bunun bir ağaç, bir Ateş Ağacı olduğunu gördü ve ağacın: "Ben senin Allahınım" dediğini duydu. Belki de Allah ona böylece talebi sûretinde görünmeseydi, Mûsâ oraya, bu kadar şevkle koşup gitmeyecekti.

Bu hikmetin benim mâceramla sıkı bir münâsebeti var. Ben de büyük ve yakıcı bir aşka şiddetle muhtaç olduğum gün, talebimi insan sûretinde gizlenmiş görerek ona koştum ve atıldım. İşte bu hengâmededir ki insan aşkıyla Allah aşkını birbirine karıştırdım, bir bardak suyu denize döktüm.

Evet, içimde gizlediğim hazîne o kadar muazzam ve bahâsız ki onu hiç kimseye göstermek istemem. Bilmem, bütün bunları neden sana anlatıyorum? Basit, çünkü senden başka kimsenin benim için kıymeti yok.

Mâdemki seviyorum, daha ne isterim? Sevgi, sırasında ıztıraptır, elemdir, gözyaşı ve feryattır.

Iztırap ve zevk, aynı zamanda çırpınan iki kanat gibi, aşk uçuşlarını dengeliyor. Ben bu iki kanadın ortasındaki kuş gibi tanımadığım fezâlarda uçuyor, uçuyorum.

Zevk ve ıztırap, zemîne gömülen tohumu, harâretiyle ısıtan güneş ve rutûbetiyle sulayan yağmur gibi feyz verici.

Senden hiçbir şey istemiyorum. Çünkü seni seviyorum. Esâsen istemiş olsam, bütün bunları söylemezdim ve dogruca kalkıp sana gelirdim.

Seni yoluma çıkaran kuvvet bizi birbirimizden ayırdıysa da hakîkatte beni sana o kadar bağladı ki, bu birlik ve bağlılık her râbıtanın üstünde. Fakat seni gören sensiz olamıyor, senden kopamıyor. Dünyânın en hücra köşesinde zincire bağlanmış olsa, ölse, yıllar asırlar da geçse, gene seni, hep seni isteyeceğine inanıyorum. Hiçbir zerrem yok ki seninle ölüp dirilmiş olmasın, hiçbir nefesim yok ki senden gelip sana gitmiş olmasın. Senden kaçmak için attığım her adımla, sana biraz daha yaklaştığımı hissediyorum. Bu, mesâfe ve zamana meydan okuyan baş döndürücü sürat, beni nereye götürecek bilmem ki.. (Ayverdi, 2020: 158-168).

Juliette'in duygu ve düşünceleri aşk, ızdırap, ilim ve mana birlikteliklerini gösterirken Cemil sayesinde kendini gerçekleştirdiği, aşkı anlamlandırdığı okuyucuya sezdirilmiştir.

Juliette, Cemil'i tanıdıktan sonra ilmi bilginin ruhi bütünlüğü sağlamada, iç huzura erişmede, Allah'a ulaşmada yetersiz kaldığını anlamıştır. İlmin yanında mananın da yer alması gerektiğini, aşkın kaçınılmaz olduğunu, aşk sayesinde hakikate erişilebileceğini görmüştür. Bu yüzden her daim aşk bizimledir ve böylesine güçlü kuvvetli olan aşk, Cemil sayesinde Juliette Maurain'de görünmüştür. Yani Juliette, beşeri aşk sayesinde ilahi aşka, manaya erişmiştir. İlahi aşka ulaşmasında ona yardımcı olan Cemil, Juliette için çok kıymetlidir. Onu görmese de, aşkından dolayı yaşadığı ızdırap, üzüntü, keder zevke dönüşerek duyduğu bu aşkın tasavvufi düşünceyi, tasavvufi aşkı simgelediğini söylemek mümkündür.

Görüldüğü gibi Sâmiha Ayverdi, tıpkı "Batmayan Gün" adlı romanda olduğu gibi bu romanında da beşeri aşktan manevi aşka, ilahi aşka uzanan yolculuğu, mana arayışını vurgulamıştır.

Her ne kadar Cemil ve Juliette farklı dinlerden, mezheplerden, ırktan olsa da her ikisi de mana arayışında ortaktır. Her ikisini bir araya getiren, birleştiren şey de bu duyulan ilahi aşktır.

"Yaşayan Ölü" adlı roman Sâmiha Ayverdi'nin 1942 yılında yayımlanan dördüncü romanıdır. Bu romanda insanın zayıflık, yetersizlik, eksiklik, zaaflarından kurtulma adına verdiği mücadele ve çaba konu edinilmiştir. Eserin kadın kahramanı Leyla kendini gerçekleştirme amacıyla İstanbul'dan ayrılıp Konya'ya yerleşmiştir. Bu geçen süre zarfında yaşadığı değişimler, ruh olgunluğuna erişmesi, ilahi aşkın bedeninde vücut bulması romanın odak noktasını oluşturmaktadır. Leyla'nın

çocukluk arkadaşı Seniye, kocası Ekmel Haydar, arkadaşı Ayşe, Ayşe'nin büyükbabası Gerçek Çelebi gibi karakterlerin yer aldığı bu romanda Leyla'nın aşk hususunda değişen, şekillenen hayatı, hakikati arama çabaları, ruhunun aşk ile temizlenmesi ve en önemlisi yaşarken ölmek ve ölüm ile gerçek hayatı bulmanın ve anlamlandırmanın önemi anlatılmaktadır.

Köşkte büyüyen Leyla, kendini beğenmiş, şımarık, ukala bir öğretmendir. Çocukluk arkadaşı Seniye ile birlikte büyümüştür. Roman, Leyla'nın Seniye'ye mektup yazması ile başlamaktadır. Mektuplaşmaya devam eden bu iki arkadaş sevinçlerini, üzüntülerini, sitemlerini dile getirmişlerdir. Birlikte aynı okullarda eğitim alan bu iki hanımefendi, üniversitede öğretmenlik bölümünden de aynı anda mezun olmuşlardır. Ancak görev icabı Leyla Konya'ya gitmiş Seniye'nin ise tayini İzmir'e çıkmıştır. Fakat Seniye son anda görevinden istifa ederek Ekmel Haydar ile evlenmeyi yeğlemiştir. Seniye, Ekmel Haydar ile evlendiğini Leyla'ya bildiren bir mektup yazmıştır. Bu mektuptan sonra iki arkadaş iki yıl boyunca hiç görüşmemiştir. Bir gün Leyla'nın tekrar Seniye'ye mektup yazması bu iki arkadaşın yeniden dertleşmesine, konuşmasına vesile olmuştur. Aslında Leyla, Seniye ve kocası Ekmel Haydar'a o kadar sinirlidir ki onları düşüncesizlikle suçlamıştır. Çünkü aniden evlenmişlerdir ve bu durumu Leyla'ya önceden haber vermemişlerdir. Ansızın evlendiği için arkadaşı ile olan irtibatını Leyla kesmeyi tercih etmiştir.

Mektuplaşmaya devam eden bu ikili her geçen gün daha da derinlemesin sohbetler yapmışlardır. Mektuplarında sürekli olarak kocasından bahseden onunla yaşadığı problemlere yer veren Seniye, Ekmel Haydar'ı çok sevmesine rağmen onu çok kıskanmaktadır. Öyle büyük bir aşktır ki Seniye'nin sahip olduğu aşk, Ekmel Haydar'a her baktığında kendisinden bir iz bulduğunu hissetmektedir. Ancak Leyla aşk konusunda aynı şeyleri düşünmemektedir. Ona göre aşk gerçek olmayan, yapmacık bir histen ibarettir. Leyla'nın aslında aşka karşı bu kadar ön yargılı yaklaşmasının ana nedeni Macit adlı biriyle zamanında kısa bir evlilik yapması ve umduğunu bulamamasından kaynaklanmaktadır. Ona göre aşk çıkardan ibarettir. Leyla oldukça mutsuzdur ve maddi değerler ona zevk vermemektedir. Aslında Leyla aşka olan inancını kaybetmiştir. Aşk hususunda şu ifadelere yer vermiştir:

"Bence insanlardaki sevme ihtiyâcı, eskiyen elbiselerini yamamak lüzûmundan bile geri gelmelidir. Aşk, beşerîyetin başına musallat olan en sahte his.

Bunu, benim yapmış olduğum gibi, dâima defetmeli, mikrobuna karşı dâima asılı bulunmalı." (Ayverdi, 2021b:11).

Aşka inanmayan Leyla bu yüzdendir ki Seniye'nin hemen evlenmesine anlam veremediği gibi bu evliliği oldukça yadırgamıştır. Çünkü o, artık aşkın bir çıkar, menfaat, hayranlıktan ibaret olduğunu, bittiği anda insanı ruhen yok ettiğini düşünmektedir. Bu sebeple İstanbul'dan Konya'ya taşınmaya karar vermiştir. İstanbul'daki çıkar ilişkilerinden, sahte dostluklardan çok sıkılmıştır.

Seniye'nin aşk hususundaki düşünceleri ise Leyla'dan oldukça farklıdır.

> *Bizi küçük yaştan beri birbirimize bağlayan sebeplerin başında, bilhassa ikimizin de mağrur ve izzeti nefsini her ne bahâsına olursa olsun, dâima ön safta tutan kimselerden oluşumuz gelir. Fakat şimdi ben, bu iddia ve mücâdeleden vazgeçtim. Zîra çiçekli bir ağacı rüzgâr nasıl silkeler, tartaklar ve her hırpalayışında bir çiçeğini yolup düşürürse, aşk da nefsin büyüklük, gurur ve şerefleri çiçeğini aynı amansız hücumla kırıp geçiriyor. Bundan, şikâyetçi olduğum mânâsını çıkarma. Hâşâ… Şikâyetim yok. Çünkü seviyorum ve sevgiden gelen her müskülü de aşkıma hürmetle gene seviyorum.*
>
> *O hâlde bu ıztırap ve telâşım niçin? Kocam mı beni sevmiyor? Bu suâle de sarih olarak, evet, diyemeyeceğim. Yalnız bildiğim bir şey varsa, bu umman varlık için ben çok hafif ve kifâyetsizim. Onu, bir elmas arayıcısına benzetiyorum. Ama öyle zannediyorum ki, şimdiye kadar eline hakîkî bir cevher de geçmemiş. Maalesef ilk zamanlarda kendimi, bu mücevherin kendisi zannetmiştim. Fakat şimdi, boyası aşınmış bir cam parçası gibi donuk ve fersiz manzaramdan ürküyorum.* (Ayverdi, 2021b: 15-16).

Kocasına çok âşık olan Seniye aslında evliliğinde mutlu değildir. Yaşadığı aşkta ıstırap duymaktadır çünkü kocasına yetemediğini, ona gerekli özeni gösteremediğini düşünmektedir. Bu durum Seniye'yi mutsuz ettiği gibi aşk hususunda tam anlamıyla kendini gerçekleştiremediğini, ruhi olgunluğa erişemediğini göstermektedir.

Seniye kıskanç tavırlarıyla aslında kocasını her geçen gün kendisinden uzaklaştırmaktadır. Hatta kocası düşüncelere dalsa, iç huzurunu dinlemek istese Seniye hemen bunu kıskanacak boyuta gelmektedir. Aslında Seniye aşkta yeterli olgunluğa henüz gelememiştir. Seniye'nin kocası Ekmel Haydar bir yazardır. Akıcı, sade, anlaşılır, gerçekçi bir üslupla yazan Ekmel Haydar okuyucuları tarafından sevilen, sayılan, örnek gösterilen bir yazardır. Seniye okuyucularından bile kocasını kıskanmaktadır.

Seniye, mektuplarından birinde kocasının aşk konusundaki düşüncelerine uzun uzun yer vermiştir. Bir eserinde yazdığı ifadeleri alıntılayarak Leyla'ya anlatmıştır:

> *Ben lâhut âleminde buyruğuna eş olmayan bir şahtım. Ama bir aşk dalgası geldi, yüce ve âzat olan başımı yerlere düşürdü.*
>
> *Başımı yere koymuşsam ne gam? Mâdemki o toprağa sevdiğimin ayağı basmış, o toprak, sevdiğimin ikbal ve saltanatının oyun meydanı olmuştur. Onun salınıp gezdiği toprak, semâvattan daha yüce, ay ve güneşten daha parlaktır.*
>
> *Âlem seni tanımıyor sevgilim… Onlara desem ki; aşk, taptığım güzelin gölgesidir, siz hiç sâhibinden ayrı gölge gördünüz mü?*
>
> *Onlar, çok defa seni görmedikleri için gölgenle aşk oynatırlar. Ziyânı yok, gurup vaktinde güneşin ziyâsı, gene güneşe gidicidir.*
>
> *Lâkin sen, ben, dediğime gücenme sevgilim… Bu sözleri, bizi iki ayrı varlık zannedenler için söylüyorum. Aynaya baktığım zaman gördüğüm sûret nasıl benden başkası değilse, sen de âdem çehresinin varlık aynasına bakmasından hâsıl olan îtibârî bir sûretsin. Fakat sen gizlisin, hayretin âşikârdır. Aşkın emrinde kanlar akar, başlar gider; lâkin hâlk, kimin için vuruşup dövüştüğünü de bilmez. Bırak bu oyun varsın böyle sürüp gitsin.*
>
> *Sevgilim, ne zaman gönlüme eğilip baksam durgun bir göle uzanıp bakmış gibi, seni hep orada görürüm. Fakat bâzen de mâni olamadığım bir rüzgâr, gene senin semtinden esip gelen bir fırtına ile bu durgun satıh dalgalanır, kırılır, oynar, orada sarışın, esmer, kumral binlerce güzel görürüm. Ama yüz bin de olsa, bunların hepsi sensin.*
>
> *Fakat anlayan kim?*
>
> *Her kalıpta, her yüzde, her bakışta, gördüğüm sensin… Kasem ederim ki sensin… Benim sevgilim bin değil bir, yemin ederim ki bir… Lâkin bunu da işiten ve anlayan yok…*
>
> *Sen duyuyor, biliyorsun ya sevgilim, bu tesellî yetmez mi bana?* (Ayverdi, 2021b: 21-22).

Ekmel Haydar, beşeri aşktan daha ziyade ilahi aşkın yüceliğinden bahsetmek istemiştir. Ona göre kişi, aşkına teslim olur, aşkı ile bütün olur, ruh ikizine dönüşür, her güzellikte sevdiğini görür.

Leyla, yazdığı mektuplardan birinde kendisi hakkında bilgi vermiştir. Paraya ihtiyaç duymadığı halde sırf, menfaat, çıkar, hesap kitap, yalan, dalavere işlerinden uzaklaşmak adına Konya'ya gittiğini ve orada daha sade bir hayat yaşamayı tercih ettiğini ifade etmiştir.

Bir gün Konya'da daha öncesinde İstanbul'da iken tanışmış olduğu Ayşe adında genç bir kızla yolda karşılaşmıştır. Ayşe de tıpkı Leyla gibi Konya'ya

yerleşmiştir. Leyla'nın Ayşe ile Konya'da rastlaşması üzerine Leyla'nın hayatı giderek değişime uğramıştır.

Bir gün Ayşe'nin daveti üzerine Leyla Ayşelerin evine gitmiştir. Ayşe, büyükannesi ve büyükbabası ile beraber yaşayan mütevazı bir hanımefendidir. Leyla, Ayşelerin evinde huzur, mutluluk, sevgi, samimi duyguları yüreğinde hissetmiştir. Ayşe ve ailesi o kadar mütevazı bir hayat sürmektedir ki onların çıkarsız, menfaatsiz, samimi alakaları Leyla'yı oldukça etkilemiş ve aynı zamanda hayrete düşürmüştür. İlk defa vakit geçirdiği bu ailede Leyla'yı mutlu eden, onlara daha da yakınlaştıran şey onun için oldukça değerlidir. Bu değerli olan şey Ayşe ve ailesinin gönül zenginliğinin, ruh bütünlüğünün Leyla'da bıraktığı kalıcı izlerdir. Bu hususta Leyla, Ayşe'nin evi hakkında şu sözleri dile getirmiştir:

> *(...) Biri, büyük annesiyle büyük babasının odaları, karşısında da kendi küçücük yatak odası. Üçüncüsü, oturduğumuz, evin en büyük odası ki, bunun bir kısmı, bir kilim perde ile bölünerek, büyük babasıyle kendisi için müşterek çalışma odası hâline konmuş. Alçak ve bahçeye bakan pencerelere yaslanmış iki sedir, duvarlarında ve raflarında, muhtelif devirlerin sanat eserleri… Daha doğrusu birer sanat mesalesi…*
>
> *Bu ev, bu oda, bu yekdiğerinden iki nesil uzak iki insan, bana ilk hamlede, tevâzu ile karışıp mayalanmış bir sanat ve kudret şâhikasının zirveleri imiş gibi geldi.*
>
> *Esâsen Çelebi'nin çalıştığı köşede, sedefli rahlenin hizâsına gelen bir levha var ki, basit fakat veciz mânâsıyle beni teyit ediyor:*
>
> *Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyicek hâke nebat*
>
> *Mütevâzî olanı rahmet-i Rahman büyütür*
>
> *Bu, belki de onun hayat felsefesi. Benim için şu sâde evin dünya görüşü de dekoru kadar yabancı ve yeni. Fakat insana: Aradığım acaba bunlar mı?, dedirten inanç dolu bir tesirle yüklü.* (Ayverdi, 2021b: 34-35).

Leyla, Ayşe ve ailesini tanıdıktan sonra maddi değerlerin ne kadar önemsiz olduğunu, önemli olanın ruh olgunluğu olduğunu anlamaya başlamıştır.

> *Şaşma Seniye… Ben Sadrâzam Hâlil Paşa'nın torunu, Âyan Reîsi Reşit Bey'in kızı kibirli, gururlu biraz da müstehzî Leylâ, bu basit âilenin sâfiyet ve sâdeliği yanında bir anda küçüldüm, söndüm. Meğer bizim kıymetlerimiz, bizim endîşe ve öfkelerimiz bu muhitte, kalp akçe gibi değersiz ve sürümü utanç verici nesneler imiş.* (Ayverdi, 2021b: 36-37).

Ayşe'nin büyükbabası Gerçek Çelebi bir hattat ustasıdır. Oldukça mütevazı biri olan Çelebi, ruh bütünlüğünü sağlamış, inançlı, olgun, insana huzur veren

birisidir. Leyla, Gerçek Çelebi ile tanıştıktan sonra aşka olan bakışı, inancı değişime uğramış ve hayata daha farklı bir gözden ve pencereden bakamaya başlamıştır.

"Çelebi, Çelebi! Ruhum atına öyle bir kamçı vur ki, beni semavattan da ileri götürsün… Ko, bu gidişe ne derlerse desinler, elverir ki yolda ilişip kalmayayım… (Ayverdi, 2021b: 81).

Hakiki aşk hususunda fikirleri değişen Leyla, artık aşkı bir araç olarak görmeye başlamıştır.

"Çelebi o tip erkeklerdendir ki, onlar değil ihtiyarlıklarında, gençliklerinde dahi bir erkek olarak sevilmezler ve sevmezler. Esâsen ben de bu ihtiyar dostu, belki bu o meziyeti için daha çok benimsemişimdir." (Ayverdi 2021b: 49).

Leyla, Gerçek Çelebi ile sohbetler sonrası git gide iç huzurunu bulmuş, ruh olgunluğunu tamamlamak için çaba göstermeye başlamıştır. Oldukça ilerleme gösteren Leyla, mektubunda Seniye'ye bu yaşadığı değişimi şu ifadelerle anlatmıştır:

> *Ben bu çatının altında bir yandan soyundum, bir yandan da giyindim. Buraya geldiğim zaman kibirli, küstah, belki de bencildim. El'ân da aynı kötü itiyatlardan içimde izler olduğuna şüphe etmiyorum; fakat bütün bu zararlı ve tehlikeli vasıfların, açlıktan ölmeye mahkûm bir zindan ehli gibi kımıldamaya mecalleri yok. Benim kötülüklerimi bu insanların meziyetleri, fâziletleri ve büyüklükleri boğazladı. Hislere ferah ve adâletle tasarruf etmenin, zaafların, ihtirasların üstüne yükselmekle mümkün olabileceğini onlardan öğrendim.*
>
> *Belki el'ân nüksetmek istîdâdında olan zararlı duygularım mevcut. Fakat Ayşe'nin muhîti, onlara afyon almış sancılı bir hasta gibi sükûnet veriyor.* (Ayverdi, 2021b: 50).

Her ne kadar ruhi olgunluğa erişme noktasında yol kat etse de hala Leyla'nın eksiği vardır. Bu eksiklik aşk ve mana arayışındaki eksikliktir. Bunu şu sözlerle Seniye'ye bizzat kendisi cevap olarak vermiştir:

> *Bu kızın başlıca üç türlü ruh manzarasına tesadüf edilir: Vakit vakit isyancı bir öfke ile dalgındır, vakit vakit cezbeli bir itaatle boyun eğicidir. Bazen de şen, cevval, hareketli ve çalışkandır. Bu üçüncü hâlet, hemen tabi olan her insanda tesadüf ettiğimiz bir ruh veçhesidir. Hâlbuki isyan ve incizap, yüksek ruhların kendileri gibi yüksek varlıklara karşı olan çekilişlerine benzetilebilir. Sana bir sır ifşa edeyim Seniye… Bu kız seviyor. Acaba benden başkalığı ve gene benden ayrılışı bu sevgisi mi? Eğer hakikaten onu yükselten kudret aşk ise; niçin ben sevdiğim zaman olgunlaşamadım* (Ayverdi, 2021b: 57).

Görüldüğü gibi Leyla, kendisinde var olan aşk duygusunu sorgulamaya başlamıştır.

Leyla, Gerçek Çelebi'nin notlarından birini mektubunda Seniye ile paylaşarak notlarda yazılan aşk hususunu Seniye'ye aktarmıştır:

> *Ey insan, aklın, toz altın gibi dağınık ve parça parçadır ki nice utançlara ve nice çeşitli işlere taksim olmuştur. Hiç bu dağınık ve perîşan akla, ilim ve birlik sikkesi darbedilir mi? Ve ona, hakîkatten, aşktan söz söylenir mi?*
>
> *Ben şâhinim, fakat benden hümâlar hayran kalır. Bizim sırrımızı bilmek için baykuş ne ola ki o sırrı melekler bile bilmekten âciz kalmıştır.*
>
> *Aşk, aşk… diyorum, fakat ne fâide? Eğer ateşe söz cihetiyle yakınlık hâsıl olduysa da, bununla iktifâ etme, pişmeklik iste!* (Ayverdi, 2021b: 60).

Çelebi'nin yazdığı bu ifadeleri her ne kadar Leyla anlamlandıramamış olsa da Çelebi'nin âşık olduğunu, ancak kime olduğunu asla bilemeyeceğini düşünmüştür. Çünkü Leyla henüz bunu anlayacak ruhi olgunluğa erişememiştir.

Seniye, Leyla'ya yazdığı mektupta kocası Ekmel Haydar ve Leyla'nın eski kocası Macit'i kıyaslayarak aşk konusundaki düşüncelerini detaylandırmıştır:

> *Evet kocam her güzelliğe meyleder, eğer onda güzelliğin doksan dokuzu olup, diğer biri bütün cihâna dağılmış olsa, o, bu parçacık için dünyâyı alt üst edip bulmak ister. Çünkü aşk ona gayedir. Hâlbuki Mâcit için aşk, eğlence ve ihtirastan ibârettir. Bir günlük, bir aylık, bir senelik bir eğlence ve ihtiras.*
>
> *Ekmel, aşkı ve güzelliği kâinatın her bir zerresinden emer ve insanda zuhur eden kemâlinden hayran kalır. Bu, onda mestâne ve coşkun takazâlara yol açar.*
>
> *Mâcit ise aşk ve güzelliği, bir kadına ulaşmaktan ibâret bilir. Güzel bir yüze, güzel bir göze, aşkın büyüklüğünü, hayret verici kudretini seyretmek için değil, istihâ ve ihtirâsının zorlamasıyla bakar.*
>
> *Ekmel'in aşk ve zevkten ibâret olan dünyâsında kelbî arzuların, bir zincirbendden daha uysal ve esir olduğunu bir ben bilirim.* (Ayverdi, 2021b: 72).

Görüldüğü gibi Macit ve Ekmel Haydar'ı aşk konusunda birbirinden ayıran şey Macit'in beşeri aşka sahip oluşu, Ekmel Haydar'ın ise ilahi aşka sahip oluşudur. Macit aşkı beden güzelliğinden ibaret görmüştür. Ekmel Haydar ise her şeyi yaratanın Allah olduğunu, her şeyi sevmenin, aşkla bağlanmanın gerekçesinin bu bilince sahip olarak yaşamak olduğunu bu sebeple bu aşkın beşeri aşktan öte ilahi aşk olduğunu göstermektedir. Bu ilahi aşk öyle kudretlidir ki insana hayat veriri, güzellikler sunar, insanın kendini gerçekleştirmesine olanak verir. Her ne kadar kocasındaki bu ilahi aşkı, aşkın gücünü, irade sahibi olmasını bilmesine rağmen Seniye, aşk olgunluğunu tam olarak tamamlayamamıştır. Kocasını kıskanmakta ve buna engel olamamaktadır.

Leyla, Gerçek Çelebi ile tanışmadan önce hırslı, kindar, beşeri zevkleri olan biri iken Gerçek Çelebi ile tanıştıktan sonra beşeri zevkleri ve menfaatleri bir kenara bırakıp huzur peşinde koşan, kendini gerçekleştirmek için çabalayan, mana peşinde koşmaya başlayan biri haline dönüşmüştür.

Gerçek Çelebi'nin eşi Şükriye Hanım'ın Leyla'ya kendilerinden nasıl sıkılmadığını sorduğunda Çelebi'nin verdiği yanıt Leyla üzerinde büyük etki yaratmıştır:

> *"Kuş yuvasından, kanatlanmadan sıkılmaz."* (Ayverdi, 2021b: 83).

Çelebi'nin bu ifadesi üzerine Leyla içinden şu düşünceleri geçirmiştir:

> *Menfaatten ihtirastan arınmış, büyük insan… insanları kendi için değil, kendileri için hazırlayan bîtaraf dost! Sana hayranım… Ben o dediğin sonsuzluklara uçup gitsem bile, rehberim gene sen olacaksın; gene seninle uçacağım.*
>
> *Şâyet günün birinde senden ayrılıp kendi başıma uçmak istîdâdını hâsıl edebilirsem, şöyle gideceğim sonsuzluk neresi olacak? "Aşk…" mı diyeceksin? Buna tâkatim yok…* (Ayverdi, 2021b: 84).

Görüldüğü gibi Leyla'nın gideceği son durak aşktır. Çıkacağı yolculukta ona rehber olacak kişi Gerçek Çelebi'dir.

Birgün Seniye ve Ekmel Haydar Konya'ya ziyarete geldiklerinde Gerçek Çelebi'nin çalışma odasında Ayşe, Gerçek Çelebi ve bir misafirin konuşmalarına şahit olan Leyla, Ayşe'nin Çelebi'ye âşık olduğunu, bu aşkın manevi bir aşk olduğunu anlamıştır. Aslında onların aşkı bir mana birlikteliğidir.

Tüm gerçekle yüzleşen Leyla, Seniye ve Ayşe'nin içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetlemiştir:

> *Zavallı Seniye, zavallı Ayşe, bilmem ki, hanginize acımalı?*
>
> *Hislerim, yolunu şaşırmış bir kör gibi hangi tarafa gideceğini bilmiyor.*
>
> *Sana acımalı güzel Seniye… Gördüğün merhamet ve alâkaya rağmen, acınmaya muhtaç olan sensin.*
>
> *Gene içimden bir ses: Ayşe, ya o? Diyor.*
>
> *Evet, doğru… o da muztarip. Deniz üstünde seferde olan varlığı teknesi, dört tarafından su ile kuşatılmış olmasına rağmen içi o sudan boş ve nasipsiz, kuru ve yanık. Fakat iki denizi birbirine bağlayan kanalın tek yolcusu, tek sâhidi olduktan sonra ona acınır mı? Evet muztarip… Fakat ıztırâbının içinde en derin zevk ve teselliyi taşıdığına da ben şâhidim.* (Ayverdi, 2021b: 95-96).

Leyla, Ekmel Haydar ve Ayşe arasında geçen aşka oldukça şaşırmıştır. Çünkü onlar duygularının kölesi olmaktan çok aşklarını menfaat, çıkar olmadan kendi içlerinde yaşamışlardır. Öylesine yüce bir aşktır ki onların yaşadığı, görmeseler de birbirlerini, tüm bedenlerini kuşatmış bir aşktır. Beşeri aşktan daha da öte mana birlikteliğiyle kalpleri kuşatan ulvi bir aşktır.

Leyla, artık Ekmel Haydar ve Ayşe'nin aşklarını görünce aşkın beşeri ve ilahi boyutu olduğuna karar vermiştir. Macit ve Seniye'nin sahip olduğu aşkın beşeri aşk olduğunu, çıkar ve menfaat ilişkisine dayalı olduğunu düşünürken Ekmel Haydar, Ayşe ve Gerçek Çelebi'nin aşklarının ise ilahi aşk olduğunu, bu aşkın kişiyi hakikate ulaştırdığını, irade birlikteliğini, mana bütünlüğünü simgelediğini, kişiyi ruhsal açıdan tatmin ettiğini bu sayede benliğin de manaya kavuştuğunu idrak etmiştir. Bu hususta hislerini şu ifadelerle dile getirmiştir:

> *Bana da ne oldu bilmem? Seniye'ninki de dâhil olduğu hâlde herkesinkini, hatta kendi aşk mâcerâmı bile, uzviyetin tabiî ihtiyaçlarından biri olarak kabul etmiş olan ben şimdi Ayşe'nin aşkını, yüksek ve görünmeyen varlığın, irfâna, hikmete ve sonsuzluğa doğru uzanmış bir köprüsü olarak görüyorum. Evet, bu kız, bizim erişemediğimiz bir vicdan hayâtına, gene bizim göremediğimiz bir aşk köprüsünden sessiz ve habersiz, geçip gitmiş.*
>
> *Evvelce aşkı karikatürize eden ben, şimdi ona boyun eğmekle bir seciye sakatlığına mı düşmüş bulunuyorum? Fakat ne münâsebet? Ben gene Mâcit'lerin aşkının, cismânî bir istihânın ifrâtı ve karşılıklı bir menfaatin yekdiğerine çekilişi olduğunda ısrar ediyorum. Hatta Seniye'yi bile aynı töhmetle suçlu gördüğüm zamanlar var.* (Ayverdi, 2021b: 108-109).

Görülüyor ki Leyla, daha öncesinde menfaate dayalı aşklara şahit olduğu için aşkın diğer yüzüyle yani ilahi boyutuyla hiç karşılaşmamıştır. Bu yüzdendir ki aşkı hep küçümsemiş, ondan olabildiğince uzak durmuş, konusunu dahi açtırmamıştır. Ancak bu satırlar gösteriyor ki aşk konusundaki olumsuz düşünceleri artık değişmeye başlamıştır.

Her fırsatta Leyla, Ayşe ve Seniye'nin duyduğu aşkı karşılaştırarak Ayşe'nin aşkının kudretini, olgunluğunu gözler önüne sermiştir. Çünkü Ayşe, yaşadığı aşk ile kemale, irfana ermiş, aşkını yaşayamasa da, göremese de bundan şikâyet etmeyen aksine hoşnut olan birisidir. Sevdiğiyle aynı mana birlikteliğine sahip ve aynı ruh bütünlüğünü taşımaktadır. Bu yüzdendir ki mesafelerin onlar için bir önemi yoktur.

Leyla, Ayşe ve Ekmel Haydar'ın başbaşa yaptıkları konuşmlarına kulak misafiri olmuştur:

- Burada berâber kalmamız münâsip değil, Seniye Hânım'ı üzmüş oluruz.

- Ben her zaman seninle tek ve tenhâyım, kalıplarımızın bir saatlik baş başa kalmasından ne çıkar? Benim kendi kendime olan bu istiyak ve ittisalimden başkalarına ne gibi fenâlık gelebilir? Ben senin ezelde rûhun beşiğini salladım, fakat sonra bu cenîni kaybettim. Her adımda karşıma çıktığın hâlde, gene onu bulamamakla yedi deryâyı geçtim, yetmiş iki milleti aradım.

Fakat seni bulsam da bulamamak, kaybetsem de kaybedememek heyecan ve hasretinden bir an uzak kalmadım. Sen, yakınlığında en şiddetli hasreti, uzaklığında en sedid yakınlığı duyduğum tek insansın Ayşe…(Ayverdi, 2021b: 128).

Leyla artık okadar emindir ki aşka sahip olmak için bedensel birlikteliğe gerek yoktur. Çünkü aşk beşeri bir hazdan mevcut değildir. Önemli olan şey ruhun ve mananın bütün ve bir oluşudur. Bu iki ruh tek bedende vücut bularak sönmeyen ateşi yaşatan bir kıvılcım gibidir. Bu kıvılcım her nerede olursa olsun hep yanacak ve asla sönmeyecektir. İşte hakiki olan aşk sönmeyen bu ateş gibidir. Her nerede hangi şartlarda olursa olsun ruhun derinliklerinde vücut bulan, manevi bilinci açığa çıkaran, aşkın sonsuzluğunu simgeleyen, kişiye doğru yolu gösteren bir rehberdir. Bu sayede kişi ruh tasviyesi yaparak mana ile alışveriş yaparak aşk ile bütünleşmiş olur.

Giderek Ekmel Haydar'a ilgi duyan Leyla bu ilgisini şu ifadelerle anlatmıştır:

Güzellik… Menfaatsiz aşk. Çelebi'leri, Ayşe'leri, Ekmel'leri birbirlerine bağlayan büyük ve görünmeyen kuvvet.

Fakat artık ben onu görüyorum; hem pekiyi, pek âşikâr görüyorum. Geçen akşam Ekmel Haydar'ın, Eflâtun'dan söylediği şu sözler ne kadar mânîdardı: "Sevgili, kendisinde Hüsn-i Mutlak'ın bir sûreti bulunandır." Bunu yalnız Eflâtun söylemiyor, Ekmel Bey… Onu sen de tasdik ediyorsun.

Bu güzellikten körlerin bile gözlerine nur gelir. Kim ne derse desin onu artık görmemezlikten gelemeyeceğim. (Ayverdi, 2021b: 125).

Artık Leyla, ne yaparsa yapsın Ekmel Haydar'a olan aşkına engel olamamıştır. Bu denli kendini aşka kapatan Leyla, artık gönlü aşkla dolunca Ayşe'yi ve onun aşkını örnek almayı tercih etmiştir. Bu hususta şu ifadeleri dile getirmiştir:

Çelebi'ler, Ayşe'ler beşerîyetin kirlerinden eteklerini toplayıp atlamış ve kenarı ortası olmayan bir genişliğe ayak koymuş kimseler… Onlar, söylediklerini yapmış, yapamadıkları şeyi söylememiş insanlar…

Onlar hayatta ölüm sükûneti, ölümde hayat kaynağı bulmuş saâdet sâhipleri. Onlar yaşayan ölüler… (Ayverdi, 2021b: 142).

Leyla artık manevi huzura erişerek beşeri zevklerden uzaklaşmanın gerekliliğinin farkındadır. Ruhi olgunluğa ancak ve ancak yaşarken ölerek ulaşabileceğinin bilincine varmıştır.

Seniye'nin Ekmel Haydar'a olan aşkını karanlık bir zindanda hapsolan, eli ayağı zincirli bir esire benzeten Leyla, Seniye'nin aşkı tam anlamıyla idrak edemediğini düşünmüş ve ona acıyarak üzülmüştür. Bu hususta şu ifadeleri kullanmıştır:

> *Hâlbuki Ayşe'yi kocasından uzaklaştırmakla ne kazanabilecek? Zavallı arkadaşımım iki uzun senede ögrenemediği seyi, ben şu kısacık zamanda pekâlâ anladım ki, Ekmel Haydar Ayşe'siz de olabilir; zîra bu kızın maddî varlığından mahrum olmak, mânâsından uzak olmak demek değildir. Ayşe, dünyânın en uzak bir köşesine gidebilir, lâkin gene de varlığı kadehinden Ekmel'e sunduğu aşk, bakî ve dâimdir, hatta o kadeh kırılmış olsa bile.*
>
> *Çelebi der ki: Aşk, ruhun ıztırabını susturur. Hâlbuki Seniye muztarip… Şu halde aşkı bilmiyor.*
>
> *Büyük ihtiyar gene der ki: Ruhun zevki aşkladır.*
>
> *Demek ki Seniye henüz ruhunun bu zevkine yetmemiş bir uyuyanın şuursuz hezeyanını savuruyor.*
>
> *Ruh istiklalini elde edemedikçe, hayat çapraşık ve korkunç bir dehliz gibi karanlık bir zindandır; şu halde orada bulunanların da eli ayağı zincirli bir zindaniden ne farkları olur?* (Ayverdi, 2021b: 148).

Leyla hakiki olan aşkı anlamış olacak ki sürekli Ayşe ve Seniye'nin aşkını karşılaştırarak Ayşe'nin aşkının kudretinden, yüzeliğinden çok sık bahsetmiştir. Ayşe ve Ekmel Haydar aynı ruh, mana birlikteliği ve olgunluğuna sahip olmalı ki onların aşkı böylesine ulvi, yüce bir sonsuzluk köprüsü gibidir. Bu yüzdendir ki bazen Ekmel Haydar kendi iç dünyasına kapanıp uzun süre dışarıyla temasını kesmiştir. Çünkü Seniye hiçbir zaman kocasıyla aynı olgunluğa ve mana birlikteliğine sahip olamamıştır. Her daim beşeri zevklerden kendini alıkoyamayan Seniye, hiçbir zaman Ekmel Haydar ile aynı sonsuzluk köprüsünde yürüyememiştir. Bu sebeple ne zaman Ekmel Haydar kendisini yalnız hissetse karısından uzaklaşıp içine kapanmayı yeğlemiştir.

Ekmel Haydar'a olan aşkını saklamaktan yorulan Leyla, artık ne yapacağını bilemez hale gelmiştir. Bir akşam Leyla, Ekmel Haydar, Seniye, Doktor Şerif, Ayşelerde toplanmıştır. Leyla, Doktor Şerif'in kendisine olan ilgi ve alakasından Ekmel Haydar'ın da ilgisiz tavırlarından öyle rahatsızlık duymuştur ki Gerçek

Çelebi'nin odasına kendini zor atmıştır. Üzüntüden ağlayınca Gerçek Çelebi, Leyla'ya şu sözleri söylemiştir:

"Aşk âlemine, menfaat, riyâ ve yalan sığmaz. Orada ikiliğe yer yoktur. Sev, fakat bir şey bekleme. Sevdiğin için ağla, sevilmediğin için değil." (Ayverdi, 2021b: 164).

Artık Leyla kendini aşka karşı teslim etmiştir, duygularını serbest bırakmıştır. Çünkü ancak kabullenirsek ve hakikate ulaşmada ruhun, mananın, aklın, iradenin birlikteliğine inanırsak işte o vakit boyun eğdiğimiz bu aşk tüm zorlukların üstesinden gelmede bize yardımcı olacaktır. Ancak bunun için evvela olgun bir rug, manaya kavuşmuş bir benliğe ihtiyaç vardır. İşte Leyla, artık bu ihtiyacın varlığından haberdardır. Leyla, yaşadığı bu değişimi şu sözlerle anlatmaya çalışmıştır:

> *Hayâtımın son aylarında geçirdiğim hayrete değer inkılâba ve hiç beklemediğim buhranlı hâdiselere, iç savaşlarına, kendimi Çelebi'nin varlığına ayarlamadan evvel yakalanmış olsaydım, şüphe yok ki kanlı bir ihtilâl içinde, yere cansız serilecektim.*
>
> *Hâlbuki yaıyorum ve yaşamak için de kuvvet, tesellî ve zevk buluyorum. Çünkü ıztırapların acısı ne kadar büyük olsa, aşk acılarının yanında bir hiç.*
>
> *Belki ben de şu kelebekler gibi sâlim ve asil bir hissimin, bu hisse hiç benzemeyen kötü ve sakat başka bir duygunun arkasından uçtuğuna şâhit oldum. Evet, bayağı bir kıskançlığın esîri olarak insânî hislerim bu sefil duyguyu çok zaman tâkip etti. Fakat bu zaaf zamanlarımda Çelebi'nin temkîni ve içimde sârî olan kudreti, o iki kelebeği birbirinden ayırdı ve ben hiçbir zaman tam mânâsıyle o zaafa ram ve çift olmadım. Şimdi ise gönlümün göklerinde tam bir sükûn ve barış hâkim.* (Ayverdi, 2021b: 190).

Görülüyor ki Gerçek Çelebi'nin yol göstericiliğiyle Leyla, içinde yaşadığı buhran bunalımı ve aşk acısını en hafif şekilde atlatmıştır. Ruhi olgunluğunu tam anlamıyla tamamlayamasa da çok yol kat ettiğini gördüğümüz Leyla iç huzura erişmiştir. Kendi iç yolculuğunda hesaplaşmaya çalışan ve hakikatle yüzleşmeye çababalayan Leyla, düşüncelerini şu satırlarda gizlemiştir:

> *İnsanı kendi cevherinden ayıran, kendi asıl ve öz varlığına yabancı kılan enâniyetten bu dünyâda ölmemiş olana, devran kollarını açmıyor ve devamlı, şuurlu bir ömür müjdelemiyor.*
>
> *Ağacın kıvam bulması meyveyi haber vericidir; rûhun kıvam bulması da hakîkati haber vericidir.*
>
> *Şu hâlde, rûhu hakîkatle kıvam bulmuş kimselerdir ki devran onlara ölümsüz bir hayat bahsediyor.*

Yaşayan, devam eden onlar… Ölseler de ölmeyen gene onlar! (Ayverdi, 2021b: 198).

Görülüyor ki eğer insan menfaatlerden arınamazsa, ruhunu olgunlaştıramazsa, beşeri zevklerden vazgeçemezse hakikate erişemez, ruh bütünlüğünü sağlayamaz. Ne zaman aşkın ölümsüzlüğüne sahip olursak işte o zaman mana ve aşk her daim bizimle yaşayacaktır.

Artık Leyla aşk hususunda olgunluğa öyle erişmiştir ki Ekmel Haydar'a verdiği yanıt bunun kanıtı niteiğindedir:

O, ölürken bile kıskandı; fakat ben? Ben de mi aynı şeyi yapacağım, arkadaşımın başladığı zulüm âbidesini taş taş örüp ikmal edeceğim? Gerçek Çelebi'nin zaaflara, ihtiraslara, menfaatlere, yalan ve riyâlara hükmeden insanlık anlayışının şifâkâr nefesinden ögrendiğim ders, bana bunu mu telkin etti?

Eğer onun inançları mahşerinde bir an olsun hasrolmuşsam, bu yüksek insanların şifâ verici prensiplerinin kendimde zuhûrunu ispat etmeliyim. Belki bu sûretle Çelebi'nin de Ayşe'nin de, kendilerine her temas edeni insanlaştıran yoldaşlıkları israf edilmiş, heder edilmiş olmaz.

Ben, sağır ve dilsiz olan bir avuç topraktan da mı nankörüm ki, o bile kendisine emânet edilen tohumu, ziyâde ederek sâhibine iâde eder.

Artık, beşerîyeti keşif ve karanlık rengiyle kaplıyan, riyâ ve menfaat kubbesinin altında yaşamıyorum. Beni, bu birbirini didikleyen kör, sağır ve dilsiz kütlenin arasından bir el çekti; sonunda da, ölçü ve mîzâna sığmayan bir sevginin yangını içine terk edip çekildi.

Aşk, bütün yaratılmışların içinde yalnız insanların erebileceği son tekâmül basamağı.

Bir solukta bu merdivenin en üst basamağına çıkmışken, şimdi nasıl aşağılara düşerim? (Ayverdi, 2021b: 211-212).

Romanın sonunda Seniye'nin vefat etmesi ve sonrasında Ekmel Haydar ile Ayşe'nin evlenmesinin uygun olacağını dşünen Leyla artık ruhi olgunluğunu tamamlamış, ruh bütünlüğüne ve manaya erişmiş, aşk hususunda hakikate ulaşarak beşeri zevklerden vazgeçmiştir. Aynı zamanda aşkından vazgeçerek Ekmel Haydar'ın Ayşe ile evlenmesinin daha uygun olacağını düşünmesi de Leyla'nın yaşarken öldüğünü gözler önüne sermektedir.

Gitsem, onlara gitsem ve desem ki: Bana gerçeklik zevki veren ulular! Ben de sizin gibi oldum. Öldüm.

Fakat zehri şeker gibi yutmak değil, şekerden seçmeden yutmak gerekmiş. Zîra insan, değil acı ve tatlı kaydından, hatta sırasında aşkından bile geçmedikçe ölmüş olmuyor.

Ölmeden yaşamak ise, can çekişmekten başka şey değil… işte ben de onun için öldüm; her zerresinden hayat taşan, her nefesi bin can satın alan bir Çelebi gibi, artık ben de yaşayan bir ölüyüm! (Ayverdi, 2021b: 215).

7. "BATMAYAN GÜN" ROMANINDA KADININ ŞAHSİYET İNŞASI

7.1. Batmayan Gün Romanının Özeti

"Batmayan Gün" adlı roman Sâmiha Ayverdi'nin 1939 yılında yayımlanan ikinci romanıdır. Toplamda 315 sayfadan oluşan ve 3 bölüme ayrılmış bu romanın ana kahramanı Aliye'dir. Romanın birinci kısmı Aliye'nin Almanya'ya gidene kadar geçen sürede yaşadıkları, büyükbabası İrfan Paşa'nın notlarını okuması ve kendini bulma çabaları, ilahi aşka ulaşma yolunda her geçen gün biraz daha ilerlemesinden oluşmaktadır. Romanın ikinci kısmı Aliye'nin Almanya'da geçirdiği zamanlardan oluşmaktadır. Almanya yolculuğu ve sonrasında yaşadıkları, tasavvufi düşünceyi, manayı artık dedesi İrfan Paşa gibi anlamlandırması, özellikle Profesör Kerim Bey ile tanıştıktan sonra Aliye'nin ruhsal dünyasında yaşadığı dönüm noktası, hakikati bulma gayreti romanın ikinci kısmında çok sık karşımıza çıkmaktadır. Romanın birinci kısmı İrfan Paşa'nın duygu, düşüncelerinin, görüşünün bir özeti niteliğindeyse ikinci kısım Profesör Kerim Bey'in sahip olduğu görüşün bir özeti yani Aliye'ye yansıması gibidir. Aliye, Profesör Kerim Bey'de dedesinden izler bulmuştur. Tıpkı dedesi gibi düşünen, onu aydınlatabilecek, kendini bulma yolunda ona rehber edebilecek kişi Profesör Kerim Bey'in ta kendisidir. Bu durum Aliye'yi oldukça mutlu etmiştir. Çünkü uzun zamandır anlamlandırmadığı ve yorumlayamadığı dedesinin tabloları ve notları için artık ona yol gösterecek, dedesinin ruh dünyasını ona açıklayabilecek bir kişi vardır. Bu sebeple Aliye her fırsatta Profesör Kerim Bey ile sohbetler etmiştir.

Romanın ana konusunu Aliye'nin kendini bulma, kendini gerçekleştirme, manayı arama çabaları ve bu süreçteki mücadeleleri ve yaşadığı ilahi aşk serüveni oluşturmaktadır. Bu yaşadığı serüvende dedesi İrfan Paşa'nın not defterine yazdığı önemli notlar ve çizdiği tablolar Aliye'ye yol göstererek manayı bulma, anlamlandırma, hakikati bulmasına, karakterinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca yola çıktığı bu serüvende Profesör Kerim Bey de Aliye'ye rehberlik ederek onun manevi gelişimini tamamlamasına yardımcı olmuştur.

"Hakiki ideal, kendini bilmektir Aliye… Zira kendini bilen, en yüksek hedefe varmış demektir." (Ayverdi, 2012: 170).

Romanın her satırı tasavvufi öğeler içermektedir. Ayverdi bu eserinde Ken'an Rifâi'yi okuyucuya tanıtırken aynı zamanda Mevlana, Yunus Emre, İbn

Arabi, Kant, Eflatun, Marc Orel gibi önemli kişilerin düşüncelerine de yer vererek dikkatleri çekmeyi başarmıştır.

Ayverdi'ye göre mana her şeyden üstündür. Bu romanda asıl ifade etmeye çalıştığı şey mana olmadıkça ruh bütünlüğünün sağlanamayacağı bu sebeple bedenin mana ile bütünleşmesi gerektiğini savunmaktadır.

> *Mânâ önünde sûret zebundur; yâni sûreti tahrik eden mânâsıdır. Mânâ nasıl isterse öyle eder ve sûret, bu emre karşı, ben bunu yapmam, demeye kadir olamaz.*
>
> *Harfler ve sözler, insanın nefesi olmadan vücut kisvesi giymediği gibi, nefes de Büyük Akl"ın irâdesi olmadan mânâ kastına muktedir olamaz.*
>
> *Şu halde hakîkat ve mânâ hasebiyle bütün mevcûdat harfleri ve kelimeleri gerek ulvî gerek süflî bir olan o Akl"ın görünmesinden başka bir şey değildir.*
>
> *Çünkü iki âlem de onun nakşıdır. Nakşı ne demek, kendidir.*
>
> *Eğer birliği yakînen görmek istersen aşk ele getir ki kendi hakîkat ve mânânın feleğine ve birlik göklerine çıkasın, bu sûretle vücût ve zaman kayıtlarından silkinip kendini bulasın!* (Ayverdi, 2012: 37-38).

Aliye'nin babası Sezai Nur Bey Avrupa'nın farklı yerlerinde hariciye memuru olarak görev aldığından ötürü kızı Aliye, eğitimini farklı yerlerde devam ettirmek zorunda kalmıştır. Babasının emekli olmasından sonra İstanbul'a yerleşen Aliye ve ailesi bundan sonraki süreçte İrfan Paşa köşkünde yaşamaya başlamıştır. İstanbul'da kaldığı süre zarfında Aliye manevi eksikliğinin farkına varıp bir arayış içine girmiş ve kendini gerçekleştirme yolunda büyükbabasının izinden yürümeyi tercih etmiştir. Vaktinin çoğunu dedesi İrfan Paşa'nın kütüphanesinde geçiren Aliye, dedesinin notlarını okumaktan kendini alıkoyamamıştır. Okuduğu her satır onu derinden etkileyerek manevi dünyasını daha da geliştirmiştir.

"Babasının basit ve dümdüz ruhunu, anasının sahte ve boş hislerini atlayarak, büyük babasının mizacının, duygu ve kabiliyetlerinin mirasçısı olmuştu." (Ayverdi, 2012: 11) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere İrfan Paşa'dan kalan bu önemli notlara, eserlere gereken önemi veren, hassasiyeti gösteren, merak duyan tek kişi Aliye idi. Aliye elinden geldiğince dedesinin yaptığı tabloları incelemeye çalışmış, kütüphanede yer alan notları okuyarak dedesinin ne anlatmaya çalıştığını, düşünce dünyasını yorumlamaya çalışmıştır. Onun kendini gerçekleştirmesi, kendini bulması, manayı anlamlandırması için sahip olduğu bilginin yetersiz kaldığını düşünmüştür. Bu sebeple onun ilahi aşka ulaşması ve hakikate ermesi şart olmuştur.

Aliye'nin babası Sezai Nur Bey kızına oldukça düşkün bir babadır. *"Altmışını bulmasına rağmen munis ve uslu bir çocuk mizacına malik olan İrfan Paşa'nın oğlu için, hemen tek zevk ve tek meşgale, kızı Aliye idi."* (Ayverdi, 2012: 11) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Sezai Nur Bey için Aliye'nin yeri oldukça ayrıdır ve onun üstüne titremektedir.

Romanın ana kahramanı Aliye, tasavvufi varoluş düşüncesi ile birlik âlemi ve varlık inşasını tamamlama sürecinde bir arayış içine girmiş ve bu yolculuğunda attığı her adımı içselleştirerek bunun temel kaynağının ilahi güce dayandığını düşünmüştür. Ona göre ilmi bilgiye ulaşmanın yolu manadan, özü anlamaktan geçmektedir. Bu hususta Doktor Cevat ile yaptığı bir konuşmada Doktor Cevat'ın madde ile mana ilişkisine karşı verdiği yanıt tıpkı Aliye'nin düşüncelerini destekler niteliktedir:

> *Cismin ifrat zevkleri, aşırı hazları, ruha onulmaz yaralar açar. Hâlbuki ruh da tatmin olmak ister, onun da tabiatın üstünde bir haz menbaı vardır. Fakat cismin kötü akınlarından, bozgun ve ayarsız nümayişlerinden ürkmüş, bir köşeye sinmiştir. Ona da göz açacak, hakkını dava edecek fırsatı vermelidir. Zira bir gün olup vücuttan hayat çekilince, bu leş, o zaman ne olacak? Kokacak, çürüyecek, toprak olacak ve insan tamâmen zevksiz ve sermâyesiz kalacaktır. İnsanlar garip bir mantıkla, her nedense bu hakikatı kendi kendilerine bile itiraftan kaçarlar. Sanki bu kaçışlar, bu kendini aldatışlar ve bu aldanmış görünüşler, o günün, zamânında gelip çatmasına bir engel teşkil edecekmiş gibi gelir. Ortada hakikat bütün muzaffer varlığıyla haykırırken, bu sesi duymamak için kulaklarını tıkamak, bin kere nüksetmiş bir derdi onulmaz hâle çevirmek demek olur. İşte o gün gelip çatmadan rûhu da tatmin etmelidir* (Ayverdi, 2012: 55).

O vakit insanın ruhuna kulak vermesi gerekmektedir. Ruhu tatmin etmek gerekir ki ruh mana ile kuşansın ve bu sayede kişi kendi ruhunda, kendi bedeninde Allah'ın işaretini, hikmetini, kudretini, büyüklüğünü görebilsin. Çünkü dünya vahdete erebilmek amacı taşımaktadır. Ancak vahdete erişmek için de hem akıl hem irade bir olmalıdır.

Aliye'nin Doktor Cevat ile yaptığı konuşmalardan birinde Doktor Cevat şu ifadeleri kullanmıştır: *"İnsan namına hak kazanmak için mana hududuna yaklaşmak lazım, belki de elzem! Bence mankenle insan arasında ne fark varsa, manevi bilgi sahipleriyle maddeden başka varlık görmeyenler arasında da aynı fark mevcut.."* (Ayverdi, 2012: 70) buradan da anlaşılacağı üzere Doktor Cevat mana arayışının kişiyi canlı kıldığını, kişinin ruhunun temizlendiği ve arındığı vakit vicdanının da

özgür olacağı ve benliğin manaya kavuşacağını anlatmak istemiştir. Görüldüğü gibi manayı arama, anlamlandırma, ilmi bilgiye ulaşma ve benliği bulma yolunda Aliye ve Doktor Cevat benzer düşüncelere sahiptir.

Yine Aliye ve Doktor Cevat'ın yaptığı bir konuşmada Cevat mana hakkında şu ifadelere yer vermiştir:

"(...)mana zevki ummansa, bunlar katrelerdir. Maddi hazlar bir damla su gibi süratle uçup gider. Hâlbuki mana denizinde yüzün, kovanızı daldırıp istediğiniz kadar alın; bitmez, tükenmez." (Ayverdi, 2012: 69). Doktor Cevat için maddiyatın, maddi değerlerin hiçbir önemi yoktur. Maddi şeyler gelip geçicidir. Önemli olan maneviyattır. Kişi manayı anlamlandırırsa, ilahi kudrete inanırsa ve hayatının her anında mana yer alırsa hakikati görür, kendini bilir ve asla bitmeyen bir aşkın içinde kendini buluverir. Bu aşk öyle kudretlidir ki, insan bir kere bu aşka sahip oldu mu asla ondan vazgeçmez ve özünü bulur ve ruhi bütünlüğünü sağlamaya çalışır. Bu sebeple mana alışverişi bitmek tükenmez bir kıymettir. Bu kıymeti önemsemek, anlamlandırmak ve benimsemek oldukça önemlidir.

Aliye'nin dedesi İrfan Paşa, yetenekli bir devlet adamı ve aynı zamanda ressam olan dürüst, samimi, zevkli, alın teriyle çalışmış ve kazandığı paralar ile büyük bir köşk yaptırmıştır. Yaptığı tablolar adeta hislerinin, duygularının birer yansıması niteliğindedir. Oldukça mütevazı olan İrfan Paşa hiçbir zaman sanatıyla övünmemiş adeta yaptığı tabloları herkesten saklar gibi köşkünde muhafaza etmiştir. Köşkte çok değer verdiği kütüphanesi ve ruhani dünyasından hislerini, düşüncelerini ele aldığı kıymetli notları bulunmaktadır. Bu değerli notları ve tablolarını oğlu Sezai Nur Bey'e miras olarak bırakan İrfan Paşa, oğlundan bu emanete sahip çıkmasını dilemiştir. Oğlu ise bu önemli mirası korumuş, kollamış ancak hiçbir zaman bu değerli hazineden yararlanmayı tercih dahi etmemiştir. Çünkü kendisini bu noktada eksik hisseden Sezai Nur Bey mana arayışında bu zayıflığını eksiklik olarak görmüş ve hiçbir zaman bu ruhi dünyada dolaşmayı tercih etmemiştir. Her ne kadar babası İrfan Paşa'nın ruhi derinliğinden yararlanmayı tercih etmese de, Sezai Nur Bey özünde oldukça temiz kalpli, nazik, zarif bir beyefendidir. Eğitim hayatı ve memuriyetleri farklı memleketlerde geçmek zorunda kalınca Sezai Nur Bey aslında babasının sahip olduğu bu zengin mana ve vicdan olgunluğundan pek de yararlanamamış, manadan uzak kalmıştır. Sezai Nur Bey kızına oldukça düşkün, tüm

ilgi ve alakasını kızına veren bir babadır. İki oğlundan daha çok kızını seven Sezai Nur Bey, babasının ölümünden ve kendisinin emekliye ayrılmasından sonra artık İrfan Paşa köşküne yerleşme kararı almıştır. Artık Aliye ve ailesi bu görkemli köşke yerleşmiştir. Ancak Sezai Nur Bey oldukça hüzünlüdür. Çünkü kızı Aliye tahsilini tamamlamak için Avrupa'ya seyahat edecektir. Üstelik bu, 8-9 ay sürecek bir seyahattir. Kızına o kadar düşkün bir babadır ki, balkonda boğazın manzarasını seyrederken üşüyen kızına içeriden ceket getirip kızına örtmeyi de ihmal etmeyecek kadar ilgilidir.

Babasının aksine annesi Fikriye Hanım ilgi yoksunu, bencil, sosyete meraklısı, ihmalkar bir kadındır. Sürekli kızını hırpalayan, onu üzen, sorularına kayıtsız kalan bir annedir.

Aliye köşkte sürekli olarak büyükbabasının tablolarını incelemekte ve notlarını okumaktadır. Her bir tabloda ve okuduğu her satırda adeta ruhi bir zenginlik hissetmekte ve bu zenginlikten kendini alıkoyamamaktadır. Aliye'nin bildiği bir şey vardır ki o da ruhunun eksik ve henüz tamamlanamamış tarafı… Bu eksikliği İrfan Paşa köşküne gelip dedesinin notlarını okuduktan ve onun ruhani dünyasının, düşüncelerinin farkına vardıktan sonra keşfedebilmiştir. Onun istediği şey kâinatı artık maddi olarak değil mana bakımından keşfetmektir.

> *Onların mânâsını yakalayabilmek için aklın ve ilmin bana yol göstereceğini, meşale olacağını bilsem, bir bu kadar daha çalışırdım. Fakat ilmin uzun eteği, gene kendi dikenlerinin arızalarına takılarak ileri gitmiyor. Bak meselâ sen, İrfan Paşa'nın oğlu, koskoca bir elçi, şu bir kenara atılmış kâğıtların sakladığı mânâyı çözemiyorsun. Madde dünyasının harikalarını inkâr edip küçümsemiyorum. Fakat ruh dünyasının, gizli bir kanat gibi bu dünyanın üstüne gerilmiş varlığını da bilmek istiyorum."*
>
> *"Maddi bilgilerim bana yeter; artık vicdâni bilgiye muhtâcım. Zirâ hayatın, maddeden ibaret olmadığı muhakkak. Bizim gibiler yarım insanlarız. Bunu hissediyor ve tamamlamak istiyorum.* (Ayverdi, 2012: 19)

Bu ifadeler de Aliye'nin ruhundaki eksikliği tamamlamak istemesine kanıt niteliğindedir. Aliye kendi varlığının manasını aramak istemekte, büyükbabasının fikir âlemini anlamlandırarak kendi karanlığına ışık tutmaya çalışmaktadır. Bu sayede bu karanlık aydınlanacak ve içinde yaşadığı bu eksiklik ve boşluk mana bulacaktır.

Avrupa'ya gidecek olan Aliye için köşkte bir veda çayı düzenlenmiştir. Fikriye Hanım'ın dert ortağı Nevzat Hanım da partiye gelmiştir. Nevzat Hanım'a

dert yanan Fikriye Hanım artık kızının takındığı tavırdan bıktığını, sürekli yalnız oluşunu, kendisini odaya kapatıp dedesinin notlarıyla ilgilendiğini, tek arkadaşı Selma'nın oluşunu, sadece onunla sohbet etmesini ifade ederek adeta kahırlanmıştır. Arkadaşı Nevzat Hanım ise biran önce Aliye'nin evlenmesini, geç bile kaldığını ifade ederek Fikriye Hanım'ın yanlış hareket ettiğini vurgulamaya çalışmıştır. Fikriye Hanım'ın da düşüncesi budur aslında ama ne Aliye ne de Sezai Nur Bey bu duruma razı değildir. Parti boyunca dedikodu yapan insanların varlığı Aliye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Dost görünüp arkadan konuşmak nasıl oluyordu da normalmiş gibi görülüyordu? Bu duruma rahatsız olan Aliye, henüz partiye inmediği için annesi tarafından azarlanmış ve onu dostlarına karşı küçük düşürdüğü gerekçesiyle sinirlenen annesine verdiği yanıt neticesinde Fikriye Hanım oldukça şaşırmıştı:

"Dost dostu ile alay eder mi? Keşke az evvel benim yerime pencerenin önünde sen olsaydın da bu dostların söylediklerini duysaydın…"

(…)Hayır, bir başka dostlarından kötü bir şekilde bahsediyorlardı." (Ayverdi, 2012: 45).

Bu duruma sinirlenen Fikriye Hanım, bahçıvan Rüstem Ağa'ya doğru yönelerek gelen misafirlerin ne konuştuklarını sormuştu. Rüstem Ağa'nın verdiği yanıtlar Fikriye Hanım'ı oldukça sinirlendirdi. Çünkü gelen misafirler hep Fikriye Hanım'ı eleştirmiş ve onun dedikodusunu yapmıştı. Onun basit bir kadın oluşundan, çok konuşmasından, görgüsüz oluşundan, gösteriş meraklısı tavırlarından bahsetmişlerdi. Bu duruma daha da hiddetlenen Fikriye Hanım kendisini toparlayıp yürümeye devam etti. Nihayet asıl beklediği misafir Profesör Kerim Bey'in eşi Ulviye Hanım geliyordu. Yanında Doktor Cevat ve Doktor Hüsnü Bey ile gelen bu kibar, gösterişli, alımlı kadının yoldan geçen bir fakire para vermesi ve parayı uzatırken "buyurun" demesi adeta Fikriye Hanım'ı güldürmüş ve bunu saçma bulmuştu. Çünkü bir profesörün eşi nasıl olurdu da bir dilencinin ayağına kadar gidip ona para verebilirdi.

Düzenlenen bu veda çayında artık yemekler yenmiş ve sırada eğlence yer almaktaydı. Eğlenmek isteyenler bir tarafa, sohbet etmek isteyenler bir tarafa dağıldı. Aliye ve Selma da sohbet etmek için bir kenara geçti. Yanlarına Doktor Cevat ve Hüsnü Bey de geldi. Hüsnü Bey bekâr, Cevat ise evli bir doktordu. Sohbet sonrası

Cevat'ın da ruhi bir dünyaya sahip olduğunu fark eden Aliye aynı zamanda Cevat'ın bu ruhunu daha da olgunlaştırması gerektiğini düşündü.

Parti bitmiş, misafirler dağılmıştı. Selma, İrfan Paşa köşkünde 10 gün misafir olarak ağırlandı. Kaldığı süre zarfında Aliye ile geziyor, çay içiyor, hazırlıklara yardım ediyordu. Doktor Cevat ve Hüsnü Bey de akşam çaylarına katılarak Aliye ve Selma'ya eşlik ediyordu. Doktor Hüsnü Bey'e göre Aliye gerek duygu gerekse düşünce itibariyle kendisinin anlaşamayacağı biriydi. Aliye'nin ağırbaşlılığı, ulaşılmaz bir dağa benzemesi onu adeta korkutmuş olmalıydı ki Selma'ya yönelmek hiç de zor olmamıştı. Çünkü Selma daha sakin, neşeli biriydi. Bilgi birikimi e düşünce yapısı itibariyle kendisine denk biriydi. Öyle ki Selma köşkten ayrıldıktan birkaç gün sonra Doktor Hüsnü Bey birdenbire Selmalara giderek babasından Selma'yı istemiş ve onunla biran önce evlenmek istediğini bildirmiştir. Bu durumu hemen Aliye'ye mektupla bildiren Selma ne yapacağı hususunda Aliye'den akıl istemiştir. Ancak Aliye bu durumda Selma'nın kendi hisleriyle hareket etmesi gerektiğini söylemiştir.

Fikriye Hanım, Profesör Kerim Bey'in eşi Ulviye Hanım'ı ziyareti iade etmek istemiş ve evine giderken yanına Aliye'yi de almıştır. Orada Doktor Cevat ile karşılaşan Aliye ve Cevat daha sonrasında sohbete devam etmek için balkona çıkmışlar. Aliye Doktor Cevat'ın Profesör Kerim Bey ile ne zamandan beri çalıştığını merak etmiş olmalı ki ilk defa böyle bir sual sormuştur. Doktor Cevat ise kendini bildi bileli Profesör Kerim Bey'in onun hocası olduğunu, ondan çok şey öğrendiğini, hayatının bir manadan ibaret olduğunu, hakikati görebilmek adına ona bir ışık tuttuğunu ifade etmiştir.

Artık Aliye'nin yola koyulma vakti gelmiştir. Uzun bir yolculuk onu bekliyordur. Onu uğurlamaya arkadaşı Selma ve nişanlısı Hüsnü Bey, Doktor Cevat da gelmiştir. Aliye vapura binerek oradan uzaklaşmıştır.

Romanın ikinci kısmı, Aliye'nin Almanya'da geçirdiği zamanları içermektedir. Dedesinin notlarını yanına alan Aliye, yolculuk boyunca hiç arkadaşa ihtiyaç duymamıştır. Yemeğini yer yemez bir köşeye çekilip defterleri okumaya başlamıştır. Notlarda İrfan Paşa "K" rumuzlu kişiden bahsetmektedir. Zaten uzun yıllardır dedesi İrfan Paşa'nın şahsi odasında yer alan "Aşk ve Bakış" adlı portrenin ve hemen yanında asılı duran genç tıbbiyelinin fotoğrafının neden duvarda asılı

olduğuna da bir anlam verememiş ve kim olduğunu bilememiştir. Ancak buna rağmen bu notlarda yer alan "K" rumuzlu kişi ile mana hakkında bir yakınlık duymuş ve anlamaya çalışmıştır.

"Her çizgisine derin bir mânâ konmuş olan bu genç baştan, sanki gizli âşikâr bütün cihan esrarı gelip geçmektedir. (...) Sanki bu bakışlar, bir fırtınanın hem koptuğu, hem de geri döndüğü bir gizli karargâhtır." (Ayverdi, 2012: 22) ifadelerinden de görüldüğü üzere bu genç tıbbiyeliyi tanıyan bilen kimse yoktur.

Yurt dışına vardığında bir aile pansiyonunda kalan Aliye bu süre zarfında hem derslerine devam etmiş hem de ruh gelişimini tamamlamaya çalışmıştır. Dedesinin notlarında yer alan "K" adlı rumuzun artık kim olduğunu öğrenmiştir. Bu kişi bir doktordur. Aliye, babasına mektup yazmayı hiç ihmal etmemiştir. Mektubunda kaldığı pansiyonda Feyzi adında bir çocukla tanıştığından ve bu çocuğun Profesör Kerim Bey'in oğlu olduğundan bahsetmiştir. Feyzi ile iyi anlaşan Aliye onun düşünceli, hassas bir genç olduğunu da mektubunda dile getirmiştir.

> *Arkadaşım Feyzi bulunmaz bir çocuk... Hisli bir kız gibi öyle ince, derin duyguları var ki... Herhalde bu kabiliyetini, anasız geçen zamanlarının elemleri olgunlaştırmış. Hatta pek fazla işlemiş, derinleştirmiş. Küçük mavi gözlerinden hiç eksilmeyen gözlüğü, genç yaşında ona bir ağırbaşlılık veriyor. Solgun, renksiz yüzü, dalgalı sarı saçları, bir erkekten ziyade bir kız çocuk başının uysal ve sevimli manasını hatırlatıyor. Bilmem, biz pek çabuk arkadaş olduk. Benden yedi ay küçük. Onun için neşeli zamanlarında Aliye abla, diyor. Uzun seneler memleketini görmediği için başlıca mevzuumuz İstanbul. O memleketinin havadislerini sorarken yüzü, bir abit huşuu ile ciddileşiyor, hasretle zevkin birbirine sarılmış ifadesi, bu içli çocuğu büsbütün sarartıyor.* (Ayverdi, 2012: 131).

Feyzi ile sohbeti esnasında Aliye'nin Feyzi'nin sevdiği bir kişi olup olmadığını sorması üzerine Feyzi, bu kişinin babası Profesör Kerim Bey olduğunu ifade etmiştir. Babasına o kadar değer veriyor ve onu o kadar çok seviyordur ki ondan bahsederken bir anda yüz ifadesi bile değişmiştir. Çünkü babasına her şekilde hayran bir evlattır. Bu hayranlığını şu ifadelerle anlatmaya çalışmıştır:

> *Babam, her çeşit sevginin toplandığı anlatılmaz bir varlıktır. O benim hem babam, hem anam, dostum, arkadaşımdır. Babam hem bir noktadır, hem de bir cihan... Onun sevgisi, sığındığım tek siperdir. Yoksa cemiyet içinde kendini yadırgayacak kadar muhitine intibak edemeyen, hayatta tek dostu olmayan ben, bu sevgiden kuvvet almasam nasıl yaşardım?*
>
> *"(...)Babamdan başka benim için hayatta kimsenin yeri yoktur. Şimdi bende, aynı sevgi çeşnisini uyandıran sen varsın. Gerçi dostluğumuz pek yeni... Fakat*

bana öyle geliyor ki bu dostluk, pek uzaklardan sürüklenip gelmiş. (Ayverdi, 2012: 133).

Aliye'nin yurt dışına gidişinin ardından babası Sezai Nur Bey ile Doktor Cevat daha da yakınlaşmaya başlamıştır. Sık sık görüşmeye devam eden bu ikili ailecek birbirlerini öyle kolay benimsemişlerdir ki Doktor Cevat'ın eşi Seniha, Sezai Nur Bey'i kendi babasına benzetmiş, Sezai Nur Bey ise Doktor Cevat'ın iki küçük oğlunu adeta kendi evlatları gibi benimseyerek onlarla eğlenceli vakit geçirmiş ve oyunlar oynamıştır. Çocuklar da bu durumdan oldukça memnun olmuşlardır. Her fırsatta Aliye, babasına mektup yazarak neler yaptığından bahsetmiştir. Babası Sezai Nur Bey de köşkte neler olduğundan mektubunda değinmiştir.

Mektuplarından birinde Feyzi'nin babasını ne kadar çok sevdiğinden bahseden Aliye, Feyzi'nin babası Kerim Bey hakkındaki söylediklerinden o kadar etkilenmiş olmalı ki onun bu samimi konuşmaları Kerim Bey'i daha da gizemli kılmıştır. Git gide Aliye ve Feyzi daha da yakınlık kurmaya başlamıştır. Sürekli sohbet etmeye devam etmişlerdir. Hatta konuşmalarının birinde Feyzi babası hakkında şu düşüncelere yer vermiştir:

Babam her çeşit sevginin toplandığı anlatılmaz bir varlıktır. O benim hem babam hem anam, dostum, arkadaşımdır. Babam hem bir noktadır hem de bir cihan… Onun sevgisi, sığındığım tek siperdir. Yoksa cemiyet içinde kendini yadırgayacak kadar muhitine intibak edemeyen, hayatta tek dostu olmayan ben, bu sevgiden kuvvet almasam nasıl yaşardım?"

"(…) Babamdan başka benim için hayatta kimsenin yeri yoktur. (Ayverdi, 2012: 132-133).

Doktor Cevat'ın Profesör Kerim Bey hakkındaki *"O, benzeri olmayan bir definedir. O, İskender'in zulmette arayıp bulamadığı âb-ı hayattır. O, ebediyet serhatlerini asıp gelen manevi bir selâmdır."* (Ayverdi, 2012: 82) görüşleri Aliye'yi biraz daha Kerim Bey'e yaklaştırmıştır. Onunla tanışmak, konuşmak isteyen Aliye için Profesör Kerim Bey tıpkı dedesi gibi mana yolculuğunda ona yol gösteren olacaktır.

Aliye'nin Almanya'ya gitmesinin ardından bulunduğu süre zarfında babasına yazdıkları mektuplardan iki tanesini göndermiştir. Geriye kalanları yazmış ancak göndermemiştir. Göndermediği bu mektuplardan birinde Profesör Kerim Bey ile tanışmalarından, sık sık Kerim Bey'in oğlu Feyzi'nin pansiyondaki odasında sohbetler ettiklerinden bahsetmiştir. Hatta Profesör Kerim Bey ile ilk tanıştıklarında

onu görür görmez “K” rumuzlu kişi olduğuna emin olduğunu, dedesinin şahsi odasında yer alan “Aşk ve Bakış” adlı tablodaki kişinin yine Kerim Bey olduğunu hemen anladığını dile getirmiştir. Dedesi İrfan Paşa’nın “K” rumuzlu kişi hakkında yazdıkları notlara o kadar vakıftır ki, Aliye Kerim Bey’i görür görmez sanki onu yıllardır tanıyor, biliyor hissine kapılmıştır. Her fırsatta aşk, mana, hakikat, Allah’ın gücü, kudreti, ruhun olgunlaşması mevzularında konuşmalar yapan Aliye ve Kerim Bey, kişinin manasını bulma hususunda fikir birliğine varmışlardır. Aliye artık Kerim Bey sayesinde aşkı anlamlandırmıştır. Aşk sayesinde manayı kavrayabileceğini böylece kendi gerçeğini görebileceğini artık bilmektedir. Giderek ruhunu aydınlatan Aliye hakikate ulaşma yolunda doğru adımlar atmaktadır. Aliye artık kâinatta her şeyin üzerinde mana ve hakikatin bir görülmesi gerektiğinin ve bunun da ancak ilahi güçle sağlanabileceğinin farkındadır.

İki haftadır Aliye’den mektup, telgraf almayan Sezai Nur Bey oldukça endişelenmiştir. Bahçıvan Rüstem Ağa’yı postaneye göndermiştir ancak adına gelmiş ne bir mektup ne de bir telgraf vardır. Bunun üzerine daha da endişelenen Sezai Nur Bey hemen soluğu Selma’nın yanında alarak Aliye’nin ona mektup gönderip göndermediğini yakın bir zamanda ondan haber alıp almadığını sormuştur. Ancak Selma’nın verdiği olumsuz yanıt Sezai Nur Bey’i üzmüş ve endişesini bir kat daha arttırmıştır. Çünkü Selma da toplamda Aliye’den iki mektup aldığını ve bu gönderdiği mektuplarda pek ehemmiyetli konulardan bahsetmediğini ifade etmiştir. Selma’nın bu sözlerine ek olarak eşi Doktor Hüsnü Bey, Profesör Kerim Bey’in de orada olduğu bu yüzden Aliye’nin mektup yazmayı ihmal etmiş olabileceği imasında bulunarak ortaya kafaları karıştıran bir şüphe bırakmıştır. Doktor Hüsnü’nün bu imalı sözlerinin arkasında yatan asıl gerçeğin Hüsnü’nün Aliye’ye olan düşmanlığı ve nefreti sebebiyle onu kötülemesi olarak Selma algılarken, Sezai Nur Bey ise Doktor Hüsnü’nün kızı Aliye’ye olan ilgi ve alakası ve duyduğu sevgi karşısında beslediği kıskançlık olarak görmüştür. Ancak karı koca arasının bozulmasını istemeyen Sezai Nur Bey, hemen konuyu kapatmayı tercih etmiştir. Zaten Selma’nın bu durumda kocasının Aliye’ye bir sevgi beslediğini düşünmesi neredeyse imkânsızdır. Çünkü Doktor Hüsnü Bey her fırsatta Aliye’nin konusu açıldığında ondan nefretle bahsetmekte ve ona karşı adeta kin besler gibi davranmaktadır.

Aliye babasına üç kez mektup yazmış ancak üçünü de göndermemiştir. Özellikle üçüncü mektubunu yazarken daha başlangıçta göndermeme kararı almıştır. Bu üçüncü mektubunda Kerim Bey hakkındaki tüm düşüncelerine yer vermiştir. Kendisinde var olan değişimden bahsetmiştir. Aşk sayesinde kendini bulduğundan, manayı anlamlandırdığından ve ilahi aşkın yüceliğinden bahsetmiştir. Tüm bu değişimin kaynağı ve ona yol gösterenin şüphesiz Profesör Kerim Bey olduğunu ancak Kerim Bey'in kısa bir süre sonra Almanya'dan ayrılacağını, o gidince büyük bir boşluğa düşeceğini ve buna kahrolacağını ifade ermiştir. Babasına bu üçüncü mektubu yazarken bedeni daha fazla endişeye dayanamayan Aliye rahatsızlanmış ve masada yığıla kalmıştır. Sabahleyin Aliye'yi masanın başında baygın bulan Feyzi soluğu hemen babasının yanında almayı düşünmüştür. Öylesine şiddetli yağan yağmurlu gecede babasının oteline giden Feyzi, oldukça telaşlı ve endişeli gözlerle ve titreyen sesiyle babası Kerim Bey'i de telaşlandırmıştır. Feyzi, Aliye'nin rahatsızlandığını, nabzının oldukça yüksek olduğunu babasına anlatmıştır. Aliye'nin mektup yazdığını, bu mektubun asıl sahibinin Kerim Bey yani babasının ta kendisi olduğunu söyleyen Feyzi mektubu babasına vermiştir. Bu mektupta Aliye, herkesten sakladığı duygularını, hislerini, sırrını bu mektupta yazmıştır. Bu mektup Aliye'nin hayata bakışını, kendi farkındalığını, aşkın hakikatini, aşk sayesinde manayı anlamlandırışını gözler önüne seriyordu. Bütün bu değişim ve gelişim tabi ki evvela dedesi İrfan Paşa'nın notları sonrasında Profesör Kerim Bey sayesindeydi. Feyzi, Aliye'deki bu değişimin sırrının babası olduğunu destekler gibi şu ifadelere yer vermiştir:

"Bu kız sende bir âlem gördü. Öyle bir âlem ki, hayat o, hayatın esrarını yırtan hakikat o… Aliye'nin esasen teşne olan ruhu, bu âlemin nihayetsizliğini bulunca, kendini onun dayanılmaz cazibesine bıraktı. Artık geri dönemez." (Ayverdi, 2012: 207).

Feyzi'nin bu düşüncelerine karşılık babası Kerim Bey'in verdiği cevap adeta Aliye'nin sahip olduğu aşkın aslında ilahi bir aşk olduğu ve ona doğuştan sahip olduğunu destekler niteliktedir:

"(…) İrfan Paşa da, Aliye'nin aşkı da masumdur. Bu kızın, aşkı dünyada mı bulduğunu zannediyorsun? Hayır! O, kendi bizzat aşktır, aşk olarak yaratılmış bir

vücuttur, kendi aslına, kendi mânâsına koşmasından tabiî ne olur?" (Ayverdi, 2012: 208).

Görüldüğü gibi Aliye zaten bu aşka sahiptir. Bu duyguyu ta ezelden taşımaktadır sadece anlam verememiştir. Ne zaman dedesinin notlarını okumuş ve Profesör Kerim Bey ile tanışmış, işte o zaman sahip olduğu aşkın aslında beşeri bir aşk değil de ilahi bir aşk olduğunu, bunun gözle görülemeyeceğini, ancak gönül gözüyle görülebileceğini anlamıştır.

Cümlelerine devam eden Kerim Bey, oğlunun mektubu okuyup Aliye'nin hisleri karşısında adeta intikam hissine bürünen ve babasını ondan kopardığını düşündüğü Ulviye ablasından öç alma zevkiyle kendini tatmin etmeye çalışan Feyzi'ye bu hislerinden dolayı kabahatli olduğunu şu ifadelerle anlatmaya çalışmıştır:

> *Olgunlaşmak isteyen kimse, acı ile tatlıyı birleştirmeye çalışmalıdır. Fizikte sukut kanununu bilmez misin? Havası boşaltılmış bir yerde, yüksekten, çeşitli şekil ve çeşitli ağırlıklarda atılan cisimler, yüz kiloluk bir gülle, elli kiloluk bir başka cisim veya bir tüy parçası, her ne olursa olsun yere aynı zamanda düşer. Evvela en ağırı, sonra en hafifi düşmez. Bu böyle olduğu gibi, insan da eğer kendisini zaafları havasından boşaltabilirse, ağır, iyi, kötü, acı, tatlı aynı tesiri yapar ve o kimse senin şu çirkin duyguna, hislerinde yer vermez. Hayatta maruz kaldığın her menfi hadise, ruh bünyesini bezeyen bir çiçektir. Eğer onları hoş kabul etmenin yolunu bilirsen, bu çiçekler ruhuna güzel kokularından kaftan giydirir. Muhakkak ki müspet cereyanlar menfi ile birleştiği zaman tamam olur ve ancak o zaman işe yarayacak bir hale gelir. Binaenaleyh müspet ne ise menfi de odur ve her ikisinin izdivacıdır ki neticeyi ele getirir. Eğer hoşuna gitmeyen her hadiseye yüzünü ekşitir ve onları fenalık olarak kabul etmek acemiliğini gösterirsen, hiçbir vakit müspet ve menfi cereyanların tam ve birleşik kuvvetlerinden istifade edemezsin.* (Ayverdi, 2012: 209-210).

Görüldüğü gibi kişi tüm zıtlıkları, olumlu ve olumsuz özellikleri ile kendini tanır, bilir ve kabul ederse aynı zamanda zaaflarından sıyrılırsa işte o vakit kendi bütünlüğüne ulaşır. Ruhunu olgunlaştırarak derinlik kazanır.

Aliye, Almanya'da iken babasına devamlı mektup yazmıştır. Ancak Profesör Kerim Bey ile Almanya'da karşılaştıktan sonra babasına mektup yazmayı ihmal etmiştir. Zamanının çoğunu Feyzi ve Kerim Bey ile geçiren Aliye'nin yaptığı sohbetler Aliye'nin kendini bulma ve hakikate ulaşmasına yardımcı olmuştur. Profesör Kerim Bey, Almanya'dan İstanbul'a döneceği akşam Aliye rahatsızlanmıştır. Bunun üzerine Feyzi, Doktor Cevat'a mektup yazmıştır. Mektupta

Aliye'nin birden rahatsızlandığını, babası Kerim Bey'in İstanbul'a dönemediğini, Aliye'nin ani rahatsızlığı sebebiyle Almanya'da kalmak zorunda olduğundan bahsetmiştir.

> *Cevat Bey! Size, yalnız sizde kalması lazım gelen bir havadis vereceğim. Babamın muayyen günde İstanbul'a gelmemesinin sebebi şudur: Hareket edeceği gün, Sezai Nur Bey'in kızı Aliye Hanım'ın birdenbire hastalanması, onu, seyahatini tehir etmeye mecbur etti. Sebep? Demeyin! Aliye'yi tanımak, bizim ona karşı olan alakamızın tabii olduğunu izah etmeye kâfidir. Yardım isteyen herkes için fertlerin mecbur olduğu bir insaniyet vazifesi vardır. Fakat Aliye'ye karşı olan alakada bu vazife hissi ikinci derecede kalır. Hasta, dört gün kendini bilmedi. Doktorlar zatürre ile karışık eski bir kalp zafiyetinin canlanmış olmasından bahsediyorlar. Size bu izahatı vermekten maksadımız, tedavide lüzumu olan bu noktayı, şimdilik hastadan anlamak imkânı olmadığından, Sezai Nur Bey'e bir şey hissettirmeden öğrenerek bizi aydınlatmanız içindir. Hasta, rahatsızlığını babasının duymasını istemiyor. Siz de bizim gibi onun bu arzusunu yerine getirerek vaziyeti kimseye bildirmeden meseleyi idare edin! Babam çok meşguldür. Mektubu bile işte ben yazıyorum. Aliye'yi hastaneye vermedik. Bir hemşire getirdik, fakat daha ziyade kendimiz meşgul oluyoruz…* (Ayverdi, 2012: 214).

Kızından uzun zamandır mektup almayan ve oldukça endişelenen Sezai Nur Bey, mektubu okur okumaz kendini kötü hissetmiştir. Kızı Aliye'yi görmek için İstanbul'dan ayrılıp Almanya'ya doğru yola koyulmuştur.

Aliye'nin rahatsızlığı boyunca onu hiç yalnız bırakmayan Profesör Kerim Bey, İstanbul'a dönüşünü erteleyerek Aliye'nin yanında kalmıştır. 16 günlük tedavi sonrası hastalığın tehlikeli sürecini atlatan Aliye artık eskiye nazaran şimdi daha iyidir. Ancak kalbi biraz yorgun ve zayıftır.

Kızının yanına Almanya'ya giden Sezai Nur Bey burada kızının bitmekte olan tedavisinin geri kalan sürecinde görevi Kerim Bey'den devralarak onunla ilgilenmiştir. Profesör Kerim Bey de Almanya seyahatini tamamlayıp İstanbul'a geri dönmüştür.

Romanın üçüncü kısmı Almanya'dan İstanbul'a dönen Kerim Bey'e Aliye'nin mektup yazması ile başlamaktadır. Bu mektup sayesinde Aliye, Kerim Bey'e olan tüm duygularını, düşüncelerini yazmıştır. Aliye için Kerim Bey ne ise neyi ifade ediyorsa kendisi için vücut bulan şey de ta kendisidir.

Aliye'nin Kerim Bey'e olan duyduğu aşkı öğrenen Sezai Nur Bey, bu konu hakkında kesinlikle kızıyla konuşmamıştır. Tedavisi sona erecek olan Aliye'yi hastalığı sebebiyle daha da yormak istemeyen Sezai Nur Bey meseleden haberdar

olduğunu da kızına belli etmemeyi tercih etmiştir. Tedavisi bitince Aliye ve babası İstanbul'a geri dönmüştür. İstanbul'a döndükten sonra sık sık Kerim Bey ile vakit geçiren Aliye zaman zaman İrfan Paşa'nın kütüphanesinde sohbetlerine devam etmişlerdir. İstanbul'a dönen Aliye, Selma'nın hamile olduğunu, evliliğinde sıkıntılar yaşadığını öğrenmiştir. Üstelik Hüsnü Bey'in Aliye'ye olan ilgisi de hala ilk günkü gibi devam etmektedir. Ancak buna rağmen karısı Selma'nın yanında sanki Aliye'den nefret eder gibi konuşmakta ve hislerini bu yönde yansıtmaktadır. Hatta Profesör Kerim Bey ve Aliye'nin aşk yaşadığına dair bir dedikodu çıkartarak ortalığa yaymıştır.

Aliye'nin İstanbul'da tedavisi devam ederken iğnelerini yapmak için eve gelen Hüsnü Bey, Aliye ve Kerim Bey'in konuşmalarını kıskanmış ve onların yakınlıklarını çekememiştir. Feyzi'nin de İstanbul'a gelişinin ardından babası Kerim Bey evinde oğlu için bir eğlence düzenlemek istemiştir. Herkesi davet eden Kerim Bey, oğlu için düzenlediği bu ziyafetin ne yazık ki sonrasında Hüsnü Bey'in kıskançlık yaratarak bir vahşete dönüşeceğini ve nelere mal olacağını düşünememiştir. Hüsnü Bey, Aliye'ye duyduğu aşkı itiraf edince Aliye'nin verdiği olumsuz yanıt onu hayal kırıklığına uğratmıştır. Gerçekleri duymayı kaldıramayan, daha da öfkelenen Hüsnü Bey elindeki zehirli şırıngayı Aliye'ye batırarak onu zehirlemek istemiştir. Selma'nın son anda bu durumu fark etmesi üzerine olaya müdahale etmek istemiş ancak Hüsnü Bey Selma'yı kolundan yaralamıştır. Ardından kendisi de intihar etmiştir. Duruma hemen el atan Kerim Bey ve Feyzi Aliye ve Selma'yı son anda kurtarmışlardır. Selma ne yazık ki ruh sağlığını kaybetmiş ve hastaneye yatırılmıştır. Aliye'nin ise şans eseri deri üzerinde kalan zehirli şırınga vücuduna girmediği için kurtulmuştur. Kerim Bey ve Feyzi Aliye'yi ölümden kurtarmıştır.

7.2. Batmayan Gün'ün Kadın Kahramanları

Romanda kadın kahramanlar sayıca erkek kahramanlardan daha azdır. Erkek kahramanlar daha karakteristik özelliklerle tasvir edilmiştir. Örneğin İrfan Paşa, Profesör Kerim Bey, Doktor Cevat, Feyzi tefekkür ve tasavvuf kimlikleriyle ön plana çıkartılırken Doktor Hüsnü Bey dünya arzuları peşinde olmaktan kendi iç dünyasını keşfedememiş bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Aliye'nin babası Sezai Nur Bey ise kızına oldukça düşkün bir baba olmakla birlikte eğitimli, kültürlü bir kişidir.

Ayverdi, bu romanında erkek kahramanları oldukça ön plana çıkarmış ve onların güçlü yönleriyle tasvir etmeyi ihmal etmemiştir. Örneğin İrfan Paşa konağının bahçıvanı Rüstem Ağa'dan bahsedilirken bile gerek fiziksel açıdan gerekse ruhsal açıdan ayrıntılara yer verilmiştir. Ne yazık ki kadın karakterler tasvir edilirken Aliye ve Fikriye Hanım hariç diğer kadın kahramanlar aynı belirginlikte nitelendirilmemiştir. Fikriye Hanım gösterişe, maddiyata ne kadar meraklı ise Aliye karakteri onun tam tersi özelliktedir. Genelde üst düzey eğitim alan ve üst mesleklerde görevini icra eden yine erkek kahramanlardır. Örneğin İrfan Paşa valilik görevini üstlenirken Kerim Bey profesörlük yapmış bir doktordur. Yine Hüsnü ve Cevat Bey'i doktor görevinde görmekteyiz. Profesör Kerim Bey'in oğlu Feyzi de yurt dışına gitmiş ve orada öğrenim gören bir öğrenci statüsündedir. Oysaki kadın kahramanları incelediğimizde eğitim seviyeleri hakkında pek fazla bilginin yer almadığını görmekteyiz. Genelde kadın kahramanların itinayla giyindiğini, alımlı, gösterişli, hoş bir bayan olduklarını, eğlenceye olan düşkünlükleri ve estetik duyguları zengin karakterler olarak nitelendirildiklerini görmekteyiz. Ancak bu durum Aliye için hiç de aynı değildir. Diğer kadın kahramanların aksine Aliye, karakter bakımından oldukça zengin, engin bir bilgi birikimine sahip, aklı başında, ne istediğini, nasıl konuşacağını bilen, içinde bulunduğu zengin hayatın aksine sadeliğe önem veren amacı sadece iç dünyasını keşfetmek olan bir karakter olarak tasvir edilmektedir. Aliye'nin aksine Fikriye Hanım'dan bahsederken onun ne kadar yapmacık, sosyete düşkünü, sanat yoksunu bir o kadar da dedikoduyu seven bir kadın olduğu romanda vurgulanmıştır.

"Annem için dalkavuk tipler, dedikodu ile nafakalananlar, yedikleri ekmek, içtikleri su, teneffüs ettikleri hava alayiş ve gösterişten ibaret olanlar tercih olunur. Zekâlarını yalancılıkla ispat edenlere, riyadan kaftan giyenlere, sözlerinde durmak itiyadında olmayanlara daima kapısı ve kolları açıktır." (Ayverdi, 2012: 257).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Aliye'nin gözünde manevi yoksunluğu olan, iç dünyasını keşfedememiş, gösteriş meraklısı tipler tıpkı annesi gibi günübirlik zevk uğruna yaşayan ruhsuz kişilerdir. Sosyete ve zengin camiasındaki samimi olmayan, yalan ilişkilerin varlığından bahsederken Sâmiha Ayverdi bu durumu okuyucuya kadın kahramanlar üzerinden göstermek istemiştir. Örneğin Aliye'nin yurt dışına gidişi için annesi Fikriye Hanım bir veda çayı düzenlemiştir. Bu partiye

sosyeteden birçok kişiyi çağırmıştır. Konağın bahçesinde bir araya gelen bu sosyete düşkünü, ruh yoksunu kadınlar Fikriye Hanım'ın yüzüne karşı güzel, hoş görünüp yapmacık tebessümleriyle sohbete devam ederken onun yokluğunu fırsat bilip dedikodusunu yapmaya başlamışlardır. Fikriye Hanım'ın zavallı, görgüsüz, kendini beğenmiş, boş konuşan bir kadın olduğunu çekiştirmişlerdir. Ancak sosyetede biri vardır ki o diğer kadınlardan farklıdır. Ayverdi, Profesör Kerim Bey'in eşi Ulviye Hanım'ı her ne kadar sosyeteden biri olsa da diğerlerinden ayırarak onu kültürlü, terbiyeli, kaprisi olmayan bir kadın olarak göstermiştir.

Ulviye Hanım, Profesör Kerim Bey'in eşidir. Kendisi alımlı, güzel, gösterişli, oldukça şık giyinen, sarı saçlı, zevkli bir kadındır. *"Sosyetenin en temiz kolundan olan Ulviye Hanım…"* (Ayverdi, 2012: 73) ifadelerinden de görüldüğü gibi Ayverdi, Ulviye Hanım'ı diğer sosyetelerden ayırarak şuurlu davranışlara sahip hassas ve temiz yürekli biri olduğunu okuyucuya göstermek istemiştir. Ancak bu denli sosyetenin temiz kadını olan Ulviye Hanım ilimden, bilgiden, kitaplardan biraz uzak durmaktadır. Örneğin Doktor Cevat'ın elinde kitap gördüğü vakit *"Gene mi kitap… Bıkmadınız mı daha bu kitaplardan?"* (Ayverdi, 2012: 72) diyecek kadar da okuyan ve okuduğunu sorgulayan, kendini geliştiren kadın tipinden uzaktır. Yani aslında Ayverdi'nin ifade ettiği gibi sosyetenin temiz kadını ifadesi pek de Ulviye Hanım'a yakışmamaktadır. Belki de Ayverdi gösteriş düşkünü, kaprisli, ilgisiz, kayıtsız, eğlence meraklısı, maddiyata önem veren Fikriye Hanım'ın sosyete yaşantısına, şekilciliğe karşı çıkarak Ulviye Hanım'ın sosyete yönünü, bir alternatif olarak okuyucuya göstermek istemiştir. Ayverdi'nin bu hedefini Ulviye Hanım'ın *"…bize Garp'ın yalnız bilgisi ve medeniyeti lazım, iğrenç kaprisleri değil…"* (Ayverdi, 2012: 128) ifadesi desteklemektedir.

Romanın ana kahramanı Aliye yurt dışında eğitimini tamamlamış, yabancı dil bilen, güzel, aklı başında, ruh güzelliğine sahip, görgülü, kendini bilen mütefekkir bir genç kızdır. Sanata meraklı, ruhi ve ilmi bilgi zenginliğiyle adeta örnek teşkil etmektedir. Dedesinin notları sayesinde manevi dünyaya biraz daha yaklaşan, bu yolda kendi özüne dönmeye çalışıp Hakk'a ulaşma çabası gösteren, zaman zaman varoluş bulantısı yaşayan ancak asla bu noktada pes etmeyen, kendi iç dünyasını keşfetmeye devam eden bir mütefekkir, mutasavvıf bir kişidir. Dedesinin notlarını okuyan Aliye her geçen gün daha da dış dünyayı eleştirir hale gelmiştir. Kendisini

sorgulayıp ruhi dünyasını daha da zenginleştirmek istemiştir. İçinde yaşadığı dünya ve ruhi dünyası arasında farkların olduğunu gördükçe daha da kendini keşfetme yolunda ilerlemek istemiştir.

Konağın bahçıvanı Rüstem Ağa'nın ifadelerine baktığımızda Aliye'nin, dedesi İrfan Paşa'ya benzediğini, tıpkı onun gibi manevi dünya ile ilgilendiğini, maddiyatı önemsemediğini görmekteyiz:

"Çenene bir sakal tak, Paşa Efendi'nin kendisi… Zaten seni onun için de çok severim ya… Ne büyük ağabeyin, ne küçüğü, hiçbiri büyük babalarına benzemezler." (Ayverdi, 2012: 32).

Aliye, yurt dışına gittikten sonra iki defa tiyatroya, bir defa da sinemaya gittiğini mektubunda yazmıştır. *"Buraya geleli iki defa tiyatroya, bir defa da sinemaya gittim."* (Ayverdi, 2012: 131). Buradan da anlaşılacağı üzere entelektüel bir kişiliği olan Aliye, sanatla ilgilenmekten hoşlanan, kültürlü bir kızdır.

Aliye'nin annesi Fikriye Hanım kızıyla pek ilgilenmeyen, sosyete meraklısı, kaprisli, kayıtsız, ilgisiz, kızını epey ihmal eden bir kadındır. İş güç sahibi olmayan Fikriye Hanım eğlence düşkünü, giyim kuşam meraklısı aynı zamanda Avrupa tutkusu olan, maddiyata önem veren bir kadındır.

"Ben modern hayattan uzak yaşayamam." (Ayverdi, 2012: 44).

Babasıyla yaptığı bir sohbet esnasında annesinin nerede olduğunu soran Sezai Nur Bey'e Aliye'nin verdiği yanıt annesinin kızından oldukça uzak ve ihmalkâr davranışlara sahip olduğunun kanıtı niteliğindedir.

"Annem benimle gezmek ister mi baba? Maamafih bu sabah oldukça makul bir mazeret buldu: "Ben hızlı yürüyeceğim, senin zayıflamaya ihtiyacın yok." dedi." (Ayverdi, 2012: 13).

Fikriye Hanım, arkadaşı Nevzat Hanım ile yaptığı bir sohbette Aliye'nin yurt dışına çıkacağını ve bu durumdan kendisinin oldukça memnun olduğunu, üzüntü duymadığını ifade etmiştir. Hatta Aliye'nin sosyete merakı olmayışından, arkadaşlarını sevmeyişinden dert yanmıştır. Sürekli Aliye'yi bir yük olarak görmüş hatta ilgilenmek yerine görmezden geldiği çok olmuştur.

"Ne ise şimdi sekiz on ay başımdan gideceğine memnun oluyorum. Arkadaşlarımı sevmez, dostlarımı, ahbaplarımı sevmez, sosyeteden anlamaz." (Ayverdi, 2012: 44).

Görüldüğü gibi Fikriye Hanım kızı Aliye ile çok vakit geçirmediği gibi ona karşı da ilgisiz davranışlar sergilemektedir. Kızına fazla şefkat göstermeyen Fikriye Hanım'ın kızını çok da sevdiği söylenmezdi. Çünkü ona göre Aliye tıpkı dedesi İrfan Paşa gibi biriydi. Hem ruhen hem de düşünce dünyası açısından bakıldığında Aliye, dedesinin kopyasıydı.

"Esasen kızını da sevmemesine başlıca sebep İrfan Paşa'nın ruhi ve maddi varlığının benzeri olması, mütefekkir başı, formaliteyi benimsemeyen karakteri idi." (Ayverdi, 2012: 42).

Gösteriş düşkünü olmayan Aliye, manayı arama, ilahi aşk yolunda kendini bulmaya çalışması bakımından dedesinin bir benzeriydi. Bu durum Fikriye Hanım'ı hiç de memnun etmiyordu. Çünkü o maziden hoşlanmayan, gösteriş meraklısı, maddi değerlere önem veren, övünmeyi seven, sosyete düşkünü, çocuğunu ihmal eden bir anneydi. Fikriye Hanım'ın:

"Aliye zâten doğduğu günden beri kimseye benzemeyen bir mahlûktur; hele İstanbul'a geleli bir hal oldu."(Ayverdi, 2012: 27) ifadeleri Aliye'nin her daim farklı bir kişilikte, yaratılışta olduğunu göstermektedir. Özellikle de İstanbul'a geldikten ve dedesi İrfan Paşa'nın notları, tabloları ile tanıştıktan sonra daha farklı bir düşünce dünyasına sahip olmasına da dikkatleri çekerek Aliye'nin günden güne değiştiğini belirtmektedir.

Fikriye Hanım ruh bütünlüğünü tamamlayamamış, kendini gerçekleştirememiş ve manadan olukça uzak bir kadındır. Aliye'nin ruhundaki eksikliği tamamlama çabalarını da oldukça gereksiz ve anlamsız bulmaktadır. Bu tefekkür konularından oldukça uzak olan Fikriye Hanım, kızı ve eşinin İrfan Paşa'nın odasında dakikalarca neden kaldıklarına bir türlü anlam verememektedir.

"Gene mi buradasınız? On dakikadır sizi arıyorum. Bilmem ki bu odada ne var? Ben şu kırmızı döşemelerden, kütüphaneden, yazıhaneden başka bir şey görmüyorum. Köşkte başka oturacak yer mi yok? Sen de koca bebek kızınla buraya kapanmayı adet ettin…" (Ayverdi, 2012: 26).

Fikriye Hanım'a göre bu odada saatlerce kalmak oldukça manasız bir şeydir. Onun gördüğü tek şey bir kütüphane ve içinde notlar yazılı defterlerdir. Kızını anlaması bu sebeple mümkün bile değildir. Çünkü Fikriye Hanım manadan oldukça uzak bir hayat sürmektedir. Onun düşüncesine göre Aliye farklı bir genç kızdır. Kimseye benzememektedir. Hayatın zevkini çıkarmak varken Aliye'nin bu denli kendini odaya kapatıp dedesinin notları ve tabloları içinde sıkışıp kaldığını düşünen Fikriye Hanım'a bu durum oldukça saçma gelmektedir.

Aliye'nin en yakın arkadaşı Selma sade, dümdüz, zarif, kültürlü, estetik duyguları olan insani hisleri kuvvetli birisidir. Aliye İstanbul'da geçirdiği süre zarfında vaktinin çoğunu Selma ile geçirmiştir.

"(...)düşünce ve telakki itibariyle ayrı ayrı istikametlere doğru birbirlerinden uzaklaşmaya başlamışlardı. Öyle ki, Selma, çeşidi çok görülen tiplerden biri olarak hayatın sathında görebildiği varlıklara kanaat eden, sade, dümdüz, tatmin olması kolay bir insan olmuştu." (Ayverdi, 2012: 47-48).

Selma, Aliye'nin en yakın arkadaşı olmakla birlikte taşıdığı karakteristik özellikler itibariyle Aliye ile pek de benzemeyen kişiliğe sahiptir. Aliye'nin aksine Selma hayatın her safhasında her yerde karşımıza çıkabilecek, sade, dümdüz, evine ve eşine bağlı, yuvasına düşkün, komşu gezmelerine giden, sohbetlerden hoşlanan, samimi, saf duygulara sahip tipik bir Anadolu kadını gibi tasvir edilmiştir. Oysaki Aliye entelektüel, zengin tasavvufi ve ilmi bilgiye sahip, ruhi derinliği olan bir karakterdir. Ne var ki bu kadar birbirinden farklı karakter ve kişiliğe sahip bu iki genç kız nasıl olur da yakın arkadaşlardır. Bu noktada Ayverdi onların yakın arkadaşlığını her ikisinin de sanat ve estetik açısından zengin hislere sahip, zevkli, zarif ve kültürlü gençler olduklarını ifade ederek açıklamaya çalışmıştır. Aslında Ayverdi'nin asıl amacı Selma karakteri üzerinden saf, temiz, Anadolu kadınını, Aliye üzerinden de mana bütünlüğünü arayan, iç dünyasına yolculuğa çıkan, geleneğinden kopmayan, ailesine düşkün olan kadını okuyucuya göstermek istemiştir. Bu amacını gerçekleştirirken Aliye ve Selma karakterlerini aracı olarak kullanmayı yeğlemiştir.

Ayverdi'nin Selma karakteri ile göstermeye çalıştığı saf, temiz, masum, zarif, insani hisleri güçlü Anadolu kadınının samimi duygularını ön plana çıkarırken ve yüceltirken aslında bu kadın tipinin eksikliğinden bahsetmektedir. Bu eksiklik manevi ve ruhi eksikliktir. Aliye bu noktada Selma'nın Doktor Hüsnü ile sırf dış

görünüşüne aldanıp evlenmek istemesine bir anlam veremeyip Selma'nın nasıl olur da sadece görünüşe aldanıp onun ruhunun derinliğine bakmayı ihmal etmiş olmasına karşı çıkmış ve tepki göstermiştir.

> *"Yalnız, Doktor Hüsnü"deki mana kıtlığına karşı inkâr götürmez bir şekil ahengi vardı. Hüsnü güzel, cidden güzel adamdı. Demek ki Selma, bu yakışıklı adamın kaşına gözüne bakmaktan, ruhunun basit ve sevimsiz çehresine bakmaya vakit bulamamıştı… Kim bilir belki de Selma için Hüsnü bir idealdi ve Aliye"nin onda kusur olarak gördüğü taraflar arkadaşının telakkisine göre birer meziyetti."* (Ayverdi, 2012: 74)

Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki Ayverdi aslında Selma'nın mana arayışında olmadığı, mana yoksunu, bu yüzden de sade, dümdüz bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulamak istemiştir.

Doktor Cevat Bey'in eşi Seniha karakterine baktığımızda Ayverdi aslında beklenilen, talep edilen anne modelini *"…bir çocuk kadar masum"* (Ayverdi, 2012: 245) ifadesi ile ön plana çıkardığı görülmektedir. Böylece her daim sükûnetli ve sakin tavırlarıyla, sinirlenen kocasını yatıştırmayı bilen bir eş olarak Seniha'yı tasvir etmesi de eksikleri olan Anadolu Kadını imajını veren Selma karakterinin aslında noksan özelliğine alternatif sunmak adına bu eksikliği Seniha karakteri ile düzeltmeye çalışmıştır. Görüldüğü gibi Ayverdi romanda kadınları iki farklı grupta toplamıştır. Ya onları yüceltmiş ya da yerin dibine sokarak reddetmiştir. İlk gruptaki kadınlar şekle önem veren, Batıcı, Avrupai yaşam tarzına özeneni maddeyi ön planda tutan, yozlaşmaya yüz tutmuş Anadolu kadını iken, diğer grup aksine manayı arayan, ruhi bütünlüğe ulaşmak adına yolculuğa çıkan, bu yolculukta kendini sorgulayan, masum, temiz yürekli, kültürlü, şuurlu bir kadın tipidir. Okuyucuya idealize edilen bu kadın tipi aslında Sâmiha Ayverdi'nin özlemle bahsettiği, özlem duyduğu "anne" vasfına sahip kadındır.

Fikriye Hanım için tek önemli şey sosyeteye girebilmektir. Bu sebeple gerek Ulviye Hanım gerekse Profesör Kerim Bey onun sosyeteye girebilmesinde en önemli basamaklardır. Çünkü onlar olmasa sosyetenin merkezi ve İstanbul'un önemli muhiti olan bu yerde Sezai Nur Bey ve ailesinin çok kısa zamanda sosyete girebilmesi mümkün bile değildi. Bu hususta Ayverdi,

> *Fikriye Hanım'a, Kerim Bey'in vicdani ve fikri sermayeleri lazım değildi. Bu çok tanınmış doktor ona ancak, İstanbul'un yüksek sosyetesine girebileceği bir kapı olması itibariyle değerli idi. Her ne sebeple olursa olsun, Fikriye Hanım bu kapının, üstüne kapanmamasına titizlikle ehemmiyet veriyor, gerek Ulviye*

Hanım'a, gerek profesöre karşı çok büyük bir nezaket ve ihtiyat gösteriyordu. (Ayverdi, 2012: 275)

ifadelerini kullanarak Fikriye Hanım'ın düşüncelerinin samimiyetsizliğini gözler önüne sermiş bulunuyordu.

7.3. Batmayan Gün'de Kadının Şahsiyet İnşası

"Batmayan Gün" adlı romanda yer alan kadın kahraman Aliye'nin *"Maddenin üstünde, ona hâkim bir kuvvet olduğu muhakkak… fakat ben bu kudreti yakından görmek, tanımak isterim."* (Ayverdi, 2012: 16) sözlerinden anlaşılıyor ki Aliye'nin kendini bulması, hakikate ermesi, şahsiyetini inşa etmesi için ruhi hayatının şekillenmesi gerektiğinin oldukça bilincindedir. Ancak ruhi hayatın şekillenmesinde ilmi bilginin yetersiz olduğu Aliye'nin, babası Sezai Nur Bey'e söylediği şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

> *Onların mânâsını yakalayabilmek için aklın ve ilmin bana yol göstereceğini, mes'ale olacağını bilsem, bir bu kadar daha çalışırdım. Fakat ilmin uzun eteği, gene kendi dikenlerinin ârızalarına takılarak ileri gitmiyor. (…) Madde dünyâsının hârikalarını inkâr edip küçümsemiyorum. Fakat ruh dünyâsının, gizli bir kanat gibi bu dünyanın üstüne gerilmiş varlığını da bilmek istiyorum."*
>
> *"Maddî bilgilerim bana yeter; artık vicdânî bilgiye muhtâcım. Zîra hayâtın, maddeden ibâret olmadığı muhakkak. Bizim gibiler yarım insanlarız. Bunu hissediyor ve tamamlamak istiyorum.* (Ayverdi, 2012: 19).

Aliye, dedesi İrfan Paşa'nın notları sayesinde hem onun duygularını, düşüncelerini anlamaya çalışmakta hem de kendini bulma yolunda ilahi aşka ulaşmada mananın önemini kavramaktadır. Bu sayede hakikate ermek için ilahi aşka sahip olmanın gerekliliğini okuyucuya göstermektedir. Dedesinin "Tefekkür" adlı tablosu hakkındaki yazılarını okurken "Tefekkür" ün aşk ile birlikte yazıldığını ifade ederek gerçeğe ulaşmada, hakikati bulmada, kendini gerçekleştirmede, aşkın yani ilahi aşkın önemli olduğunu dedesi İrfan Paşa'nın anlatmaya çalıştığını görmüştür:

> *(…) Fakat tefekkür aşksız olmaz; aşkı olan da hakîkatten uzak kalmaz. İnsan aşkla öyle bir hâle gelir ki, çok defa kendi söyler, kendinden kendi öğrenir.*
>
> *"(…) Hakîkatin yüzünü perdeleyen örtüyü kaldırmak, onu görmek için ancak ve ancak aşk lâzımdır. Hâlbuki bir zümre vardır ki, bu kâr için kendilerine zorluk ve mücâhede yüklerler. Bir zümre de vardır ki, ilim ve akılla onu bulmak isterler. Hakîkat aşksız bulunmaz, o bulunmadıkça da hilkatin mânâsına varılmaz.* (Ayverdi, 2012: 23-24).

Bu notları okuyan Aliye artık hakikate ulaşmanın manadan, ilahi aştan geçtiğini, mana olmadıkça kendini gerçekleştiremeyeceğini, tefekkürden

bahsedebilmek için mananın, ruhsal bütünlüğün tamamlanması gerektiğini anlamaya başlamıştır.

İrfan Paşa'nın bu önemli notlarından birinde "K" rumuzlu birinden bahsederek bu kişinin aşk hakkındaki ifadelerine de yer vermiştir. Bunu okuyan Aliye oldukça etkilenmiştir.

> *Üstâdım, dün bir dostumla ölümden konuşuyorduk. Dedim ki, asıl ölüm, kalp habersizliğidir. Zîra hayat kalbe bağlıdır. Kalp ölü olunca hayat da yoktur. İnsan kalp hayatını bulmadıkça, cansız bir nakıstan ibârettir. Ancak askını ve mânâsını bulan kimsenin kalbi dirilmiş olur. Cihânın varlığından geçip askı bulanın bütün varlıklar esîri ve zebûnu olur. Kendi mânâsından, kendi canından hissiz ve lezzetsiz olan nakış ise, zengin, fakir, kimin olursa olsun, şuursuz, iz'ansız ve cansızdır.*
>
> *Şekil, izâfî ve mecâzîdir. Hâlbuki ask, bütün lezzetlerin özü ve aslıdır. Ona kavuşan, başka şeyden zevk almaz; zevk ve lezzette hiçbir şeye avuç açmaz. Her ne kadar zevk ve hoşluk varsa, hepsini kendinde bulmuş ve hepsi kendi olmuş olur.*
>
> *Eğer insan hakîkat görücü gözle bakarsa, aradığı da kendi, avladığı da gene kendi olduğunu görür.* (Ayverdi, 2012: 59).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere eğer kalp bir mana taşımıyorsa o kalpten bahsetmek pek de mümkün değildir. Çünkü bahsedilen bu kalp hem hayatı hem manayı hem de özü bizlere vermektedir. Böylece kendimizdeki manayı bularak aşka da ulaşmış oluruz. Aşka ulaşan, manayı bulan birisi de kendini bulduğu gibi hayattaki her şeyden zevk almasını da bilerek yaşayacaktır.

İrfan Paşa'nın notlarını okuyan Aliye'nin dedesinin aşk konusundaki ifadeleri gözüne çarpmıştır:

> *Bütün yaratılmışlar, eskiyen ve yenilenen cihan, aşktan başka ne için, kimin için ölüp dirilmektedir? Her başlangıcı olan için bir son mukadderdir. Her tarâvetli baharı, harap edici bir güz bekler. Koncanın doğması, gülün solmasını haber verir. Dünya dünya olalı beri, eşyâ birbirini kovalamaktan yakasını kurtaramamıştır. Bu kanun, her yaratılmışı beşikten îtibâren tâkip edicidir. Her cins, tabiî bir tesnelikle, kendi cinsinin bekasına çalışır. Bir insan, bir fil, bir kedi, ağaç, çiçek ve en mütevâzı bir ot bile neslinin koruyucu ve yürütücüsüdür. Bütün bu mütemâdî yenilenme, hep devam etmek istek ve kaygusunun fiilî semereleridir. Ben, İrfan ismiyle çağrılan bu vücut, doğduğum günden, öleceğim güne kadar yasayıp, sonra kaybolmaya, sönmeye, çürüyüp yok olmaya mahkûm bir varlık mıyım? Eğer vicdânî zevke, yâni aşka kavuşursam, hayır! Ebediyen yaşayacağım. Zîra ask için, bu ezelî yaratıcı için solmak, sararmak, ölmek, dirilmek yoktur. O, başlamış değildir ki bitsin… Doğmuş değildir ki ölsün… Aşk ihtiyarlamaz, kocamaz, köhneleşip harap olmaz.*

O, her asrın muâsırı, her ânın hâkim ve sâhibidir! Nebat, hayvan, insan nasıl kendi hilkatlarındaki devam istiyâkı ile ürüyorlarsa, rûhun devamı da aşktandır. Aşk, her nefes yenilenmek, yaratılmak demektir. Var olan her şey aşktan dolayı vücut bulmuş ve insan da ona karargâh olmak için yaratılmıştır.

Fakat şu da var ki, herkes kendi istidadına münâsip olan şeye gönül kaptırmış ve aşkı vâsıtasıyla onu kendine çekmiş ve onunla aynîleşmiştir. Meselâ ekmeğe muhabbetin olmasaydı, o ekmek senin vücûdunda erir ve seninle birleşebilir miydi? Sen ona görünüşte nasıl muhabbetli isen, o da sana mânâda öylece muhabbetlidir. Görüyorsun ki ekmek cansız iken insan vücûduna girince aynı insan oluyor. Işte "cansız olan ekmeğin bu sûretle insan olması nedendir" dersen, senin ona askındandır. Öyle ise bil ki aşkın husûsiyeti cansızı bile tebdil edip rûha ve cisme yardımcı etmeye kadir oluyor. Demek oluyor ki, kendini, aşkta eriten de asla ölmeyip ebedîlerden oluyor. Eğer İrfan da kendini bu aşkla ihyâ etmiş ve şuurlandırmışsa, ölüm ona çatamaz. Hayat aşktandır. Ölüm ise aşksız olmaktandır…(Ayverdi, 2012: 87-89).

Bu ifadeler ile İrfan Paşa aslında aşkın sonsuz gücünden bahsederek her sonun ya da başlangıcın, yenilenmenin ya bitişin, devamlılığın kaynağının aşktan geldiğini, her olan bitenin aşk sayesinde vücut bulduğunu yani evrende her şeyin varlık sebebinin "aşk" olduğunu vurgulamak istemiştir.

Aliye'nin aşk hususundaki düşüncelerini ve meşguliyetini Ayverdi şu ifadelerle anlatmaya çalışmıştır:

"Aşk… Her başın önünde eğildiği bu kıbleye, Aliye de kapanmak istiyordu. Fakat onun secdesi, âlemin bir zamâna mahsus olan secdesine benzemeyecekti. Onun, aşkın azametine, mânâsına karşı eğilen güzel başını, hiçbir kuvvet oradan bir daha kaldıramayacaktı." (Ayverdi, 2012: 37-38). Aliye'nin kapanmak istediği bu aşk kıblesinde ne yazık ki onu yönlendirecek, hakikati gösterecek bir kişi henüz yoktu. Ancak Aliye dedesinin notları yardımıyla aşk hakkındaki düşüncelerini daha da netleştirerek git gide anlamlandırmaya başlamıştır.

Aliye ve Sezai Nur Bey, İrfan Paşa'nın tablolarına bakarken Aliye birden "Secde Eden Kadın" tablosuna doğru yönelmiştir:

"Ben pek küçükken bu levhanın karşısına geçer: "Ah şu kadın başını yerden bir kaldırsa…" derdim. Hâlbuki şimdi, "Ne mesut kadın, başı secdeden bir an bile kalkmıyor…" diyorum." (Ayverdi, 2012: 16) ifadelerini kullanarak aslında Aliye manevi anlamda boşlukta olduğunu gözler önüne sermiş oldu. Bu ifadenin ardından babası ona *"Mesut olmak için secde mi etmek lazımdır Aliyeciğim?"* sorusunu sorunca Aliye babasına *"Orasını pek bilmiyorum… Fakat şu muhakkak ki, kendini*

yaratan kuvvete boyun vermek ve onun kudretine karşı hiçliğini bilmekteki zevk, kudret ve varlığı kendinde zanneden kimsenin cehaletine elbette tercih olunur. Fakat bu secdeye layık olan Allah'ı nerede bulmalı?" diye sorar ve babası ona *"Kızım Allah her yerdedir."* (Ayverdi, 2012: 16) cevabını verince Aliye bu ilahi kuvveti görmek, tanımak istemiştir. Ardından bu yaşına kadar ailesinin ona rahatı huzuru için maddi anlamda yardımcı olduklarını manayı anlamlandırmada yardımcı olamadıklarını, ruhunun bu ilahi tarafının eksik kaldığını ifade etmiş ve İstanbul'a gelince ancak bu eksikliği dedesi İrfan Paşa'nın notları ve tabloları sayesinde fark edebilmiştir. Ancak sadece dedesinin notları onun bu eksikliğini gidermede yetersiz kalmakta ve o bunları anlamlandırabilmek için bir Yardıma ihtiyaç duymaktadır. Ona yardım edecek kişinin hayatı anlamlandırabilen, zaafları olmayan, manevi bütünlüğe sahip biri olması gerekmektedir.

> *Ruh, ceset âleti, ceset vâsıtası ile ya sâfileşmek suretiyle tekâmül eder, beşeriyetin üstüne çıkar yâhut toprağa mensup hayvâni vasıflarıyla kirlenip tabiat zindanında kalarak aslına erişmeye muktedir olamaz. İşte bu gibi kimseler kendilerini, yükseklere çıkmış kimselerden zannetmek cehâletinde bulunurlarsa da o büyüklerin cilâlanmış gönülleri, bunların yalanını haber verir. Çünkü bu gönüller ayna gibidir. Eğer sen ayna ve terâziye iki yüz sene hizmet de etsen, böyle diye ki: Ey ayna benim çirkinliklerimi güzel göster, sen de ey terâzi, benim kötü hallerimi az göster, ben size bu kadar hizmet ettim, yalvarırım, bu hizmetim mukabilinde beni haddimden ziyâde gösterin noksanımı göstermeyin!*
>
> *Ayna ve terâzi hiç kimsenin tehdit ve ricasından dolayı doğruyu göstermekten sükût eder mi? Onlar, ulu mihenklerdir, bu teklifinden dolayı sana derler ki: Ey iz'ansız, kendini maskara etme… Hiç tasavvur olunur mu ki, ayna ve terâzi olsun da bunlarda hile bulunsun? Fakat korkma, bu ayna gibi olan gönüller her gördüklerini söylemezler. Zira onlara gayptan bir ses gelir: Sus ey sâfi söyleme, dudağını sözden bağlı tut ve denizin dibi gibi ol ki, gürültü ve dalga, derinliklerde yoktur. Denizin yüzünü buruşturan rüzgârın, derin sulara hükmü geçmez.*
>
> *Mânâ önünde suret zebundur; yani sureti tahrik eden mânâsıdır. Mânâ nasıl isterse öyle eder ve suret, bu emre karşı, ben bunu yapmam, demeye kadir olamaz. Harfler ve sözler, insanın nefesi olmadan vücut kisvesi giymediği gibi, nefes de Büyük Akl'ın irâdesi olmadan mânâ kastına muktedir olamaz. Şu halde hakikat ve mânâ hasebiyle bütün mevcudat harfleri ve kelimeleri gerek ulvi gerek süfli bir olan o Akl'ın görünmesinden başka bir şey değildir. Çünkü iki âlem de onun nakşıdır. Nakşı ne demek, kendidir. Eğer birliği yakinen görmek istersen aşk ele getir ki kendi hakikat ve mânanın feleğine ve birlik göklerine çıkasın, bu suretle vücut ve zaman kayıtlarından silkinip kendini bulasın!* (Ayverdi, 2012: 36-38)

Bu ifadelerinin yer aldığı İrfan Paşa'nın notlarından anlaşılacağı üzere İrfan Paşa bu sözlerle ruhtan, manadan, aklın iradesinden bahsetmiştir. Hakikate ermenin manadan geçtiğini anlatmaya çalışmıştır. Bu ifadeler Aliye üzerinde olumlu etkiler yarattığı gibi hayata bakış açısını da değiştirmeye başlamıştır.

Her ne kadar Aliye, İrfan Paşa'nın notlarını okusa da tam anlamıyla büyükbabasının kastettiklerini anlayamadığı gibi mana bütünlüğünü de henüz kavrayamamıştır. Çünkü Aliye henüz bu manevi yolculuğun başlangıç noktasındadır. Bu içsel yolculukta bir uyanış, farkındalık oluşmuş ancak bu yolculuk serüveninin tamamlanması için hem vakit hem de bir yol göstericiye ihtiyaç vardır.

(...) ben daha bunun gibi, anlamakla anlamamak arasında bocaladığım muammâların ortasındayım ve örümcek ağına düşmüş bir böcek gibi de, her hareketimle bu sözlerin delâlet ettiği manalara biraz daha sarılıyor, dolanıyor, bağlanıyorum. Büyük babamın notları, diyalogları eski Aliye'nin düşüncelerini şaşırttı. (Ayverdi, 2012: 18).

Aliye, ilmi bilginin kendini gerçekleştirme noktasında yetersiz kaldığını düşünmüş ve insan olabilmenin ve bu sıfata layık olabilmenin evvela ruhsal bütünlüğü tamamlamak ile sağlanabileceğini düşünmüştür. Büyükbabası İrfan Paşa'nın notları Aliye'nin ruh hayatındaki eksikliği her geçen gün daha da derin hissetmesine yol açmış ve bu noktada insan olabilmek adına ruhunu ilk önce kötülüklerden arındırıp berraklaştırmak, duyguları, zaafları kontrol altına almak ve en önemlisi nefse hâkim olabilmek gerektiğini anlamlandırmaya başlamıştır. Bütün bunlar Aliye'nin kendini gerçekleştirme, ilahi bütünlüğü sağlamak adına sahip olması gereken temel koşullar olarak kendini göstermiştir.

> *Bildiğim bir şey varsa, ne sen, ne de annem, ruh hayatıma bir istikâmet vermediniz. Sen sadece rahatımı ve sıhhatimi düşündün. Disiplinli bir hayat içinde yalnız sistemli ve müspet bir zihnî terbiye verdin. Fakat maddenin mekanik hududunu aşmadın, bu sûretle de rûhî bünyemin teşekkülü hâsıl olmadı. Böylece de yalnız bilginin sathında kaldım. Kazandığım bu sermaye ile hayatta bir mevki sahibi olabilirim, fakat bir insan olamam. Ruhumun şu eksik, çürük çarık sîmâsını, İstanbul'a gelip de büyük babamın dünyası ile karşılaştığım zaman gördüm. Evet onun görüş ve inanışlarındaki olgunluk müspet ilimler kulesini öylesine sarstı ki, bu çatlakların arasından kendi varlığı yüz gösterdi. İşte ben kâinâtı, aralanmış bulunan bu pencereden gözlemek istiyorum. Fakat oraya tırmanıp çıkabilecek miyim? Ne de olsa büyükbabamın sözleri benim anlamam için çok kapalı, çok muğlak... Onlardan istediğim*

ölçüde istifâde edemiyorum çünkü ne kadar okusam anlayamıyorum. (Ayverdi, 2012: 17).

Eğitimini tamamlamak için yurt dışına gidecek olan Aliye için düzenlenen veda çayında Fikriye Hanım'ın yakın arkadaşları ve dostlarının yaptığı dedikoduya kulak misafiri olan Aliye bu tarz insanların dost olamayacaklarını, dost dediğimiz kişilerin arkadan konuşmaması, alay etmemesi gerektiğini ifade ederek bu tarz insanların yüzüne gülüp arkadan konuşabileceklerini şu ifadelerle desteklemiştir:

"Ruhi şahsiyeti kıvam bulmamış kimselere bel bağlanmaz. Bunlar methettikleri kimsenin sitâyişi dudaklarından silinmeden, aynı insani bir paçavra gibi yerden yere fırlatırlar." (Ayverdi, 2012: 45).

Fikriye Hanım kızı Aliye'nin bu sözleri karşısında çok sinirlense de öfkesini gizlemiş ve dostlarının yanında hiçbir şey olmamış gibi davranarak tebessümle konuşmasına devam etmiştir. Bunun üzerine Aliye, dedesi İrfan Paşa'nın şu sözlerini hatırlamıştır:

"İnsanın çektiği elem ve gönül darlığı, dünyaya olan iltifat ve bağlılığı nisbetiyle artar." (Ayverdi, 2012: 47).

Aslında Aliye bu insanlarla beraber olmaktan, sohbet etmekten hiç de hoşnut değildir. Çünkü onlar dedikoduyu normal görmekte, eğlenmek adına her türlü iğrençlikleri yapmaktaydılar. Bu nedenle Aliye bu insanlardan uzak durmayı yeğlemekte ve sadece Selma ile görüşmeyi, konuşmayı ve arkadaşlık kurmayı tercih etmektedir. Çünkü Selma ile Aliye'nin her ne kadar farklı geçmişleri, yaşantıları, karakterleri olsa da onları orta noktada birleştiren şey elbette vardı.

"İkisinin de insâni hisleri kuvvetli, ikisinin de estetik duyguları zengin, kültürlü, zeki ve zariftiler." (Ayverdi, 2012: 48).

Aliye için düzenlenen veda çayında Cevat ve Hüsnü Doktor ile tanışan Aliye, daha sonraları Doktor Cevat ile sohbetlerini arttırmaya başlamıştır. Cevat Bey, Aliye ile sohbetlerinde sık sık hocası Prof. Kerim Bey'den bahsetmiştir.

Aliye hem yürüyor, hem Cevat'ın da bir iç dünyası olduğunu düşünüyordu. Fakat bu genç adamda, olgun ve oldurucu bir ruhtan ziyâde, olgunlaşmaya haris, taşkın bir istidat seziliyordu. Hâlbuki kendisinin aç ruhuna bir Cevat değil, olgun ve oldurucu bir İrfan Paşa lâzım olduğu da, genç kızın düşüncesini zorlamakta gecikmiyordu. (Ayverdi, 2012: 56)

Bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere her ne kadar Doktor Cevat Bey'in düşünce dünyasının Aliye ile benzerlikler göstermesine rağmen kendini bulma yolunda Aliye'ye rehber olacak kişi tabii ki de Cevat değildi. Çünkü Cevat tıpkı Aliye gibi henüz kendini gerçekleştirememiş, olgunlaşamamış biriydi.

Aliye, Cevat ve Hüsnü'nün yaptığı sohbet esnasında Doktor Cevat'ın getirdiği kitaptan birkaç satır okuyuverdi:

"Hayat bir mücâdele ve yabancı bir menzilde duraklama, ölümden sonra kalan zafer ve şan ise bir gölge, unutulmaya mahkûm bir hiçtir. O halde bu seyâhatte bize kim rehber olabilir? Yalnız bir şey, tek bir şey ki o da felsefedir." (Ayverdi, 2012: 78).

Aliye bu ifadelerden aslında felsefe ile kastedilenin manevi bilgiler olduğunu dile getirmiştir. Doktor Cevat ise Aliye'nin ifadelerine ek olarak felsefenin sadece ruh ilminden ibaret olmadığını aynı zamanda şüpheden oluştuğunu eklemiştir.

Aliye, Almanya yolculuğunda dedesi İrfan Paşa'nın notlarını okuduğu sırada onu adeta mest eden, gözlerini kamaştıran, mana arayışında merak uyduran satırlarla karşılaşmıştır:

> *Bu cihan hayatına bakacak olursan ebedi bir mücadeleden ibaret olduğunu görürsün. Bir cenk cihanı olan bu âlemde zerre, zerre ile cenktedir. Kâinat zerrelerinin vücudunda olan fiili cenk ve bu mahlûkat zerrelerinde tezahür eden aşikâr zıtlıklar, gizli olan cenkten dolayı olur ve bunların mahiyetlerinin, mana dünyasında birbirlerine muhalif ve aykırı hareket etmeleri gerektiğinden böyle zuhura gelir. Çünkü her şeyin manada bir aslı, yani eşyanın mahiyetleri vardır. Dünyada olan eşyanın görülen suretleri, o aslın gölgesi gibidir.*
>
> *İnsan kendi manevi varlığında bile sükûnu temin edemedikten sonra, başkalarının sulh olmasını ümit etmemelidir; kendini ıslah etmeyi bırakıp başkalarının ıslahına meşgul olmamalıdır. Değnek eğri olursa gölgesi nasıl doğru olur? Ancak kendi ile doğru olanla başkaları doğrulur.*
>
> *Şunu bil ki bu cenkten kendi gayretinle kurtulmaya muktedir değilsin. Meğerki seni, sulh cihanına Allah geri çeksin ki orada cenk ve çekişme yoktur. O cihan, birlikten başka değildir; zira orada zıt yoktur ki ihtilaf ve cenk olsun? Her şeyin zevali kendi zıddından hâsıl olur; bir şeyin zıddı olmazsa, o, bekadan başka ne olur?* (Ayverdi, 2012: 110-111).

Görüldüğü gibi zıtlıklar birbirinin tamamlayıcısıdır. Manaya erişmede bir varlığın zıddı, kişiyi hakikate ulaştırır.

> *Ateş, güneşin ziyâsında gizli ve ayın kursunda âşikâr olunca, güneşin ateşini ayda nur olarak görürsün. Kezâ, birlik güneşinin ateşini de dünya, yâni bu*

zuhur âlemi ayına bakınca ziyâ gibi görürsün. Fakat bunu görebilmek için de kalbini o ziyâ ile açmak lâzımdır.

Ne güzeldir o bakan için ki aşktan gelen nurla gene ona bakar ve onu onunla görür. Gözde nur olmazsa, gözü açık körler gibi o kimse baksa da görmez. Hâsılı o nuru bulan kimse, öyle bir hâle gelir ki hâlini ne kendi bilir, ne de kimse… Onun iki âlemle de bir ilişiği kalmaz. Aşk, şuûru da lâşuûru da kapar ve o kimse zevk içine batıp gider. Her ne ki aşktan başkadır, ne olursa olsun, servet, şöhret, bilgi, hüner, güzellik, saltanat bunlar görünüşte tatlı da olsa, hakîkatte o, can çekişmektedir.

Can çekişmek nedir, bilir misin İrfan? Can çekişmek, aşka kavuşamamaktır. Aşka sâhip olan ölmez mi? dersen, ölen hayvandır, aşk ölmez! Dünyâda tam marifet, onu bilmektir. Kâinatta ve cihanda ne varsa, hepsi insanda toplanmış, bu sûretle insan, bütün varlıkların nüktesi ve mecmûası ve küllün göstericisi olmuştur. İşte Hâlik'in gizli olan hüviyetini eşyâda ve zuhûratta gören kimse, asıl insandır. Eğer sen de bu birlik güneşini görmeyi samîmiyetle isteyici isen, güneşe delil gene güneştir. Birlik güneşi kendini gene kendi ziyâsı ile gösterir; fakat bu, kendini unutacak kadar hâlis ve temiz niyetli olduğun ve varlığını askla eritebildiğin vakit hâsıl olabilir. Lâkin göz, güneşe, şu hepimizin tanıdığımız âteşin küreye bile bakmaya muktedir değildir. Bu sebeple ona işli bir camla bakarlar. Güneşin görünmesine mâni olan gene onun şiddetli ziyâsıdır. Binâenaleyh birlik güneşine bakmak için de ya kâmil insan olmalıdır yâhut da işlenmiş cam gibi olan kâmil insanın varlığını siper ederek bakmalıdır.

Benim vâsıtaya ihtiyacım yok" demek hatâsına düşme, yüzünü görmek için aynaya, içini görmek için röntgen ışınlarına, ilim, mûsikî ve sanat öğrenmek için birer hocaya ihtiyâcı olan âciz bir insan, birlik esrârını görmek, mânâsını, hakîkatini bulmak için neden bir öğreticiye muhtaç olmasın? O esrârı akılla bilmeye çalışma, çünkü akıl da mahlûk olduğundan, bilgisi, kendi gibi mahlûk olan şeylerin hudûdunu aşamaz. Seninle o kemal sâhibinin arasındaki fark, âdî kamışla şeker kamışı arasındaki mânâ farkı gibidir. Gerçi onlar da şekilde yekdiğerinin aynıdır. Fakat birinin içi zevk ve lezzet dolu, öteki ise kupkuru bir değnektir. Bil ki hilkattan maksut insandır. Bütün âlem hemen insandan ibârettir. İnsanın vücûdu, hilkattan evvel âlemin gayesi idi, fakat hilkat binâsı kemâlini bulduktan sonradır ki, insan zuhur etti.

Bir şey mânâda kararlaşmadıkça vücut bulmaz. (…) Bu varlık âlemi önce çekirdek gibi bir nokta idi. İnsanın zuhûru gayesi olmasaydı, mükevvenat dal ve budağına lüzum kalır mıydı? Şu hâlde, onun da vücûdu noktasından aranılan mânâdır. Bu mânâ olmayınca, insanlıktan ne hâsıl olur? Fakat insanlığın mânâsına varamamış olanlar da lüzumsuz ve faydasız değillerdir. Nitekim yapraklar, çiçekler, dal ve budak, meyvenin zuhûruna hizmet ettiği gibi, bunlar da asıl insanın vücûduna yardımcı âletlerdir. (Ayverdi, 2012: 114-117).

Bu satırlarda aşka sahip olmama can çekişme ile benzetilmiştir. Aşka sahip olan kişi eğer yaratılan her şeyde Allah'ın varlığını görebilir, gönül gözü zengin olur, aşkla bezenir ise ancak o vakit hakikate ulaşabilir. Kişinin hakikate ulaşması için ruhi olgunluğa da ulaşması gerekmektedir. Bütün bunlar ancak kişinin tek başına

yapabileceği, gerçekleştirebileceği ya da ulaşabileceği şeyler değildir. Bu yüzden bir yol göstericiye ihtiyacı vardır.

Aliye artık o kadar emindir ki cümlelerinde her fırsatta bu mana arayışında bir rehbere ihtiyaç olduğunu, bunu tek başına anlamlandıramayacağını ifade etmiştir:

> *Lâkin göz, güneşe, şu hepimizin tanıdığımız âteşin küreye bile bakmaya muktedir değildir. Bu sebeple ona isli bir camla bakarlar. Güneşin görünmesine mâni olan gene onun şiddetli ziyâsıdır. Binâenaleyh birlik güneşine bakmak için de ya kâmil insan olmalıdır yâhut da işlenmiş cam gibi olan kâmil insanın varlığını siper ederek bakmalıdır. "Benim vâsıtaya ihtiyâcım yok" demek hatâsına düşme, yüzünü görmek için aynaya, içini görmek için röntgen ışınlarına, ilim, mûsikî ve sanat öğrenmek için birer hocaya ihtiyâcı olan âciz bir insan, birlik esrârını görmek, manasını, hakikatini bulmak için neden bir öğreticiye muhtaç olmasın? O esrârı akılla bilmeye çalışma, çünkü akıl da mahlûk olduğundan, bilgisi, kendi gibi mahlûk olan şeylerin hudûdunu aşamaz. Seninle o kemal sâhibinin arasındaki fark, âdî kamışla şeker kamışı arasındaki mana farkı gibidir. Gerçi onlar da şekilde yekdiğerinin aynıdır. Fakat birinin içi zevk ve lezzet dolu, öteki ise kupkuru bir değnektir.* (Ayverdi, 2012: 116).

Dedesinin notlarından birinde doğum ve ölüm hakkındaki düşüncelerini içeren satırlar Aliye'nin ilgisini çekmiştir.

> *Ölüm de uykuya benzediği için, ölümden sonra olan hayat da uyanıklığa benzer. Doğuş ve ölüş kıyametten bir eserdir. Uzağa gitmeye ne hacet? Bugünkü vücudun, dünkü vücudun değildir. Düşünmemeli ki, gayenin alameti, her şeyin kendi evveline dönmesidir. Evveline ulaşan her şey, nihayetine varmış demektir. Her şeyin meyvesi, hemen kendi tohumu olur. Tohumluk derecesine de erişince, devrinin nihayetini bulup, seyrini tamam etmiş bulunur.* (Ayverdi, 2012: 113).

Görüldüğü gibi bu satırlarla her ölümün aslında bir doğuş olduğu ve en önemlisi yok olan her şeyin Allah'a geri döneceği anlatılmaktadır.

Aliye yolculuğu sırasında kamarada kendini asla yalnız hissetmemiştir. Dedesi İrfan Paşa'nın notları ve sık sık notlarında değindiği "K" rumuzlu kişi yolculuk boyunca Aliye'ye arkadaşlık etmiştir:

"O yalnız değildi ki… Kâinatı kuşatan kuvvetle iç içe, el ele, hatta göğüs göğüse olan bir insan, yalnız olur muydu? Ona, bu kuvvetin zevkinde, bir taraftan büyük babası, bir taraftan da meçhul genç bir adam yoldaşlık etmekteydi." (Ayverdi, 2012: 120).

Yolculuğu boyunca hiç sıkılmadan dedesinin notlarını okuyan Aliye, artık yavaş yavaş dedesinin sözlerini anlamaya başlamıştır:

"Her şey güzeldir, fenalık iyiliğin bir derecesidir" diyen sözü genç kızı anlaşılmaz bir muamma gibi ne kadar düşündürmüştü. Hâlbuki şimdi, bütün bu sözlerin manasına yıllarca sonra yaklaşmış gibi idi." (Ayverdi, 2012: 122).

İrfan Paşa ile "K" rumuzlu kişinin devam eden konuşmaları Aliye'yi daha da aydınlatmıştır:

> *Bir saray, güzel bir kâşane, yalnız müzeyyen ve muhteşem kısımlardan mı ibarettir? Onun içinde izbesi, kömürlüğü, helası ve her türlü süfli kısımları da vardır. Eğer bütün bunlar olmazsa, o bina tam ve işe yarar mahiyette olabilir mi? Demek ki pis ve fena görülen şeyler de iyi ve faydalı imiş. Bir ev için bir billur bardak ne kadar lazımsa, çöp tenekesi, yerleri silen bir paçavra da o kadar lazımdır. Fakat birliğe yetişemeyen güç, bunu böyle göremez ve bu manayı idrak edemez. Hâlbuki dünyanın kıvamı zıtlarla muhafaza olur. Bunları birleştiren, tek gaye uğrunda çalıştıran da hep o kuvvet! Gene o kuvvet, bir noktadan; mümeyyiz olan aklı ile iradesi, uzviyeti ile insanı, hayrete şayan bir kudret ve maharetle, hep zıt unsurlardan terkip etmiştir. İşte bu zıtlar abidesi olan insanın vücuduna neler, görünür görünmez ne âlemler sığdırmıştır ve yere göğe sığmayan o kuvvet de, toplu olarak gene bu hakikate eren insanın kalbine sığmıştır. Binaenaleyh bu insan, mahlûkatın ve kâinatın kemalini temsil eden bir hulasadır. Fakat bu tekâmül etmiş insanları bir tarafa bırakırsak büyük bir gafil kütle, hatta ilim, hüner, akıl sahiplerinin birçoğu, maddi imtiyazlarının ve tasarruf ettikleri bütün kuvvetlerinin, o büyük kuvvet tarafından kendilerinden alınması ihtimali ile her an karşı karşıya bulunmak suretiyle, tam bir zavallılık içindedirler. Beşerdeki şu biçareliğe bakın ki, kafasından bir damar, tek bir damar patlamakla bütün bilgi melekeleri söner, ilminden, insanlığından sıyrılmış olarak beşeriyetin kadro haricine atılıverir. Peki, bilgisine bile tasarruf edemeyen insan, her an kendisine vefasızlık etmek ihtimali olan maddi kuvvetlerinin yanı başında, kendisini hakiki ve zevalsiz bir dünyaya ulaştıracak olan kendini bilme ilmine de neden bir köşe ayırmıyor? Dünya, kafa ve ruh bilgisinin baş başa yarış edeceği bir meydandır. Hangi yarış meydanında tek at koşturulur?* (Ayverdi, 2012: 122-123).

Bu konuşmalar evrendeki zıtlıkların yaşama değer ve anlam kattığını bizlere anlatmaya çalışmaktadır. Olumlu ya da olumsuz her şeyi eğer insan olarak kabul edersek ve bunu bilerek yaşarsak işte o zaman ruhsal olgunluğa erişebiliriz.

"İnsana bir yoldaş, tutunacak, başını göğsüne saklayacak bir arkadaş lazımdı: Mana! Oraya hiçbir yabancı eli uzanamıyor. Orada, beşeriyeti haraca bağlayan kötülüklerin hiçbiri bulunmuyordu. Orası zevk ve huzurun ta kendisi idi." (Ayverdi, 2012: 137) ifadelerine baktığımızda Aliye için en büyük ve en önemli arkadaşın artık mana olduğu kesindi. Çünkü mana koşulsuz, çıkarsız şekilde bizimleydi. Ne zaman istesek hep yanı başımızda bize yol gösteren, derdimize, sıkıntılarımıza, sorunlarımıza ortak olan, kötülük barındırmayan, huzurun,

mutluluğun ve sükûnetin kaynağı yine mananın ta kendisiydi. Böylesine önemli bir yoldaşın ruha verdiği zevk paha biçilemez olmalıydı. Bu sayede insan hem feraha erebilir hem de huzur bulabilirdi. Bu yüzden herkesin bu denli önemli bir arkadaşa, yoldaşa sahip olması gerekliydi.

Aliye'nin babasına yazdığı ancak göndermediği mektubunda kendisinin daha önceden bahsetmediği Prof. Kerim Bey ile tanışmasını bu sefer bu mektupta anlatmıştır. Onu görür görmez dedesi İrfan Paşa'nın "Aşk ve Bakış" adlı portresindeki kişinin o olduğunu ve "K" rumuzlu kişinin Kerim Bey olduğunu hemen anlayıvermiştir. O kadar heyecanlanmıştır ki heyecanını saklayamayan Aliye, hemen babasına bu mektubu yazmak istemiştir. Profesör Kerim Bey'i görür görmez onun gözlerindeki kudreti görmüş ve onu senelerdir tanıyormuş gibi hissetmiştir. Bu hususta ki duygularını şu şekilde ifade etmiştir:

"Babam, artık senden gizli hiçbir şeyim kalmadı. "Aşk ve Bakış" portresinin, içimi tarayan, gönlümde gezen tesîrini şimdiye kadar sana söylemediğim için beni affet! Bunun nasıl bir his olduğunu, ben kendim de bilmiyorum." (Ayverdi, 2012: 153). Aliye Kerim Bey sayesinde kendini bulmuş, hakikate ulaşmış, iç dünyasındaki huzura kavuşmuş ve ilahi aşka bir adım daha yaklaşmıştır.

Aliye, hayatı tam anlamıyla anlamak, büyükbabasının dünyasına ulaşabilmek için ona gerekli yol gösterici ve rehberin Profesör Kerim Bey olduğunu onunla yaptığı görüşmeler ve konuşmalar neticesinde fark etmeye başlamış ve bunu babasına şu ifadeleri kullanarak izah etmiştir:

> *Baba, kulağını bana ver. Büyük babamın dünyasının paslı kilitleri, beni şaşırtan bir gürültü ile açılıyor, duy, sen de duy… Bunu herkes duysun. Meğerse hayatta bir İrfan Paşa ile yüz yüze gelmeden bu kilidin açılmasına imkân yokmuş. Nitekim işte bütün samîmî gayretlerime rağmen şimdiye kadar, sokulduğum, şurasında burasında acemi bir yolcu gibi dolaştığım bu dünyanın tam ve mutlak güzelliğinden istifâde edemedim. Fakat şimdi, büyük babamın manası ve dünya görüşü, buluttan kurtulmuş güneş gibi karşımda. Profesörün şu birkaç günlük berâberliğinin sıcaklığı, İrfan Paşa'nın dünyasını örten sisi, bir peçe gibi kolaylıkla çekip aldı.* (Ayverdi, 2012: 155).

Profesör Kerim Bey ile tanıştıktan sonra Aliye sık sık Kerim Bey ve Feyzi ile vakit geçirerek sohbet etmeye başlamıştır. Daha çok Kerim Bey ve Aliye konuşmuş, Feyzi ise dinleyici olmayı tercih etmiştir. Konuşmaları daha çok Aliye'nin dedesi İrfan Paşa'nın notları üzerine olmuştur. Bu notlardan yola çıkarak, mana, ilahi aşk, hakikatler, ruhi olgunluk, ruh tahlilleri üzerine uzun uzun sohbetler etmişlerdir. Bu

sayede Aliye, Profesör Kerim Bey'de dedesi İrfan Paşa'yı görür gibi olmuştur. Aliye'nin Profesör Kerim Bey ile yaptığı sohbetler sayesinde Aliye, ruh gelişimini gerçekleştirmeye başlamıştır. İrfan Paşa'nın notlarında yer alan "Mutlak Vücud" hususu Aliye ve Kerim Bey'in sohbet konusu olmuştur. Sohbet esnasında Profesör Kerim Bey, İbni Arabi'nin *"Eşyâ hakîkî vücûdun sûretlerde görünüşünden ibârettir."ve "Hilkat Mutlâk Vücud'un âdemden varlık âlemine geçmesinden ibârettir."* (Ayverdi, 2012: 158) sözlerine ve Kur'an'da geçen *"Her nereye yüzünüzü çevirirseniz çeviriniz Hakk'ın bir yüzü oradadır."* (Ayverdi, 2012: 158) ayetinden örnekler vererek aslında evrende olup biten her şeyde mana ve hakikatin bir görülürse, yani mutlak vücuttan ibaret olduğu düşünülürse ancak o zaman kişinin güzellikler göreceğini vurgulamıştır. Güzellikler gördükçe insanın evrendeki her şeyin Allah'ın varlığına, gücüne bir delil olduğunu ve hakikate ulaşabilmenin yolunun bu ilahi gücü görmek ile gerçekleşebileceğini anlamlandıracağını ifade etmeye çalışmıştır. Bunu gerçekleştirebilen insan bu sayede Allah'ı her şeyde görerek hiçbir şeye üstten bakmayacak, onu hor görmeyecek ve her şeyi sevecektir. Aliye ile yaptığı sohbetin devamında Feyzi'nin *"Mademki bütün varlık Mutlak Vücud'dan ibarettir, o halde Allah yarattı, sözünün manası nerede kalıyor? Yaratılan nedir ve nerededir?"* (Ayverdi, 2012: 158-159) sorusuna karşılık Profesör Kerim Bey, Vahdet-i Vücut hakkında şu görüşlere yer vererek Feyzi'nin sorusuna açıklık getirmeye çalışmıştır:

> *Hâlk denen, Mutlak Vücûd'un görünen ismidir ve hâricî vücûdu yoktur. (...) Bir kimsenin de aşkla kuvvetlenmiş gözüne bu hakîkat peyda olunca, eşyâ Hâlik'in vücûdunda gizlenerek yalnız o kalır. (...)Bir kimsenin de aşkla kuvvetlenmiş gözüne bu hakikat peyda olunca, eşya Halik'in vücudunda gizlenerek yalnız o kalır.* (Ayverdi, 2012: 159).

Kerim Bey, evrende her şeyde Allah'ın varlığını görmek, kimseyi küçük görmemek, her şeye aşk ile yaklaşmak, gerçeği kavrayabilmek için ancak ve ancak manaya gerek olduğunu ifade etmektedir. Kişi eğer manayı kavrayabilirse her şeye aşk ile bakabilecek ve bu sayede her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu bildiği için yarattığı her şeyi sevecek ve hayatının anlamını kavrayabilecektir.

Aliye, dedesi İrfan Paşa'yı artık anlamakta, hatta anlamaktan da öte tıpkı onun gibi aynı dili konuşan, aynı düşüncelere sahip biri gibi olduğunu babasına yazdığı ancak göndermediği mektuptan anlamak hiç de zor değildir.

Sevdiğin kızın on gündür yaşıyor. Meğerse bu on günden evvelki zamânımı şu son devreme kadar uyuşukluk içinde yaşayan böceklerin hâli gibi, aynı duygu tembelliği içinde geçiriyormuşum; şimdi anladım… Şaşıyordun değil mi baba? Şaşma, inan ve sevin! On gün içinde bir ruh inkılabı olur mu? Diyeceksin. On gün değil, bu inkılap için on dakika, yok yok, bir lahza, tek bir lahza bile kâfi… Bilmez misin, bin inkılaba vasıta bir rüzigar olur… derler. Bence on gün, on asır kadar uzun bir zaman… Ve ben bu on asrı yaşadım baba… Meğerse Feyzi babasına olan sevgisinde ne kadar haklı imiş…Bir kibritin ucundaki ateş, bir mahalleyi tutuşturur, kül eder. Senin kızın odundan, eşyâdan daha yanma kabiliyeti olmayan bir cisim midir ki, bir volkanın ateşine mâruz kalsın da tutuşmasın, yanmasın? (Ayverdi, 2012: 160).

Profesör Kerim Bey sayesinde kendisini bulan Aliye bu sayede yeni bir kimliğe kavuşmuştur. Ruhu aydınlanmış, özünü bulmuştur. Hakikati görerek aşka ulaşmıştır.

Doktor Kerim Bey, büyük babamın dünyâsının bir hamlede tahlîlini yaptı. İrfan Paşa'nın yıllardan beri defterlerin, kitapların sahifelerinde gömülü yatan görüş ve anlayışı dirilip canlandı, şekillendi.

Hayır, hayır… Dirilen, büyük babamın dünyâsı değil, kendisi! Artık İrfan Paşa yaşıyor ve benimle konuşuyor. Fakat ben öldüm, kızın Aliye'ye şimdi başka bir âlemin mutlak bir zevk diyârının kapıları açıldı. Artık beni eski hüviyetimde arama! (Ayverdi, 2012: 160).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Aliye Profesör Kerim Bey ile tanıştıktan sonra ve sohbetlere devam ettikçe artık gerçekleri görmeye başlamış, ruhu gerçeklerle aydınlanınca benliğini bulmaya başlamıştır.

Aliye kendini gerçekleştirme ve kendini bulma serüveninde "civciv, yumurta" benzetmesi yaparak bu serüvende yumurtadan Profesör Kerim Bey sayesinde bir civciv olarak çıktığını ve onun rehberliğinde kendini bulmaya çalıştığını ifade etmiştir:

Kerim Bey, benim bir türlü kendi kendine canlanamayan rûhuma hayat getirdi. O bana hakikati, benim anlayacağım dille söylüyor. Sana, manaya yaklaşmanın zevkini anlatamam ki babam. Anlatamam. Civciv, gagasıyla yumurtayı delmeden bir dakîka evvel, bu yumurtanın içinde, başı, ayakları ve bütün uzuvlarıyla canlı bir mahlûkun çıkmak üzere hazır olduğunu kim bilir? Gerçi onun adı o an için, yumurtadır, fakat içi hayat dolu, sırf kabuktan ibaret bir varlık! Ben de düne kadar kendimi bir yumurta zannediyordum. Fakat artık kabuklarımın bir harâbe hâlinde duruşuna hayretle bakıyorum. Bu kadarcık bir zamanda küçücük gagamla onu nasıl deldim ve içinden çıktım? İrfan Paşa'nın gönlü harâretiyle, kabuğunun içinde olgunlaşan ben, rûhî bünyem bir bakıma hazırlanmış olmakla beraber, kabuğunun sertliğinden dolayı, anası yardım etmedikçe onu delemeyip boğulan civcivler gibi ben de az kalsın boğulup gidecektim. İşte baba, profesör tam zamanında yetişti ve kendi kendime delemediğim o kabukları mahâretle ayıklayarak beni içinden çıkardı.

Beni benden uzaklaştıran, kendimi kendime yabancı eden bu kılıfı yırttı… Şimdi, küçük bir civciv de olsam, artık yumurta değilim! Onun eli, bana İrfan Paşa'nın dünyasını göstermeyen kabukları hurdahaş etti. Bu kabuklar neymiş biliyor musun baba? Benim kendi varlığım kendimmiş. (Ayverdi, 2012: 161).

Aliye, Profesör Kerim Bey sayesinde kendini bulmuş, canlanmıştır. Hayatına bir anlam, ruhuna bir hayat gelmiştir. Aliye bu durumu yumurta ve civciv benzetmesi ile açıklamaya çalışmıştır. Kendini bulana kadar bir yumurta gibi ancak daha sonra yumurtadan çıkan bir civciv gibi olgunlaştığını ve bunun dedesi İrfan Paşa'nın notları sayesinde gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Kerim Bey, içinden çıkamadığım hilkat muammasını şu kısacık cümlelerle îzah etti: Hilkattan maksut insan, insandan maksut da mânâ! Mânâ da ancak, ruh tasfiyesiyle hâsıl olabilir ki, bunu da ele getirecek aşktır!.. dedi." (Ayverdi, 2012: 161-162).

Aşkın önemli rolü bu satırlarda anlatılmaktadır. Aşk sayesinde mana, anlam bulmaktadır. İnsan ancak aşk ile yaratılışının manasını anlayabilir. Yani insan yaratılışının sebebini, manasını bulmak için aşka ihtiyaç duyar. İşte o zaman kişi kendini anlar, manasını bulur, gerçeği görür, ruhu aydınlanır. Ancak Profesör Kerim Bey olmasaydı, Aliye cesarete sahip olamayıp kabuklarını kıran ve olgunluğa erişen bir civciv olamayacaktı. Yani Profesör Kerim Bey, Aliye'nin gerçek dünyada gözlerini açan, gerçeği görmesini sağlayan, tek başına asla başaramayacağı kabukları kırmasını sağlayan rehber, yol gösteren kişidir. Dedesi İrfan Paşa'nın notları ve tablolarından sonra ona en çok kendini bulmasında yardımcı olan değerli isim Profesör Kerim Bey'in ta kendisidir.

Dedesi İrfan Paşa'nın notlarını okuyan Aliye'nin, notlardan birinde Kerim Bey'in Rahip Martel ile olan konuşmaları dikkatini çekti. Kerim Bey,

Ruhi kemale varmak için birliğin manasını yakalamak gerektir. Esasen doğru görücü göz için cihanda ondan başka bir şey yoktur… Her şey, bütün mevcudat, kendi hilkatı diliyle birliği söyler ve gösterir. Bunu görenin de kendi manası ile bilişiklik edeceği tabii değil midir? Her zamanın bir istidadı vardır dostum ve her tekâmül hamlesi, geçmiş istidadı siler. İşte buna afaki bir misal: Gençliğimin, çocukluğumu yok etmiş olması. (Ayverdi, 2012: 141)

ifadelerine yer vererek ruh bütünlüğüne ulaşmanın manadan geçtiğini vurgulamıştır. Notun devamında Leibniz'in *"Mademki her şey Allah'ın bir suretidir, mükemmel olması lazımdır."* ifadesi, Muhyiddin-i Arabi'nin *"Bu âlemden daha güzel ve mükemmel bir şey yoktur. Bu tabiat, asli hakikati itibariyle fail olduğu gibi,*

gene o tabiat, kendisinde ilahi esma suretlerinin zuhur ve tahakkuku hasebiyle de münfaildir." cümlesi, Bayram-ı Veli'nin *"Bilmek istersen seni, can içinde ara canı, Geç canından bil onu, sen seni bil sen seni!"* mısraları, Goete'nin *"İnsan kendi içine girmeli ve orada hakiki ilahı bulmalıdır. Ey yerin muktedir oğlu, lahut alemini kalbinin derinliğine koy, bırak başka şeyleri…"* (Ayverdi, 2012: 147) ifadesi gösteriyor ki kişinin manayı bulmada kendi benliğinin öncelikle farkına varması gerektiğini göstermektedir. Yazar bu önemli isimlerin düşüncelerine de yer vererek manayı bulmada benliğin ne kadar önemli olduğunu, kendini bilmeye, farkındalığa vurgu yaparak ruh olgunluğuna erişmenin kendini bilmeyle gerçekleşeceğine değinmiştir. Aliye bu satırları okudukça manaya biraz daha yakınlaşmış ve huzur hissetmiştir.

İrfan Paşa'nın *"Mânâları aynı olan kimseler, bir gün olup karşılaşınca, birbirlerine şiddetle yaklaşırlar."* (Ayverdi, 2012: 166) sözünü Profesör Kerim Bey'e hatırlatan Aliye gün geçtikçe ona daha da yakınlaşmakta ve yıllar boyu mana arayışında cevabını arayıp da bulamadığı sorulara artık Kerim Bey sayesinde cevaplar bularak anlamlandırmaya başlamıştır. Aliye ve Kerim Bey her fırsatta mana üzerinden konuşmalar yapmışlardır. Konuşmalarından birinde Kerim Bey,

> *İnsanın da mânâsı, yüzünden o uyuşturucu maske kalktığı zaman, zamirinde gizli olan mânâyı yâdederek uyanır. İnsan, değil baygınlık halinde, hatta dimağında bir düşüncenin tazyik ve hâkimiyeti varken bile işittiği bir sözü bir musikiyi duyamaz; duysa da anlayamaz. O halde bir vücut ki ihtiraslar, iptilalar, zaaflar ve bin türlü süfli kayıtlarla dopdolu ve onların gürültüsüyle meşbudur, nasıl olur da manevi sesleri, hatıraları duyar ve canlandırır? İşte bütün bu beşeri ve süfli tazyik, manasını tanımamak hastalığına yakalanmış kimsenin yüzündeki narkoz maskesine, mütemadiyen damlayan ve hastayı ayrılmaya bırakmayan narkoz damlaları gibidir.* (Ayverdi, 2012: 167)

Bu ifadeleri kullanarak insanın manayı ararken iç dünyasını keşfetmeden önce sanki bir rüyada olduğunu, bu rüyadan uyanmadıkça o manaya ulaşmayacağını anlatmaya çalışmıştır. Eğer insan ruh bütünlüğüne ulaşamazsa hep eksik kalacak, tıpkı ölü bir insan gibi olacaktır. Şuuru kapalı, iç âleminde anlam yoksunu, manaya ulaşamamış biri haline dönüşecektir. Bu sebeple insan kendini bilirse, hayattan zevk almasını bildiği gibi iç âlemine sahip olarak ruh bütünlüğünü tamamlamak, manaya ulaşmak için biraz daha yaklaşmış olacaktır.

Konuşmalarına devam eden Kerim Bey,

İnsan iç âlemine sahip olmadan evvel ölü gibidir. (…) Göz açık, fakat uyuyor. Dil söylüyor, fakat söylediğini anlamıyor. Melekelerin bir kısmı duraklamış, bir kısmı ise çalışmakta. İşte Aliye, cisim de ruh uyanıklığından mahrum olursa, mana ve şuur noksanından kurtulamaz. Bir şeyler görür, gördüğünü de idraksiz bir insiyakla tekrarlar, fakat bilgisinden istifade edemez yahut da dinler, dinlediğini anlamaz. İşte bu yarım bilgili insanlar, aynı zamanda yarım canlıdırlar. (Ayverdi, 2012: 168)

Bu ifadeleri kullanarak ruh bütünlüğünün önemine dikkat çekmiştir. Ruh bütünlüğü olmayanın manadan yoksun olacağını, manası yoksun olanın ise ölü bir kişiden farksız olduğunu ifade etmiştir.

Şüphe yok ki, herkes, kendi manasına yerleştirilmiş olan cazibe doğru sürüklenmekte ve gaye düzdüğü bu cazibin görünmeyen ipi tarafından çekilmektedir. Fakat her bir gayenin üstündeki yüksek gayeyi gören pek azdır. Beni de düşündüren budur işte. Herkesin hayat mekanizmasını tahrik eden bir ideali var. Fakat bütün bu idealler her istidadı tatmin etmiyor. Zira onların esareti çok defa ileri geçmeye, vicdani bir vüs'ate atlamaya bırakmıyor. Hâlbuki bence, gayesine yürüyen insanın elinde mananın sönmeyen ışığı da olmalıdır. Zira gayelerin küçük ışığı er geç sönebiliyor, fakat mananın ışığına gurup yok… Evet, insanların büyük bir kısmı türlü dünya cereyanlarının içinde şuursuz bir telaşla koşarlarken, gayelerinin ipine dolana dolana sıkışıp kalırlar ve her hareketleriyle de bu yumağı biraz daha çetinleştirir çözülmez hale sokarlar. Bilmezler ki bu yumak içinde geçirdikleri hayat, bu çabalamalara, keşmekeşlere buldukları fırsat, tıpkı kedinin avını öldürmeden evvel zevklenmek için ona verdiği mühlet gibi, aldatıcı ve işkencelerini çoğaltıcıdır. Hâlbuki asıl yapılacak şey, o yumaktan kurtulmanın çarelerini aramak ve o bağları kopararak ruhi bir sonsuzluğa, kendini kendine yaklaştıracak bir kemale adım atmaktır. (Ayverdi, 2012: 169-170).

Bütün bu konuşmalar bize herkesin bir amacı olduğunu ve bu amaç doğrultusunda yaşadığını göstermektedir. Ancak bazı insanlar hiçbir amacı olmadan bilinçsizce yaşamaktadır. Bu durum onların vicdani olgunluğa erişmelerine engel olmaktadır. Ancak kişi, zaaflarından ve hırslarından sıyrılıp kurtulursa ruhi bütünlüğe ulaşmada aşk ile bütünleşirse ancak o zaman kendini tamamlamış olur.

Kişinin kendini bilmesinin önemine dikkat çeken Kerim Bey, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

Kendisiyle anlaşamamış, manasını bulup onunla bağdaşamamış kimseler, mecburi bir sürüklenişe şaşkın ve şuursuz, hayat selinin içinde kaybolup gitmekteler. Sırasında tabiatın büyük kuvvetlerine hükmeden insan, kendi zaaflarına söz geçirmekten acizdir. Yükseldiği hiçbir zirve, ona, kendini bilmek zevkinin halavetini bahşedemiyor. Her şeyi yapan insan, bu noktaya gelince müflis ve biçaredir işte. (Ayverdi, 2012: 170).

Bu sözlerle kendini bilmeyen, kendiyle barışık olmayan ve zaaflarına yenik düşen insanın farkında olmadan kaybolup yok olacağına vurgu yapmaktadır.

Her geçen gün daha da yakınlaşan Aliye ve Profesör Kerim Bey her fırsatta vakit geçirmekte ve sohbetler etmektedir. Bu durum karşısında kendisini sorgulamayı ihmal etmeyen Aliye, aşkı ne derecede bildiğini kendine sorup sonrasında sorduğu bu sualin ne kadar gereksiz bir soru olduğunu anlayarak *"Hiç aşkı bilmese bu günkü Aliye olabilir miydi?"* (Ayverdi, 2012: 177) cevabını vererek hislerinin tercümanı olmuş ve dedesi İrfan Paşa'nın notları ve Kerim Bey'in sayesinde giderek manayı anlamlandırmış ve bunu içselleştirmiştir. Bu süreçte olgunlaşarak ruhi bütünlüğünü tamamlamaya çalışmış, kendini bularak ilahi aşka yükselmeye gayret göstermiştir.

Aliye'nin içinde bulunduğu durumu, mana arayışını, kendini bulma çabalarını, mana birlikteliklerindeki benzerlikleri ifade eden Kerim Bey,

"Rüzgârla şuraya buraya sıkışan tohum gibi, kaderin buyruğu rüzgârı da hakîkat ve aşk tohumu için hangi semti intihap etmişse, onu orada yeşertir ve inkisâfına kimse mâni olamaz" (Ayverdi, 2012: 179) diyerek aslında Aliye'ye olan duygularını özetlemiştir. Profesör Kerim Bey'in hissettiği aşinalık, Aliye'nin mana arayışında ve aşkı anlamlandırmasındaki ona olan ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç sanki daha önceden onların alınlarına yazılmış gibidir. Onların yapması gereken tek şey her ikisine biçilen bu rolü yerine getirmek, alınlarına yazılı bu aşk tohumunu birlikte filizlendirmek, yeşertmek ve büyütmektir. Bu noktada her ikisinin de bu alınyazısına müdahale etme gibi ya da karşı koyma gibi bir şansları yoktur. Mana arayışında ve manayı anlamlandırmadaki aşk tohumu onların bulunduğu yere düşmüş, büyümüş ve çoktan yeşermiştir bile. Böylece Aliye, Profesör Kerim Bey'de kendi manasını bularak bu aşkın ilahi aşka bir yöneliş olduğunu anlamlandırmıştır.

Aliye ve Profesör Kerim Bey'in birbirine olan benzerlikleri hakkında Feyzi Aliye'de babası Kerim Bey'i, babasında ise Aliye'yi gördüğünü, sahip oldukları dünya görüşünün, aşka olan bakış açılarının fikirlerinin birbirinin kopyası olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

"(...) siz o kadar aynı insanlarsınız ki, seni bilmek onu bilmek, onu bilmek de seni bilmekle eş." (Ayverdi, 2012: 189).

Aliye'nin hayat görüşü ve saadet hakkındaki düşüncelerine baktığımızda onun hayatı anlamak için evvela kendini tanımak gerektiği, sonrasında aşk sayesinde mutluluğa erişilebileceği, saadetin bulunacağı ve huzurun elde edilebileceği kolayca anlaşılmaktadır.

"Yaşamak ve hayat, marifet ve aşk demektir. Bunlardan uzak kalanlar insan demek değildir." (Ayverdi, 2012: 189).

"Saadet, sükûn ve huzur iledir. Bu huzur ve sükûnu bulamayanlar, saadetten çok uzaktırlar." (Ayverdi, 2012: 190).

Görüldüğü gibi mana yoksa hayatta hiçbir şeyin kıymeti de yoktur. Her şey o vakit boş ve anlamsızdır. Kıymetli olan şey aşktır, manadır.

Aliye ve Profesör Kerim Bey her konuşmasında aşkla ilgili sohbetler ederken Kerim Bey evrendeki her şeyde Allah'ın izi olduğu, her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu, hakikate ermek için bu ilahi gücü görüp benimsemek ve hissetmek gerektiğini ifade etmiştir. Bu hususta gerek Doğu bilginleri gerekse İngiliz âlimlerinden örnekler veren Profesör Kerim Bey hayatın aslında odak noktasının aşk olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Örneğin Diyojen ve İskender,

-Dile benden ne dilersin

-Gölge etme başka ihsan istemem!

-Niçin beni karşılamaya gelmedin?

-Elbette gelmem, çünkü sen benim bendemin bendesisin. Bendem nefsimdir; sen ise nefsine esir olmakla bendemin bendesi olmuş oluyorsun. O halde efendi bendeyi nasıl istikbal eder? (Ayverdi, 2012: 190)

Bu önemli konuşmalara yer vererek hayatta insanın kendini bilmesi için maddi bilginin yetersiz oluşundan ve bunun için ruh bütünlüğüne ulaşmanın gerekliliğinden bahsetmeye çalışmıştır. Kişi ancak hür olursa gönül huzuruna erişirse o vakit esir olmaktan kurtulur. Manayı aramak ve bulmak ancak o esirlikten kurtulunca gerçekleşir. Sözlerine İngiliz âlimi Anna Kingford'un;

"Mânâ ilmi, yalnız bir ilim, bir felsefe, bir ahlâk, bir mezhep değildir. Belki o kendisi, ilim, felsefe, ahlâk ve mezhep olup, diğer ilimler ve felsefeler onun hazırlığı yâhut bozulmuş şekilleri ve ifâdeleridir." (Ayverdi, 2012: 192) sözü ile devam eden Profesör Kerim Bey daha sonrasında Eflatun'un *"Yüksek bilgiler kitaplarda bulunmaz; insan için onları kendi vicdânı hazînesinden, kendi içinden derin düşünce*

ve araştırmalarla çıkarmak ve mukaddes ateşi kendi zâtî membaında aramak lâzımdır." (Ayverdi, 2012: 192) ifadesine yer vererek elzem olan şeyin aslında kendini bilmek, Mutlak-ı Vücud ve bu doğrultuda ilahi aşka erişmek olduğunu daha da desteklemek istemiştir. Onun düşüncesinde evrende var olan her şey Allah'ın delilidir. Bu delilleri fark edebilmek için doğruyu aramak, önyargısız bir şekilde aklı, bilimi kullanmak gerekir. Bu sebeple manayı aramak, aşkı bulmak, Allah'a ulaşmak, her şeyde Allah'ın varlığını görmek ve hakikate ulaşmak, ruh tasfiyesi yapabilmek mana ile alışveriş yaparak gerçekleşir. Maddi gücün, olanağın, bilgili olmanın bir kıymeti yoktur. Kıymetli olan şey mana arayışında aşk ile bütünleşip yaşamak ve ruhi bütünlüğe ulaşabilmektir.

Profesör Kerim Bey ve Aliye'nin konuşmalarından birinde Aliye, sanki Kerim Bey'i doğduğundan beri tanıyormuş gibi bir hisse kapıldığını şu ifadeleriyle dile getirmiştir:

> *Sanki kendimi bildim bileli sizi tanıyor, biliyor, görüyormuşum gibi. Bu kadar sıkı bir bilişiklik bir anda nasıl oldu? Bir tohumun bile toprakta yeşermesi için belirli bir zaman lazımdır. Hâlbuki mana iştiraki olan kimselerin tek bakışları ne hatırlara uyandırıyor, ne gizlilikleri açığa vuruyor. Varlığını topraktan bulmuş olan insan, hissi bünyesinin inkişafında hiç de ceddi olan toprak gibi uzun beklemelere ihtiyaç duymuyor. Buna karar verdim.* (Ayverdi, 2012: 195).

Aliye'nin bu sözlerine karşılık Profesör Kerim Bey:

> *Karar vermeyin Aliye.. Her kalbi de, kendi gönlünüzün istidadı ile mukayese etmeyin. Evet, öyle topraklar ve tohumlar da vardır ki, onların yeşerip sürmesi için bir işaret, bir fırsat kâfidir. Mesela Medine civarında Peygamberimizin amcasının şehit olduğu yerde Uhud Dağı vardır. Buraya ancak senede iki defa yağmur yağar. İşte o zaman, birkaç saat içinde, küçük bir sap üstünde iki yaprakçık ve bu iki yaprağın ortasında da tatlı badem olan bir mryve hasıl oluverir. Levzennebi dedikleri bu nebat, işte böyle bir iki saat içinde doğar, büyür ve olgunlaşıp mahsul verir. Siz de Levzennebisiniz. Aliye… Kalbinize damlayan birkaç damla hakikat suyu ile filizlenmiş, büyümüş, mahsul vermiş bir Uhud bademi…* (Aliye, 2012: 196)

Bu ifadelerden görüldüğü gibi Kerim Bey'in hakikat kavramı "Levzennebi" meyvesi ile yorumlanmıştır. Aliye ile Profesör Kerim Bey'in arasındaki güçlü bilişikliğin, aşinalık yaşamalarının bu meyve ile sezdirilmeye çalışılması da dikkatleri çekmektedir.

Aliye, babasına yazdığı ama diğer iki mektubu gibi göndermediği bu üçüncü mektubunda Kerim Bey hakkındaki düşüncelerinden bahsetmiştir:

Dudak dudağa da ne demek? İki ayrı vücut bu şekilde birleşebilir. Hâlbuki ben şimdi o aşkın kendisiyim. O, benden kaynıyor, gene bana dökülüyor. (...) Artık benim aşk zevkinden ibâret olan vücûdumun bir tek tahrik edeni var: "K"! Ben ondan başka her şeyin, hatta kendi varlığımın da yabancısı, câhili oldum! Şimdi öyle bir kuvvete sâhibim ki, yer ve gök birleşse, bendeki bu kuvvetin bir zerresini hâsıl edemez. Kızın, âlemde olmayan bir kuvvete sâhip oldu, çünkü kendinin bir varlığı olmadığını, yaratıcı kuvvete karşı nihâyetsiz derecede zebun olduğunu görerek bildi. Sen de gör baba… Cihanda, cihânı evirip çevirip idâre eden buyruktan, o büyük kuvvetten başka hiç, ama hiçbir şey olmadığını sen de gör… Ben şimdi,"Dünya ve bütün âlemler nerede?" diye arıyorum. Fakat bütün tecessüsüme rağmen o kuvvetten başka bir şey göremiyorum. Gök, yer, ay, güneş bütün kainat birer hayal!.. Tek hakikat yalnız o…Ne yer, ne gök, hiçbir şey yok… Hatta ben de yokum. İkide birde sen, ben diye söylenerek ikilik yapan gönlüm de yok. O halde bu kuvveti görüp duyan kimdir? Kendi… Gene kendi!... (Ayverdi, 2012: 199).

Bu ifadeler Aliye'nin yaşadığı değişim ve dönüşümün kanıtı niteliğindedir. Kendisinde var olan bu değişimin kaynağının ilahi aşk olduğunu, her şeyi yaratanın Allah olup neye ve nereye baksa Allah'ı gördüğünü ve bu sayede ilahi gerçeğe ulaştığını ifade etmektedir. Görüldüğü gibi kendini bulan Aliye, kendini gerçekleştirme ve ilahi aşka ulaşma yolunda doğru adımlar atmıştır. Bu ifadeler gösteriyor ki Aliye'nin Profesör Kerim Bey sayesinde kendisine geçen aşkı ilahi aşka bürünüp yansımış ve bundan oldukça zevk almıştır. Bu yüzden bu ilahi aşk ile Aliye dudak dudağadır. Aslında bu ifadeler Aliye'nin tasavvufi düşünceye sahip olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Satırlarına devam eden Aliye, kendini bulduğunu, hakikate erdiğini, ilahi aşkla bezendiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

Baba, eğer cihan, aşk zevkini bilse, elindeki körlük asâsını atarak, gittiği istikametten geri döner ve ona doğru şiddetli, önüne geçilmez bir coşkunlukla koşardı. O muazzam kuvveti tanımayan her zavallının bilgisi, ilmi, kör elindeki asâ gibidir. İstersen baba, buna aşk demeyelim de hakîkat diyelim. Zîra aşk, zâten hakîkat demektir; hakîkattir. Bu iki kelime, iki ayrı vücutta aynı ruh gibidir. (Ayverdi, 2012: 200).

Görüldüğü gibi evrende en büyük gerçek, şüphesiz aşktır. Bu aşk ruhtan doğar. Aşk sayesinde mana bulunur. Tüm insanlık bu aşkı bilirse o zaman ilmi bilginin tek başına yetersiz kaldığını, rehberin, yol göstericinin aşk olacağını görür. Bu sayede madde ve mananın ayrılmaz olduğunu, aşkın hakikatle bir olduğunu görebilir.

Aliye, hayata bakış açısını, bilinçlenmesini, farkındalığını, kendini tanımaya başlamasını babasına anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

Bir damla suya güneş ne yaparsa, mana da beni öylece, kolaylıkla kendine çekti. Zira ben, hakikate karşı bir damla sudan da zebunum. Kızına, için için acıdığını, yandığını hissediyorum; beni adeta dünyadan el etek çekmiş bir münzevi farz ederek esef ediyorsun. Fakat yanlış, çok yanlış babacığım. Ben münzevi değilim; olmam da. Şu kadar var ki, etrafı su ile çevrilmiş bir ada gibi, beşeri ihtiras ve çekişmelerden manen sıyrılmış haldeyim. İnsanın sırf duygularından aldığı zevkle yaşamaya uğraşması, uyuşturulmuş bir yılanın nakışları, renkleri ve şekillerine dalarak birkaç günlük mezbuhane hayhuydan ibarettir. İnsan bir gün olup bu ejderin ayrılacağını ve ilk lokmasının da kendisi olacağını bile bile ondan kaçıp kurtulmak telaşını göstermez. Hâlbuki asıl hayat, bu çevrenin hududunu aşıp, atlayan kimse içindir. O dünya, tasavvur edilemeyecek, tasvire sığmayacak kadar güzeldir; hatta cihanda bundan güzeli yoktur. Dünya yılanının çemberinden kurtularak, bu çok güzel olan cihana geçmek için aşka kavuşmak lazımdır. Baba, sakın aşk deyip de dudak bükme… Onu inkâr, kendini, kâinatı inkâr demektir. Her şey onun içindir. O, her şeyin başı ve sonudur. Sen hiç aşk mektubu yazdın mı baba? Ben yazmadım. Fakat herhalde aşk mektuplarının müsveddesi yoktur. Zira onların yazılıp bozulmaya tahammülü olamaz ki… Sel, geçeceği dağdan izin alır, geçeyim mi, geçmeyeyim mi, diye düşünür ve sorar mı? Sadece coşar, akar gideceği yere ulaşır. Aşk sözleri de, düşünce dağından izin almadan, yürekten fışkırır ve tıpkı sel gibi, geçtiği yerleri oyarak, temizleyerek akıp gider. (Ayverdi, 2012: 201-202).

Aşk, Aliye için hayatın ta kendisidir. Aşk varsa nefes alınır, aşk varsa evrende her şeyin bir anlamı vardır. Her şey onun sayesinde kendiliğinden olup geçer, gün yüzüne çıkar. Her şey onunla anlamlanır, güzellikler daha da aydınlanır.

Aslında Aliye'nin ilk defa aşkı görmesine yardımcı olan şey büyükbabası İrfan Paşa'nın odasında yer alan, sahibi meçhul fotoğraftır. Bu fotoğraf sayesinde Aliye ilk defa aşkı tatmış, hissetmiştir.

"Büyük babamın odasındaki sahibi meçhul fotoğrafa git de bak. Aşk, bana ilk defa ondan göründü ve beni kendine çağırdı." (Ayverdi, 2012: 202).

Ne yazık ki Aliye Almanya'da birdenbire rahatsızlanmıştır. Zatürre ile karışık kalp rahatsızlığı nüksetmiştir. Aliye'nin rahatsızlandığı gün İstanbul'a dönecek olan Profesör Kerim Bey, bu dönüşü ertelemek zorunda kalarak Almanya'da Aliye'nin yanında kalmayı tercih etmiştir.

Aliye'nin rahatsızlığı boyunca onunla bizzat ilgilenen Kerim Bey, ateşini ölçüp yemeğini yedirmiş, yanından biran olsun ayrılmamıştır. Aliye, Kerim Bey ile konuşmak istemiş ancak Kerim Bey onun dinlenmesinin daha iyi olacağını ifade etmiştir. Ancak Aliye onu dinlemeyip konuşmaya başlamıştır:

Büyük babamın bir sözü vardır. Der ki: Ben de herkes gibi Allah'ımdan bir şeyler istemeye özenirim. Fakat tam dua için ellerimi açarım, ne garip ki isteyecek bir şey bulamam. Bir zaman elim açık, fakat dudaklarım kapalı durur, dururum. Bu zamanlarımda Allah'ım bana der ki: Ayrılığa mı özeniyorsun İrfan? Sen ayrı, ben ayrı mıyız ki isteyicilikte bulunuyorsun? Sen isteme ben vereyim. (Ayverdi, 2012: 217).

Görüldüğü gibi insan istese de istemese de Allah ne isterse o oluyor. Önemli olan bu yüce kuvveti bilmek, hissetmek, her şeyde onun varlığını görmektir. Bu noktada Aliye sözlerine *" Benim hayat gayem, bu kuvveti tanımak, görmek, bilmekti. Meğerse onu gören göz değil, gönülmüş. Aşkla dirilmiş bir gönül…"* (Ayverdi, 2012: 218) şeklinde devam ederek önemli olan şeyin aslında gönül gözünün açık olması, bu ilahi gücün ancak o zaman görülebileceğidir. Kerim Bey de Aliye'yi destekleyecek şekilde ilahi aşk hususunda düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Aşkın ne nispet, ne izafet, ne mezhep, hiçbir kaydı yoktur." (Ayverdi, 2012: 219). Bu sözlerle anlatmaya çalıştığı şey Allah'ın kudretini görmek için gönül gözünün açık olması gerekmektedir. Hakikate ermek için, aşk için ölmeye gerek yoktur. Yeter ki kişi kalbini aşka açsın. İşte o zaman kalp ona, doğru yolu gösterecektir.

Aliye'nin hastalığı boyunca Feyzi, onu hiç yalnız bırakmamıştır. Aliye, Feyzi'nin kendisiyle İstanbul'a gelmesini istemiştir. Hem kendisinin hem de Kerim Bey'in de orada olacağını, kendini yalnız hissetmeyeceğini söylemiştir. Ancak Feyzi gelmek istemeyince Aliye ona şu sözlerle karşılık vermiştir:

İyi kötü, güzel çirkin, bütün varlıkların şahsına ve hukukuna hissen hürmet etmezsen, ne babanı, ne de beni sevmiş olursun kardeşim. Zira bil ki bizi sevmek onlara hissen saygı göstermeye bağlıdır. Çünkü hep birdir, bir de heptir. Küllün içinden herhangi bir şeyi seçmek, ondan nefret etmek, birliğe karşı küstahlıkta bulunmak demektir. Düşün ki bütün bu görünüş âlemi, muazzam bir sanatkârın eseridir, bu itibarla her yaratılmışta ondan bir parça vardır. (Ayverdi, 2012: 221).

Görüldüğü gibi Aliye hem dedesinin notları hem de Profesör Kerim Bey'in sohbetleri sayesinde iç dünyasında olgunluğa erişmiştir.

Aslında Feyzi, Ulviye ablasına karşı kin dolu olduğu ve kendisini babasından mahrum ettiği düşüncesi ile İstanbul'a gelmeyi ilk etapta reddetmiştir. Bunun üzerine Aliye şu ifadeleri kullanarak kişinin yaşadığı sıkıntıların, acıların onu olgunlaştırdığı, olgunlaştıkça da manevi bütünlüğe erişmeye başladığını bu sayede manayı bulduğunu kastetmiştir. Yani ruhsal olgunlaşmayı gerçekleştirmiştir. Aliye aslında

Feyzi'ye doğru yolu göstermeye çalışmıştır. Bu da onun olgunlaştığını, kendini bildiğini göstermektedir.

> *Seni babandan başkaları ayırmadı Feyzi… Kendi hislerin, vehimlerin, sakat duyguların ayırdı… Kuyucunun, toprağın başına vurduğu her darbe onda suyu bulmak için bir yaklaşma hâsıl eder. Manada nimet olan bu darbelere zahmet denir mi hiç? Onun için, insanın şundan ve bundan maruz kaldığı sitemler ve ezalar, gün olup ruhundan fışkıracak tatlı ve leziz suya bir istidat hazırlar.* (Ayverdi, 2012: 222).

Ayverdi, Aliye ve Kerim Bey'in aralarındaki tanışıklığın ta evvelden başladığını romanın birçok yerinde yinelemiştir. Eserin başından sonuna kadar sürekli olarak vurgulanan Aliye ve Kerim Bey'in güçlü bir bilişikliğe, aşinalığa sahip oluşudur. Hatta Feyzi de bu aşinalıktan haberdar olmuş, farkına varmıştır. Kerim Bey, bu aşinalığı, farkındalığı oğlu Feyzi ile yaptığı sohbette şu sözlerle açıklamaya çalışmıştır:

> *Aşk kuvveti Feyzi. Bu kuvvet, güzelliğini ve kudretini aksettirmek için böyle müstesnâ bir istidat ister. Gerçi o kuvvet, güneş gibi, bütün yaratılmışlara aynı derecede akseder. Fakat güneşin bir nebâta, bir çiçeğe olan tesîri ile gübreye, mezbeleye olan tesîri bir midir? Biri, onun letâfetini, güzelliğini, diğeri ise iğrenç kokusunu, çürüyüp kokmasını ziyâde eder. Değirmene müşteri gelmeyince ve buğdayını öğüttürücü olmayınca, değirmenci suyu değirmen tarafından kesip, aslı olan ırmak tarafına sevk eder. Eğer hakîkat da, karşısında ihtiyâcı tânelerini öğüttürecek bir müşteri bulursa, suyunu ondan esirgemez. Bulmadığı takdirde bu suyu aslına sevk eder. Aliye, elinde dâima öğütülecek buğdayı olan bir müşteridir. Onun için hakîkat suyunu dâima değirmene çağıran mânevî bir dâvetçi, ihtiyâcı tükenmeyen bir alıcıdır.* (Ayverdi, 2012: 226-227).

Burada anlatılmaya çalışılan şey Aliye'nin kendini bulması, ilahi aşka ulaşabilmesinin sebebinin onun arayıcı olmasından kaynaklandığıdır. Kişi eğer alıcı olduğu şeyi bulursa o zaman aşka ulaşır. Aliye de hakikati bulmayı hedeflemiştir. Hedefinin bulucusu olarak hakikate ulaşmıştır. Tüm bu sözler aslında Kerim Bey'in gözünde Aliye'nin tasavvufi anlamda alıcısı açık biri olarak gördüğünün kanıtıdır.

Aliye'nin Almanya'da geçen 1 aylık tedavi sürecinde yaşadığı ıstırap onun manevi yolculuğunda Allah'a bir adım daha yaklaşmasına katkı sağlamıştır. Çünkü aşk ve ıstırap birbirinden ayrılamaz bir ikilidir. İçsel gelişimde hem aşk hem de ıstırap bizi Allah'a yakınlaştırmakta hatta ruhi bütünlüğümüzü sağlamada olanak sağlamaktadır. Bu hususta Ayverdi, şu satırlara yer vererek Aliye'nin manevi gelişimini biraz daha tamamladığını bizlere kanıtlamak istemiştir:

Iztırap, yaman bir hançer!.. Aliye, hem bu hükmü veriyor, hem de onu gene kendi yalanlıyor. Aşk için ıztırap, tabii bir emir… Bir çiçek bile balını, usaresini vermek için arının can yakıcı iğnesine katlanıyor. Fesleğen yaprağı da ezilip örselenmedikçe güzel kokusunu gizli tutuyor. Öd ve amberin ise daha inatçı bir gizlenişi var. Onlar, zamirlerindeki güzel kokuları meydana vurmak için mutlak ateşe atılmak istiyorlar. Yanmak ve hırpalanmak, belki bunlar da bir zevk… Belki ıztırap da aşkın bir başka ifadesi, bir diğer cephesi… Belik değil, muhakkak. Aliye, aşkla ıztırabı, iki meşalenin birbirine karışmış ışığı gibi tek vücut olarak düşünüyor. Birinin aydınlığını ötekinden ayırmak nasıl imkânsız ise, aşkla ıztırabı da yekdiğerinden seçmek o kadar imkânsızdır, diyor. (Ayverdi, 2012: 231).

Aliye'nin ömrü boyunca, hayatının manası, her türlü sorunları çözen, varlığına anlam katan tek kuvvetin aşk olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple hakikate ulaşmada önemli olan şey aşktır, onun kuvvetidir. Bu kuvvetin ortaya çıkmasında Aliye, Profesör Kerim Bey'e borçludur. Bu güç ve kuvvet sayesinde Aliye aşkı bulmuş ve bu sayede kendi varlığını, öz benliğini bularak ruhi bütünlüğünü tamamlamıştır. Aliye, Kerim Bey'in suretinde kendini bulmuştur. Gördüğü, hissettiği bu aşk sayesinde kendi varlığını tanıyarak iç dünyasındaki olgunluğa erişmeye bir adım daha yaklaşmıştır. Aliye'nin Kerim Bey'e aşk hakkındaki söylediği şu sözler onun yaşama amacını özetleyen ifadelerdir:

Aşkı bilmek, işte bütün bir ömrün, hayır bütün cihanın manası ve hulasası… O, her düğümü çözen, her varlığın manasını teşkil eden tek ve istediğini yaptıran ezici kudret! Ona tapıyorsam ne mutlu bana! Zira tapılacak eşsiz varlık, tek sevgili odur. O, bana bütün kudretiyle senden göründü. Ben onsuz kendimi tanımadım, bilmedim. İnsanın şeklini aynen tekrarlayan bir ayna gibi aşk da beni bana gösterdi. Hakîkî hüviyetimi çizerek karşıma koydu. (Ayverdi, 2012: 235).

Görüldüğü gibi Aliye'nin hayatının manası aşktan geçmektedir. Aşk sayesinde gerçeğe ulaşılabilir, hakikatler görülebilir, kişi aşk sayesinde kendi var olan gücünü, hakikatini bulabilir. Yaratılış sebebini bilen insan o vakit kendini sevecek ve kendini bilecektir.

Aliye, aşk hakkındaki düşüncelerine şu sözlerle devam ederek ne hissettiğini Kerim Bey'e açıklamaktan kendini alıkoyamadı:

Kuvvetli bir ışığa yahut güneşe bakan göze, bir müddet için bütün eşya görünmez olur. Sen ki bana yüz güneşten daha parlak, daha kamaştırıcısın: seni gören bu gözlere senden başka her şeyin kapkaranlık kesilmesi niçin ayıplanmalı? Şuna kani oldum ki aşkın ne başı var, ne sonu… Fakat yazık ki onun hakikate yükselmemiş iptidai belirtileri birer tuzak gibi ruhun yolunu kesiyor ve ruh bu zevklerin çukuruna düşerek orada hapsolup kalıyor. Hâlbuki kâinâtın damarlarında şiddetle dönen ve hareketinin şiddet ve azametinden

idrâke sığmayan, işte gerçek, kahhar ve tek hakîkat: Aşk! O öyle ölümsüz, ebedî bir kanun ki, bunun, mevzu kanunlara hiçbir benzeyişi yok… Ne bâbı, ne de zâmana göre değişen fasılları var. Değişmeyen tek ve muzaffer kudret: Aşk! (Ayverdi, 2012: 237).

Aliye'nin bu sözlerle aslında anlatmak istediği şey hakikati görmek, evrenle bütünleşmek aşk sayesinde olacaktır.

Aliye'nin babası Sezai Nur Bey'in kızının hastalığını öğrenir öğrenmez Almanya'ya gitmesinin ardından Profesör Kerim Bey artık gönül rahatlığıyla ertelediği İstanbul yolculuğunu gerçekleştirmek üzere İstanbul'a geri dönmüştür. Aliye'nin İstanbul'a dönüşüne kadar babası onun yanında kalarak onunla ilgilenmiştir. Kerim Bey'in Almanya'dan ayrılışının ardından Aliye ona mektup yazarak duygu ve düşüncelerini artık ifade etme zamanının geldiğini düşünmüştür:

"Bugün hâtıralarını aradım…

(…) Fakat bu hâtıralar içinde seni temsil eden en yakın, en ifâdeli hâtıra olarak kendimi buldum!

Bana, kendinden bir eser olarak beni verdin. Artık Aliye için "K"nin hâtıralarını aramaya da lüzum yok." (Ayverdi, 2012: 241).

Bu ifadeler Kerim Bey ve Aliye'nin ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermektedir. Seven ve sevilen birdir ve ilahi aşkla bütünleşirler. Aliye'nin manası Profesör Kerim Bey'dir. Yani Kerim Bey, Aliye'nin ulaşmaya çalıştığı aşkı, manayı bulmaya ve anlamaya eriştiği ruh ikizidir.

Aliye, Profesör Kerim Bey'e yazdığı mektubun devamında şu ifadelere yer vermiştir:

Bilmiyorlar ki sen benim sarih hakkımsın. Herkesin dünyâsı var, bin türlü zevki, iptilâsı var. Benim senden başka hiç, ama hiçbir şeyim, tek ilişiğim yok… Bunu bilmiyorlar işte. Fakat o her şeyi olanlar bilsinler ki sen, benim için her şeyin özü ve mânâsı olan tek kudretsin! Sana mâlik olan, her şeye mâlik demektir; onlar bunu da bilmiyorlar. Bizim alâkamızda kir ve kötülük arayanlara, bu kadar ulvî bir dâvânın, gene o nispette ulvî ve mâsum olabileceğini akıllarına sığdırmayanlara, ten değil, mânâ, kalıp değil kalp lâzım olduğunu nasıl anlatabilirim? Onlar bunu da bilmiyorlar. Fakat ben biliyorum ki sana sırf güzel vücutları, maddî sermâyeleriyle yaklaşmak isteyenler, kalburun deliklerinden dökülen çerçöp gibi küme kümedir. (Ayverdi, 2012: 242).

Bu cümlelerle Aliye, beşeri aşkın elbet bir gün yok olacağını ancak ilahi aşkın ebedi olduğunu, sonsuza dek var olacağını dile getirmiştir.

Aliye'nin Almanya'dan İstanbul'a dönüşünün ardından Feyzi'ye yazdığı mektupta Profesör Kerim Bey ve Doktor Hüsnü Bey'in gayp hakkındaki konuşmalarından bahsederek Kerim Bey'in manaya ulaşmanın yolunu izah ettiği satırları Aliye şu şekilde anlatmıştır:

> *Ömür, yaşanan hayat, ancak insaniyet manasına kavuşmak, dünyaya gelişin ve buradan gidişin sırrını çözmek içindir. Bunu yapmadıktan sonra size kalan vaktin ne kıymeti olur? Evet, bugün bir doktor olduğunuz gibi, belki günün birinde milletlerarası bir şöhret sahibi de olursunuz; fakat bütün bunlarla, kendinize, ruhunuza hizmetiniz dokunmuş olmaz. İnsanı, benliğine olan yabancılıktan kurtaracak el, manadır Hüsnü Bey. Hükümdar olsun, âlim, fen adamı, sanatkâr ne olursa olsun, beşeriyeti hamurlayan zaaf ve çirkinliklerden ruhunu temizlemeyen kimse, benliğinin hâkimi ve aşinası olamaz bu suretle de vicdani zevke ve manevi hürriyete kavuşamaz. Çünkü gurur, gösteriş, kıskançlık, intikam, haset gibi hayvani duygulara düşkünlük, dünyanın başlangıcından beri sürüklenip gelmiştir ve sonuna kadar da gidecektir. Ne yirminci, ne kırkıncı asır, ne medeniyet, ne ilim hatta ne felsefe, insanı bu ihtiraslardan uzaklaştıramaz. Ancak ve ancak ruhlarını temizleyebilenlerdir ki, zaafları esaretinden kurtularak vicdani hürriyetlerine kavuşmuşlardır.* (Ayverdi, 2012: 256-257).

Bu ifadelere baktığımızda Kerim Bey, kişinin ruhunun temizlenmesi gerektiğine dikkatleri çekerek kişinin zaaflarından kurtulup vicdanını arındırması işte o zaman özgürlüğüne kavuşmak için benliğini mana ile doldurabileceğinden ve benliğine ulaşabileceğinden bahsetmek istemiştir. İşte Aliye'nin de yıllardır cevabını bulamadığı sorunun yanıtı aslında Kerim Bey'in izahatinde saklıdır. Aliye'nin kendini bulması için aşk bütünlüğünü tamamlaması, manayı bulması gerekmektedir.

Sözlerine devam eden Kerim Bey, *"(...) insanın kendi varlığı ve benliği, ilahi varlık ve benlikte erimedikçe ruhi gelişmeye ermek mümkün değil."* (Ayverdi, 2012: 262) ifadesini kullanarak ruhsal bütünlüğe ulaşan kişinin ancak kendini bilebileceğini, kendini bilen kişinin de ilahi aşka ulaşıp benliğini tamamlayabileceğini vurgulamıştır.

Kerim Bey birliğin manası ve hakikatler hususunda şu ifadeleri kullanarak aslında zıtlıkların birleşerek gerçeği aydınlattığını ve bu sayede kemale erişilebileceğini ifade etmiştir:

"Demek ki ahengi vücuda getiren, tiz ve pes muhtelif zıt sadaların anlaşması imiş.

İşte kâinatın da ihtişam ve saltanatını devam ettiren, zıtların birleşmesidir. Binaenaleyh işimize gelmeyen görünüşler ve yaratılışlar da, küllün saltanatı ve devamı için bir zarurettir." (Ayverdi, 2012: 278).

Sezai Bey'in büyük oğlu, Aliye'nin abisi Sadullah'tan Aliye'ye hem bir mektup hem de bir paket vardı. Sadullah kardeşi için bir elbise göndermişti. Gönderdiği elbisenin ismi ise "Batan Gün" idi. Aliye bu hediyeye karşılık sevincini ve beğenisini şu ifadelerle açıkladı:

> *Batan Gün… Evet bu güneş batar, bu güneş söner; zira maddi bir varlıktır… Fakat hakikat güneşinin gurubu yoktur. O güneş batmaz. Aliye'nin de vücudu güneşi bir gün olup batacaktır. Fakat manası asla! Kardeşimin gönderdiği Batan Gün'ü seve seve giyeceğim baba, fakat hakikat ufkunun Batmayan Günü, ruhumun büründüğü, sarıldığı ezeli ve tek kaftandır.* (Ayverdi, 2012: 264).

Aliye için dünya nimetleri, para, pul, şan, şöhret gibi dünyevi değerler gelip geçicidir. Önemli olan insanı yücelten, değerli kılan manevi değerler, ilahi aşktır. Mana ebedidir, ölümsüzdür.

İrfan Paşa'nın çalışma odasında sohbet eden Aliye ve Profesör Kerim Bey'in sohbet konusu aşktır. Aliye aşk hususunda şu ifadeleri dile getirmiştir:

"Büyük, küçük, bütün bilgilerden maksat aşktır. Her şeyin muhteviyâtı onu tâlim eder, ona zemin hazırlar." (Ayverdi, 2012: 276). Aliye için aşk yaşamanın gayesidir, var oluşunun gerçeğidir. Bu duyduğu aşk sayesinde gerçeğe ulaşabilir ve hayatı anlamlandırabilir. Eğer o olmazsa hakikate ulaşamayacağı gibi kemale de eremeyecektir.

Profesör Kerim Bey ile Doktor Hüsnü Bey'in aralarında geçen konuşmada Kerim Bey'in verdiği yanıt oldukça dikkat çekicidir:

> *İnsan bilmediği şeye hem hayret eder, hem de inanmaz. Mamafih insaniyetin manasını bulmuş olan kimse, her şeydir, bütün cihandır, kâinatın manasıdır ve sırlı bilgileri kapan dimağ da bu insanın dimağıdır. Yoksa beşer, izafi varlığı ile bir hiçtir, mutlak bir aczden ibarettir.* (Ayverdi, 2012: 282).

Aslında burada Kerim Bey kişinin zaaflarından kurtulması ile ruh özgürlüğüne kavuşabileceğinden ve böylece manayı keşfedebileceğinden bahsetmek istemiştir. Gerçek anlamda insan olabilmenin, manayı bulmanın yolu aslında zaaflardan arınmaktan geçmektedir. İnsan ancak manayı idrak ederse, gerçeği anlamlandırabilir ve esenliğe ulaşabilir.

Sözlerine devam eden Profesör Kerim Bey;

Medeniyet harikalarını vücuda getiren insanın aczden kurtulmuş olduğunu zannetmeyelim Hüsnü Bey. İşte siz de medeniyet dünyasının yetiştirdiği bir kimsesiniz. Cemiyet sizi terbiye etmiş ve elinize bir de vesika vermiş: "Bu adam bir hekimdir" demek suretiyle avam sınıfının üstünde bir bilgi imtiyazının sahibi olduğunuzu tasdik etmiş. Siz ki bir doktorsunuz, yani insan vücudunda mevzu olan fizyolojik harikayı yakından görüp tanımış bir insansınız. Fakat bu bilgilerinize rağmen değil yalnız siz, o medeniyet harikalarını vücuda getiren hiçbir insan var mıdır ki bir dakika sonra hayatının devam edeceğine, fizyolojisini teşkil eden kuvvetlerin kendisine itaat edeceğine senet verebilsin? On dakika evvel konuştuğunuz, istikbal için projeler yaptığınız bir adamın ölüm haberini alıyorsunuz. İşte acz! Büyük keşifler yapmış bir kimse, yolda giderken başına bir kiremit düşüp kendisini öldürmesine yahut bir damarının patlamasıyla ateh getirmesine mani olamaz.

Her kuvvetin mat olacağı bir an vardır. Hiçbir kuvvet kendini evirip çeviren külli kudrete karşı: Benim! diyemez. İnsan, güzelliğine bile hükmedemez Hüsnü Bey. (...) Zamanın hükmü veyahut gaybın iradesi, istediği zaman istediği şeyi kırar, koparır, soldurur, soyar ve hiç kimse, hiçbir şey de bu akıbete karşı koyamaz, naçar bir aczle boynunu eğer. (Ayverdi, 2012: 283-284)

Bu ifadeleri kullanarak insanoğlunun aciz bir varlık olduğunu anlatmak istemiştir. Eğer kişi kendi acizliğinin farkında olursa manevi dünyasında, iç âleminde ruh bütünlüğünü sağlayabilir.

Profesör Kerim Bey'in bu sözlerini desteklemek adına Aliye söze girerek Hüsnü Bey'e şu şekilde yanıt vermiştir:

"Eğer siz de ilerde eliniz boş ve zevkiniz hançerlenmiş olarak kalmak istemiyorsanız insanda var olan manayı arayın... İstediğiniz çömleği seçin; fakat onun kırılmayacağını zannetmek çocukluğunda bulunmayın!" (Ayverdi, 2012: 285). Öyleyse ruhi bütünlük, manevi olgunluk ancak ve ancak kişinin kendini bilmesi, aciz olduğunun farkına varması, kendini bilmesi, tanıması, manayı anlamlandırması ile gerçekleşecektir.

Daha da derin açıklamalarda bulunan Aliye;

Solmayan, ihtiyarlamayan ruhtur Hüsnü Bey. Hayatta manadan başka güvenecek hiçbir şey yoktur. Benim yatalak bir dadım vardır. Dün akşam gördüğü bir rüyayı anlatıyordu: Bir çocuk gibi dağlara çıkmış, yüksek kayaların tepesine tırmanmış, kimsenin yetişemediği ağaçlardan meyve toplamış... İhtiyar bir kadının, sakat vücudu ile bu fiilleri yapması mümkün müdür? Değnekle bile yürüyemeyen bir insan, kayaların ağaçların tepesine çıkabilir mi? O halde insanda daima zinde, daima genç kalan bir kuvvet ve bir başka vücut vardır. Solmak, harap olmak, acz, zaaf cisme aittir. Cismi ne

kadar çökse, kudretsiz kalsa, hatta ölse, insanın hisseden asıl varlığı baki kalır. (Ayverdi, 2012: 286)

Bu sözleriyle ruhun baki kaldığını, manevi bilince ulaşmış bir ruhun asla ölmeyeceğini anlatmaya çalışmıştır. Bu ifadeler aslında Profesör Kerim Bey ve Aliye'nin hayat görüşlerinin, manayı anlamlandırışlarının ne kadar da aynı olduğunun kısacası birbirinin ruh ikizi gibi olduklarının birer göstergesidir.

Aliye ve Kerim Bey arasında geçen başka bir diyalog bizlere ilahi aşkın sonsuzluğunu gözler önüne sermektedir:

Sen, yalnız sen varsın! Mamâfih bir gün olup hayat bağım kopsa, ölsem, gene de aşkımla yaşayacağım, onu kaybetmeyeceğim, öyle değil mi? Senin aşkın, dünyâda mı başlamış ki dünyâda bitsin? İnsan nerede olsa kendi mânâsıyle, berâberdir. (...) Değişen şekildir; ruh ve asıl değişmez Aliye... İnsan servetini, mülkünü, evlâdını, şerefini, hâsılı dünyâdan bulduğu bütün varlıklarını, hattâ zamanı gelince kendi maddî heyetini de kaybeder. Fakat mânâsını, gerçek hüviyetini, aşkını asla! Gece olduğu zaman güneş kaybolmamış, dünyânın öteki yüzüne geçmiştir. (Ayverdi, 2012: 298).

Görülüyor ki hakikate eren, manayı bulan kişi sonsuza dek bu aşkın sahibi olacaktır. Yani mananın, ruhi bütünlüğün, aşkın sonu yoktur ve ebediyen var olacaktır.

Feyzi için düzenlenen eğlencede Doktor Hüsnü Bey, Aliye ile yalnız kalınca ona duygularını, hislerini, aşkını açıklamak istemiştir. Söze Aliye'nin aşk konusundaki düşüncelerini sorarak başlayan Hüsnü Bey, sonrasında açıkça Aliye'ye âşık olduğunu, Selma'dan hemen boşanabileceğini, Aliye'yi herkesten kıskandığını, özellikle de Profesör Kerim Bey'den kıskandığını dile getirmiştir. Ancak Aliye'nin verdiği yanıtlar öylesine Kerim Bey ile arasındaki bağın ne kadar derin olduğu kanıtlar niteliktedir:

-Eğer bu kelimeyi âmiyâne mânâsında kullanmıyorsanız, ondan konuşmaya her dudağın salâhiyeti yoktur. Zîra aşk, insan kıymetine mihenktir. Aşk, donmuş bir rûhun, üzerindeki buz tabakalarını bir anda eritir, yok eder ve çıplak kalmış bu vücuda kendinden, kendi ateşinden bir kaftan giydirir.

- Aşkı tanır gibi konuşuyorsunuz Aliye Hanım...

- Onu tanımakla iftihar ederim Hüsnü Bey. Bence aşkı tanımayan adam olur, fakat insan olamaz.

- O hâlde ben de bir insanım. Hem de tam bir senedir onu tanıyan ve zebûnu olan bir insan!

- Mesut bir eş olduğunuzu biliyorum.

- İşte bu kayıtsızlığınız beni öldürüyor. Benim aşkım sizden başkasına âit değildir Aliye Hanım… Anladınız mı? İşte, hâlledilmesini istediğim mesele bu… İstediğim de sizsiniz. Sizi kıskanıyorum. Sizi, aşkınızdan kıskanıyorum.

- Hüsnü Bey… Bu sözlerinizle hem beni, hem de mâsum karınızın mânevî mevcudiyetini tahkir ediyorsunuz. - Olabilir Aliye Hanım. Şu anda sözlerinizi tekzip yâhut münâkaşa etmek kudretine sâhip değilim. Buna mukabil siz de benim şu hükmümü olduğu gibi kabul ediniz: Siz, evlenemeyeceğiniz bir adamı sevmek hatâsına düşmüş bir kızsınız!

- İşte bu meselede de sizinle ayrılıyoruz Hüsnü Bey… Hem de hiçbir noktasında birleşmeyen iki ayrı yola doğru birbirimizden uzaklaşıyoruz.

Kimden bahsetmek istediğinizi anladım. Her zayıf görüşlü kimse, bizim bağlılığımızda evvelâ bu töhmeti, bu günâhı arar. Fakat zannetmeyiniz ki, profesör benim için muhayyel bir eştir. O, benim için her şeydir, bütün cihandır, fakat asla sizin vehmettiğiniz sefil mânâ değildir.

Biz onunla, Allah'tan başka hiçbir kudretin müdâhâle edemeyeceği sûrette birbirimize bağlıyız. O benim kendimdir Hüsnü Bey… İnsan kendi kendisiyle evlenebilir mi?

- Aşkınızı îtiraf edecek kadar pervâsızsınız; fakat son olarak şunu da söyleyeceğim: Bu aşk ya bana âit olmalıdır yahut hiç kimseye. Hatta Allah'a bile.

- Ben aşk köprüsünden hakîkate yol bulmuş bir insanım. Değil Doktor Hüsnü, cihan bir araya gelse beni oradan geri çekemez. Zîra Aliye'nin vücûdu bu azamet içinde erimiş, silinmiş, yok olmuştur; onu ne kadar arasanız bulamayacağınızdan emin olabilirsiniz. (Ayverdi, 2012: 306-308).

Görüldüğü gibi Hüsnü için ilahi aşkı anlamak, manayı anlamlandırmak, ruh bütünlüğünü sağlamak, kendini bilip tanımak oldukça uzak ve manasız konulardır. Aşkına karşılık bulamayan Hüsnü Bey kıskançlığından Aliye'ye zehirli şırınga yaparak onun ölmesini istemiştir. Ardından eşi Selma'yı yaralayıp kendisi de intihar etmiştir. Bu romanın sonunda yazar Hüsnü üzerinden mecazi aşkı anlatmak istemiş ve kişinin kıskançlığın esiri olmasının nelere mal olabileceğini göstermek istemiştir. Yine yazar, Aliye karakteri ile de ilahi aşkı, ruhi bütünlüğü, manayı yücelterek asıl olanın ruhi tatmin etmek, ruhu temizlemek olduğunu böylece kişinin aşk sayesinde vücut bulacağını, evrende her şeyin sebebinin ilahi aşk olduğunu, bu aşkın kudretini göstermek istemiştir.

8. SONUÇ

Mutasavvıf, mütefekkir, edebiyatçı, tarihçi, eğitimci kimliği ile Türk muhafazakârlığını, Osmanlı-Türk modernleşmesini eserlerinde tasavvufi görüş ile ele alan Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan kadın kahramanlar ve bu kahramanların kimlik ve şahsiyet inşalarının oluşumu bu çalışmada ele alınmıştır. Bu kapsamda "Batmayan Gün" adlı romanı detaylı incelenerek romanda yer alan kadın kahramanların şahsiyet oluşumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde genel olarak çalışmanın konusu, amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, yöntem ve teknikler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde yazarın hayatı, eserleri, sahip olduğu edebi kişilikler ve düşünce dünyası ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayverdi'nin eserleri kronolojik sıra ile düzenlenerek İsmet Binark'ın "Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası (2006) adlı çalışmasından yararlanılarak sıralanmıştır.

Tasavvufi düşünceyi hayatının merkezine alan Sâmiha Ayverdi, eserlerinin ana düşüncesini hep mana, ilahi aşk, tasavvufi düşünce, Allah'a olan sevgi üzerine konumlandırmıştır. Ona göre Allah aşkı insana doğruyu gösterecek ve kendisini bilerek gerçek aşka ulaşacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümümnde şahsiyet, kimlik, şahsiyet inşası ve kadının aile içindeki şahsiyeti irdelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Türk romanında kadın özelinde Tanzimat, Servet-i Fünun, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Dönemleri ele alınarak değişen kadın kimlikleri ve şahsiyetlerinin nasıl inşa edildiği üzerine tespitlerde bulunulmuştur. Çalışmanın beşinci bölümünde Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında yer alan kadın kahramanların sahip oldukları kimlikler ele alınarak çalışmanın altıncı bölümünde bu romanlarda yer alan kadın kahramanların şahsiyetlerinin nasıl oluştuğu ve şekillendiği detaylı olarak örneklendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise "Batmayan Gün" adlı roman özelinde romanda geçen kadın kahramanların tasviri yapılarak bu kahramanların mana yolculuğunda geçirdikleri şahsiyet oluşumlarına örnekler verilmiş ve kadın muhafazakâr duruşunun ve mutasavvıf bir kadın kimliğinin özelliklerine yer verilmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında hem beşeri aşk hem de ilahi aşkın varlığı söz konusudur. Ancak asıl değinilenin beşeri aşkın bir elçi vazifesi gördüğü, hakikate ulaşmada Allah aşkının, ilahi güzelliğin gerekliliğidir. Samiha Ayverdi'nin

romanlarında hakikate ulaşmada, manayı aramada, ilahi aşka kavuşmada, kendini gerçekleştirmede ortak olan husus bir yol göstericinin varlığıdır. Örneğin "Aşk Budur" adlı romanda yer alan kadın kahraman Meryem, "Batmayan Gün" adlı romanda Aliye, "Yaşayan Ölü" adlı romanda yer alan kadın kahraman Leyla, "Ateş Ağacı" adlı romanda yer alan Juliette mana arayışında kendi iç yolculuklarına çıkan karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta Ayverdi, kendini bilen insanın mana arayışında nefis terbiyesi ile aşka ulaşarak ruh tasviyesi yapabileceğini, derinlik kazanabileceğini, kendi bütünlüğüne ulaşarak ruhsal olgunlaşmayı tamamlayabileceğini göstermektedir.

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında genel olarak âşık olan kişiler, sevdiğine baktığında yaratılış sebebini görür, Allah'ın kudretini, gücünü ve her şeyin Allah'tan geleceğini idrak ederek her şeye aşkla tutunur. Bu sayede hakiki aşka ulaşabilen kişi kendini bilerek benliğini tamamlamış olur. Sâmiha Ayverdi, tasavvufi anlayışla kaleme aldığı romanlarında cinsel kimliğinden ayırdığı kadını bir insan olarak ele almış ve ruhi bütünlüğünü sağlamada, kendini bilmede ve manayı anlamlandırmada onları eğitme ve yol gösterme gayretinde bulunmuştur.

Romanlarında konak hayatını genelde ele alan Sâmiha Ayverdi, ruhsal bütünlüğe sahip olan, kendini bilen kadınları idealize ederek bu kadınların ruhsal olgunlaşma süreçlerine vurgu yapmıştır. Bu kadınlar tüm zaaflarından kurtulup kâmil insan olma noktasında rehberleri eşliğinde ilahi aşka ulaşarak ruh özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu sayede esenliğe ulaşarak evrendeki tüm güzelliklerde Allah'ın varlığını görmüş, aşkın ölümsüzlüğünün farkına varmıştır.

Görüldüğü gibi Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında geçen akıl, ilim, mana, nefis, hakikat, evren, yaratılış, kendini bilme, ruh bütünlüğü, olgunlaşma, menfaatlerden arınma gibi konular hep aşk çerçevesinde ele alınmıştır. Aşk sayesinde mananın ruhla birleştiği, ilahi aşka ulaşıldığı, evrendeki her şeyin mana ile vücut bulduğu ve kişinin kendi benliğinin farkına varması ile tefekkür ve irfan sahibi olarak Allah aşkına yükseldiğini söylemek mümkündür.

Bu denli önemli eserleri kaleme alan Sâmiha Ayverdi, İslam tasavvuf felsefesi dâhilinde manevi arayış, hakiki aşk, kendini gerçekleştirme, mana yolculuğunda okuyucuyu ilahi aşk ile buluşturmuş, kişiyi manevi yolculuğunda kemale erdiren, ilahi aşka ulaşmasında yardımcı olan kişilerin genelde okumuş, iyi

eğitim almış kişiler olduklarını söylemek mümkündür. Bu kişiler aydın, ilim sahibi ve oldukça inançlı kişilerdir.

Bu çalışma sayesinde manevi değerlerin ne kadar kıymetli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kişinin bu değerler sayesinde aşka kavuşup bu ilahi aşkın sonsuzluğuna, ruhun baki kalacağına, iç âleminde ruh bütünlüğünü sağlamada bu manevi değerlerin yaşamanın asıl gayesi ve varoluşun bir gerçeği olduğuna kanıt niteliği taşıdığına anlam vermesi de kolaylaşmıştır.

Vicdanında güzellikler taşıyan birisi, ruhunu işgal eden aşkın boyunduruğu altında hangi yola gitse o yol Allah'a çıkacaktır. Ona duyulan aşk sayesinde hakikate ulaşacak, kemale erecek, huzuru bulacak, kendini bilme zevkini tadacak, zaaflarından kurtulacak ve bu sayede aşk mana ile vücut bulacaktır.

Ayverdi'nin "Batmayan Gün" adlı romanında ruh, mana, akıl, iradenin birlikteliği sonucunda hakikate erişilebileceği ve bu sayede ilahi aşka yükselineceği gözlemlenmiştir. Kişi eğer ruhunu tatmin ederse kalp de manayı taşırsa o vakit vicdan, özgürlüğüne kavuşur, benlik ise mana ile bir bütün olur. Çünkü bilinmelidir ki aşk öylesine sonsuz bir güçtür ki bu sonsuz kudret her başlangıcın, her devamlılığın ve her bitişin var olma ve yeniden doğma sebebidir. İnsan ancak iç dünyasını keşfederser hakikate ulaşır, ruhunu aydınlatır, kendini bilir ve manayı anlamlandırır. Hakikate ulaşmada, gerçeği görebilmede ruhi bütünlüğü sağlamada elbette bir yol gösterici rehbere ihtiyaç vardır. İnsan zaaflarından, menfaatlerinden kurtulduğu vakit ruhunu temizleyebilir ve kendi benliğinin farkına vararak huzura erişebilir. Eğer insan zaaflarından kurtulamazsa kaybolup gidebilir ve bilinçsiz bir yaşam sürebilir.

Sâmiha Ayverdi, "Batmayan Gün" romanı ile ideal bir insanı tasvir ederek manayı ve hakikati bir gören insanın güzellikleri yaşayarak her şeyde Allah'ın kudretini bilerek, görerek her şeye aşk ile yaklaşacağını vurgulamıştır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için aşkı, manayı anlamlandırması, hissetmesi, ruhunu aydınlatması gerekmektedir. Romanda ayrıca mana yoksun, ruhi olgunluğa erişmemiş, hakikatleri göremeyen bir kişinin ölü bir varlık olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu ölü gibi yaşayan insanların vicdani olgunluğa erişemeyecekleri, hırslarıyla büsbütün bilinçsizce yaşayıp kaybolacakları, kendilerini hiçbir zaman

tamamlayamayacakları vurgulanmıştır. Bu tarz insanlar ne yazık ki kendileriyle barışık olmadıkları için zaaflarına yenik düşecek ve yok olup gideceklerdir.

Romanın ana kahramanı Aliye, kendini bulma, hakikate erişme noktasında büyükbabasının notları ve Profesör Kerim Bey'in rehberliği eşliğinde mana arayışını tamamlamış, gerçeğe ulaşmış, ilahi aşk ile bütünleşmiştir. Aşkın bu denli önemli rolüne dikkatleri çeken bu romanda, kişinin kendini bilmesi neticesinde benliğini tamamlayıp aşka ulaşacağı, ruh tasviyesi yaparak mana alışverişi yapacağı, bu sayede manevi bütünlüğe erişip aşkın hakikatle bir olduğunu görerek hayatı anlamlandırabileceği vurgulanmıştır. Bu nedenle yaşamanın asıl gayesi aşk olmalıdır. Bu aşk asıl var oluşumuzun gerekçesi, hayatın ta kendisidir. Aşksız bir hayatın içinde hakikate ulaşılamadığı gibi kemale de erişmek mümkün değildir. İlahi aşk öyle güçlüdür ki sonsuza dek kişinin ruhunda var olacaktır. Bu denli güçlü kudretin yansımalarında Allah'ın varlığını görmek de kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Abay, A. (2016). Fatiha Suresi ve Şahsiyet İnşası, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: XIV, sayı: 27, 91-134.

Açıkgöz, H. (1988). Sâmiha Ayverdi'nin Dili ve Üslûbu, Kubbealtı Akademi Mecmuası, 4.

Adıvar, H. E. (1939). *Tatarcık,* Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul.

Adıvar, H. E. (2003). *Ateşten Gömlek,* Özgür Yayınları, İstanbul.

Akçal, M. (2007). Sâmiha Ayverdi'nin Üç Eserinde Tasavvufi Unsurlar. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal. Bilimler. Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi (2000), *Acâyib-i Âlem*, Haz: Kazım Yetiş, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi (2000), *Paris'te Bir Türk,* Haz: Erol Ülgen, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi (2000), *Taaffüf,* Haz: Ali Şükrü Çoruk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi (2000), *Yeryüzünde Bir Melek,* İstanbul, 1296, Birinci baskı. Haz: Nuri Sağlam, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi (2002), *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr,* Haz: M. Fatih Andı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akdeniz, Y. (2010). Sâmiha Ayverdi Eserlerinde Dinî ve Manevi Unsurlar. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Akın, E. (1991). "Ananın Aile İçindeki Rolü", Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, Tc. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt 1, 110-114.

Aksoy, G. (1996). *İnsan, Kültür Ve Uygarlık*, Avesta Yayınları, İstanbul.

Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi,* Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 109.

Alan, S. (2005). Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Üç Temel Mekân: Konak, Köşk ve Yalı., Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Altınkaynak, Y. (2004). Milli Mücadele Romanında Kadın Tipleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1-134.

Apayadın, M. (2014). Sâmiha Ayverdi'nin 5 Eserinde (İnsan ve Şeytan, Ateş Ağacı, Batmayan Gün, Son Menzil, Mesihpaşa İmamı) Söz Varlığı, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 8.

Aren, K. Y. (1977). *Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Ahlâk*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

Arıkan, T. (1984), *Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet*, TBMM Yayınları, Ankara.

Armaner, N. (1973). Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:XXI, Ankara, 143.

Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: MEB Yay., I, 72.

Arslan, E. (2016). *Gençlerin kaleminden SAMİHA AYVERDİ*, Grafiker Yay., Ankara.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri". 29.03.1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, Erişim Tarihi: 3 Temmuz, 2022, https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/konyada-kadinlar-ile konusma

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Konya Kadınları ile Konuşma, 21.3.1923, 147.
Aydın, M. (2017). Dile Gelen Taş, https://www.bizimsemaver.com/dile-gelen-tas/ Erişim Tarihi: 28.01.2022.
Aygün, A. (2000). Kişilik Psikolojisi ve Dindarlık, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 101.
Ayvazoğlu, B. (1988). Sâmiha Ayverdi'nin Mensur Şiirleri: Hancı, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Y.17, 4.
Ayverdi, S. (1938). *Aşk Budur,* İstanbul: Marifet Basımevi.
Ayverdi, S.(1969). *Gençlik Mes'eleleri ve Mes'ulleri*, Yeni Kitap Basımevi, Konya.
Ayverdi, S. (1985a). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları,* 1.Baskı, İstanbul: Damla.
Ayverdi, S. (2001a). *Mâbette Bir Gece*, "Takdim/Orhan OKAY", Kubbealtı Nesriyatı, 4.b., İstanbul.
Ayverdi, S. (2003). *İstanbul Geceleri,* Sâmiha Ayverdi Külliyatı 11, Kubbealtı Neşriyat No:107, İstanbul.
Ayverdi, S.(2005a). *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*. 3. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S.(2005b). *Misyonerlik Karşısında Türkiye,* İstanbul:Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
Ayverdi, S. (2005c). *Bağ Bozumu.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2006a). *İbrahim Efendi Konağı.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2006b). *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2006c). *Âbide Şahsiyetler,* Kubbealtı Neşriyatı, 3. Baskı, İstanbul.
Ayverdi, S. (2007). *Son Menzil,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2008a). *Rahmet Kapısı*. 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S.(2008b). *Yeryüzünde Birkaç Adım*. 3. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2008c). *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih,* Kubbealtı Neşriyatı, 7. Baskı, İstanbul.
Ayverdi, S. (2008d). *Boğaziçi'nde Târih*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
Ayverdi, S. (2009). *Yolcu Nereye Gidiyorsun,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S.(2010a). *Mektuplardan Gelen Ses*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S.(2010b). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*. Birinci Cilt, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi S. (2011). *İnsan ve Şeytan,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2012). *Batmayan Gün.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2013). *O Da Bana Kalsın*, Anketler, Röportajlar. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2020). *Ateş Ağacı,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2021a). *Mesihpaşa İmamı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Ayverdi, S. (2021a). *Mesihpaşa İmamı*, "Önsöz / Necmeddin Hacıeminoglu", Kubbealtı Neşriyatı, 3.bs. İstanbul.
Ayverdi, S. (2021b). *Yaşayan Ölü,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
Azak, U. (2003). Sâmiha Ayverdi, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-5, Muhafazakârlık Cildi, Ed. A.Çiğdem, İletişim Yayınları, İstanbul, 601-615.
Bakacak, G. A. (2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi, Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi,* (44): 627-638).

Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
Baş, S. (2010). Batıya Hayran Bir Neslin Romanı: Servet-i Fünûn Romanı. Turkish Studies (Elektronik), 5(2), 313 - 362.
Başkal, Z. (2013). *Hatıraları Hayallerinden Güzel Bir Hanımefendi Sâmiha Ayverdi*. Ankara: Taşhan Kitap Yayınları.
Bayraktar, F. (2017). Sâmiha Ayverdi"nin Medeniyet Felsefesine Bir Giriş, *Felsefe ve Sosyal Siyasal Bilimler Dergisi*, 58-80, Bakü.
Bayraktar, L. (2013). İnsan Değer ve Eğitim, *Elazığ Bizim Külliye Dergisi*, Sayı: 56, Elazığ, 64-66.
Bayraktar, L. (2014). *Medeniyet ve Ahlak*, Elazığ: Bizim Külliye Dergisi, Sayı: 61.
Bayraktar, L. (2016). *Medeniyet ve Felsefe*, Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 16-17.
Bayraktar, L. (2016). Kimlik ve Kişilk Üzerine, *Referans Kültür, Sanat ve Düşünce Dergisi*, (4) Sayı: 27, Ocak 2016: 40-42.
Bilgin, N. (2001). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sistem Yayınları, İstanbul.
Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir.
Binark, İ. (1999). *Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
Binark, İ. (2002). *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
Binark, İ. (2007). *Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası II*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
Bostancı, N. (1998). Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik. Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan.
Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını,* Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 141-149.
Carrel, A. (1990). *İnsan Denen Meçhul,* çev. Refik Özdek, İstanbul: 319-321.
Çağlıyan İçener, Z. (2016). Tarihî Emanetin Taşıyıcısı"nın İzinde: Sâmiha Ayverdi ve Modernleşme-Gelenek Ekseninde Kadın. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 12 (47), 139-157.
Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
Çeri, B. (1996). *Türk Romanında Kadın 1923-38 Dönemi*. İstanbul: Simurg.
Çetin, H. (2003). *"Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi",* Doğu-Batı Dergisi, (12),11-40.
Çimen, L. K. (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
Çuhadaroğlu, Y. S. (1993). Sâmiha Ayverdi Konuşuyor. (Mülâkat). *Tepe Edebiyat Sanat, Fikir ve Kültür Dergisi,* 3 (29): 8.
Dayanç, M. ve Alan, S. (2008). Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Konak Hayatı. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 8 (1) , 77-94 .
Deliorman, A. (2004). *Işıklı Hayatlar*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
Demir, M. (2010). Milli Mücadele Yıllarında Kadın ve Aile (1920-1922), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
Demirci, N. (2017). Atatürk Dönemi Türk Romanında Kadın Kimliğinin İnşası, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sivas.
Demiryürek, E. (2017). Din Sosyolojisi Açısından Sâmiha Ayverdi'nin Görüşleri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Denizli, S. (2004). Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Kadın Eğitimi Üzerine Bir İnceleme, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta

Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
Doğan, E. (2000). *Kimlikler Kıskacında Ulusal Kişilik*. İmge Kitabevi, Ankara.
Doğan, İ. (2001). *Osmanlı Ailesi,* Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
Durmuş, Ö. M. (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadın (1872-1936). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 1-158.
Ergiydiren, Ö. (2009). *Hayali Cihan Değer*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyâtı.
Erik, N. (1984). Sâmiha Ayverdi ve İnsan, Türk Edebiyatı, Sayı: 127, İstanbul.
Faton, A. (1998). Dimensionet E İdentitetit Qytetrues, Kutura, Feja, Poli-Tika, Prishtine: Rilindja Yayınları.
Fordham, F. (2011). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları,* çev. Aslan Yalçıner, İstanbul.
Gelgeç Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme. Atatürk Yolu 11 : 627-638.
Gökçe, Z. Y. (2011). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Kadın Kimliğinin Oluşumu: Kadın Yolu Dergisi'nde Kadının Temsili, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Göle, N. (1998) "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı," *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
Göze, H. (2005). *Maveradan Gelen Ses*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
Gözübüyük Tamer, M. (2014). Kimlik/Lerin Seyrine Bir Keşif. Folklor/Edebiyat, 20 (77), 83-99.
Güleç, C. (1992). *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi,* V Yayınları. Ankara.
Gülendam, R. (2006). *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Salkımsöğüt Yay., Konya, 14.
Günay-Erkol, Ç. (2011). *"Osmanlı-Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim ve Dönüşüm"*, Türkiyat Mecmuası, C. 21/Güz.
Güner, A. O. (1986). "Sâmiha Ayverdi Üzerine", *Türk Edebiyatı,* (152): 51.
Güner Zülfikar, F. Cangüzel. (2014). Sâmiha Ayverdi ve Ahde Vefa, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* C. XI Sayı 41-42: 27-47 Kadim Yayın Grubu, Ankara.
Gürsoy, K. (1988). *Sâmiha Ayverdi"nin Tefekkür Dünyası ve İnsan*, İstanbul: Kubbealtı Akademi Mecmuası, Sayı:4.
Gürsoy, K. (2000). "Oturum Başkanının Takdim Konuşması", *Sâmiha Ayverdi'yi Anma Toplantısı,* Altay Kültür Eğitim ve Sanat Vakfı Yayınları: Ankara.
Gürsoy, K. (2008). *Etik ve Tasavvuf*, İstanbul: Sufi Kitap.
Gürsoy, K. (2013). *Birleyerek Oluşmak,* Aktif Düşünce Yayınları, Ankara.
Gürsoy, K. (2014). *Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul Tasavvurunda Ümran ve İnsan,* Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u, Kubbealtı Neşriyatı: 147-155, İstanbul.
Gürün, O. A. (1991). *Psikoloji Sözlüğü*, İstanbul, 86.
Gürpınar, H. R. (1983), *Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)*, Atlas Kitabevi, İstanbul.
Güvenç, B. (1997). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları,* Remzi Kitabevi Yayını, İstanbul.
Güzel, Ş. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, 5.cilt, 858-876.
Hacıeminoglu, N. (2000). "Önsöz", Sâmiha Ayverdi, Mesihpaşa İmamı, Kubbealtı Neşriyâtı, 3.bs., İstanbul,4-5.
Has-Er, M. (2000). *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar,* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Has-Er, M. (1988). *Ferda-yı Garam Romanında Kadın Kahramanlar*. **Mehmet Kaplan İçin,** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
Hatipoğlu, S. (1988). Ayverdi'nin Delaletinde Eski İstanbul'da Bir Gezinti. Kubbealtı Akademi Mecmuası, Sayı 4: 111-113.
Işık, İ. (2004). Ayverdi, Sâmiha, Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, C.1, Ankara, 280.
İçli, T. G. (1998). Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı. Ankara, 93-103.
İçli, T. (1991). "Atatürk ve Aile", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII, 122, T.T.K. Basımevi, Ankara, 102.
İçeren, Çağlıyan, Z. (2016). "Tarihi Emanetin Taşıyıcısı"nın izinde: Sâmiha Ayverdi ve Modernleşme-Gelenek Ekseninde Kadın, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı: 47 Ocak-Nisan.
İmamoğlu, E. O. (1991). "Aile İçinde Kadın-Erkek Rolleri", Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, Tc. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt 3, 832-835.
İnan, A. (1984). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,* 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
İnan, R. (1991). "Atatürk ve Türk Kadını", *Tarihte Türk Kadını,* İstanbul, Arkın Yayınevi, 41-42.
Kanter, B. (2009). Servet-i Fünun Edebiyatı Romanlarında Aile, Kadın ve Çocuk. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.
Kahya Birgül, A. (1999). Atatürk İnkılâbında Türk Kadını ve Aile. Erdem , ERDEM C. 11, Sayı 33, 785-810 .
Kara, O. (2012). Kuran'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler, Sakarya Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: XIV, Sayı: 25, 1-24.
Karabulut, M. ve Tilek, M. (2021). Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında İdealize Etme Bağlamında Kadın ve Eğitim, International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS), C.2, Sayı 3, 1-12.
Karacoşkun, M. D. (2012). *Din Psikolojisi,* Grafiker Yayınları, Ankara.
Karakuş, R. (2007). "Sûfî ve Sorumluluk", *Sâmiha Ayverdi'de İnsan ve Tasavvuf, Tebliğ Metinleri*, TÜRKKAD Yayınları: Ankara.
Karaosmanoğlu, Y. K. (2016), *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul.
Kaypak, Ş. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Kültürel Kimlik Açılımları ve Kentsel Çevreye Yansıması,* Uluslararası Davraz Kongresi Küresel Diyalog Bildiriler Kitabı, SDÜ, (Yayına Haz. Uysal Kerman vd.), Isparta, 2373-2389.
Kaypak, Ş. (2014). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Kente Bakmak, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi,* Cilt 7, Sayı 1, 344-357.
Keleş, D. (2012). "Sâmiha Ayverdi Yazınında Mekân Algısı " Fe Dergi 4, no. 2.
Kıranlar, S. (2005). Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
Kırtıl, O. (2012). Türk Romanında Kadın ve Bir Tereddütün Romanı. *Kadın Araştırmaları Dergisi,* C.0, Sayı 5, 128-129.
Kırtıl, O. (2002). Servet-i Fünun Romanında Kadın. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Kırzıoğlu, B. (1990). Sâmiha Ayverdi Hayâtı-Eserleri, cilt: 2. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Erzurum.

Kocatürk, U. (1984). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,* Turhan Kitabevi, Ankara, 98, 328-329.
Koçak S. (2016). *Gençlerin kaleminden SÂMİHA AYVERDİ,* Grafiker yay, Ankara, 54.
Koçu, R. E. (1958). Ayverdi, Sâmiha, Mad., İstanbul Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul.
Koçu, R. E. (1979). Sâmiha Ayverdi. İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, C. IV, 16. fask., 2.bs., İstanbul.
Köknel, Ö. (1999). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, Altın Kitaplar Yayıncılık, İstanbul.
Köse, E. (2009). "Muhafazakâr Bir Kadın Portresi Olarak Semiha Ayverdi: Muhafazakârlık Düşüncesinde Kadınlara İlişkin Bir Hat Çizebilmek" *Fe Dergi* 1/1 Ankara, 11-20.
Kul, G. (2019). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadının Değişimi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 13-16.
Kurnaz, Ş. (1990). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını,* Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923).* Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
Kurnaz, Ş. (1997). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923),* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
Kurt, S. K. (2015). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı, Belleten, C. LXXIX, Sayı 286, 1083.
Mehmed Rauf. (1926). *Böğürtlen,* Akşam Matbaası, İstanbul.
Mehmed Rauf. (1925). *Genç Kız Kalbi,* Halk Kitaphanesi, İstanbul.
Mehmed Rauf. (1915), *Karanfil ve Yasemin,* Amedi Matbaası, İstanbul.
Mehmed Rauf. (1913). *Ferda-yı Garam,* Muhtar Halid Kitaphanesi, İstanbul.
Merder, M. (2005). *Mesleklere Göre Aile Yapısı*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara.
Metin, A. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, 2, Sayı 1, 74-92.
Mitchell, W. ve Green, E. (2006). "I Don't Know What I'd Do Without Our Mam. Motherhood, Identity and Support Networks", The Sociological Review, 50, Sayı 1, 1–22.
Morgan, C. T. (1986). *Psikolojiye Giriş.* Çev. Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yay. Ankara, 311-319.
Naci, K. M. (2001). *Kimlik ve Din*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
Oktar, T. (1998). *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi*, 1. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
Oktay, G. (2018). Türk Romanında Kadın ve Toplumsal Cinsiyet: Kimlik, Sınıf, Temsil (Kadın Yazarlar Örneğinde 1877-1938), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale, 34-43.
Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı Toplumunda Aile*, 7. Baskı, Pan Yayıncılık, İstanbul.
Özcan, T. ve Oruç, S. (2020). Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Kadın İmgesi: Kafesin Ardından Kur(T)Uluşa. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 30 (2) , 121-131.
Özçelik, M. (2009). "Düşünce Dünyası, Sâmiha Ayverdi."
https://www.dertlidolap.com/mustafa-ozcelikten-dusunce-dunyasi-samiha-ayverdi/
Erişim Tarihi: 01.02.2022.
Özekmekçi, M. İ. ve Komşuoğlu, A. (2013). Geçmişi Hatırlayarak Hatırlatma: Sâmiha Ayverdi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi,* 10 (38) , 35-53.

Özel, İ. (2009). *Üç Mesele, Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma*, İstanbul: Şule Yayınları.
Özer, T. (2008). Sâmiha Ayverdi'nin Beş eserinde Tasavvufi Unsurlar, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
Özköse, K. (2013). Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Tasavvufî Hayatın Yansımaları. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1 / 1, 3-30.
Öztürk, H. (1969). *Ruh Sağlığı,* İstanbul, 22.
Öztürk, S. (2018). Sâmiha Ayverdi'nin Romanlarında Kadın Psikolojisi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 7-15,71-72.
Öztürk, S. ve Can, A. (2018). Sâmiha Ayverdi Romanında Dindar ve Muhafazakâr Kadın Psikolojisi. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* , (11) , 74-88.
Peker, H . (1986) "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 / 1: 100-105.
Peker, H. (1994). *Çocuk ve Suç*, İstanbul, 46.
Peter B. ve Hansfried K. (1994). "Marriage And The Construction Of Reality: An Exercise in The Microsociology of Knowledge", The Psychosocial Interior of The Family, Ed. Gerald Handel, Gail G. Wittchurch, New York, Walter De Gruyter Inc, 19-36.
Peter B. ve Thomas L. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşâsı*, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, Çev: Vefa Saygın Öğütle, İstanbul, Paradigma Yayınları, 55.
Pişgin, Y. (2013). Kur'an ve Sünnette Olumlu Şahsiyet Özellikleri, (Ed. Prof. Dr. Ahmet Ögke), Elmalı'da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi, içinde, Antalya, 17-33.
Safa, P. (1977). *Mahşer,* Ötüken Neşriyat, İstanbul.
Safveti Ziya, (1998). *Salon Köşelerinde*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
Sargut, C. (2009). *Sâmiha Ayverdi İle Sırra Yolculuk*, İstanbul: Nefes Yayıncılık.
Sargut, C. (2012). *Sırra Sâmiha Ayverdi ile Yolculuk,* der. Sadık Yalsızuçanlar, Nefes Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
Stern, D. N. (2006). The Motherhood Constellation. A Unified View of Parent-Infant Psychotherapy, London, Karnac.
Şentürk**,** H.(1997). *Din Psikolojisi,* İstanbul: Esra Yay.
Şişman, G. (2009). Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Aşk Mefhumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
Şükûfe Nihal, (2008). *Bütün Eserleri 2*. Yalnız Dönüyorum. (Haz: Yaprak Zihnioğlu). Kitap Yayınevi, İstanbul.
Tanpınar, A. H. (1988). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul: Çağlayan Kitabevi. Tanzimat I (1940), İstanbul: Maarif Matbaası.
Taşdelen, V. (2016). *Kenan Gürsoy'un Düşünce Dünyasında Şahsiyet ve Değer.* Hikmetin İzinde Kenan Gürsoy'a Armağan. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 337-346. (Ocak 2017).
Taşdelen, V. (2022). Felsefi kaynaklar ışığında değer ve şahsiyet eğitimi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 58, 11 – 22.
Tayanç, F. ve Tayanç, T. (1977). *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*, Toplum Yayınları, Ankara.
Tek, M. F. (2002). *Pervaneler*. Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Tekeli, Ş. (1985). "Kadın", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, 5.cilt, 1190-1204.
Tekeli, Ş. (1982). "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri", *Türk Toplumunda Kadın,* der. Nermin Abadan Unat, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dizisi, Ekim Yayınları, İstanbul, 380-381.
Tolan, B. (1991). "Aile, Cinsiyet ve Roller", Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt 1, 208-213.
Topçu, N. (2016). *Türkiye"nin Maarif Davası*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
Toplamacıoğlu, M. (1975). *Din Sosyolojisi*, A.Ü.İ.F. Yay., Ankara, 49-51 .
Toprak, Z. (2003). "Fuhuş", *DBİA*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 343-345.
Tunaboylu İkiz, T. (2005). *Psikanaliz Konuşmaları,* İstanbul, Bağlam.
Tunç, M. Ş. (1949). *Psikolojiye Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
Tuncer, H. (1989). Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(16), 163-172.
Türkbağ, A. U. (2003). Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu. Kimlikler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi,* Yıl: 6, Sayı: 23, Mayıs-Temmuz. Doğu Batı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
Türkmenoğlu, S. (2019). Milli Edebiyat Dönemi Roman ve Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış, *Van 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 45, 31-47.
Uğurcan, S. (2002). Osmanlı- Türk Romanında Kadın Tipleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11, 117-126.
Uluant, Z. (1997). Sâmiha Ayverdi'nin Dil Konusundaki Hassasiyeti. Türk Edebiyatı, 21 (3), 29-30.
Uluant, Z. (2019). Ayverdi, Sâmiha. Erişim tarihi: 17 Ekim 2022,
https://islamansiklopedisi.org.tr/ayverdi-samiha
Uşaklıgil, H. Z. (2005). *Mai ve Siyah,* Özgür Yayınları, İstanbul.
Uşaklıgil, H. Z. (2006). *Sefile,* Özgür Yayınları, İstanbul.
Uşaklıgil, H. Z. (1990). *Nesl-i Ahir,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
Uşaklıgil, H. Z. (1989). *Kırık Hayatlar,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
Uşaklıgil, H. Z. (1984). *Nemide,* İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.
Uşaklıgil, H. Z. (1984b), *Ferdi ve Şürekâsı,* İnkılâp ve Aka Kitâbevi, İstanbul.
Yalçın, H. C. (1890). *Nadide,* Âlem Matbaası, İstanbul.
Yaşar, H.(2013). *Sâmiha Ayverdi'nin Kurgusal Eserlerinde İdeal Kişiler*. Konya.
Yavuz, K. (1982). Din Psikolojisinin Araştırma Alanları, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Dergisi,* 5. Sayı, Erzurum, *88.*
Yavuzer, H. (1986). *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul, 24.
Yetiş, K. (1993). *Sâmiha Ayverdi Hayatı ve Eserleri,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
Yılmaz, A. (2016). Milli Edebiyat Dönemi Türk Romanında Türkçü, Turancı Kadın Kimliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, Sayı 49 :219-221.
Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi, ÇTTAD, IX/2021: 191-212.
Yılmaz, T. (2016). 1923 – 1940 Arası Cumhuriyet Dönemi Kadın Romanlarında İdeal Kadın Tipi Olarak Erkekleşen Kadın. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (7), 35-51.
Yörükoğlu, A. (1991). *Çocuk Ruh Sağlığı*, İstanbul, 126-127.

Yüksel, A. ve Uluant, Z. (2005). *Sâmiha Ayverdi.* İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yay.
Yüksel, A. (1993). *Bir Dünyâdan Bir Dünyâya*, Kubbealtı Akademi Mecmuası, y.22, 26-27.
Zihnioğlu, Y. (1998). "Nezihe Muhiddin Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**,** Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 26.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Sar, Esra

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet tarihi**
Yüksek lisans	HBVÜ Kadın ve Aile Çalışmaları	2023
Yüksek lisans	Gaziantep Üniversitesi Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi	2018
Lisans	İstanbul Üniversitesi, Çocuk Gelişimi	2023
Lisans	Mersin Üniversitesi, İngilizce Öğretmenliği	2011
Lise	Mersin Salim Yılmaz Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2017/……	Tarsus Şehitishak İlkokulu	İngilizce Öğretmeni
2015-2017	Tarsus Sağlıklı İlkokulu	İngilizce Öğretmeni
2014-2015	Harran Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	İngilizce Öğretmeni
2012-2013	Mersin Gelişim Koleji	İngilizce Öğretmeni
2010-2011	Mersin Pirireis İlköğretim Okulu	Stajyer Öğretmen

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Sar, E. (2021). Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı ve Türkiye'de Yansımaları, *SAKTAD Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi* 4(1): 20-40.

Sar, E. (2021). Selçuklular ve Osmanlı'da Kadının Kurduğu Vakıflar, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(6), 1292-1316.

Sar, E. (2021). Osmanlı İmparatorluğunda Batılılaşma Hareketlerinden Son Dönemlere Doğru Uzanan Yolculukta Yetişen Öncü Kadın Ressamımız Müfide Kadri ve Eserlerindeki Kadın İmgesi, *SAKTAD Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi* 4(2): 221-234.

Sar, E. (2021). *" Selçuklular ve Osmanlı'da Kadınların Kurduğu Vakıflar",* Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) (10-11 Nisan 2021), Çevrimiçi Online.

Sar, E. (2021). *" Selçuklular ve Osmanlı'da Kadınların Kurduğu Vakıflar"*, III. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Özet Kitapçığı, ss.381, 1. Baskı, (Ed.) Tuğrul Gökmen Şahin, Asos Yayınevi, 2021, Elazığ.

Ödüller

Başarı Belgesi, Kaymakamlık, 2021 Kasım
Başarı Belgesi, MEB, 2022 Ocak
Başarı Belgesi, MEB, 2022 Haziran
e-Twinning Ulusal Kalite Etiketi Ödülü, 2022 Ağustos
Üstün Başarı Belgesi, Kaymakamlık, 2023 Ocak
e-Twinning Avrupa Kalite Etiketi Ödülü, 2023 Haziran
Onur Belgesi, İstanbul Üniversitesi, 2023 Haziran

ankara HBM

ankara HBV

le.ahbv.edu.tr